

Aslıcan Kalfa-Topateş

Dilenciler

Türkiye'de
Yoksulluk ve
Dilenme Kültürü

ASLİCAN KALFA-TOPATEŞ • Dilenciler

ASLİCAN KALFA-TOPATEŞ 1983 yılında Ankara'da doğdu. Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde, yüksek lisansını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda, doktorasını Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde tamamladı. Halen Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Anabilim Dalı'nda öğretim elemanıdır. Sosyal politika ve çalışma sosyolojisi alanında çalışmalar yapmaktadır.

İletişim Yayınları 2249 • Araştırma-İnceleme Dizisi 371

ISBN-13: 978-975-05-1864-5

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Nurseli Gamze Korkmaz

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Adem Erkoçak

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Ümran Küçükislamoglu

BASKI ve CİLT Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ASLİCAN KALFA-TOPATEŞ

Dilenciler

Türkiye’de Yoksulluk
ve Dilenme Kültürü

*Genç yaşında aniden aramızdan ayrılan
can dostum, biricik değerli arkadaşım
Özge Tütek Güvenç'in aziz anısına...*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
GİRİŞ	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
TARİHSEL VE TOPLUMSAL SİSTEMLER BAĞLAMINDA YOKSULLUK VE DİLENCİLİK	23
Temel kavramlar.....	23
Feodal sistemde yoksulluk ve dilencilik.....	29
Kapitalist sistemde yoksulluk ve dilencilik.....	31
<i>Feodalizmin çözülmesi ve Sanayi Devrimi</i>	31
<i>Yoksulluk ve dilencilikle mücadele yöntemleri: Yönetme ve cezalandırmadan hümanizma ve sosyal politikaya geçiş</i>	36
<i>Kapitalist sistemin ilk tökezlemelerinden refah kapitalizmine</i>	41
İKİNCİ BÖLÜM	
KÜRESELLEŞME VE YENİ YOKSULLUK EKSENİNDE DİLENME KÜLTÜRÜ	43
Refah devletinin dönüşümü.....	43
Yeni yoksulluk, sınıftaltı ve sosyal dışlanma.....	45
Toplumsal cinsiyet ve yoksulluk.....	48

Günümüzde dilencilik ve dilenme kültürü	50
<i>Dilenmenin dinsel temelleri</i>	51
<i>Sokak eksenli bir ekonomik etkinlik olarak dilencilik ve dilenme türleri</i>	55
<i>Dilencilere yönelik tutum ve algılar</i>	60
Çevre ülkelerde yoksulluk ve dilencilik:	
Yoksullar için bir hayatta kalma stratejisi	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE GÜNÜMÜZ TÜRKİYESİ'NDE YOKSULLUK VE DILENCİLİK	69
Osmanlı İmparatorluğu dönemi	69
Türkiye'de yoksulluk ve dilencilik	82
<i>Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye'nin ekonomi-politik bağlamı ve yoksulluk</i>	82
<i>Türkiye'de dilencilik</i>	100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI	113
Araştırmanın tasarımı ve yöntemi	113
Araştırma bulguları	115
<i>Sosyo-demografik veriler</i>	115
<i>Yoksullukla çeşitli risk kümeleri arasındaki ilişkiselliğin zorlayıcılığı: Bir mücadele biçimi olarak dilencilik ve dilenme kültürünün oluşumu</i>	121
<i>Göç "Tarla yok bi şey yok... Nasıl duracaz?"</i>	122
<i>Hane yapılarındaki dönüşüm ve aile riskleri: "Nerde içki içiyö, orda sızıp kalıyo, evlere barka da gelmiyo..."</i>	125
<i>Kentsel geçim olanaklarının daralması ve hane üyelerinin geçim kaynakları</i>	136
<i>Dilencilik ve gelir elde etmek için yürütülen diğer etkinlikler: "Karnım açtı. Çarem yoktu."</i>	137
<i>Önceden yapılan işlerde tutunamama ve geçim sıkıntısı</i>	143
<i>Dilenme-yardım ilişkiselliği: Sosyal yardımlardan ve sosyal ve ekonomik destekten faydalanma</i>	150
<i>Yapabilirlikten yoksunluk ve dezavantajlar</i>	158
<i>Enformel ve formel dayanışma ağlarının aşınması: "Kimsenin kimseye faydası yok."</i>	169

Dilenme etkinliğinin ve dilencililiğin yapısal özellikleri	179
<i>Dilenmeye başlama süreci ve dilencililiğin öğrenilmesi:</i>	
<i>"Selpağa git, aç kalacağına..."</i>	<i>179</i>
<i>Dilenme biçimleri ve dilenci tipolojisi</i>	<i>191</i>
<i>Dilencilerin dilenme etkinliğine ilişkin algıları</i>	<i>201</i>
<i>Dilencililiğin mekânsal ve zamansal boyutu</i>	<i>213</i>
<i>Dilencilerin kazanç stratejileri ve gelir düzeyleri</i>	<i>218</i>
<i>Devletle ve diğer insanlarla olan ilişkiler bağlamında</i>	
<i>yararlanılan destekler ve karşılaşılan riskler:</i>	
<i>"Boynumuza sanki biri ip çekiyor..."</i>	<i>232</i>
<i>Dilencilerin habitusu olarak</i>	
<i>dilenme kültürü ve sınıfta</i>	<i>255</i>
<i>Dilenme kültürünün dönüşebilme eğilimi ve dilencilerin</i>	
<i>gelecek beklentileri: "Ben çektim, evlatları çekmesin."</i>	<i>271</i>
SONUÇ VE ÖNERİLER	285
KAYNAKÇA	297
DİZİN	313

Her bilimsel araştırma gibi bu araştırmanın yapılması da zorlu geçen bir zaman dilimine yayıldı. Bu süreçte birçok kişi tarafından bana sağlanan yardım ve destekler olmadan çalışmam tamamlanamazdı. Öncelikle, benimle görüşmeyi kabul eden tüm yanıtlayıcılara teşekkürü borç bilirim. Araştırmaya katılmayı kabul eden dilencilerden başka, araştırma etiği gereği isimlerini sayamayacağım sosyal hizmet uzmanları ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı çalışanları, benimle görüşmeyi kabul etmenin yanı sıra bazı dilencilere ulaşmamı sağlayan kanallar kurdular; kurumlarına yaptığım ziyaretlerde arkadaşlıklarını, samimiyetlerini ve özverilerini esirgemeyerek bana vakit ayırdılar. Onların kurdukları kanallar olmasaydı, alan araştırmasının gerçekleştirilmesi son derece güç olacaktı. Bunun yanı sıra bazı kurum yetkilileriyle görüşmem için gerekli bağlantıları kuran Semiha ve Murat'a çok teşekkür ederim. İkisi de, böyle bir araştırma yaptığımı ve yardım talebimi haber alır almaz ivedilikle harekete geçtiler. Araştırma sürecinde değerli hocalarım Prof. Dr. İlkey Savcı, Prof. Dr. Gülay Toksöz, Prof. Dr. Alev Özkazanç, Prof. Dr. Oğuz Karadeniz ve Prof. Dr. Recep Varçın'ın ilgisi, çalışmamın tamamlanmasında en önemli rolü oynadı. Bu kapsamda öncelikle danışmanım ve kıymet-

li hocam Prof. Dr. İlkay Savcı, bu araştırmayı yapmam için beni yüreklendirdi ve son derece değerli yorum, görüş ve önerilerini,engin bilgisini benimle paylaşarak, çalışmamı titizlikle değerlendirek bana vakit ayırdı. Tez sürecinde ailem İris Kalfa, Semih Kalfa, Fulya Kalfa, Müşerref Topateş, Suat Topateş, Hale Turanoğlu ve isimlerini sayamayacağım tüm dostlarım manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyerek zor zamanlarımda yanımda oldular. Onların varlığı bana her zaman güç verdi. Son teşekkürüm, uzun fikir alışverişlerimizde özgün yorumlarıyla araştırmamı zenginleştiren ve ona farklı bir boyut katan, kaynakları bulma sürecinde yardımcı olan, araştırmamı gözden geçirerek değerlendirmelerini sunan sevgili eşim ve meslektaşım Hakan Topateş'e.

**“Gece indi mi dilenciler de
yıldızlar gibi, Tanrı’nın Kapısı
önünde uyumak için bir araya
gelirlerdi. Sadece yoksulluktu
onları birbirine bağlayan.”**

– ASTURIAS, 1974: 11

**“...birer hakaret yerine geçen ‘ayaktakımı’, ‘sefiller’, ‘alt tabaka’,
‘dilenci tayfası’ gibi bütün o sözcükler, aslında düşünlerden çok,
egemenlerin; bahtsız ve nasipsizlerden çok, imtiyazlıların
hatasını dile getirmektedir
Bize gelince, bu sözleri her söyleyişimizde acı ve saygı duymaktayız;
çünkü felsefe, bu sözcüklerin denk düştüğü olguları
enine boyuna incelemeye giriştiğinde, ipe sapa gelmez şeylerin
yanı sıra, çoğu zaman yüce şeyler de bulur.”**

– HUGO, 2005: 13

GİRİŞ

Dilencilik yoksulluğun tarihsel olarak ortaya çıkışından itibaren birçok toplumda yer almış bir olgudur. Dünyada yoksulluğun olduğu hemen hemen her yer ve zamanda, dilencilik de bir gelir elde etme biçimi olarak belirdiği gerçeğine, özellikle yoksulluk tarihine dair eserlerde değinilmiştir. Dilencilik, dinî ve kültürel kalıplarla yoksulluk koşullarının eklemlenmesi sonucu farklı biçimler almıştır.

Günümüzün küresel kapitalizm koşullarında ise, neoliberal ekonomi politikalarının yarattığı yoksulluk süreçlerinin bir sonucu olarak dilenciler sınıftan olarak değerlendirilebilecek marjinal, toplum dışı kesimlerde yoğunlaşmıştır. 1970'li yıllardan itibaren dünya genelinde yaşanan neoliberal dönüşüm, bu eğilimlere ivme kazandırmıştır. Özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yoksulluk, artık ciddi ölçüde yapısallaşan ve politika yapıcılar tarafından etkin çözüm üretilemeyen bir sorundur. Bunda, merkez-çevre ülkeler ikiliğine dayalı küresel bir ekonomi-politik yapılanma ve uluslararası kuruluşların yoksulluğu giderme söylemi altında onu yönetilebilir bir noktaya taşıdıkları gerçeği etkili olmaktadır. Böylelikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde geniş halk kesimleri yoksulluğun yarattığı çeşitli dezavantajlarla yüzleşmektedir. Gelişmek-

te olan ülkelerde sağlık, eğitim, temiz su ve temel sağlık hizmetlerine erişim kapsamında çeşitli yoksunluklar yaşanmaktadır. Bu yoksunluklar, yoksulluğu doğrudan etkilemektedir (UNDP, 2011: 7). Azgelişmiş ülkelerde ise, nüfus baskısı ve göç gibi faktörler yoksulluğa neden olmaktadır (Şenses, 2003: 152-164). Gelişmiş merkez ülkelerde de yoksulluk, küreselleşmeyle oluşan süreçte muazzam boyutlara varmıştır.

Bu süreç, kapitalizmin doğasına içkin olan ekonomik krizlerle hızlanmakta ve toplumlardaki zengin-yoksul uçurumu derinleşmektedir. Örneğin 2008'de yaşanan dünya ekonomik krizi sonucunda Birleşmiş Milletler, 2015'e kadar yoksulluğu yarıya indirme hedefini gerçekleştirememiştir (UN, 2009: 2). Türkiye'de de yoksulluk, özellikle 1980'lerden itibaren yaşanan hızlı dışa açılma ve özellikle Özal önderliğinde başlatılan neoliberal politikaların etkisiyle ciddi ölçüde artmış; göç, eğitimsizlik, işsizlik, gelir dağılımı eşitsizlikleri, ekonomik krizler ve küresel güç odakları doğrultusunda izlenen ekonomi politikaları gibi çeşitli faktörlerle yapılaşarak çözölemeyen bir düğüm haline gelmiştir.

Yoksulluğun böylesine arttığı bir dünyada yoksullukla ilgili yapılacak bilimsel çalışmalar şüphesiz elzemdir. Bu kapsamda, 1970'lerden itibaren yaşanan dönüşümden günümüze dek, yeni yoksulluk üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Sınıfaltı, sosyal dışlanma, evsizlik, çalışan yoksullar, enformel sektör gibi konular yoksulluk çalışmalarındaki genel eğilimi yansıtarak sosyal bilimlerde ilgi odağı olmuştur. Ancak, bir yoksul grubu olan dilencileri konu alan çalışmalar son derece sınırlıdır. Bu sınırlılık, dilencilere yönelik olumsuz algıların sosyal bilimlere yansımalarından kaynaklanıyor olabilir. Nitekim dünyanın birçok bölgesinde dilenme, toplumsal düzlemde kabul edilmeyen bir davranış biçimi olarak görülmektedir (Massey vd., 2010: 64). Bu gerçeği açıklamak için mekânsal düzlemde bir değerlendirme yapacak olursak, dilencilerin kamusal alanlarda, kalabalık mekânlarda ve sokaklarda yer almalarının, toplumdaki marjinal konumlarını değiştirmediklerini belirtmemiz gerekmektedir. Bunun nedeni, sokakta birçok insanın önünden geçtiği

dilencilerin, tüm var olma biçimleriyle normal olanın dışındaki yaşam tarzlarını ve değerlerini temsil ettikleri için yok sayılmalarıdır. Bu temsiliyet esasında dilenciler, toplumsal bilinçaltında bakılmak, görülmek istenmeyen, zararlı ve tehlikeli bir niteliğe sahip olarak konumlanır. Göze çarpan yoksullukları, zor durumları ya da dikkat çekmeye çalışmaları, onları daha da görünmez, reddedilen ve/veya istenmeyen bir hale getirerek toplumdaki normal ve anormal olan arasındaki yarılmayı derinleştirir. Yoldan geçenlerin¹ dilencilerle karşılaştıklarında hızlı davranmaları ya da sadaka verirken dilencilerin yüzüne bakmamaları gibi davranışlar, anormal olandan kaçınma, sakınma ve kurtulma isteğinin dışavurumudur. Yaşadıkları yerler itibarıyla de marjinal olan dilenciler, tahmin edilenin aksine, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ya da azgelişmiş birçok ülkede ev ve aile hayatına sahiptir ve kentlerin çöküntü alanlarında, tehlikeli bölgelerinde veya varoşlarında yaşamaktadır.

Dilencilere yönelik bahsettiğimiz bu kalıp yargılar ve olumsuz tutumlar sosyal bilimlere de yansımıştır ve değerli çabalar taşıyan bazı araştırmaların varlığına rağmen dilenciler genel itibarıyla görünmez kalmıştır. Bunda şüphesiz, marjinal kesimlere yönelik çalışmaların, özellikle de alan araştırmalarının kendine özgü sıkıntıları beraberinde getirmesinin etkisi büyüktür. Konuyla ilgili “içeriden” bir perspektif edinmek zordur ve gerçekleştirilmiş bazı çalışmaların varlığına rağmen çok az araştırmacı sokaklarda dilencilerle görüşerek araştırma yapmaktadır (Weiss, 2007: 96). Dilencilere yönelik bu “kaçınma” tutumu, bilimsel çalışmaları nicel boyutta sınırlandırarak konuya dair bilgi birikiminin görece yetersiz kalmasına ve tutarlı bir kavramsal çerçevenin oluşamamasına yol açmıştır. Doğrudan dilencilikle ilgili yapılan araştırmalar sınırlı sayıda olduğu için, dilencilğe dair bilgiler genellikle yoksulluk, sınıfsızlık ya da evsizlik gibi olgularla ilgili araştırmaların satır aralarında bulunmaktadır. Bu araştırmanın da literatür taraması aşamasında,

1 “Yoldan geçen” kavramı dilencilikle ilgili İngilizce literatürde yer alan ve dilencilerin önünden geçen ya da onlara sadaka veren kişileri anlatmak için kullanılan “passer-by” kelimesinin araştırmacı tarafından Türkçeleştirilmiş halidir.

özellikle Türkiye düzeyinde bilgi edinme hususunda zorluklarla karşılaşmıştır.

Dilencilik araştırmalarının önemli bir bölümünün, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerle ilgili olduğu görülmektedir. Batı ülkeleriyle ilgili araştırmalarda ise, dilencilik çoğunlukla evsizlikle ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bunun nedeni, Batı ülkelerindeki dilencilerin daha ziyade evsizlerden oluşmasıdır. Türkiye’de ise dilenciligi konu edinen akademik araştırmalar sınırlıdır ve yapılan çalışmaların önemli bir bölümü, dünyadaki eğilime uygun olarak tarih araştırmalarından meydana gelmektedir.² Türkiye’de akademik çalışmaların yanı sıra, kurumsal düzeyde de dilencilerle ilgili bilgi eksikliği vardır. Dilencilerle ilgili yeterli veri olmaması, alan araştırmasında çeşitli yetkililerle görüşüldüğü zaman karşı karşıya kalınan önemli bir sorun olmuştur.³

Dilencilik araştırmalarıyla ilgili bir başka sorun, kavramsal-laştırma ve sınıflandırmalarda yapılan hatalardır. Bunların en önemlileri, dilenciligin tarihin en eski meslekleri arasında yer aldığı ve insanlık var oldukça dilenciligin de yaşayacağı iddialarıdır. Bu iddialarda dilencilik, yapısal kaynakları yeterince çözümlenmeden toplumdaki sınıfsal dinamiklerden ayrı tutularak ve ilişkisellik boyutu ihmal edilerek, bağımsız bir kategoriymiş gibi betimlenmektedir.

Bilimsel çalışmaların sınırlılığının ve kavramsal çerçevenin yeterli bir tutarlılığa kavuşamamasının yanı sıra gerek Türkiye’de, gerekse dünyada yapılan bazı dilencilik araştırmalarında görülen bir başka sorun, egemen çalışmayı merkeze alan ve idealleştiren; dilencileri zararlı ve tehlikeli, dilenmeyi ise ah-

2 Dilencilikle ilgili tarih araştırmalarına dair örnekler için bkz. Atalay, 2008; Bailely, 2003; Baker, 2009; Demirtaş, 2006; Demirtaş, 2008; Eliaçık, 2008; Genç, 2008; Hitchcock, 2005; Lu, 2005; Kodaman, 1941; McStay Adams, 1990; Mermutlu, 2008; Özdemir Kızılkın, 2008; Robertson, 1983; Sakaoğlu, 1987; Sarı-saman, 2008; Şirin, 2008; Tekin, 2008; Uygun, 2011; Vorspan, 1977.

3 Bununla birlikte araştırma tamamlandıktan sonra edinilen bir bilgiye göre Antalya Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı’nca hazırlanması planlanan bir veri tabanı aracılığıyla dilencilerin kayıt altına alınmaları ve topluma kazandırılmaları amaçlanmaktadır. Bkz. <http://www.akdenizmanset.com.tr/ozel-haber/dilenciler-kayit-altina-alinacak-h109176.html>, (26.12.2014).

lâk dışı ve tembelce bir “davranış” olarak değerlendiren kınama yüklü tutum ve algıların içkinliğidir. Bu argümanda “davranış” kavramına yaptığımız vurgu anlamlıdır. Nitekim dilencilik sosyal bilimlerde büyük ölçüde adeta bir davranış bozukluğu olarak bireysel düzeyde ele alınmaktadır. Bu damgalayıcı görüşlere bir örnek, dilencilerin çok azının gerçekten yardıma muhtaç olduğu ve çoğunun insanların duygularını sömürerek haksız yere para kazandığı yönündeki iddialardır (Paksoy vd., 2008: 557-8). Görüldüğü gibi, bu araştırmalarda kimi zaman nesnel bilimsellik anlayışı ihlal edilebilmektedir.⁴ Buna bağlı olarak bilimsel araştırmalarda, zaman zaman spekülâtif gazete haberlerine benzeyen suçlayıcı tavrılara rastlanmaktadır. Türk basınında da dilencilüğün spekülâtif ve sansasyonel boyutuna dair bilgilerin ön planda tutulduğu görülmektedir.

Dilencilığe yönelik tüm bu olumsuz tutumlar, aslında yoksulluğa dair tutumlarla ve yoksulluk çalışmalarının diliyle koşuttur. Birçok ülkede yoksulluk çalışmalarının dili korku, suçlama ve acıma temalarını içermektedir. Bu temalardan korku sosyal patlama, bulaşıcı hastalık gibi ögelere; suçlama, yoksulları tembel ve cahil olarak damgalamaya; acıma ise hayırseverlik vurgusuna sahiptir. Tüm bu ögeler yoksulların birer insan olarak hakları olduğunu kabul etmeyi zorlaştırmaktadır (Buğra, 2007b: 76).

Bu araştırma, mevcut bilgi birikimine bir katkı yapmayı ve dilencilikle ilgili literatürde eksik olan kavramsal çerçeveyi tamamlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda araştırmada dilencilik biçimlerine ve dilencilere dair sınıflandırma ve tanımlamalar geliştirilecektir. Çalışma, dilencilığe yönelik tamamen nesnel bir tavır benimseme çabasını ve umudunu taşımakta olup dilenciligi ahlâk dışı, dilenenleri ise zavallı ya da muhtaç olarak gören herhangi bir bakış açısından uzak durmayı hedeflemektedir. Şüphesiz bu hedef, sınıftan yoksul kesimler için ancak asgari yaşam koşullarını sağlamaya olanak tanıyan dilenme etkinliğini yüceltmek anlamına gelmemektedir. Aksine

4 Bu araştırmalara örnek olarak bkz. Gökalp, 2008; Köktürk, 2008; Sancaklı, 2008; Yeniçeri, 2008.

araştırmamızda dilencililiğin insan onuruna hiçbir şekilde ya-
raşmayan bir gelir elde etme biçimi olduğu görüşü benimsen-
mekte ve bu anlamda bir sosyal politika perspektifiyle, dilenci-
lerin eğitim ve istihdam olanaklarına erişiminin sağlanabilece-
ği alternatif politika önerilerinde bulunulmaya çalışılmaktadır.
Nitekim dilencililiğin Türkiye'deki boyutları, yoksulluğu dilen-
mek zorunda kalacak kadar derin biçimde deneyimleyen ke-
simlerin, sosyal politika anlayışıyla değerlendirilmesinin elzem
olduğunu düşündürmektedir.

Araştırmanın hipotezi, yapısal bir sorun niteliğindeki yok-
sullukla ilişkili olarak ortaya çıkan dilencililiğin zamanla bir
kültüre dönüşmesi, ancak bu kültürün değişme potansiyelini
būnyesinde barındıran dinamik bir yapıya sahip olmasıdır. Bu
söylenenlere koşut olarak araştırmanın problemi, Türkiye'de
dilencililiğin ve dilenme kültürünün hangi etmenlerle ve nasıl
oluştüğunu, bu kültürün nasıl bir yapıya ve değişme potansi-
yeline sahip olduğunu ortaya koymaktır. Bu çalışmayla, yok-
sulluk eksenli bir çözümlemeye dayanarak dilenme kültürü-
nün hangi dinamiklerle geliştiği, ekonomik, politik ve kültürel
yönleriyle ele alınacaktır. Araştırma, dilenmeyi tarihsel ve ya-
pısal boyutlarıyla inceleyerek temel sorunsala uygun biçimde
yoksulluk eksenli bir çözümleme yürütmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın Birinci Bölümü'nde yoksulluk ve dilencilik, ta-
rihsel gelişimine bağlı olarak, feodalizmden kapitalizme geçiş,
kapitalist sistemin yerleşmesi, krizler, iki dünya savaşı ve refah
kapitalizmi dönemleri ekseninde ele alınacaktır. Bu kapsam-
da, feodalizmin çözülme ve kapitalizmin yerleşme dönemini-
den başlayacak şekilde Sanayi Devrimi yıllarına kadar yoksulla-
rın ve dilencilerin kapatılma pratikleri ve yasal düzenlemelerle
nasıl denetim altına alındıkları ve yönetildikleri çözümlenecek-
tir. Bu bölümde Sanayi Devrimi'nin olgunlaşma evresinde geli-
şen sosyal politikalara bağlı olarak alınan önlemlerden de bah-
sedilecektir. Bölüm, 19. yüzyılın sonunda baş gösteren kapita-
lizmin ilk krizlerinin ve iki dünya savaşının ekonomi-politigi-
nin oluşum sürecini hazırladığı refah kapitalizminin anlatılma-
sıyla son bulacaktır.

İkinci Bölüm, küreselleşme sürecinde refah kapitalizminin çözülmesiyle oluşan yoksulluk ve dilencilik biçimleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda yoksulluğun yeni biçimleri, sınıfta, sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu gibi kavram ve olgular bağlamında ele alınacaktır. Ardından dilenme kültürü ve dilencililiğin günümüzdeki durumu çözümlenecektir. Bu çözümleme, dilencililiğin dinsel temellerinin, sokak eksenli ekonomik bir etkinlik olmasının, dilencilere yönelik tutum ve algıların aktarılmasını kapsamaktadır.

Üçüncü Bölüm Türkiye'deki durumun çözümlenmesinden oluşmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk ve dilencililiğin Türkiye'deki boyutları, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren, çeşitli ekonomi-politik dönüşümlerin ışığında ele alınacaktır.

Buraya kadar bahsettiğimiz, araştırmanın bu ilk üç bölümündeki çözümlemelerle dilencililiğin tarihsel olarak nasıl ortaya çıktığının, tarihin farklı dönemlerinde nasıl evrimleşerek günümüzün küresel kapitalizm koşullarında yeni biçimler aldığı ve tüm bu tarihsel gelişim ve evrimleşmenin Türkiye'de nasıl yaşandığının ortaya konması amaçlanmaktadır. Böylelikle, Ankara'da dilencilerle yapılan alan araştırması bulgularından oluşan Dördüncü Bölüm'ün kuramsal çerçevesi oluşturulacaktır. Bu son bölümde araştırma soruları ve yöntemle dair açıklamalardan sonra aktarılacak olan bulgular kapsamında öncelikle sosyo-demografik veriler sunulacaktır. İzleyen kısımda çeşitli risklerin yoksullukla bileşiminin, dilenme kültürünü nasıl oluşturduğu ortaya konulacaktır. Daha sonra dilencililiğin yapısal özelliklerinden bahsedilecektir. Bu bahsi, dilencilerin sokaktaki diğer gruplarla olan ilişkileri takip etmektedir. Son olarak dilencilerin yaşam alanı olarak sınıfta ve dilenme kültürü arasındaki ilişkisellik ve dilenme kültürünün dönüşebilirliği sorgulanacaktır.

TARİHSEL VE TOPLUMSAL SİSTEMLER BAĞLAMINDA YOKSULLUK VE DİLENCİLİK

Temel kavramlar

Bu bölümde araştırmamızın temel kavramları olan yoksulluk, yoksul, çalışma ve dilencilik, tarihsel bağlamları ekseninde birbirleriyle olan ilişkisellikleriyle ele alınacaktır. Temel kavramların yanı sıra sosyal dışlanma ve sınıfaltı gibi küreselleşme süreçlerinin ürünü olan olguların içeriklerine dair bilgiler, araştırmanın küreselleşmeyle ilgili olan İkinci Bölümü'nde yer almaktadır.

Yoksulluğun tanımlanması “politik bir eylemdir” (Hurst, 1998: 349). Yoksulluğun nasıl tanımlandığı ise, yoksulluğa dair sosyal politikaların üretilmesi açısından belirleyicidir (Lister, 2004: 36). Yoksulluk tanımlamaları, yoksulluk yaklaşımlarına göre değişmektedir. Genel bir tanıma göre yoksulluk, gelir düzeyi yetersizliğine dayanan, ancak bu yetersizliğin olumsuz etkileriyle eğitim, sağlık, ulaşım, barınma, beslenme gibi birçok hizmete ve kaynağa erişimde yaşanan eksiklik ve bu eksikliğin yarattığı, insan onuruna yaraşır biçimde yaşama koşullarından uzaklaşma durumudur. Bu tanımda da görüldüğü üzere, yoksulluğu salt gelir düzeyi yetersizliğiyle açıklamak eksik bir çözümleme yapılmasına yol açacaktır. Yoksulluğun ekono-

mik boyutlarını aşan ve yaklaşımımıza koşut olan kapsamlı bir tanıma göre,

yoksulluk, dönemlere ve toplumlara göre değişen araçların, gücün ve toplumsal önemin yokluğuyla nitelenen, başa gelmiş ya da gönüllü, sürekli ya da geçici olan bir zayıflık, bağımlılık ve küçük düşme durumudur: para, güç, etki, bilim, teknik nitelik, doğuştan gelen onur, fiziksel güç, entelektüel yetenek, bireysel özgürlük ve saygınlık yokluğudur (Rahnema, 2009: 132-3).¹

Yoksul ise, “somut ve ölçülebilir eksiklik ve yoksunluklar nedeniyle, yaşaması için gereken mal ve hizmetlere sahip olmayan kişidir” (Rahnema, 2009: 133). Bir başka deyişle yoksul, yoksulluk durumunu yaşayanları kapsayan heterojen bir kategoridir. Bu yüzden geleneksel yoksullar, yeni yoksullar, çalışan yoksullar ve kadın yoksullar gibi farklı yoksul kategorileri bulunmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2670).

Yoksulluk kavramının anlamı, üretim ilişkilerindeki değişime koşut biçimde, çeşitli tarihsel dönemlerde farklılık göstermiştir.² Hem tarih boyunca hem de günümüzde yoksulluğu oluşturan çeşitli süreçler ve nedenler vardır. Yoksulluk ilk kez köleci toplumlarda ortaya çıkmıştır. Günümüzdeyse yoksulluğu oluşturan yeni etmenler de söz konusudur. Sosyal güvencesizlik, ekonomik konjonktürün olumsuzluğu, doğal afetler, artan gelir dağılımı eşitsizlikleri ve göç, enformel sektörün gelişimi, vergi sistemi adaletsizliği, rant ekonomisi, enflasyon ve işsizlik, bu etmenler arasındadır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2668). Yine bu faktörlerden, ekonomik güvencesizliğin bir biçimi olan

1 Macit Rahnema'nın kaynağı için bkz. M. Mollat, *Etudes sur l'histoire...* op. cit., 1. Cilt: 15.

2 Örneğin yoksul kelimesi Ortaçağ Avrupası'nda sadece gelir yetersizliğine değil yaşlılık, sakatlık, cüzamlılık gibi dezavantajlara sahip insanlara da atıfıa bulunmaktadır (Rahnema, 2009: 124). Merkantilist dönemde çalışmadan yaşamını idame ettiremeyecek olanlar, yani halktan insanlar yoksul olarak görül-müştür (Güngör ve Özugurlu, 1997). 18. yüzyıldan itibaren ise yoksulların kendi içlerinde oluşan ayrıma göre yoksul, ücret karşılığı çalışan hamarat insan; sefil ise işsiz ve tembel olduğu için yoksun duruma düşen insandır (Robert ve Rahnema, 2011: 181).

korunmasızlık, yoksul olmayanların yoksullaşma riskini içermektedir. Bu risk, aile üyelerinin önemli bir hastalığa yakalanmaları ya da iş kaybı gibi durumlarda gözlenebilir (UN, 2009: 9-10). Tarihin çeşitli dönemlerinde yoksulluğu yaratmış olan bu etmenler, küreselleşme süreçlerinde de yoksulluğu özellikle geliştirmekte olan ya da azgelişmiş ülkeler için bir açmaza dönüştürmektedir.

Yoksulluğun giderek artmasıyla yürütülen çalışmalarda kültürel, neoliberal, muhafazakâr ve sınıfsal/yapısal yoksulluk yaklaşımları oluşmuştur. Yoksulluk iktisadi, sosyolojik, psikolojik, antropolojik, kentselbilimsel özellikler taşımaktadır (Önder ve Şenses, 2006: 201). Yoksulluğun bu çok boyutlu yapısından hareketle çeşitli yoksulluk türlerine dair kavramsallaştırmalar yapılmıştır. Örneğin Rowntree'nin çalışmalarıyla yoksulluk, kırsal ve kentsel olarak sınıflandırılmıştır (Mingione, 1996: 7). Bir başka tasnif, yoksullara hükümetçe yapılan gelir transferlerine dairdir (Hurst, 1998: 349). Gelir transferi öncesi yoksulluk, herhangi bir devlet yardımı olmaksızın gelir düzeyleri yoksulluk sınırına erişemeyen aileleri kapsarken gelir transferi sonrası yoksulluk, kamusal ya da özel kaynaklarca sağlanan yardımları alanların yoksulluk düzeylerinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır (Hurst, 1998: 351). Literatürdeki temel kavramlardan ikisi ise, gelir yoksulluğu ve insani yoksulluktur. Gelir yoksulluğunun bileşenleri mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluktur (Köse, 2009: 217).³ Yoksulluk biçimlerini nicel ve nitel boyutlarıyla değerlendirme imkânı sunan bu kavramlar arasındaki ayrıma göre, mutlak yoksulluk salt gelir düzeyindeki bir yetersizlik temelinde yaşanan yoksulluğu açıklarken göreceli yoksulluk bireyin toplumdaki diğer insanlara kıyasla ne ölçüde yoksul olduğunu anlayabilmemize yarar.

Mutlak yoksulluk sınırı bireylerin gıda, barınma ve sağlık gibi temel gereksinimlerini karşılayabilmeleri için gereken gelir düzeyini ifade etmektedir (Hurst, 1998: 350; McLanahan ve Kelly, 1999: 128). Yoksulluk sınırını ölçmek için Dünya Ban-

3 Gelir yoksulluğu yaklaşımı, parasal yaklaşım olarak da adlandırılmaktadır (Kabaş, 2009: 9).

kası tarafından 1 ya da 2 dolarlık gelir ölçütleri belirlenmiştir (Gündoğan, 2008: 43). Görelî yoksulluk ise “Belli bir toplumda gelir dağılımının en alt seviyesindekiler tarafından deneyimlenen sosyal eşitsizlik” olarak nitelenmektedir (Moser, 1980: 365). Sosyal boyutu daha yoğun olan bu kavram, yoksulluğu kişilerin toplumdaki diğer kesimlere göre ihtiyaçlarını karşılama düzeyleri itibariyle tanımlamaktadır (Altay, 2005: 159). Bu unsurlarıyla mutlak yoksulluğun zaaflarını giderme potansiyeli taşımaktadır. Yine de mutlak yoksulluğun bazı temel sayısal verileri sağladığı unutulmamalıdır. İki kavram da kullanışlı yönleri olmasına rağmen sadece “ölçülebilir olanın ölçülmesini” mümkün kıldıkları için eleştirilmiştir (Mingione, 1996: 5).

Yoksulluk çalışmalarına ışık tutan insani gelişme yaklaşımı ise UNDP’nin (1997: 15) İnsani Gelişme Raporu’nda, maddi yetersizliklerin yanı sıra insan onuruna yaraşır bir hayat sürmeme, güven ve özsaygıdan yoksun bulunma gibi nedenler yüzünden “tahammül edilebilir” bir hayat standardına erişeme durumunu tarif etmektedir. Amartya Sen’in yapabilirliklere odaklanan teorisi, insani gelişim yaklaşımının başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Fukuda-Parr, 2003: 303). Yapabilirlik yaklaşımı, yoksulluğun salt gelir yetersizliğinden ziyade ataerkil kapitalizmin yarattığı eşitsizliklerden kaynaklandığını, insan onuruna yakışır bir hayattan uzaklaşarak çeşitli “yapabilirliklerden yoksun” olmak anlamına geldiğini göstermektedir.

Yoksulluğa dair bir başka sınıflandırma, sürekli ve kısa dönem yoksulluk kavramları eksenlidir. Düşük eğitim düzeyi, kaynaklara erişimdeki yetersizlik gibi yapısal etmenlerle oluşan yoksulluk sürekli, kısa dönem işsizlik ve boşanma gibi nedenler sonucu oluşan yoksulluk ise kısa dönem yoksulluktur (Şenses, 2003: 147-8).

Dilenme ile olan diyalektik ilişkisinden dolayı yer verilmesi gereken ‘çalışma’ kavramı ise, maddi bir kazanç karşılığı ya da bir kazanç karşılığı bulunmaksızın, değer üretme eksenli etkinliklerin yürütülmesini karşılamaktadır. Smith, ‘çalışma’yı zenginlik artışını sağlayan bir araç olarak görmektedir (Méda,

2004: 63). Emek ise, bu etkinliklerin yürütülmesi sürecinde sarf edilen fiziksel, zihinsel ya da hem fiziksel hem de zihinsel çabadır. Tarih boyunca çalışmaya, emeğe ve yoksulluğa farklı anlamlar yüklenmiştir. Çalışma, ilkel toplumlarda oyun ve eğlence etkinlikleriyle iç içe ve temel gereksinimlerin karşılanması için yürütülmüş, Antik Yunan döneminde ise, acı veren ve sadece kölelere yakıştırılan bir etkinlik olarak değerlendirilmiştir. Erken dönem Hristiyan düşüncesinde de çalışmanın insanlara verilmiş bir ceza olduğu vurgulanmıştır (Méda, 2004: 50). Sınai kapitalizmin oylum kazandığı yıllarda ise, gereksinilen işgücü temininin ideolojik temelini oluşturan Protestan çalışma etiği kapsamında çalışma, erdem yüklü bir davranış olarak topluma içkinleşmiştir.

Araştırmamızın diğer temel kavramlarından olan ve sokak eksenli ekonomik etkinlikler çerçevesinde yer alan dilencilik ise, bir kişiden, emek sarf edilerek üretilen bir değer sunmaksızın maddi bir yardım talebinde bulunma ve bu etkinliği büyük ölçüde sürekli bir şekilde devam ettirme anlamına gelmektedir. Dean ve Melrose dilenciliği “kamusal alanda, gönüllü bir tek taraflı bağış için yalvarmak” (1999: 85), Fawole vd. ise “birine, yardım alabilmek amacıyla yaklaşmak” (2011: 10) şeklinde tanımlamaktadırlar. Dilenci ise, “şiddetli bir şekilde ihtiyaç halinde olan, sadaka ya da hediye olarak mal talep eden ve karşılığında maddi ya da maddi olmayan bir şey sunmayan kişidir” (Schak, 1988: 30). Ancak bu tanımlarda, düşük değerli ürünleri satarak dilenenler ve dilenciliğin kapitalist mübadele ilişkilerine doğru evrilen boyutu göz ardı edilmektedir. Bu şekilde dilenenleri de içerecek bir tanım yapacak olursak, dilenci kamusal alanda herhangi bir karşılık sunmaksızın ya da çok düşük değerli bir ürünü değerinden daha yüksek bir fiyata satmak suretiyle yalvararak, ısrar ederek ya da sessizce maddi yardım talep eden kişi olarak tanımlanabilir. Literatürde bu yönde görüşler de mevcuttur. Mesela Lu'ya göre dilenci kelimesi sadece sadaka için dilenenleri kapsamamaktadır (2005: 1). Görme engelli falcılar ve sokak sanatçıları gibi kategoriler de dilenci olarak görülebilmektedir (2005: 15).

Dilencilikğin dinsel ve kültürel biçimlerini dışarıda tutarsak, kitlesel olarak ortaya çıkışı da yoksullukla bağlantılı olarak gelişmiştir.⁴ Dilenmeye tarih boyunca yüklenen anlamlar da genellikle iki kutup arasında gidip gelmektedir (Mongelluzzo, 2006: 27). Bu farklılıklara rağmen dilencilere dair korku, kaygı ve iğrenme gibi tutumlarda süreklilikler bulunmuştur (Jordan, 1999: 41-3).

Geniş bir tarihsel zaman diliminde, farklı kültür ve toplumlarda var olan dilencilik, günümüzde de küresel kapitalizm koşullarına özgü biçimde sürmektedir. Dilencilik araştırmalarında da dilencilikğin dünya çapında bir sorun olduğu düşüncesi genel kabul görmesine rağmen (Oguncan ve Fawole, 2009: 498), konunun boyutları hakkında yoğun bir bilgi birikimi sağlanamamıştır (Lynch, 2005: 519; Mongelluzzo, 2006: 1). Aşağı ya da görülmeyen kesimlerin toplumun önemli bir kısmını oluşturmasına rağmen, bilimsel çalışmalarda genellikle güçlülerin araştırılması (Lu, 2005: xi), bu durumun nedenleri arasında değerlendirilebilir. Bununla birlikte özellikle son yıllarda dilencilığe dair çalışmalar yoğunlaşmıştır.⁵ Ancak bazı çalışmalarda dilenciler, genellikle kendi hikâyelerini anlatma fırsatı bulamamışlar ve onlar hakkında başkalarının önyargılarla⁶ yüklü anlatılarından bilgi sağlanmıştır (Lu, 2005: xiii).

Yoksulluk, çalışma ve dilencilikle ilgili olarak kavramsal düzeyde sunduğumuz bu açıklamalardan sonra, feodal dönemden içinde yaşadığımız küresel kapitalizm koşullarına geçiş süreci, sanayi toplumlarında yoksulluğu ve dilencilliği çözümlemede, bir tarihsel arka plan olarak ele alınacaktır.

4 Antik Yunan'da dilenciler zanaatkarlarla birlikte alt sınıfa dâhil olmuşlar (Méda, 2004: 41), İranlılar dilenciligi 7. yüzyılda Arap işgali vasıtasıyla devralmışlar ve dilenciler İslâm adına yapılan cihatlarda orduya katılmışlardır (Bosworth, 1976: 21-2).

5 Bu araştırmalar için bkz. Lu, 2005; Mongelluzzo, 2006; Schak, 1988; Swanson, 2010.

6 Dilencilerin her zaman gerçekten ihtiyaç halinde olmadıkları iddiasının savunulması anlamında bahsettiğimiz önyargıların örneklendirilebileceği bir araştırma için bkz. Demewozu, 2005: 188.

Feodal sistemde yoksulluk ve dilencilik

Kölelik sisteminde verimsiz köle emeğinin üretim düzeyini olumsuz etkilemesiyle doğan feodalizm, 11. ve 15. yüzyıllar arasında gelişmiş, 15. ve 17. yüzyıllar arasında çözülmüştür (Zubritski vd., 1979: 151). Bilindiği gibi feodal dönemde, toprak temelli üretim ilişkileri ağı içerisinde feodal beye bağlı serf adı verilen yarı özgür köylüler, feodal beyden kiraladıkları ve malikâne denen topraklarda beyleri için üretim yapıyor ve ürünün bir kısmını kendi geçimleri için kullanıyorlardı.

Feodal dönemin başlangıcında yoksullara yönelik tutum ve algılar kapitalizmden farklıydı. Bunda, İsa'nın yoksulluğu olumladığı meselleri (Rahnema, 2009: 76) ve yoksula yardımın bir görev olarak tanımlandığı Hristiyan inanç sistemi (Mongelluzzo, 2006: 24) etkili olmuştur. Yardıma muhtaç olanlara sadaka vererek sevaba girildiğine inanılan (Lis ve Soly, 1982: 20) böyle bir toplumsal iklimde zenginlikten vazgeçerek yoksulluğu seçenler takdir görmüştür.⁷ Gönüllü yoksulluğun yanı sıra çeşitli dezavantajlar nedeniyle yoksullaşanlar, o dönemde ki yoksul kesimin bir parçası olmuştur (Lis ve Soly, 1982: 20). Yoksullar "Tanrı'nın çocukları" olarak görülmüş, acı çekerek insanlığın günahlarının bedelini ödediklerine inanılmıştır (Çabuklu, 2004: 18; Köse, 2009: 218). Sonuç olarak bu dönemde yoksullar, zenginlerin hayır işlemesi için araçsallaştırılmış, pasif ve muhtaç olarak görülmüştür. Avrupa'da yoksul yardımlarının tarihinin Hristiyanlığın Avrupa'ya yerleşmesine kadar uzanması (Hufton, 1974: 131) yoksulların, varsılların dinî pratikleri karşısındaki araçsallıklarını göstermektedir. Bu kapsamda Ortaçağ'da hiçbir biçimde yoksulun, yoksulluğunun giderilmesi amaçlanmamış, yoksulluğun denetlenmesi üzerinde durulmuştur (Cohen, 2005: 348).

Feodal dönem boyunca Katolik toplumlarda çok sayıda di-

7 13. yüzyılda Fransa kralı St. Louis'nin ekmek keserek ve bardaklara içki koyarak yoksullarla aynı sofrada yemek yemesi ve rahiplerin, asillerin ve varsılların kimi zaman yoksulları yemeğe davet etmeleri, yoksullara olan saygının Avrupa'daki örnekleri arasındadır (Hanson, 1997: 191).

lenci var olmuş (Kiernan ve Hill, 1953: 48), dilenci sayısının artışı engellenememiştir (Rahnema, 2009: 274). Bu artış, Kilise temelli yoksul yardımlarının yanı sıra dilenciye sadaka verme davranışından kaynaklanmış olabilir. Reform öncesi Hristiyan düşüncesinde yer alan yoksulluk, pasiflik ve bağımlılık arasındaki ilişkiye dayanan hoşgörü, dilencilige yönelik olumlu tutumların varlık kazanabildiğini, dilencilerin yardım nesneleri olarak toplumda işlevselleşebildiklerini göstermektedir. Bunun yanı sıra Ortaçağ ahlakının bazı dinî dilenci sınıflarını yüceltmiş olması, bu sınıflara mensup olmayan dilencilerin ise, sadaka verenlerin hayırlı işler yapmalarını sağladıkları düşünüldüğünden “mülk” olarak algılanmaları (Weber, 2011: 266), dinî bir toplumsal iklimin ürünüdür.

Ancak şüphesiz durum, Hristiyanlık ve yoksula yardım arasındaki ilişkilerin doğurduğu sonuçlardan ibaret değildi. Bu noktada tarihsel olarak, “toplumsal çözülme ve değişim dönemlerinde” dilencilığın arttığı (Bosworth, 1976: 5), feodal dönemde de sistemin yapısından kaynaklanan toplumsal buhranlar oluştuğunda dilencilerle ilgili tutum ve algıların değişebildiği, hoşgörü sınırlarının daralabildiği belirtilmelidir. Nitekim Erken Ortaçağ’da dilencilığın kabul görmesiyle birlikte belli kurallara göre düzenlenmesi ve sonra büyük ölçüde yasaklanması (Baker, 2009: 215), dilencilige yönelik olumsuz tutumlarla oluşan denetim pratiklerini göstermektedir.

Toplumsal bunalım dönemlerinde dilencilığın artışıyla ilgili bir örnek, Avrupa’da 14. yüzyılda yaşanan veba salgını ve din savaşlarıdır (Bosworth, 1976: 5). Haçlı Seferlerine katılan yoksul köylüler, yollarda geçim imkânı olmadığı zamanlarda dilencilik ve hırsızlık yapmıştır (Zubritski vd., 1979: 216). Bunun dışında Ortaçağ’ın sonlarında yaşanan kentsel sorunlarla son derece yoksul, marjinal ve serseri bir kesim açığa çıkmış (Muchembled, 1998: 95), yersiz yurtsuzlar dilencilik yapmış (1998: 135) ve Avrupa’da dilencilik toplumsal bir sorun haline gelmiştir (Bosworth, 1976: 5).

Dilencilığın feodalizmdeki boyutlarıyla ilgili önemli bir nokta olan örgütlülük, dilencilerin kriminal biçimde çeteleşmelerini,

dini gruplar halinde ve yasal düzenlemeler vasıtasıyla örgütlü dilencilerini içermektedir. Ortaçağ'da Avrupa'da "çalışabilecek güçte olan ve iş arayan topraksız yoksullar ve eski askerler"e dillenebilmeleri için lisans verilmesi gibi uygulamalar (Ersikine ve McIntosh, 1999: 34) ve matbaanın icadından önce birçok üniversite rektörünün öğrencilere dilence ruhsatı vermiş olmaları (Smith, 2010: 148) örgütlü yapının örneklerindendir.

Dilenci tarikatları ve loncaları dilencililiğin örgütlü yapısının bileşenlerindendi. Ortaçağ Avrupası'nda yoğun faaliyet gösteren dilenci tarikatları İngiltere'de 13. yüzyılda ortaya çıkmış ve tarikatlarla *parish*⁸ kiliseleri arasında çatışmalar yaşanmıştır (Bailey, 2003: 465). Dilencililiğin örgütlü yapılarından olan loncalar kapsamında önemli örnekler sunan ülke Çin'dir. Ülkede 1950'lere kadar varlıklarını sürdüren ve temel amacı dilencilerin yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlamak, sendikalar gibi üyelerinin haklarını korumak, geliştirmek olan dilenci loncaları, devlete nazaran dilencileri daha iyi koruyabilmiştir (Lu, 2005: 7-8). Ortaçağ'da İslâm toplumlarında da dilencililiğin örgütlü bir boyutu olmuştur. Bu kapsamda görevlerinden biri dilencileri denetlemek olan yetkililer etkinlik göstermiştir (Bosworth, 1976: 13). Dilencililiğin kriminal ya da marjinal biçimde örgütlenmesi ise çeteleri ve serseri topluluklarını içermektedir. Fransa'da uzun bir süre var olan dilenci ve haydut çeteleri (Bosworth, 1976: 8) *Drilles* olarak adlandırılmakta ve kışın sefer mevsimi sona erdiğinde dağıtılan paralı askerlerden oluşmaktaydı. İtalya'da da askerlerden meydana gelen *Formigotti* adlı benzer çeteler varlık göstermiştir (Burke, 1996: 58).

Kapitalist sistemde yoksulluk ve dilencilik

Feodalizmin çözülmesi ve Sanayi Devrimi

Feodalizm, merkezî otoritenin, ulus-devletin güçlenmesi ve ticaretin gelişmesiyle (Talas, 1980: 51), ayrıca lordların sö-

8 *Parish*, o dönemde Kiliselerin yetki alanlarındaki bölgeleri ifade eden bir sözcüktür (Güngör ve Özügür, 1997).

mürüsüne karşı gelişen köylü isyanlarının bastırılmasına rağmen iktisadi güçlere dayanamayarak çökmüş, birçok köylü özgürleşmiştir (Huberman, 2007: 64-5). Kentlerde, sık sık tefeci bankalardan borçlanmak zorunda bırakılan ve iflas eden zanaatkarlar, kalfalar ve başka yoksullar, kent yoksullarını oluşturmuştur (Zubritski vd., 1979: 191).

Emek sürecinde de önemli dönüşümler yaşanmıştır. Nitekim 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ev sanayisi gelişmeye başlamıştır (Polanyi, 2000: 74-5). Bu süreçte gezgin tacirler kentlere yakın kırsal bölgelerde yaşayan dokumacı aileleri dolaşarak sipariş verdikleri ürünleri onlardan satın alıyorlardı. Ev sanayisi sisteminin, öncelikle birkaç kişinin üretim için ilkel atölyelerde toplanmasına, daha sonra ise üretimin, atölyelerde basit el tezgâhlarında örgütlendiği manüfaktür üretimine doğru evrilmesiyle üretim ve yaşam alanları birbirinden ayrılmıştır.

Bu süreçte zanaatkarlık ve loncalar ortadan kalkmış, öte yandan çitleme hareketleriyle mülksüzleşenler kentlerdeki üretime dâhil olmaya başlamışlardır. Feodalizmden sınıfl kapitalizme uzanan süreçte birkaç dalga halinde ve koyunlara otlak açma amacıyla gerçekleşen çitleme hareketleri, Sanayi Devrimi'nin kilit sektörü olan yünlü dokuma için elzem hale gelmiş ve kapitalizmin ihtiyaç duyduğu işgücünü sağlamıştır. Öte yandan İngiltere'de çitleme dalgaları esnasında mülksüzleşen kiracı köylüler dilencilige başlamış, dilenci çeteleri çitleri sökerek ayaklanmışlardır (Huberman, 2007: 124; Polanyi, 2000: 75). Böylelikle yoksulların uysal ve dindar olduklarına dair toplumsal algılar sarsılmıştır (Hanson, 1997: 192).

Günümüzde bir sorun olarak değerlendirilen bağlamıyla yoksulluk, 16. yüzyılda Avrupa'da kapitalizmin ortaya çıkışıyla ilişkilidir (Buğra, 2007a: 33-4; 2007b: 75; 2008: 25). Kırsal yapıdaki köklü değişiklikler sonucu oluşan bu yoksulluk, "modern yoksulluk" olarak anılmaktadır (Buğra, 2007a: 34). Bu dönemde yaşanan ekonomik dönüşümlerin üstyapılarından olan Protestan etikle yoksulluk aşağılanmış, iş yüceltilmiştir. Tembellerin suç işlemelerini engellemek için bu kesimle-

ri çalışmaya yöneltme fikri oluşmuştur (Baker, 2009: 217). Dilenciler de bu tutumlardan etkilenmişler, Avrupa'da dilencilikle ilgili paradigma değişimi Reform hareketiyle birlikte gerçekleşmiştir. Çalışmayanların aylak olarak kodlanmasıyla dilenciler, toplumun en aşağı kesimlerinde konumlandırılmıştır. Bu dönemde "örgütlü dilenme"nin suç teşkil ettiğine inanılmıştır (Jordan, 1999: 44).

16. ve 17. yüzyıllar, Avrupa'da dilencilerin sayısının inanılmaz boyutlara ulaşması nedeniyle Huberman tarafından "Dilenciler Çağı" olarak nitelenmiştir (2007: 113). İngiltere'de geniş kitlelerin mülksüzleşmesinin yanı sıra yoğun nüfus artışı, serseri ve dilenci sayısını artırmıştır (Carroll, 1996: 21). Ülkede dilencilikle baş etmek için dilencilerin Doğu ve Batı Hint adalarına gönderilmeleri düşünülmüştür (Foucault, 2013: 116). Fransa'da 1630'larda dilenciler Paris nüfusunun dörtte birini oluşturuyor, İsviçre'de dilenci çeteleriyle baş edemeyen zenginler, bu yoksul kesimlere karşı av partileri düzenliyordu (Huberman, 2007: 113). Avrupa dışında da benzer gelişmeler yaşanıyordu. Örneğin Meksika'da dilencilerin 1521 yılındaki İspanyol işgali sonucu ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Mongelluzzo, 2006: ii, 14). Osmanlı İmparatorluğu döneminde de Celali isyanları sonucu Anadolu'dan kentlere yaşanan göç dilenciligi artırmıştır (Şirin, 2008: 68).

18. yüzyılın sonlarından itibaren ise İngiltere'de gerçekleşen ve gecikerek diğer Avrupa ülkelerine de yayılan Sanayi Devrimi, üretim ilişkilerini köklü bir şekilde değiştiren gelişmeler yaratmıştır. Bu gelişmeler emeğin sermayenin hizmetine sunulduğu bir atmosferde gerçekleşmiş, bu süreçte Avrupa'da hem ücretli işlerde çalışan hem de iş bulamayan kesimler arasında yoksulluk yayılmıştır. Dönemin ekonomik gelişmeleri artan miktarda zengin yaratırken "korkunç yoksulların" ortaya çıkmasına neden olmuştur (Münsterberg, 1904: 338-9). Nitekim kırsal çözülmeyle kente akın eden ve sanayi kesiminde son derece düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalanlardan daha kötü durumda olan, işgücüne dâhil olmayı başaramamış, ancak sermayenin ihtiyaçları için her an istihdam edilmek üzere bekle-

yen, Marx'ın yedek sanayi ordusu olarak nitelendirdiği, işverenlerin işçileri düşük ücretlerle çalışmaya razı etmelerini sağlayan bir kesim oluşmuştur. Dilenci ve serseriler, yedek sanayi ordusunun en dibinde bulunan ve Marx tarafından tortu olarak adlandırılan kategoride yer almaktaydı. 19. yüzyılda İngiltere'de çok sayıda dilenci var olmuştur (Engels, 1997: 142). Örneğin Londra'daki toplum dışı kesimler fahişeler, hırsızlar ve düzenbazların yanı sıra dilencilerden de oluşmaktaydı (Morris, 1994: 17). O dönemde İngiltere'de engelliymiş gibi davranan, bronşit, sıtma, verem benzeri hastalıklara yakalanmış gibi davranarak ya da yapay biçimde hazırlanmış yaralarını teşhir ederek dilenenler olmuştur (Rose, 1988: 28-31). Sahte epilepsi krizi geçiren ve işini kaybettiği iddiasıyla evlerin kapılarını çalan ve yardım isteyen "saygın dilenciler" de faaliyet göstermiştir. Sokaklarda sessizce zor durumda olduklarını ifade eden bir "dilenme mektubu" taşıyan pasif dilenciler, ilahi söyleyerek dilenen dindar dilenciler ya da "serseri rahipler" ülkedeki dilencilerin başka kategorileridir (Rose, 1988: 33).

O dönemde ekonomik krizlerde fabrikaları kapanan işverenlerin işçileri sokaklarda tek başlarına ya da topluca dilenmiştir (Engels, 1997: 144). Öte yandan ücretli işlerde çalışmalarına rağmen yeterli gelir elde edemeyen yoksullar için dilenme, kimi zaman gelir tamamlayıcı bir işlev görmüştür. Mesela 18. yüzyılda çalışan yoksulların bir kısmı Noel zamanı dilenmişler ve Batı ülkelerinde bu tarz dinî gün ve bayramlarda dilencilik yaygın olarak görülmüştür (Hitchcock, 2005: 483). Bu kapsamda Londra'da son derece eğreti bir işgücü piyasasına katılan kesimler için dilenmek hayatlarının bir parçası olmuştur. Sadece dilenerek geçimini sağlayanların yanı sıra temizlikçilik, ayakkabı boyacılığı gibi bazı işler yaparken yardıma ihtiyaç duyduklarını ifade edenler de olmuştur. Bu kapsamda dilenerek yapılan ayakkabı boyacılığı, 17. yüzyılın sonunda Londra'da ortaya çıkmıştır (Hitchcock, 2005: 488-9). Sonuç olarak 19. yüzyılda İngiltere'de dilencilikle ilgili üzerinde durulması gereken bir nokta, dilencilğin seyyar satıcılık, çöpcülük ve sokak çalgıcılığı gibi diğer sokak eksenli ekonomik etkinliklerle

iç içe geçebilmesidir. Seyyar satıcılık konusunda izlenen gevşek politikalar, birçok dilenciye seyyar satıcı görünümünü altında dilencilik faaliyetini yürütmesi için teşvik etmiştir (Rose, 1988: 45). Birçok dilenci, etkinliklerini terk edilmiş çocuk, kurban ya da temizlikçi gibi cinsiyetli ya da mesleki olarak son derece profesyonel oldukları izlenimi bırakarak yürütmüş ve suçlu serserilerden ziyade sokak yaşamının basit birer parçası olarak kodlanmıştır (Hitchcock, 2005: 492).⁹

Sanayi Devrimi yıllarında İngiltere’de çocuk dilenciliği ve çocuk suçluların sayısı da ciddi oranda artmıştır. Sanayi Devrimi’nin ilk yıllarında İngiltere’de çocuk dilencilerin fabrikatörlerce Fukaraperverler Cemiyeti’nden satın alınmaları (Huberman, 2007: 201), çocuk dilenciliğinin boyutlarını göstermektedir. Bu çocuklar, daha ziyade yetim ya da aileleri tarafından ihmal edilen/istenmeyen çocuklardır (Rose, 1988: 37). Avrupa ve Amerika’da da 19. yüzyılda büyük kentlerde terk edilmiş, serseri ve suça karışmış çocukların sayısı on binlerle ifade edilmiştir (Karataş, 2007: 60). Dilencilik, erkek çocuklar için suça karışmada bir basamak oluştururken kızları fuhşa sürükleyebiliyordu. Dilenci çocukların bazıları seyyar satıcılık, çöpçülük, ayakkabı boyacılığı gibi işlere de yönelmişti (Rose, 1988: 40). Bunun dışında 19. yüzyılda, kendilerine *padroni* denilen İtalyan göçmenler, laternacılık kisvesiyle insan ticareti yapmakta, bu kapsamda genellikle İtalya’nın güneyinden, çeşitli borçlarını ödeyemeyen ailelerle anlaşarak borçlarının karşılığında çocuklarını dilendirmek üzere başka ülkelere götürmekteydiler (Rose, 1988: 42).¹⁰

Fransa’da ise Sanayi Devrimi yıllarında tekstil sektöründe işsiz kalanlar dilenmek zorunda kalabiliyor ya da çocukları-

9 Ancak bu şüphesiz genel geçer bir yargı olmamış, örneğin İrlandalı göçmenler söz konusu olduğunda toplumsal düzlemde haliyle daha farklı tutumlar gözlenmiştir. Mesela Londra’da St. Giles cemaatinin yoksul yardımlarını cömert tutmasıyla İrlandalı göçmenlerin dilencilğe daha kolay yöneldikleri yolunda bir izlenim var olmuştur (Swift, 1997: 408).

10 İngiltere’de serseri çocukların sayısı 19. yüzyılın sonlarında ve özellikle 1918’den sonra (Rose, 1988: 162) doğum oranlarının düşmesi, çocuk suçluluğunun azalması, sanayi mekteplerinin ve yetimhanelerin sayısının artması gibi nedenlerle azalmıştır. İskoçya’da serseri çocuklar ve çocuk dilencilerin sayısı ise çok daha fazla olmuştur (Rose, 1988: 136-7).

nı dilendiriyorlardı (Hufton, 1974: 108-110). 1787'de Rouen ve Troyes'de yaşanan tekstil krizi bu duruma örnektir (1974: 122). Kriz dönemleri dışında da çalıştıkları halde geçinemeyen ailelerin çocukları ve fiziksel yetersizlikler yüzünden çalışmayan yaşlılar da dilenmekteydiler (1974: 108-111). Yetişkin erkekler ise düşük ücretler yüzünden, Pazar günleri ya da kutsal günlerde dilenebiliyorlardı (1974: 117-8). O dönemde dilenciler için tutuklanmanın kimi zaman daha rahat koşullar sağlama, dilencilerin durumlarının ne kadar kötü olduğunu göstermektedir (McStay Adams, 1990: 17). 19. yüzyılda ise Fransa'da dilenciler, burjuva söyleminin egemen olduğu iklimde fahişeler, suçlular ve diğer toplum dışı kesimlerle birlikte kentlerin uç noktalarıyla ilişkili olarak tanımlanmışlardır (Merri-man, 1991: 62).¹¹

Yoksulluk ve dilencilikle mücadele yöntemleri: Yönetme ve cezalandırmadan hümanizma ve sosyal politikaya geçiş

Feodalizmden kapitalizme geçiş döneminde ortaya çıkan olumsuz gelişmelerle birlikte yoksullukla, serserilikle ve dilencilikle mücadele etmek, otoriteler için elzem hale gelmiştir. Yoksulların, sistemi tehdit etmeleri ihtimali söz konusu olduğunda kapatılarak gerekirse zorla çalıştırıldığı, bu süreçte yoksul yardımlarının da benzer biçimde, tehlikeli olarak görülen yoksulları ve dilencileri denetleme amacına hizmet ettiği bir görüngü söz konusu olmuştur.

Yoksul yasaları, yoksulluğu ve dilencilliği tamamen ortadan kaldırmaktan ziyade, sistemi tehdit edecek boyuta ulaşmalarını engellemeyi hedeflemiştir. Marx 15. yüzyıl sonunda ve 16. yüzyıl boyunca yasal düzlemde yaşanan bu süreci, feodalizmin çözülmesi sonucu topraksızlaşan kesimlerin emeklerinin özgülmesiyle yeni ve disiplin içerikli durumlara uyum sağla-

11 Mesela Fransa'da dilenciler 1849'da Napoleon Bonaparte'ı desteklemek için kurulan "10 Aralık Derneği" bünyesinde, Paris'in alt proleteriyasının diğer unsurlarıyla birlikte yer almışlardır (Marx, 1967: 69-70).

mayanların serserilik ve dilencilik yapmaları sonucu çıkarılan “kanlı yasaların” serüveni olarak görmektedir (2009: 698). Bu yasalar, genel olarak dilencilikle mücadelede başarısız olmuştur (Münsterberg, 1904: 344).

Kökenleri 14. yüzyıla kadar uzanan emir, ferman ve yasa gibi çeşitli düzeylerde gerçekleştirilen düzenlemeler, genel olarak yoksulun tanımlanması ve bu kapsamda yardımı hak eden ve etmeyen yoksulların belirlenmesi, yardımı hak etmeyen ve dilenen yoksulların gerektiğinde şiddetle cezalandırılması, yardımı hak eden yoksullara yardım edilmesi ve yoksulların kapatılması bileşenlerinden oluşuyordu. Bazı yasalarda bu bileşenler iç içe geçmişti. Örneğin 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’da yoksul yardımlarıyla ilgili yapılan reform kapsamında yardımları düzenlemekle dilenciligi bastırmak, birbirine koşut biçimde ilerlemiştir (McStay Adams, 1990: 28). Genel olarak 16. yüzyılın ilk yarısında çıkarılan yasalarda cezalandırma pratikleri ağır basmış, aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren çıkarılan yasalarda ise yoksul yardımları yoğunlaşmıştır. Örneğin hemen izleyen dönemde çıkarılan ve Avrupa’da yoksulluk politikalarının tarihi açısından önemli olan 1601 tarihli Elizabeth Yoksul Yasası, yoksullar için düzenli bir vergi sistemi oluşturmuştur (Farnam, 1888: 301). Yasada, yerel yönetimler tarafından yaşlı ve sakatlar için yoksul evleri işletilmesi öngörülmüştür (Axelson ve Dail, 1988: 463; Hurst, 1998: 357-8; Morris, 1994: 34-5).

Yoksul yasalarının bir başka bileşeni olan ve Foucault’nun kapatılma olarak nitelediği pratikler, kapitalizm öncesinde toplumsal bütünlüğün bir parçası olan yoksulların, aylakların, işsizlerin, delilerin, içinde dilencilerin de yer aldığı serserilerin, kapitalizmle birlikte sistemi tehdit edecek unsurlar olarak görülmeleri sebebiyle kapatılarak sistemin işleyiş biçimine adapte edilmeleri anlamına geliyordu¹² (2005). Kapatılma pratikle-

12 Foucault’nun Bentham’dan devraldığı ve o dönemdeki kapatılmaya dair burjuvazi iktidarını temsil eden ‘panoptikon’ kavramı, ıslah edilmesi gereken kesimlerin kapatıldıkları kurumların modelini oluşturuyordu. Bentham tarafından ideal bir cezaevi olarak tasarlanan panoptikonla mahkûmların mutlak surette gözetleniyormuş duygusu yaşayarak kendilerini sürekli denetlemek zorunda kaldıkları bir iktidar sistemi yaratılacaktır. Bu, binanın halka şeklinde,

rinin gerçekleştirilmesinde dönüm noktası, Foucault'nun "Büyük Kapatılma" olarak nitelediği, Paris'teki Genel Hastane'nin 1656 yılında kurulmasıdır. Hastanenin kurulmasıyla, dilenmenin tüm biçimleri, nüfusun bütün kesimleri için yasaklanacaktı (Foucault, 2013: 114). Yoksul evleri ve yoksulların çalıştırıldığı, orijinal ismi *workhouse* olan çalışma evleri de kapatılma kurumlarındandır. Bu tarz kurumlarda üretimden ziyade disiplin ve terbiye önem kazanmakta, böylelikle yoksulların "tedavi edilmesi" sağlanmaktaydı (Buğra, 2008: 26).¹³

Sanayi Devrimi ve izleyen yüzyılda ise üretim ilişkilerindeki önemli dönüşümlere koşut olarak yasal düzenlemelerin karakteri değişmiş, bu anlamda, yasalar yumuşatılmış ve sosyal politika önlemlerine doğru bir evrim yaşanmıştır. Ancak yine de yoksulluğu ve dilencililiği gidermekten ziyade onlara iktidar araçlarının istediği şekli verme girişimlerinden olan yoksul evleri varlığını sürdürmüştür. 18. yüzyılda bu evler, İngiltere ve Kıta Avrupası'na yayılmıştır (Buğra, 2008: 44). Devlet tarafından finanse edilen işletmelerde yoksulların çalıştırılması uygulaması da, 18. yüzyılda Avrupa'da uygulanmıştır (Hufton, 1974: 182). Ancak çalışma evleri aracılığıyla yoksulluğun giderilememesine (Ashcraft, 1996: 49) rağmen, izleyen yüzyılda da bu uygulamalar devam etmiştir. Foucault bu ısrarın nedenini kapitalizmin, gereksindiği işgücünü üretme ve bir kontrol mekanizması oluşturma amaçlarına bağlar (Keskin, 2005: 14).

Sanayi Devrimi döneminde de yoksullukla mücadele etme amacı taşıyan yasal düzenlemeler yapılmıştı. Bunlardan Speenhamland Yasası, yoksulluk literatüründe önemli bir inceleme alanı olmuştur. 1795'te İngiltere'de yürürlüğe giren ve çalışanların da artık yoksul olabileceği gerçeğinin kabulüne dayanan yasa, işçi ücretlerinin, asgari geçim standartlarının altına düştüğünde kamusal kaynaklar yoluyla finanse edilmesi hususunu içermekteydi (Buğra, 2008: 44; Polanyi, 2000: 126). Bu

her bir hücresinde bir mahkûmun bulunduğu, ortada bir gözcü kulesinin yer aldığı ve kuledeki gözcünün mahkûmlarca görünemediği bir yapı olarak tasarlanmasıyla mümkün olacaktır.

13 Batı'daki gelişmelere koşut bir örnek olarak Çin'de 17. yüzyılda yoksul evleri kurulmuştur (Lu, 2005: 5; Schak, 1988: 19).

na dayanarak yasanın hümanist bir karakter taşıdığı düşünülebilirse de, uygulama sürecinde farklı sonuçlar meydana gelmiştir. Yasayla işverenler, ücretleri geçim düzeyinin altına düşürmüştür (Polanyi, 2000: 150). Hobsbawm'a göre yasa çok daha geniş çaplı bir yoksullaşmaya yol açmıştır (2003: 59). Öte yandan dilencililiğin çeşitli yasalarla yasaklanmaya devam ettiği ülkede, zorla çalıştırma ve kırbaç cezalarını, memlekete geri gönderme gibi sert önlemleri içeren yirmi altı yasal düzenleme yapılmıştır (Hitchcock, 2005: 481).

19. yüzyılın ilk yarısında ise ilgili mevzuat, hümanist bir anlayıştan uzak olan 1824 tarihli Serseriler Yasası'ndan ve yoksulları kendi haline bırakan 1834 tarihli Yoksul Yasası'ndan oluşmaktadır. Serseriler Yasası, serseriliği ve dilencililiği yoksul yasalardan ayrı bir şekilde düzenleyen ilk yasadır (Baker, 2009: 220). Yasa, yoksul ailelerin nesillerinin sürmesini engellemek amacıyla bu ailelerin kadın ve erkek üyelerinin birbirinden ayrı tutulmasına dayanmaktadır. Yasanın bir amacı da dilencileri meslek öğrenebilecekleri "dilenci evlerine" kapatmaktır (Mukherjee, 2008: 286). 1834'te çıkarılan yeni Yoksul Yasası'yla ise, para ve gıda yardımı kaldırılarak katı disiplin kurallarına sahip olan yoksul evine ya da halkın tabiriyle "Yoksullara Yardım Bastille'ine"¹⁴ katılmak, yardım alabilmenin şartı haline getirilmişti (Engels, 1997: 370-1). Evlerdeki koşulların korkunçluğu, yoksulları, kendilerini ancak hayatta tutabilecek ücretlere razı olarak çalışmaya zorlamıştır (Bauman, 1999: 24-5).

Öte yandan aynı yüzyılda, Sanayi Devrimi'nin yarattığı sefaletin birçok farklı görüşten insanın dikkatini çektiği bir toplumsal atmosfer oluşmuştu. Zamanla hem işçi mücadeleleriyle, hem de İngiltere'de Owenizmin gelişimiyle çocuklardan başlayan ve sonra kadın ve erkek işçileri kapsayarak genişletilen sosyal politika önlemleri alınmaya başlandı. İşçi sınıfı nezdinde oluşan, çalışma koşullarını düzenleyici sosyal politikaların ruhunda bulunan hümanizma 19. yüzyılın aşağı yukarı ikinci yarısında, görece diğer yoksullara yansımaya başladı.

14 Yoksullara Yardım Evi'nde "yoksullar yurdu giysisi" giymek zorunluydu (Engels, 1997: 372).

İngiltere’de çocuk işçiler için yapılan düzenlemelerle serseri çocuklar için yapılanlar arasındaki dönemsel koşutluklar, farklı sosyal politika alanlarının ilişkiselliklerini göstermektedir. Nitekim 18. yüzyılın sonundan itibaren İngiltere’de serseri çocukları hapsedme yerine rehabilite etme girişimleri başlamıştır (Rose, 1988: 130). 1830’lardan itibaren ise, kimsesiz çocuklarla ilgili bir kurumsallaşma sürecine girilmiştir (Karatay, 2007: 57). 1850’lerde çocuklar için ıslahevleri ve sanayi mektepleri açılmıştır (Rose, 1988: 131). İslahevleriyle sanayi mekteplerinin birleşimi, önceki yüzyıllardaki yoksulluğu yönetme anlayışının sosyal politika alanına yansımasıdır. Bu da sosyal politikaların, çocukları korumayı amaçladığı kadar sistemi tehdit etmelerini engellemek üzere kurgulandığını göstermektedir. Çocuk dilenciliğiyle eğitimle mücadele etmek amaçlanmasına rağmen 19. yüzyılın bitiminde sokak çocukları seyyar satıcılıkla uğraşmaya devam etmiştir (Rose, 1988: 131).¹⁵

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında serseriler meselesi de önemli bir sorun olmuştur (Vorspan, 1977: 59). Bu dönemde serserilere verilen yardımlarda önemli reformlar yapılmıştır. Yoksul yasalarının temel ruhundan bir uzaklaşma olmasına rağmen reformlar, Victoria döneminin ahlâksal ikliminde biçimlenmişti (1977: 64-5). Nitekim yasalarda, yardımı hak eden-etmeyen yoksul ayrımı sürmüştür (Morris, 1994: 33). Yoksul yasaları İngiltere’de 1948 yılında çıkarılan Ulusal Yardım Yasası’yla kaldırılmıştır (Kovancı, 2003: 126-7). Ele aldığımız tüm yüzyıllarda dilenciliği cezalandıran, yoksul yardımlarını ve kapatılma pratiklerini düzenleyen yasalara ve damgalayıcı tutumlara başka ülkelerde de rastlanmıştır.¹⁶

15 1894 ve 1933 yılları arasında çıkarılan yasalarda çocukların satıcılık yapmaları için uygun bir yaş kriteri belirlenmiş ve çalıştıkları süreler kısıtlanmıştır (Rose, 1988: 131). Burada, fabrikada çalışan çocuklarla ilgili düzenlemelerin geçi-
kerek sokaklarda çalışan çocuklara yansıdığı görülmektedir.

16 Ayrıntılı bilgi için bkz. Arrom, 2000: 11, 21; Atalay, 2008: 206; Farnam, 1888: 305; Foucault, 2005: 106; 2013: 112-3; Hufton, 1974: 112, 132-3, 155-6, 223, 226-7; Lindenmeyr, 1986: 2-3; Lis ve Soly, 1982: 49-51; Lu, 2005: 5, 90, 93; McStay Adams, 1990: 10, 29-31; Mehlum vd., 2006: 383; Morris, 1994: 58; Muchembled, 1998: 114; Schak, 1988: 5; Tekin, 2008.

Kapitalist sistemin ilk tökezlemelerinden refah kapitalizmine

Kapitalist dünya ekonomisinin yerleştiği 19. yüzyılda, bu ekonominin merkezinde bazı sorunlar baş göstermişti. İngiltere’de yaşanan “kapitalist endüstri ekonomisinin bu ilk genel tökezlemesi” (Hobsbawm, 2003: 48) işçi sınıfına yönelik sosyal politika atmosferinin yaşandığı dönemin bir kısmında, 1830’larda ve 1840’ların başlarında ortaya çıktı. Kent yoksullarının ayaklanmasıyla İngiltere’de Çartist hareket, Kıta Avrupası’nda ise 1848 ayaklanmaları yaşanırken yeni endüstri rejimi küçük burjuvanın da tepkilerini üzerine çekiyordu (Hobsbawm, 2003: 48). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de kapitalist ekonomilerde dönemsel bunalımlar baş göstermiştir.

Birinci Dünya Savaşı’nın çıkma aşamasında ise, kapitalizm dünyanın önemli bir kısmını var olmak için tüketmiş, sınırların daralması emperyalistleri birbirleriyle savaşmaya yöneltmişti (Hardt ve Negri, 2008: 285). 1919 ve 1929 yılları arasında “yaygın ve yapısal” nitelikli ekonomik krizler yaşanmıştır (Talas, 1980: 67). Bu kapsamda 1920’lerde yüz milyonlarca insan enflasyonun olumsuz etkileriyle yüzleşmiş, toplumdaki birçok sınıf mülksüzleşmiştir (Polanyi, 2000: 204-5). Tüm bunlar serbest piyasa ekonomisinin, uygulanan liberal politikaların aksine işlemediğini göstermiştir.

1929 Bunalımı’nın ardından, kapitalizmi ABD’de yeniden yapılandırma iddiasında olan New Deal politikaları, ekonomik gelişmeyi burjuva tarzında biçimlendirme girişiminden uzaklaşmak anlamını taşıyordu (Hardt ve Negri, 2008: 258). Kriz sonrası izlenen Keynesyen politikalar, refah devletinin temellerini hazırlamıştır. Taylorist üretim ilkelerinin Henry Ford tarafından geliştirilen montaj hattında kullanılmasıyla üretimin ciddi boyutlarda kitleselleştiği Fordizm, gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomilerini yönlendiren ve yeni bir toplum tipi yaratan üretim modeli olmuştur. İkinci Dünya Savaşı, ABD’nin hem müttefiki hem de düşmanı olan birçok ülkede yıkıma yol açsa da (Wallerstein, 1993: 1) bu durum New Deal politikalarının

etkilerini dünya geneline yaymış ve bu politikalar savaş sonrası toparlanmada etkin bir alternatif olarak benimsenmişti (Hardt ve Negri, 2008: 260-1).

Tüm bu ekonomik ve siyasi gelişmeler, refah devletinin arka planını oluşturuyordu. Refah devleti, devletin piyasayı düzenleyerek mevcut sınıfsal ve sosyal çatışmaları törpülemeye çalıştığı politikaları kapsamıştır (Yurttagüler, 2010: 75). Bu çerçevede toplam talebin artırılmasının önemli bir aracı, sosyal politikalar olmuştur. Batı ülkelerinde varlığını 1970'lere kadar sürdüren refah devleti sağlık, eğitim, işgücü piyasaları, ekonomi gibi birçok alana müdahale ederek vatandaşlarını koruyucu politikalar izlemiş ve onların refahını gözetmiştir. "Refah devleti kavramı ...onurlu bir şekilde hayatta kalmayı sağlamanın, devletin yükümlülüğü olduğu düşüncesini ifade eder" (Bauman, 1999: 67-8). "Refah devleti sosyal politikalardan fazla bir şey; özgün tarihi bir yapı ...şeklinde anlaşılmalıdır" (Esping-Andersen, 2008: 36).

Refah devleti yoksullukla mücadelede etkin bir rol üstlenmiştir (Yalman, 2007: 71). Refah devleti uzlaşısı, sosyal yardımların doğrudan ulaşılabilir kılınmasını da içermektedir. Örneğin ABD'de hükümetin refah politikalarını üstlenmesi sonucu sosyal yardım programlarında önemli değişiklikler yapılmış, 1960'larda Kennedy döneminde "yoksulluğa karşı savaş" başlatılmış (Ferguson Clement, 1985: 19), yürütülen yoksulluk programlarıyla ülkedeki yoksul sayısı giderek azalmıştır (Wilson ve Aponte, 1985: 238). Bu belirtilenler bağlamında refah devleti dönemi aslında, kapitalist sistemde var olan toplumsal eşitsizliklerin keskinliğini gideren yılları kapsamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte çevre ülkelerde de Batı'daki iklimin etkisiyle bazı sosyal politikalar izlenmiştir. Nitekim çevre ülkeler, tarihsel olarak merkez ülkelerin ekonomik ve siyasi bağlamda egemenliği altında bulunmuştur. Bu kapsamda Latin Amerika, Doğu Asya ve Doğu Avrupa gibi bölgelerde savaş sonrası dönemin ilk yıllarında refah devleti ortaya çıkmıştır (Haggard ve Kaufman, 2008: 1). Bu anlamda, her bölgenin kendine özgü bazı modelleri olmuştur.

KÜRESELLEŞME VE YENİ YOKSULLUK EKSENİNDE DİLENME KÜLTÜRÜ

Refah devletinin dönüşümü

Refah devletinin dönüşümüne sahne olan 1970'lerden önce, özellikle ABD'de sisteme yönelik bazı tepkiler doğmaya başlamıştı. Nitekim 1960'larda, göç süreçleri sonucu ABD'de işsiz ve yoksul siyah bir kitle oluşmuş, ırkçılık karşıtı hareketler yaşanmıştır. Batılı kapitalist ülkelerde ise fabrika rejimine yönelik ciddi bir direniş gerçekleşmiştir (Hardt ve Negri, 2008: 277). Bu gelişmelerin yanı sıra refah devletinin son yıllarında Fordist üretimin, talebe etkin bir şekilde cevap veremeyecek bir katılığa sahip olduğu görülmeye başlandı. Artık tüketici tercihleri daha değişken bir boyut kazanıyordu.

1970'lerde yaşanan ekonomik durgunluk “yeni laissez-faire'in güçlü bir rönesansını” oluşturmuştur. Dönemin ekonomik görüşlerine göre refah devleti, serbest piyasanın oluşturduğu çelişkileri giderememiş, aksine kötüleştirmiştir (Offe, 2000: 224). Yeni muhafazakârlar refah devletini savurganlığı, hantal bir bürokrasiye sahip olduğu gibi argümanlarla eleştirirken (Sallan Gül, 2006: 83) yeni liberaller gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk sorununun, refah devleti önlemlerine rağmen engellenemediğini ileri sürmekteydiler (Öztürk ve Çetin, 2009:

2687; Sallan Gül, 2006: 135-6). Refah yardımlarının küresel rekabet iklimine uygun olmaması ve piyasanın etkin bir biçimde işlemesine engel olması (Yılmaz, 2010: 293) gibi argümanlar da eleştiriler arasındadır.

Refah devletine soldan gelen eleştirilerde ise Marksizmin, sosyal politikayı kapitalizmin çelişkilerini yumuşatmaya çalışan, işçilerin itirazlarını ve isyanlarını engelleyerek onları sistemle uyumlaştıran bir araç olarak kavramsallaştırması öne çıkmaktadır. Kapitalizmin bir unsuru olan refah devleti, sınıfsal eşitsizlikleri gidermemiş ve işçi sınıfı kaynak dağılımından faydalanamamıştır (Lavalette, 1998: 75).

Refah devletine yönelik bu tepkilerin yarattığı gelişmelere 1973'te yaşanan petrol krizi eklenmiştir. Kapitalist ülkeler o yıllarda ağır bir resesyon geçirmişler (Frank, 1995: 9; Hurst, 1998: 355), işsizlik ve enflasyon artmıştır. Bu gelişmelerin toplumdaki düşük gelir grubunu daha derinden etkilemesiyle yoksulluk artmıştır (Hurst, 1998: 355). Bu süreçte devletin küçülmesi ve neoliberal ekonomi politikalarının uygulanması, postfordist üretim tekniklerinin işlerliğine koşut olarak işgücü piyasasının esnekleşmesi gibi sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu politikaların uygulanması içinse, devlet üzerinde ağır maliyet yükü yarattığı iddia edilen koruyucu refah devleti uygulamalarının törpülenmesi gerektiği düşüncesiyle refah devletinin sosyal korumacı boyutları sınırlandırmaya başlamıştır. Böylelikle refah devleti uzlaşısı çözülmeye başlamıştır (Kennett, 1999: 43-4). İngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan, neoliberal politikaların öncülüğünü üstlenmişlerdir.

1970'lerde dünya ekonomisini derinden etkileyen bu tarz gelişmeler, sosyal politika alanında yeni yaklaşımların gelişmesine neden olmuştur (Buğra ve Keyder, 2003: 13). Bu çerçevede 1970'lerde ABD'de yoksullar politika yapımcılar tarafından yardımı hak eden yoksul-yardıma hak etmeyen yoksul olarak ayrılmış ve yardımlar daha ziyade yardımı hak eden yoksullar üzerinde yoğunlaşmıştır (Jencks, 1992: 78). Yardımı hak etmeme durumunun gerekçesi ise yoksulların ahlâki eksikliklerine dayandırılmıştır (Gans, 1995: 1). Reagan döneminde refah devle-

tine bağımlılığın kaldırıldığı, çalışabilecek olan herkesin sosyal yardım programları kapsamı dışına çıkarılarak çalıştığı, böylelikle “çalışma refahının” (*workfare*) sağlandığı bir toplum modeli öngörölmüştür (Sallan Gül, 2006: 245). Böyle bir ideolojik yapılanmaya uygun olarak izlenen politikalar, yoksullukla mücadelenin önemini yitirmesine yol açmıştır (Çalışkan, 2010: 91). Bu anlayışın, Protestan çalışma etiğiyle olan özdeşliği dikkat çekicidir. Sözü edilen gelişmelere koşut biçimde, 1980’lerden sonra ABD’de yoksullara karşı savaşın şiddeti yoğunlaşmıştır (Gans, 1995: 1).

Yeni yoksulluk, sınıfsız ve sosyal dışlanma

Neoliberal politikalar, izlendiği yıllardan itibaren toplumsal eşitsizliklerin yeni biçimlerini doğurmuş ve küresel düzlemde çeşitli dezavantajları artırmıştır. Bu politikalarla işsizlik, marjinalleşme, düşük ücretler, kent yoksullarının kötü beslenmesi gibi olumsuz gelişmeler yaşanmıştır (Chossudovsky, 1999: 38). Uluslararası gelir dağılımı da giderek adaletsizleşmiştir (Sönmez, 2002: 88; Yeldan, 2004: 17-8; Warnock, 2002: 1). Neoliberalizmin egemenliği, yoksulluğun toplumsal bir sorun olarak görülmesini engellemiş, yoksulluktan bahsetmek çağdışı bir davranış olarak değerlendirilmiştir (Bora, 2007a: 95).

Kayıtdışı, sigortasız, güvencesiz, düşük ücretlerle karakterize olan eğreti istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasıyla, çalışan yoksullar adlı yeni bir kategori de oluşmuştur. Yeni yoksulluk kavramı, bu yıllardan günümüze uzanan dönemde yaşanan yoksulluğu anlatmaktadır. Bauman’a göre günümüz post-modern toplumu, yoksulları tüketici olarak kullanmakta ve yeni yoksulları eksik/defolu tüketiciler olarak kodlamaktadır (1999: 40). Işık ve Pınarcıoğlu, yeni yoksulları sistemden dışlanan ve mücadele gücü kalmayan kitleler olarak değerlendirmektedir (2001: 67-8). Bize göre ise yeni yoksulluk olgusu, Sanayi Devrimi koşullarının yeniden yaratılması ve o yılların “kadim yoksulluğunun” dirilmesidir. Bu yüzden yeni yoksulluk, refah devletinin yarattığı altın çağda refah yardımlarıyla yöne-

tilebilecek boyutta olan yoksulluğa göre yenidir ve birçok bakımdan Sanayi Devrimi koşullarındaki yoksulluğu anıştırmaktadır. Yeni yoksulluk kapsamında ABD’de sınıfıltı, Fransa’da sosyal dışlanma, Latin Amerika’da ise marjinalleşme kavramları geliştirilmiştir.¹ Ülkeler arasındaki kavramsallaştırma farklılıklarının nedeni, yeni yoksulluğun yaşanma biçiminin değişmesidir (Silver, 1996: 106).

Avrupa’da daha çok Durkheim’in çözümlemelerine dayanan sosyal dışlanma kavramı, çok boyutlu, tartışmalı ve tanımlanması zor bir niteliğe sahiptir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma birbirinin yerine geçerek kullanılabilirse de, iki kavram arasında farklılıklar vardır: Sosyal dışlanma daha geniş içeriklidir; örneğin göçmenler sosyal dışlanmaya maruz kalsalar bile yoksul olmayabilirler. Yoksulluk genellikle bölüşüm sorunlarına, sosyal dışlanma ise sosyal bütünleşmeden yoksunluğa odaklanmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2669). Ancak elbette yoksulluğun sosyal dışlanmanın nedenlerinden birini oluşturabilmesi (Adler, 1999: 173) bağlamında sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi kurulabilir. Sen’e göre “yapabilirlikten yoksunluk” olarak ele alınması gereken yoksulluk, sosyal dışlanmayla ilişkiseldir (2000: 2-3). Bu yüzden gelir azlığının yaşamları nasıl yoksullaştırdığına odaklanılmalıdır.

Sınıfıltı kavramı ise yoksullar, evsizler, fiziksel engelliler, ruhsal rahatsızlığı olanlar (Marks, 1991: 462), yaşlılar ve tek ebeveynli aileler gibi kesimleri içermektedir (Oktik, 2008: 37). Yoksulların kuraldışı davranışlarına, tutumlarına ve yaşam tarzlarına da odaklanan kavram (Gans, 1995: 2; Morris, 1996: 161), sosyal sınıflara dâhil olmayan kesimleri kapsamaktadır (Öztürk, 2004: 88). Varlığı 1970’lerde ciddi boyutlara ulaşan (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 69) sınıfıltının ortaya çıkışında refah sisteminin etkili olduğu belirtilmektedir (Marks, 1991: 451; Morris, 1996: 160-1). Bu açıdan, neoliberal politikalarla refah uygulamalarında kısıtlamalar yapılabilmesi için sınıfıltı kavramı işlevsel olmuştur (Özbudun, 2002: 56-7). Kavrama

1 Sınıfıltı kavramı, sınırlı olmakla birlikte Fransa ve İngiltere’de de kullanılmıştır (Silver, 1996: 106).

birçok eleştiri yöneltilmesine² ve bu eleştirilerde haklılık payı bulunmasına rağmen sınıfsızlığı üretim ilişkilerine dâhil olamayan, yoksulluğun en uç biçimlerini yaşayan ve Marksist anlamda tortu tabaka ya da lümpen proletarya olarak adlandırılan geniş kitleleri tanımlamak ve çözümlemek için kullanmak, yeni yoksulluk incelemelerini berraklaştırabilecektir.

Dilenciler, yoksullar ve evsizler, sosyal dışlanmış ya da sınıfsız kesimlerin bir bölümüdür. Bu ilişkinin tersine, sosyal dışlanmışlık ya da sınıfsızlığa dâhil olma, geniş kitlelerin dilenmesine ya da evsizliğe yol açabilir. Dolayısıyla bu olgular arasında bir döngüsellik vardır. Sınıfsızlık, evsizlik, sosyal dışlanma ve yoksulluğun kesişim alanında olan dilencilik, refah devletinin çözülmesiyle birçok ülkede yaygınlaşmıştır. Ancak niye her yoksulun dilenmediği ve dilencilüğün yoksulluğun hangi düzeyinde başladığı sorgulanmalıdır. Öncelikle dilencilik bir son çare, bir hayatta kalma stratejisidir ve salt bir gelir yoksulluğu durumu değildir. Karmaşık ve katmanlı yoksulluk süreçleri ve değişik risk birleşimleri, kişiyi dilencilik noktasına taşımaktadır. Tam da bu yüzden sınıfsızlık ve sosyal dışlanmanın yoksullukla kesişen “yoksulluk” boyutlarıyla dilencilik süreci çözümlenebilir. Dilencilik yoksullar, istihdam olanaklarına erişebilecekleri eğitim imkânlarını kendilerine sunabilecek ailelerde doğmamıştır. Formel eğitim sisteminin bu kesimler için kapsayıcılığı tartışmalıdır. Yoksul bir ailede, sigortasız çalıştırılan erkeğin ölümü, eşinin dilenmesine yol açabilir. Eğitim düzeyinin düşüklüğü, kimi zaman hiç olmaması ya da bir şekilde başka işlere girebilecek becerilere sahip bulunamamak, bunları sonradan edinmeyi güçleştirir ve bu da dilenme sürecini başlatır. Bazı dilenciler bir süre sonra gelir çatalarını yükseltebilseler de iş bulma kanallarına erişemedikleri için dilenmeye devam ederler. Doğal afetlere maruz kalınması da yoksulları dilencilik sürecine sürükleyebilir. Tüm bu süreçlerin değişik biçimlerde birleşmesi, birçok ülkede dilencilik artırmıştır.

2 Bkz. Bauman, 1999: 99-100; Gans, 1995: 2; Jencks, 1992: 129; Morris, 1994: 109-110.

Toplumsal cinsiyet ve yoksulluk

Yoksulluk, toplumdaki eşitsizlik biçimlerinin ve güç dengesizliklerinin, aleyhine işlediği grupları daha derinden etkilemektedir. Ataerkil sistemle kapitalizmin eklemelenmesinin başlangıcından günümüze, eşitsizlik süreçlerinin kadınlar aleyhine işlemesiyle yoksulların büyük bölümü kadınlardan oluşagelmıştır.

1970'lerdeki neoliberal dalganın etkisiyle kadın yoksulluğu artmış ve "yoksulluğun kadınlaşması" kavramı literatürde geniş yer bulmuştur. "Kadın emeğinin üretim ve yeniden üretim süreçlerinde çift yönlü değersizleştirilmesi olarak" tanımlanan kavram (Güneş, 2011: 217), kadınların erkeklere oranla yoksullaşma olasılıklarının daha yüksek olduğu, kadınların yoksulluklarının daha ciddi boyutlar taşıdığı ve kadınlar arasındaki yoksulluğun erkeklere göre arttığı hususlarını içermektedir (Ecevit, 2003: 85; McLanahan vd., 1989: 10; McLanahan ve Kelly, 1999: 129). Kadın yoksulluğunun öğelerinden bir diğeri de, kadın aile reisli hanelerin sayısındaki artıştır. Bir başka faktör olan kaynaklarda eşitsizlik; eğitim, iş, toprak ve sermaye gibi kaynaklara erişimde kadınların erkeklerin gerisinde olması durumudur (Ecevit, 2003: 84).

Kadın yoksulluğu 1970'lerde aile, ekonomi ve refah devletindeki bazı değişikliklerle de artmıştır (McLanahan ve Kelly, 1999: 134). Örneğin boşanma oranlarının artmasıyla kadın yoksulluğu arasında önemli bir ilişki vardır. Çalışma yaşamındaki eşitsizlikler de kadın yoksulluğuna dair olumsuzluklar yaratmaktadır. Kadınlar pazarlık gücünden yoksundurlar ve standart dışı, sözleşmeli, yarı zamanlı, geçici işlerde yaygın biçimde çalışmaktadırlar (Ecevit, 2003: 84; Güneş, 2011: 226-7). Kadınlar ayrıca formel istihdam olanaklarına daha sınırlı biçimde ulaşabilmektedir. Kadın yoksulluğu, kadınların gelir yetersizliklerini ve paranın kullanılmasıyla ilgili söz hakkına sahip olamamalarını da kapsar (Hattatoğlu, 2002: 305). Ailelerde genellikle erkek, gelir üzerinde kontrol sahibidir (McLanahan ve Kelly, 1999: 129) ve ataerkil aile pratikleri gereği, er-

kek eşinin ücretli bir işte çalışması durumunda gelirine el koyabilmektedir. Böyle bir durumda kadının kazandığı gelir üzerinde kimin denetim sahibi olacağı, bir çatışma alanına dönüşür ve böylelikle, kadınların ücretli çalışarak elde ettikleri özgürleşmenin sınırları kolaylıkla daralabilir. Kadın yoksulluğuna dair bir diğer husus kadınların, ücretli bir işte çalışsalar da çalışmasalar da, kapitalist üretim sisteminin gereksindiği yenden üretim etkinliklerinden sorumlu tutulmalarıdır. Karşılığı ödenmediği ve özel alanda yürütüldüğü için literatürde 'görünmeyen emek' olarak kavramsallaştırılan bu etkinlikler kadınları yoksullaştırır.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadın yoksulluğunu oluşturan bu faktörler daha yoğun yaşanır. Kadınlar için yoksulluk sorununun özellikle 1980'lerden itibaren ağırlaştığı bu ülkelerde yapısal uyum programları, işsizlik, savaşlar gibi birçok bileşen, kadın yoksulluğunun özgün biçimlerini oluşturmaktadır. Uluslararası işbölümü çerçevesinde birçok çevre ülkede neredeyse kölelik koşulları altında kullanılan kadın emeği, çokuluslu şirketlerin elde ettikleri muazzam kârın önemli unsurlarındandır. Bu kârlılık, 1980 sonrasında kadınların işgücüne katılım oranlarını artırmıştır (Güneş, 2011: 219). Görüldüğü gibi kadınların işgücüne katılım oranlarındaki artış, onları yoksullaştırmak pahasına gerçekleşebilmektedir.

Kadın yoksulluğunu pekiştiren ve perçinleyen başka bir süreç, ekonomik krizlerdir. Kriz dönemlerinde, evi eşlerinin geçindirdiği varsayımıyla kadınlar işveren tarafından öncelikli olarak işten çıkartılabilmektedir. Öte yandan ekonomik krizler, hane gelirinin azalmasıyla kadınları gelir getirici etkinliklere yöneltmektedir (Güneş, 2011: 219). Dolayısıyla krizlerin kadın emeği üzerinde çift yönlü bir etkisi olabilmektedir.

Yoksulların çoğunu kadınların oluşturduğu gerçeği, kadın yoksulluğuyla mücadeleyi elzem kılmaktadır. Bu mücadelede kadınların aile planlaması olanaklarına erişebilmesi, kız çocuklarının okullaşma oranlarının artması, sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden düzenlenmesi gibi önlemler alınmalıdır (Buvinic, 1998).

Günümüzde dilencilik ve dilenme kültürü

Küreselleşme sürecinde dilencilik, marjinalleşerek yoksulluk söylemindeki yerini yitirse de, günümüzde eskisi kadar yaygın ve ciddi bir sorun olup kültürel bir boyut kazanmıştır. Bu kapsamda dilenme kültürü, sosyo-ekonomik faktörlerle biçimlenen dilencilğin, zamanla gelir getirici bir etkinliğin yanı sıra bir kültüre dönüşmesi ve dilencilerin geçinmek için dilenmeyi sürdürdükleri bir hayat tarzını benimsemeleri olarak tanımlanabilir. Dilenme kültürünün özellikleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve din gibi sosyo-kültürel faktörlerle ilişkiye sahip bulunması ve esnek bir yapı arz etmesidir.

Dilenme kültürüyle ilişkisel olan yoksulluk, işsizlik, fırsat eşitsizliği, neoliberal politikalar, sigortasız, güvencesiz ve eğreti istihdam biçimleri gibi yapısal etmenler, hem dilencilğin ekonomik bir etkinlikten bir kültüre dönüşmesine hem de bu kültürün yarattığı dezavantajlarla kendi kendini beslemesine yol açmaktadır. Diğer yapısal faktörler olan göç, kast sistemi, uyuşturucu ticareti, fuhuş, çocuk ve engellileri dilendiren mafya çeteleri (ILO, 2004: 22), ailelerin parçalanması, ölümü (Namwata vd., 2012: 141), barınma imkânlarının ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği (Lynch, 2005: 518), eğitim olanaklarına erişememek ve kırdan kente göç, birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede dilencilik türlerini biçimlendirmektedir.³

Yapısal faktörlerce şekillendirilen dilenme kültürünün bir diğer özelliği, değişmez ve katı değil, dinamik ve esnek bir yapıya sahip olmasıdır. Bu kültür her zaman kemikleşmeyebilir. Dilenme, bir uyum süreci ya da daha iyi bir gelir elde etme imkânı olduğunda sonlanabilir (Schak, 1988: 4). Bu şüphesiz genel geçer bir kaide değildir ve dilenmenin her zaman gerekli koşullar oluşunca ortadan kalkacağını ileri sürmek, fazlasıyla iyimser bir tahmin olabilir. Ancak yine de çözüm-

3 Bu tarz yapısal etmenlerin dilencilikle ilişkisini kuran araştırmalar için bkz. Abebe, 2008; Delap, 2009a; Ebigho, 2003; ILO, 2004; Obioha, 2009; Mongeluzzo, 2006; Moser, 1980; Namwata vd., 2012; Swanson, 2010.

lemelerde, bu esneklik ve dönüştürme eğilimi/olasılığı hesaba katılmalıdır.⁴

Dilenme kültürünün özelliklerinden biri, dilenci kategorilerinin ataerkil kapitalist sistem bağlamında dezavantajlı ve ezilen kesimlerden oluşmasıdır. Kadın, çocuk ve yaşlı dilencililiğinde, arka planda bu kesimleri dilendiren bir erkek akrabasının varlığı saptanabilmektedir. Bu durum, özellikle evi çalışarak geçindirmenin erkeğin yükümlülüğü olduğu yönündeki kültürel kodların aktif bulunduğu azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde geçerlidir.⁵ Kısacası geçinmek için sadakaya gereksinim duydukları imgesini oluşturabilen kesimler daha fazla dilenmektedir. Bir başkası tarafından dilendirilme durumu, çocuk dilencililiğinde çeşitlenmekte ve ağırlaşmaktadır. Birçok aile üyesi ya da eşi tarafından terk edilmiş yoksul kadınlar, çocukları dilendirebilmektedir. Bu tarz örüntülerde parçalanmış hane yapıları göze çarpmaktadır.

Bu genel eğilimlere rağmen dilenme kültürünün evrensel bir yönü olamayacağı göz ardı edilmemelidir. Bu gerçek en fazla, kadın ve erkeklerin çalışmalarına yönelik kültürel değerlerin, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişebilmesi durumunda görülmektedir. Genel olarak azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadın ve çocuk dilencililiği yaygınken, Batı'da erkek dilencililiği yaygındır.

Dilenmenin dinsel temelleri

Din olgusu çeşitli toplumlarda yoksulluğu yönetmede ve yoksulluğu varsıllar için işlevselleştirmede gerekli olan ideolojik altyapıyı sağlamıştır. Bunun bir aracı, dilencilere verilen sa-

4 Tayvan'ın Liang-Hiat bölgesinde yaşayan bir dilenci topluluğunda yapılan araştırmanın bulguları dilenme kültürünün esnekliğini göstermektedir. Çalışmamızın tezi açısından önemli olan bu araştırmanın sonuçlarına göre toplumda dilenme kültürü zamanla değişmiş, hatta kırılmıştır (Schak, 1988). Etiyopya'da (Abebe, 2008), Melbourne'de (Lynch, 2005: 545-6) ve Hindistan'da yapılan (Kaur ve Van Brakel, 2002) araştırmalar da dilencilerin dilenmekten vazgeçme potansiyellerini açığa çıkarmaktadır.

5 Pakistan'da (ILO, 2004: 23) ve Çin'de (Lu, 2005: 170) yapılan araştırmalar bu durumu örneklemektedir.

dakalardır. Bu kapsamda inananların sevaba girmeleri için dilencilere sadaka vermeleri ve bağış yapmaları, kutsal kitaplarca öğütlenmiştir.

Genel itibariyle üç ilahi dinde de yoksulluğun giderilemeyeceği ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmenin dinî bir gereklilik olduğu görüşü egemen olup yoksullukla ilgili görüşler bakımından sınırlı farklılıklar vardır. Üç din de yoksulluğu zaman, mekân, toplum ve kültürden azade bir biçimde, insan doğasına ait bir unsur olarak değerlendirmektedir (Cohen, 2005: 348).

İslâm dininde dilencilikle ilgili bileşenler olan yoksulluk, yoksula yardım, zekât ve sadaka, Kur'an'da ve hadislerde yer almaktadır. İslâm'da ikiye ayrılan yoksul yardımlarından zekât kurumsallaştırılmış, sadaka ise kişiselleştirilmiştir (Iliffe, 1987: 43) ve gönüllülüğe dayanmaktadır (Kuran, 2003: 278). İslâm'ın beş temel farzından olan zekât "fakir, miskin, zekât toplamak için görevlendirilenler, kalbi İslâm'a ısındırılmak isteyenler, köleler, borçlular, yolcular ve Allah yolunda cihad edenler" olmak üzere sekiz grup insana dağıtılmalıdır (Mannan, 1973: 419). Zekât, toplumdaki zengin-yoksul dengesinin sağlanmasına yarayan politik bir anlama sahiptir (Kuran, 2003: 284).

İslâm'da yoksul kavramı, fakir ve miskin olarak ikiye ayrılmakta, zekâtın hedef kitlesini de fakirler oluşturmaktadır (Kutub, ? : 67; Weiss, 2007: 129). Fakir, "asli ihtiyacından fazla zekât verme nisabına malik olmayan kimse" iken miskin, "hiçbir şeyi olmayan kimsedir" (İbni Teymiyye, 2002: 45). Görüldüğü gibi İslâm'da da yardımı hak eden ve etmeyen yoksul ayrımı bulunmaktadır ve yoksullara yardım edilmesi zorunluluğu, yardım etmemenin cezalandırılmasıyla garanti altına alınmıştır. Bu hususa dair bazı hadisler bulunmaktadır.

Gönüllü bir yoksul yardımı olan sadaka ise hem İslâmiyet'te hem de Hıristiyanlık'ta önemli bir yere sahiptir. İslâmiyet'te sadaka vasıtasıyla sevaba girmek, ayrıca hacca giden ve yolda dilenenleri desteklemek (Jordan, 1999: 44) amaçlanmaktadır. Gönüllülük ilkesine rağmen Kur'an'da ölmeden önce herkesin

sadaka vermesi gereği yer almakta,⁶ bir hadiste de sadaka vacib kılınmaktadır (Kutub, ? : 120). Bu noktada sadakayla ilgili dolaylı bir zorunluluğun olduğu düşünülebilir. İslâm'da sadakanın "başa kakılmadan" verilmesi gerektiği de öngörülmektedir (Tabakoğlu, 1996: 38).⁷ Ancak İslâm'da sadaka ve yoksula yardımın hararetle tavsiye edilmesine rağmen, dilencilige koşulsuz bir hoşgörüle bakılmamaktadır. Dilenmek ancak mecburi durumlar için mübahur (İbni Teymiyye, 2002: 50).⁸

Sadakanın olumlanmasıyla dilencilige yönelik tepkiler arasındaki bu çelişki, sadakanın toplumsal eşitsizlikleri kısmen dengelemek amacıyla kurgulanmasına, çalışmanın daha erdemli olacağı düşüncesinin kabulüne dayanmaktadır. İslamiyet'in seslendiği sadaka veren kişi, sadaka ilişkisinin toplumsal öznesi olmasıyla ve belli bir gelir düzeyine sahip bulunmasıyla iktidarı elinde tutan kişidir. Bir hadiste yer alan "üstteki el, alttaki elden hayırlıdır" (Kutub, ? : 67) ifadesi bu durumun örneğidir. Sadakanın verilmesi gereken taraf ise sadakanın nesnesidir. Dilencilğin İslâm'da bütünüyle reddedilmemesi bu yüzdendir. Nitekim İslâm'a göre bir gün herkesin dilenci olabileceği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır (Bosworth, 1976: 17).

Hristiyanlığın yoksulluğa bakışı ise, Ortaçağ'ın başında olumlu seyretmiştir. Peygamber İsa'nın "bir devenin iğne deliğinden geçmesi, bir zenginin cennete gitmesinden kolaydır" biçimindeki uyarısı (Bailey, 2003: 457) yoksulluğun yüceltilmesine örnektir. Hristiyanlık'ta yoksullara sadaka vermek de önemlidir (Abebe, 2008: 273) ve İslâm'da olduğu gibi, sadakanın nasıl verileceği düzenlenmiştir. Nitekim İncil'de: "Birisine

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Münafikun Suresi, 10. ve 11. ayetler (Kur'an-ı Kerim, 2008: 573).

7 Ayrıntılı bilgi için bkz. Bakara Suresi, 263. ayet (Kur'an-ı Kerim, 2008: 48).

8 Bu durumun örneklerinden olan bir hadise göre, "Sizden birinizin ipini alıp odun toplayıp satması, halktan bir şeyler istemesinden daha hayırlıdır" (Bosworth, 1976: 12; İbni Teymiyye, 2002: 51; Kutub, ? : 67). Başka bir hadiste ise "Başkasından istemeye devam eden sizden herhangi biriniz, kıyamette Allah'ın huzurunda yüzünde bir parça olsun et bulunmayarak gelir" ifadesi yer almaktadır (İbni Teymiyye, 2002: 51).

sadaka vereceğiniz zaman bunu ilan etmek için önünüzde bo-
razan çaldırmayın”, “Siz sadaka verdiğiniz zaman sol eliniz sağ
elinizin ne yaptığını bilmesin” (İncil, 1996: 14) hükümleri bu-
lunmaktadır. Görüldüğü gibi dilencilere dair tutum ve pratik-
lerde Hristiyanlık ve İslâm arasında bir benzeşme vardır.

Din ve dilenme ilişkisinde önemli bir olgu, gönüllü dilenen
dinî dilencilerdir (Munzer, 2001: 48-9). Bu bağlamda birçok
dine mensup olan ve yoksulluğa ve dilenmeye dayalı bir haya-
tı benimseyerek dünya nimetlerinden elini eteğini çeken dinî
topluluklar bulunmuştur. Hristiyanlık'ta dinî dilenme biçim-
leri merkezde yer almadığı halde bazı tarikatlarda dinî temel-
li dilenme var olmuştur. Ortaçağ'da bazı Hristiyan derviş-
ler, dilencililiği amaçlamasalar da, seyahat sırasında ihtiyaçları-
nı karşılamak için dilenmişlerdir (Munzer, 2001: 52). Benzer
biçimde Budizm'de dilenme, lisanslı gruplarla gerçekleştirile-
bilmekte ve ruhsal arınma sağlayabilmektedir (Jordan, 1999:
44). Hinduizm kapsamında da Budizm'deki gibi dünyevi ha-
yattan vazgeçip dilencililiği seçenler olmuştur. Hinduizm'de
hayatın dört aşaması olduğuna ve dördüncü aşamada dilen-
ciliğin bulunduğu inanılmaktadır. Hindistan'da bu inanç-
lara uygun biçimde var olan dilenci kastları bulunmaktadır
(Bosworth, 1976: 2). Budizm ve Taoizm'de de felsefi inanç-
larda dilencilere yönelik bir sempatiye rastlanmaktadır (Sc-
hak, 1988: 17).

Kısacası ilahi olan ya da olmayan birçok din, dilencililiği ik-
tidar araçlarına göre biçimlendirmiş ve dilenme kültürünün
oluşumuna katkıda bulunmuştur. Dilencilik ve din bağlantı-
sı sürmektedir ve bazı araştırmalar sadaka verme, din ve dilen-
me arasındaki ilişkiselliği göstermektedir.⁹ Birçok dinde sada-
ka vermek sevap olduğu için dilenciler varlıklarını sürdürmek-
tedir (Ogunkan ve Fawole, 2009: 500).

9 Mesela Meksika'da yapılan bir araştırma bulgularına göre dilenciler, dilenme-
lerinin Tanrı'nın kendilerine verdiği bir ceza olduğuna inanmaktadır (Mongel-
luzzo, 2006: 111, 146).

Sokak eksenli bir ekonomik etkinlik olarak dilencilik ve dilenme türleri

Dilencilik sokak eksenli bir gelir elde etme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu etkinlik, dilenci tarafından bir meslek ya da çalışma olarak görülebilse de çalışma değil, gelir getirici bir eylemdir. Kimi dilenciler tarafından da benimsenen, dilencilikğin bir meslek olduğu, hatta dünyanın en eski mesleklerinden olduğu görüşü, bazı araştırmalarda da mevcuttur (Paksoy vd., 2008: 557). Dilencilerin gelir düzeyleri söz konusu olduğunda ise farklı görüş ve bulgulara rastlanmaktadır. Bu gelir genelde yetersiz olduğu için dilencilik başka gelir getirici etkinliklerle birleştirilebilmektedir.¹⁰

Dilenmenin birçok türü vardır ve literatürde bazı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Bunlardan aktif, pasif ve agresif fiilleri kapsayan üçlü bir sınıflandırma genel kabul görmektedir. Buna göre pasif dilenme, kamusal alanda belli bir noktada oturarak ya da ayakta durarak yardım talebinde bulunmak; aktif dilenme maddi yardım talebini sözel olarak ifade etmek ve kimi zaman yoldan geçenleri takip etmek; agresif dilenme ise bu etkinlikleri, yoldan geçenleri tehdit ederek, saldırganca gerçekleştirmektedir (Horn ve Cooke, 2001: 9). Profesyonel ve sıradan dilenci ayrımına göre ise profesyonel dilenci, gelirinin tümünü dilenerek elde etmektedir (Erskine ve McIntosh, 1999: 38). Bir diğer dilenci kategorisi, ailelerinden birinin hasta olması ve paraları olmaması gibi gerekçelerle dilenen, iyi giyimli ve kibar olan “soylu” dilencilerdir (Schak, 1988: 26-7). Başka bir dilenci sınıflandırması; sokaktaki dilenciler, sokakların dilencileri, aileleri tarafından terk edildikleri için sokakta dilenenler ve sokak ailelerinden oluşan dilencileri kapsamaktadır. İlk kategoridekiler, günün önemli bir bölümünü sokakta dilenerek geçiren, bir ev ve aile hayatları olan yoksul dilencilerdir. Sokaklarda yaşayan ikinci gruptakiler, aile bağlarını yitirmiştir. Üçüncü grup

10 Mesela Pakistan’da kadın dilenciler ek iş olarak evde el işi yapıp satmaktadır. Hanedeki erkekler ise dilenmekten ziyade sokakta meyve ve sebze satmaktadır (ILO, 2004: 23).

ailelerinden koptukları için dilenmek zorunda kalanları, son grup ise sokakta doğan ve yetişen, dilenciliğin aile içinde aktarıldığı kesimleri kapsamaktadır (Namwata vd., 2012: 136-8).

Tüm bu sınıflandırmalar dilenciliğin dinamik ve heterojen bir yapıya ve kimi zaman çalışmayla kesişebilecek ara kategorilere sahip olduğunu göstermektedir. Bu yüzden dilenciliğin kapsadığı etkinlikler üzerinde bir uzlaşa sağlanamamıştır. Bazı tanımlamalara göre dilenciler, karşılık sunmadan insanlardan sadaka talep etseler de kimi zaman sokak çalgıcılığı, falcılık, değeri son derece düşük olan bir ürün satma gibi ekonomik etkinlik biçimleri de dilencilik kategorisine dâhil edilmektedir. Bu etkinliklerin, kişinin yeteneklerini sergilemesine dayandığı gerekçeyle dilenme sayılamayacağı da, bazı yazarlarca belirtilmektedir (Mukherjee, 2008: 283). Dilenme sürecinde dilencilerin sadaka talep ettikleri kişiye maddi ya da manevi bir karşılık sunmadığı argümanı her zaman geçerli değildir, ancak sokak çalgıcılığı ya da falcılık gibi karşı tarafa bir eğlence hizmeti sunan her sokak eksenli ekonomik etkinlik de dilencilik olamaz. Tüm bunların yanı sıra literatürde, son derece düşük değerli birtakım ürünler satmanın bir dilenme stratejisi olduğu yönünde çözümlemeler de yapılmıştır (Erskine ve McIntosh, 1999: 40; ILO, 2004: 22; Mukherjee, 2008: 280). ILO'nun yaptığı bir tanım, farklı dilencilik etkinliklerini kapsadığı için kullanışlıdır:

Dilenme bir bireyin, yoksul ya da bağış ihtiyacında olma temeline dayanarak yabancılardan para istediği etkinlikler dizisini kapsar. Dilenciler ayrıca ...satış değeriyle çok az şey yapılabilecek küçük öğeleri para karşılığında satabilmektedir (2004: 22).

Birşeyler satarak dilenenlerin amacı, damgalanmaktan kurtulmaktır (Mukherjee, 2008: 280). Bu tanım kabul edildiğinde karşımıza çıkan satıcılıkla dilenmenin nasıl ayrılacağı sorusuna verilecek olan ve ILO'nun tanımında yer alan bir yanıt, satılan ürünün değerinin çok düşük olmasıdır. Dilenciliğin neden bir iş ya da çalışma biçimi olmadığı sorusuna verilecek en iyi yanıt ise, emek ve çalışmanın bir değer üretmeyi içermesidir. Eğer

yapılan etkinlik bir ürünün meydana getirmiyor ya da marjinal faydası düşük ürünleri ortaya çıkarıyorsa, kelimenin tam anlamıyla bir işten bahsedilemeyebilir (Baştaymaz, 1990: 9-10). Sokak eksenli olan ve herhangi bir ürün satmayı içeren etkinlikler, bu yüzden literatürde dilenme olarak nitelenebilmektedir. Bunun yanı sıra yalvarma davranışı, dilenmeyi diğer sokak eksenli satış etkinliklerinden ayıracak bir başka husustur. Değeri son derece düşük olan bir ürünü yalvararak ve ısrarla satmaya çalışmak, bu yapılırken kimi zaman zor durumda bulunulduğunu yazılı ya da sözlü olarak belirtmek ve ürüne her zaman bir fiyat biçmemek, sokak satıcılığı değil dilenciliktir. Sonuç olarak dilenme etkinliğinin varlığı, sokak eksenli hangi ekonomik etkinliğin yürütüldüğünden ziyade bu etkinliğin nasıl yürütüldüğüyle saptanabilir.¹¹

Tüm bunlara dayanarak bir dilenci sınıflandırması yapılabilir. Aktif-pasif ayrımına göre öncelikle, aktif dilencilerin dilenirken çeşitli araçlar kullandıkları belirtilmelidir. Belli bir ürün satarak dilenenler, bu ürünleri araç olarak kullanmaktadır.¹² Dilenirken birçok hareket, duruş, konuşma, mimik ve jest de araç olarak kullanılabilir. Aktif dilencilik “kapitalizmle uyumlaşmış dilenciler” ve “geleneksel dilenciler” olarak ikiye ayrılabilir. Kapitalizmle uyumlaşmış dilenciler, düşük değerli bir ürünü değerinden daha yüksek bir fiyata satarak; geleneksel dilenciler ise sözel araç kullanarak dilenmektedir. Sözel araçlar, hayır duası ve anlatsal araçlardan oluşmaktadır. Yoldan geçen birine hayır duası sunan dilenci, onun yardımseverlik duygularını tatmin etmekte ve karşılığını maddi olarak al-

11 Bununla birlikte enformel sektör araştırmalarında sokakta gerçekleştirilen her gelir getirici etkinlik, çalışma olarak algılanmakta ve hatalı çözümlemeler yapılabilmektedir. Örneğin literatürde yalvarmak ve ısrar etmek suretiyle bir ürün satarak sokakta dilenen çocuklar çalışan çocuklar ve çocuk işçiliği başlıkları altında kavramsallaştırılmıştır, ancak bu çözümlemeler her zaman doğru olmayabilir. Türkiye'deki durum değerlendirilecek olursa, ayakkabı boyayan çocuklar “sokakta çalışan çocuk”; mendil, yara bandı vs. gibi ürünleri yalvararak, ısrarla ya da kimi zaman saldırganca satmaya çalışan çocuklar ise dilenci olarak kavramsallaştırılmalıdır.

12 Satış yaparak dilenmek bazı araştırmacılar tarafından isabetli bir biçimde, gizli dilencilik olarak da değerlendirilmektedir (Rose, 1988; Yılmaz, 2008).

maktadır. Anlatısal araç kullanarak dilenmede ise dilenci gerçek ya da sahte, acıklı bir anlatı sunmaktadır.

Pasif dilenciler ise herhangi bir araç kullanmadan, sessizce dilenirler. Bu, geleneksel bir dilenme biçimi olduğundan geleneksel dilenci kategorisi, pasif dilencileri de kapsar. Görüldüğü gibi geleneksel dilencilik kategorisi aktif ve pasif dilencililiğin kesişim alanında yer almaktadır.

Dilenciler dilenirken çeşitli stratejiler izlemektedirler. Örneğin dilenirken kullanılan pozisyonlarla, yoldan geçenlere iletiler sunulur. Oturarak dilendikleri zaman insanlara aşağıdan bakan dilencilerin, ayakta dilendiklerinde duruşlarında bir rahatsızlık ve eğrilik vardır (Travers, 1999: 125). Dilencilerin dilenirken başkalarından aşağı görünmelerinin özellikle izlenen bir taktik olduğu birçok araştırmacı tarafından ileri sürülmektedir.¹³ Dilencilerin, kimi zaman engelliymiş gibi davranmaları ya da var olan engel ya da fiziksel rahatsızlıklarını teşhir etmeleri de izledikleri yollardandır. Bazen de dilenciler aile hayatlarının parçalanmış olduğunu düşündürmek için ailecek dilenmemektedirler. Erkek dilenciler, çocuğuyla birlikte dilenen bir kadının kocası tarafından terk edildiğinin düşünülebileceği ve bu durumun, karşı tarafı sadaka vermesi yönünde teşvik edebileceği gerekçesiyle eşlerini dilendirmektedirler (Schak, 1988: 34). Dilenmenin önemli bir parçası hareketliliklidir (Abebe, 2009: 1039). Bir başka strateji olan örgütlülük, dilencilerin gündelik yaşamlarında bile yer alabilmektedir.¹⁴

Dilenme büyük ölçüde mekânsal ve zamansal bir etkinliktir. Dilencilerin mekânsal düzlemdeki varlıkları, özellikle sokakta yaşama durumunda, onların zamanla kurdukları ilişkiyi belirlemektedir. Sokakta yaşayanların zamanları “ileriki gelişmelere dair öngörülere” izin verecek şekilde doğrusal değil, modern öncesi avcı-toplayıcı topluluklarda ya da tarım toplumlarında olduğu gibi döngüseldir (Wardhaugh ve Jones, 1999: 106). Bu-

13 Bkz. McIntosh ve Erskine, 1999: 187; Schak, 1988: 32; Travers, 1999: 124-5.

14 Çeşitli ülkelerde örgütlülüğün ve komünal yaşamın, dilencilerin gündelik yaşamlarında kullanımına dair bulgular içeren bazı araştırmalar için bkz. Demewozu, 2005; Massey vd., 2010; Schak, 1988.

nun nedeni, sokakta yaşayanların amaçlarının hayatta kalmak ve gününü kurtarmakla sınırlı olmasıdır. Dilencililiğin esnek zamanlı çalışma biçimlerine yakın bir ekonomik etkinlik olması (1999: 109) dilencilik-zaman ilişkisini göstermektedir.

Dilencilerin çoğunun evsiz olduğu, aile ve ev hayatlarının bulunmadığı yaygın bir kanı olsa da araştırmalara göre birçok dilencinin evleri ve aileleri vardır.¹⁵ Ancak dilenciler genellikle kamusal alanda yer aldıklarından, sokakla özdeşleştirilmektedir (Wardhaugh ve Jones, 1999: 111). Sokakta ya da evde yaşamak, dilenme sürelerini de belirleyebilmektedir. Gidecek yeri olan dilencilerin daha kısa süre dilendiklerine, gidecek yeri olmayanların ise dilenerek sokaklarda yaşadıklarına dair bir araştırma bulgusu (Hopkins Burke, 1999: 228) bu saptamaya koşuttur. Hepsi evsiz olmasa da barınmayla ilgili sorunlar yaşayan dilenciler (Dean ve Melrose, 1999: 97), sokakta yaşadıkları durumlarda kamusal ve özel alan ayrımlarına sahip olmamaktadır (Wardhaugh ve Jones, 1999: 109).

Dilenciler insanların yaşadıkları yerler olan “asli mekânlarda” değil, terk edilmiş, “marjinal mekânlarda” tanımlanmaktadır. Dilencilerin asli mekânlarda etkinlik göstermek zorunda kalmaları, zarar görmelerine yol açabilse (Wardhaugh ve Jones, 1999: 112) bile bu durum, “saygın” vatandaşların asli mekânları kullanmalarına yönelik bir meydan okumadır. Dilenciler saklanmak ve korunmak için ise marjinal mekânları tercih etmek zorunda kalmaktadır (1999: 114).

Kentsel bölgelerin kullanımı ile dilencilik arasında bir ilişki vardır (Oguncan ve Jelili, 2010: 75). Örneğin ticaretin yoğun olduğu yerlerde dilencilik de yükündür. Enformel sektör temelli etkinliklerin ve dinî yapıların bulunduğu yerlerde (Abebe, 2008: 273, 277; Demewozu, 2005: 186), ayrıca dinî gün ve bayramlarda (Özer ve Yontar, 2008: 249) dilenme daha yaygındır. Kısacası dilenciler genelde kent merkezlerinde, kalabalık yerlerde, iş çıkışı saatlerinde, insanların yoğun olarak bulunduğu bayram gibi zamanlarda dilenmektedir.

15 Bkz. Abebe, 2008: 275; I.u., 2005: 13; Mongelluzzo, 2006; Schak, 1988: 32; Wardhaugh ve Jones, 1999: 111.

Dilenciler sokakta gelir elde etme etkinliğinde bulundukları ve katmanlı yoksullaştırıcı ve dışlayıcı süreçlerle karşılaştıkları için çok farklı risk ve dezavantajlara maruz kalmaktadırlar. Cinsel ve fiziksel tacize açık, sağlık açısından son derece olumsuz koşullar altında dilenen dilenciler, polislerin ya da yoldan geçenlerin şiddetine uğrayabilmekte, durumlarının belirsizliği risk ve dezavantajları artırmaktadır. Kalabalık, soğuk ve temizlikten uzak koşullar, dilencilerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz etkilemektedir (Ghosh, 2003: 2).¹⁶ Dilenciler, bahsi geçen sokak risklerinden korunmak için saldırgan davranışlar geliştirebilmektedir (Hopkins Burke, 1999: 229-30). Ayrıca geleneksel kurallara aykırı giyinerek tehlike oluşturabilmekte, yoldan geçen kişiler, ancak para vererek onlardan kurtulabilmektedir (Schak, 1988: 33). Bu risklerin yanı sıra dilencilerin yaşadıkları sarsıcı deneyimlerin psikolojik durumlarını zedelemesi, karşılaştıkları dezavantajlar arasındadır. Dilenciler hem özel hayatlarında hem de dilenme etkinliği boyunca aşağılanma ve yabancılaşma duygularını yoğun olarak yaşamaktadır. Yürüttükleri gelir elde etme etkinliklerinin doğrudan başkalarına bağımlı olmak ve onlardan toplumsal bağlamda aşağıda bulunmak üzerine kurulması da kendilerini kötü hissettirmektedir.¹⁷ Dilencilerin içinde bulundukları durumdan kurtulmaları için gerekli desteğe kavuşabildiklerini söyleyebilmek zordur, nitekim dilencilerin birçok hizmete erişimi kolay olmamaktadır (Ghosh, 2003: 3). Bahsettiğimiz tüm risk ve dezavantajlar, özellikle dilenmeye zorlanan bireylerde aile kaynaklı da olabilmektedir (Delap, 2009a: 10, 17; Mongelluzzo, 2006: 29, 107).

Dilencilere yönelik tutum ve algılar

Dilencilere dair kültürden kültüre değişebilen tutum ve algılar vardır. Dilenciler bazen “evsiz, serseri, sokak insanı, Tan-

16 Bu risk ve dezavantajları örnekleyen araştırmalar için bkz. Delap, 2009a; Hopkins Burke, 1999.

17 Bkz. Dean ve Melrose, 1999: 90; Kaur ve Van Brakel, 2002: 339; Lynch, 2005: 545-6; Mongelluzzo, 2006: 108-9; Travers, 1999: 125; Weiss, 2007: 74.

n'nın günahsız insanları ve işsiz" olarak; bazen de "sahtekâr, artist ve hırsız" olarak görülmektedir (Mongelluzzo, 2006: 6). Bu algılara dair ilginç örneklerin bulunduğu Çin kültüründe dilenciler özel bir yere sahiptir (Lu, 2005: 4). Dilencilere dair olumlu algılar halk hikâyeleri gibi edebî kaynaklarda, olumsuz olanları ise etnografik alan araştırmalarında mevcuttur (Schak, 1988: 25).

Dilencilere yönelik olumsuz tutum ve algıların kriminalite ve yardımı hak etmeme ekseninde şekillenmesiyle dilenciler, toplumda sıklıkla tehlikeli olarak algılanabilmektedir. Gerçekten dilencililiğin kriminal bir boyutu olabilir ve bu durum ilgili literatüre de yansımıştır. Ancak şüphesiz tüm dilenciler suç faaliyetleriyle uğraşmamaktadır. Buna rağmen özellikle basında dilencilerin çeteler halinde örgütlenerek dilendikleri yönünde bir anlayış egemen olabilmektedir (ILO, 2004: 20; Walsh, 2004: 62). Dilenci tanımı yapılırken kimi araştırmalarda dilencililiğin kentler için "toplumsal bir tehlike" ve toplumsal bir sapkınlık olduğu, yoksulluk kaynaklı "anti-sosyal davranışlar" kategorisinde yer aldığı, toplumsal norm ve değerleri zedelediği (Fawole vd., 2011: 9-12) noktalarına değinilmesi, dilencililiğe yönelik olumsuz algılara örnektir. Birçok araştırmaya göre gelişmekte olan ülkelerde de dilenciler sıklıkla damgalanmaktadır.¹⁸ Dilenciler aleyhinde yer alan tutum ve algıların en göze çarpanlarından olan "zengin dilenci" mitine birçok araştırmada¹⁹ ve basında rastlanmaktadır. Ancak bu görüşlerin aksine, yapılan birçok çalışmada dilencilerin çaresizlikten dolayı dilendikleri ortaya çıkmıştır (Walsh, 2004: 63).

Olumsuz tutumların varlığına rağmen dilenciler, sadaka verilen bir kültürde yaşadıklarından dilenerek geçinmeyi sürdürbilmektedirler. Bu noktada dilencilere sadaka verdiren it-kiler incelenmelidir. Esasında asgari düzeydeki "kamusal bir sempati" dilencilere sadaka verdirmektedir (Lu, 2005: 4). Örneğin bir araştırmada sadaka verme davranışları, yanıtlayıcılarca paylaşım (Schak, 1988: 39-40), zengin-fakir dengesinin

18 Pakistan'la ilgili bir araştırma için bkz. ILO, 2004: 20.

19 Gana'da yapılan bir araştırma için bkz. Weiss, 2007: 80, 89, 92, 93.

sağlanması (1988: 32), dilencilerle empati kurma ya da dilencilerden korkma hususlarına dayandırılırken sadaka vermeme nedenleri, dilencilerin yardımı hak etmediklerinin ve minnet-siz olduklarının düşünülmesidir (1988: 40-1). Bir başka araştırmaya göreyse sadaka vermeyi tetikleyen en önemli neden empatidir (Butovskaya vd., 2004: 15). Yardımı hak eden-etmeyen yoksul ayrımı da dilencilere sadaka verme ya da verme davranışlarını etkilemektedir (McIntosh ve Erskine, 1999: 184-5).

Dilencilikle ilgili politikalar da iktidar araçlarının bakış açısından dilencilere yönelik tutum ve algıları yansıtmaktadır. Bu politikalar, günümüze kadar uzanan, kimin gerçekten yardıma ihtiyaç duyduğu sorusuna uygun biçimde kurgulanmaktadır. Bu anlamda birçok ülkede “sıfır tolerans” adı verilen, dilenciligi yasaklayan, suç olarak düzenleyen ve bütünüyle reddeden politikalar öne çıkmaktadır. ABD, İngiltere (Hopkins Burke, 1999: 220), Ekvador (Swanson, 2010: 8) ve Etiyopya (Demewozu, 2005: 190) sıfır tolerans politikalarının uygulandığı ülkelerdendir. Yasal düzenlemelerde ise genellikle dilencilik suç olarak belirlenmektedir. Mesela İngiltere’de 1824 Yasa-sı’na göre dilencilik suçtur (Lynch, 2005: 520). Bu yasa, ülkede dilencilikle ilgili yasal mevzuatın bir parçasıdır (Baker, 2009: 212). ABD ve Kanada’da da dilencilik yasaklanmış ya da sınır-lanmıştır (Oguncan ve Fawole, 2009: 498). Avustralya’da da dilencilik birçok bölgede 1824 tarihli Seraseriler Yasası’na dayanarak suç olarak düzenlenmiştir (Walsh, 2004: 58). Dilencilige dair yasaklayıcı ve cezalandırıcı olan bu düzenlemeler eleştirilmiştir. Gerçekten de yasalar, dilenciligi suçlulukla koşulsuz olarak özdeşleştiren nitelikleriyle hümanist bir perspektiften ve sosyal devlet ilkesinden uzaktır. Nüfusun en kırılgan ve dezavantajlı kesimini suçlamak ve cezalandırmak, dilencilğin kökenlerini saptamayı engellemekte ve dilencilerin karşılaştıkları sorunları kötüleştirmektedir. Dilencilikle mücadele, dilencilğin bir yoksulluk döngüsü yarattığı gerçeğine dayanmalıdır. Bu mücadele, dilenenleri güçlendirmek gibi unsurları içermelidir (Ghosh, 2003: 1-2). Polisin eğitimi, sosyal hizmetlerin sağ-

lanması, dilenciler yerine bağış kutularına para bırakılması uygulaması (hedefinden saptırılmış bağış); yeterli gelire, barınma ve sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması, istihdam programlarının yürütülmesi (Lynch, 2005: 535-554)²⁰ eğitim olanaklarının artırılması, sosyal yardımların geliştirilmesi; bireylerin, medyanın, sivil toplum örgütlerinin dilencililiğin olumsuz yönleriyle ilgili eğitilmesi gibi alternatif politikalar önerilmiştir (Oguncan ve Fawole, 2009: 502-3).

Çevre ülkelerde yoksulluk ve dilencilik: Yoksullar için bir hayatta kalma stratejisi

Bu bölümde Türkiye'deki koşullarla benzerlik gösteren çevre ülkelerde önemli bir sorun alanı olan yoksulluk ve dilencililiğin özgün biçimleri ele alınacaktır.

1970'lerin sonunda uluslararası şirketler, çevre ülkelerin ekonomi-politik dönüşümlerini yönlendirmeye başlamıştır (Hardt ve Negri, 2008: 263). Bu süreçte çevre ülkelerde, özellikle Latin Amerika'da yapılan askeri darbeler işlevsel olmuştur. İzleyen dönemde birçok azgelişmiş ve gelişmekte olan ülke, 1980'ler ve 1990'larda IMF politikalarının olumsuz etkilerini göğüslemek zorunda kalmıştır. Sabit gelirli kesimlerin, tarımsal küçük üreticilerin ve enformel sektör çalışanlarının gelirleri ciddi ölçüde aşınırken (Önder ve Şenses, 2006: 199) kısıtlılar yaşanmış, sağlık ve eğitim sistemleri zayıflamış, bulaşıcı hastalıklar yeniden ortaya çıkmıştır (Chossudovsky, 1999: 37). Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Dünya Bankası, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde izlenen ekonomi politikaları ve küresel yoksulluk üzerinde adeta söz sahibi olmuştur. Nitekim mutlak yoksulluk kriteri olan 1 ABD doları, Dünya Bankası tarafından belirlenmiştir (Chossudovsky, 1999: 49). Ancak böyle bir yoksulluk kriteri yoksulların sayısını olduğundan daha az

20 İngiltere'de de Winchester City'de bağışın kurumsallaştırılması adına, vatandaşların dilenciler yerine yardım kutularına ve yardım kuruluşlarına bağış yapmalarını özendiren politikalar geliştirilmiştir (Hermer, 1999: 205-6). Ülkede dilencilikle kökten mücadele etmek yerine evsizlerin *Big Issue* isminde bir dergi satmaları da sağlanmıştır (Dean ve Gale, 1999: 14).

gösterme riski taşımaktadır.²¹ Halbuki bugün dünyanın önemli bir bölümünde yoksulluk devam etmekte ve özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde, insan onuruna yakışır bir hayat yaşayamamaktan da öteye geçip insanların biyolojik varlıklarını sürdürmelerini tehdit etmektedir.

Bu dönemde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sokak eksenli ekonomik etkinlikler ve dilencilik artmıştır.²² Ancak dilenciler, vasıfsızlıkları ve eğitimsizlikleri yüzünden enformel sektörde bile çalışmamaktadır. Bu ülkelerde dilenciliğin genel özellikleri; yapısal uyum programlarının, yoksulluğun, doğal afetlerin, ailevi ve dinsel faktörlerin dilenciliği başlatan süreçlerden olması; toplumsal cinsiyete dayalı tutum ve algılardan dolayı kadın ve çocukların daha fazla dilenmesi; dilencilerin sokaklarda son derece olumsuz koşullarda gelir elde etmeye çalışması; kültürel faktörlerin değişik dilenme pratiklerini oluşturması biçiminde sıralanabilir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede dilenciler son derece olumsuz koşullarda yaşamakta ve toplumsal olarak dışlanmaktadır. Örneğin Hindistan'da çok fazla dilenci bulunmaktadır ve toplumdan dışlandıkları için cüzzam kolonilerinde yaşayanların bazıları, kendilerine sağlanan finansal desteğin yetersizliği yüzünden dilenmektedir (Kaur ve Van Brakel, 2002: 335-337). Bu koloniler Çin'de ve Vietnam'da da var olmaktadır (2002: 341). Bu örnekler, fiziksel dezavantajlara dayalı olarak dışlananları toplumla bütünleştirecek politikaların eksikliğini göstermektedir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde din, dilenme etkinliğinin yürütülmesinde işlevseldir. Örneğin Etiyopya'da Müslüman olmayan dilenciler sadaka toplamak için Cuma günleri

21 Nitekim Dünya Bankası'nın yoksulluk hesaplamaları, durumu olduğundan daha umut verici olarak göstermektedir (Wade, 2004: 581).

22 Özellikle Afrika ülkelerinde yapısal uyum programlarının ve tarımın çöküşünün yarattığı yıkım dilenciliği artırmıştır. Bkz. Abebe, 2008: 274; Adedibu ve Jelili, 2011: 17-8; Weiss, 2007: 85. Ancak bu durum şüphesiz başka ülkeler için de geçerlidir. Mesela Sovyet döneminde dilenciliğin adeta yok olduğu Rusya ve Çek Cumhuriyeti'nde daha sonra yaşanan sosyal ve ekonomik düzlemdeki birçok gelişmedilenciliği artırmıştır (Butovskaya vd., 2004: 14).

camii önünde dilenmektedir (Abebe, 2009: 1034). Pakistan'da ise dilencilerin bir kısmı, özellikle zekât uygulamasından faydalanmak için Hinduizm'den İslâm dinine geçmektedir (ILO, 2004: 29). Tüm bunlar, dilenme stratejilerinin esnekliğini yansıtmaktadır. Kültürel faktörler de dilenme etkinliklerinin toplumsal görünümünü etkilemektedir. Örneğin Pakistan'da belli kasta mensup olanlar dilenmektedir. Bu ülkelerde dilencilik kimi zaman çeteler ekseninde örgütlenen kriminal bir boyuta da erişebilmektedir (ILO, 2004: 30).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çocuk dilenciliği önemli bir sorundur. Bazı ülkelerde "tehlikeli işler" kategorisinde yer alan çocuk dilenciliği yasaklanmıştır (Delap, 2009a: 3). Nitekim az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çocuk yoksulluğu birçok çocuğu tehdit etmekte ve yoksul çocuklar ailelerini geçindirmek için gelir elde etmeye çalışmaktadır.²³ Yoksulluk, çalışmak ya da dilenmek, çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimlerini tehlikeye atmakta, eğitimlerini aksatmaktadır. Senegal, Nijerya ve Etiyopya'da ise çocuk dilenciliğinin, din ve eğitimin kesişim alanında bulunan bir boyutu da vardır. Senegal'de *talibés* (Delap, 2009a: 4), Nijerya'da da *almajirinci* (Obioha, 2009: 43), kuzey Etiyopya'da *yek'olo temari* olarak adlandırılan çocuklar Kur'an okullarında hocaları tarafından zorla dilendirilmektedir (Abebe, 2008: 273-4; Bosworth, 1976: 3). Etiyopya'da dilenen çocuklar, tam zamanlı ve kısmi zamanlı dilenenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrıma göre kısmi zamanlı dilenenler, dilenmenin yanı sıra başka enformel sokak işlerinde de çalışmaktadır (Abebe, 2009: 1042). Çocukların dilendikleri mekânları sık sık değiştirmeleri, hareketlilik içeren bir dilenme biçimini benimsediklerini göstermektedir (Abebe, 2009: 1039).

Bazı ülkelerde çocuk dilenciliğiyle ilgili bir başka husus, yaş ve cinsiyet değişkenleridir. Sokak çocukları arasında daha seyrek rastlansa da, sokakta bulunan çocuklar arasında riske ve

23 Bu noktada sokak çocuğu ve sokakta çalışan çocuk kavramları da açıklanmalıdır. Sokak çocukları "sokakta yaşayan ve geçimini sokaktan sağlayan çocuklar olarak tanımlanabilir" (Obioha, 2009: 42). Bu çocuklar aileleriyle bağlarını koparmıştır. Sokak çocukları sorununda Afrika ülkelerinin başı çektiği söylenebilir. Bkz. Abebe, 2009: 1035-6; Obioha, 2009: 44-6.

tehlikeye en açık olan grup kız çocuklarıdır (Altıntaş, 2003: 43). Ancak toplumsal cinsiyet rollerine dayanarak örneğin Etiyopya ve Pakistan'da kızların dilenmeleri engellenmeye çalışılmaktadır.²⁴ Görüldüğü gibi toplumsal cinsiyet açısından yetişkinlerle çocukların dilenmelerine dair tutum ve pratikler birbirinin aksi yönde olabilmektedir: Yetişkinlerde genç erkeklerin çalışarak evi geçindirmek zorunda oldukları algısına koşut biçimde kadınların dilenmeleri daha meşru görülmekte, kız çocukları ise evle kodlanmakta ve bu yüzden dilenmeleri hoş karşılanmamaktadır. Yaş faktörü bağlamında ise, görece küçük yaşlardaki çocukların dilendiklerine dair bulgular, bazı araştırmalarda ortaya çıkmıştır.²⁵

Sokakta çalışan ve dilenen çocuklar birçok olumsuz koşul ve riskle kuşatılmıştır: Sağlık ve beslenmeyle ilgili sorunlar yaşamakta, tacize uğramakta ve eğitimlerini etkileyecek biçimde uzun saatler çalışmak zorunda kalmaktadırlar.²⁶ Çocuklar, yaşadıkları sarsıntının etkileriyle baş edebilmek için çeşitli savunma mekanizmaları ve yürüttükleri etkinlikleri pratikleştirmek için bazı stratejiler geliştirmektedir. Örneğin saldırganlık, bir hayatta kalma stratejisi olabilmektedir (Obioha, 2009: 44). Kendilerini dilenci olarak görmek istemeyen bazı çocuklar ise, söylemlerinde dilenme etkinliğini "iş" sözcüğüyle ifade edebilmektedir (Abebe, 2008: 280; 2009: 1043). Bazı çocuklar kendi özgürlük ve bağımsızlıklarını ilan etmek, arkadaşlık etmek ve eğlenmek için dilendiklerini dile getirmektedir (Abebe, 2009: 1038). Dilenen çocuklar, kendilerini ailelerini geçindirmekle yükümlü görmektedir (Abebe, 2008: 276; 2009: 1037). Bu bulgu esasında yanlış bilinç olarak değerlendirilebilir: İçinde bulunulan gerçeklikle duygusal düzlemde mücadele edilebilmesi neredeyse imkânsız olduğundan çocuklar, durumu meşrulaştırılmayı açıkça bir savunma mekanizması olarak benimsemektedir.

24 Bu durumun Etiyopya'daki yansıması için bkz. Abebe, 2008: 279; 2009: 1043-4. Pakistan'daki durum için ise bkz. ILO, 2004: 23.

25 Bkz. Altıntaş, 2003: 46; Pinzon-Rondon vd., 2009: 237.

26 Bkz. Ebigbo, 2003; Obioha, 2009: 44; Pinzon-Rondon vd., 2009: 235.

Özellikle çocuk dilenciligi insan ticareti kapsamında, zorla yapılabilmektedir.²⁷ Dilenmeye neden olan faktörlerden insan ticareti, yoksullukla bağlantılıdır (Delap, 2009a: 15). İnsan ticaretinin bir türü olan zorla dilendirme Afrika ve Asya ülkelerinde yaygındır. Dilendirilen çocukların bir kısmı aileleri tarafından zorlanmakta, bir kısmı ise bazı çeteler tarafından insan ticaretine maruz bırakılmaktadır (Delap, 2009a: 1). Zorla dilendirilen çocukların kazançlarının çoğuna el konulmaktadır (2009a: 10-1).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde dilencilğin tüm bu bahsettiğimiz biçim ve boyutlarıyla yaygın bir sorun olmasından hareketle, Batı ülkelerindeki gibi bazı düzenleme pratikleri kullanılmıştır. Örneğin Hindistan'da, birçok eyalette dilencilik suç olup iki ila on yıl arası hapis cezası bulunmaktadır (Mukherjee, 2008: 279-280). "Bombay Dilencilik Yasaklanması Yasası"nda ise dilencilik çok geniş bir biçimde tanımlanmıştır (Kaur ve Van Brakel, 2002: 335; Mukherjee, 2008: 282). Bu durum, dilenci olmayanların da tutuklanmalarına yol açtığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Mukherjee, 2008: 282). Ekvador'da ise dilencilere yönelik, sıfır tolerans benzeri, kenti korumaya dair "ikinci bir niteliğe sahip" politikalar izlenmektedir. (Çocuklarıyla dilenen kadınlar kastedilerek) "kötü annelik" ve "çocukların kurtarılması" gibi söylemler ülkenin dilencilerden "temizlenmesinde" işlevseldir (Swanson, 2010: 5). Nijerya'da da gelişmiş ülke temsilcilerinin katıldığı toplantılar boyunca

27 İnsan ticareti, "Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesi-ne, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol"ün 3. maddesinin a fıkrasında şu şekilde tanımlanmıştır: "İnsan ticareti", kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. İstismar terimi, asgari olarak, başkalarının fuhsunun istismar edilmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, esareti veya esaret benzeri uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını içerecektir" (<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html>, 11.12.2013).

sokakların dilencilerden temizlenmesi için önlemler alınmakta, ancak toplantılardan sonra dilenciler tekrar faaliyet göstermektedir (Fawole vd., 2011: 12). Ülkede ayrıca dilenciler için yoksullukla mücadele faaliyetleri ve rehabilitasyon hizmetleri yürütülmüş, ancak bu düzenlemeler yetersiz kalmıştır (2011: 20). Bu tarz düzenlemeler Tanzanya'da da geliştirilmiş, ancak başarılı olamamıştır (Namwata vd., 2012: 134). Birçok ülkede yasal mevzuatın oluşturulması sürecini başlatan bir etmen de, sokak çocuklarının sokakta çeşitli risklere maruz kalmalarıdır (Bequele ve Boyden, 1988: 9; Myers, 1988: 125). 1970 ve 1980'lerde taban hareketlerinin güçlenmesiyle çeşitli ülkelerde mücadele için genellikle hükümet destekli, beslenme ve sağlık hizmetleri, eğitim olanakları sunan programlar geliştirilmiştir (Bequele ve Boyden, 1988: 19-21).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, ILO Çocuk Eməğinin En Kötü Biçimleri Sözleşmesi ve BM İnsan Ticaretini Önleme, Durdurma ve Cezalandırma Protokolü (Delap, 2009b: 43) gibi bazı uluslararası belgelerde de çocuk dilencilğine yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Ayrıca UNICEF tarafından finanse edilen ANPCAN (The African Network on Prevention and Protection against Child Abuse and Neglect) adlı program kapsamında sokak çocukları için bir enstitü kurulmuştur (Ebigbo, 2003).

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE GÜNÜMÜZ TÜRKİYESİ'NDE YOKSULLUK VE DİLENCİLİK

Osmanlı İmparatorluğu dönemi

Bu bölümde yoksulluğun ve dilenciliğin Türkiye'deki seyri-
ni açıklığa kavuşturmak adına tarihsel bir arka plan olarak Os-
manlı İmparatorluğu'nda yoksulluğun ve dilenciliğin hangi
faktörlerle biçimlendiğini, boyutlarını ve niteliklerini tartışa-
cağız.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yoksulluğu çözümleyebilmek
için, ülkedeki egemen üretim biçimi kısaca aktarılmalıdır. Bu
kapsamda ilkin, imparatorlukta Batı Avrupa ülkeleri gibi hız-
lı bir sanayileşme ve kapitalistleşmeye imkân veren bir toprak
sisteminin ve iktisadi yapının gelişmediği belirtilmelidir. Os-
manlı İmparatorluğu'nda merkezî devlet, tarımsal arazilerde el-
de edilen artı değere doğrudan el koyma yetkisine sahipti. Bu
sistem, siyasi açıdan ve vergi toplamayla ilgili gerekçelerle ter-
cih ediliyordu (Makal, 1997: 135). Devletin bu gücü, çitleme
hareketinde olduğu gibi, köylülerin yerlerinden edilerek iş ola-
nakları için kente yığılmalarını engelliyor, öte yandan toprak
sistemi kapitalist çiftlikler kurulmasına uygun bir ortam yara-
tamıyordu. Buna koşut olarak, 20. yüzyılın başında dahi tarım-
da küçük üreticilik egemendi (Makal, 1997: 135; 1999: 37).

Toprağın devlet mülkiyetinde olduğu bu yapıda, Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi'ne uzak kalınmıştır (Talas, 1980: 323). Dolayısıyla, imparatorluğun ancak son yüzyılında belli kentlerde zayıf bir sanayileşme görülmüştür (Makal, 1997: 176). Sanayileşmemenin sonucu, pazar için yapılan tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilememesi, işbölümü ve uzmanlaşmanın gelişmemesidir (Talas, 1980: 323). Tüm bunlar Batı'daki gibi kitlese bir işçi sınıfının ve Batı'daki anlamıyla yoksulların oluşmasını engelliyordu. Böylece işçi sınıfı, zayıf sanayileşme koşullarında kentli nüfusun çok küçük bir kısmını meydana getiriyordu (Boratav, 2003: 36).

Batı'daki anlamıyla kitlese bir işçi sınıfı oluşmasa da, Osmanlı kentlerinde yoksullar ve dilenciler bulunuyordu. Yoksullar için hayır işleri, dilenciler için ise denetim ve düzenleme uygulamaları mevcuttu. 19. yüzyılda Osmanlı'da özellikle Balkanlar ve Kırım'dan gerçekleşen Müslüman göçleriyle yoksulluk şiddetlenmiş (Özbek, 2008b: 200), Tanzimat döneminde yetim ve kimsesizlerle ilgili sorunlar artmıştı (Karataş, 2007: 98). I. Meşrutiyet döneminde ise savaşlar nedeniyle nüfusun fazlasıyla artması sonucu yoksullara yönelik kurumsal yardımlar yaygınlaşmıştır (2007: 114). Ayrıca 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nda çeşitli göçmen ve sığınmacıların sayısının artışı ve Güneydoğu Avrupa'nın yitirilmesi, yoksulluk sorununu çözmek için yeni kurumsal düzenlemeleri gerekli kılmıştır. O yıllarda İstanbul'da otoritelerce ihtiyaç sahiplerinin saptanmasıyla ilgili çalışmalar yürütülmüştür (Ener, 2005: 508). Ancak 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda tarım ekonomisi hızla çözülemediği için yoksul yardımları sınırlı kalmıştır (Özbek, 2008b: 48). Genel olarak bu yüzyılda yoksulluk düşünceleri, dilencilğin suçlanmasını içeren modern etkiler altında olmuştur (Buğra, 2007a: 37).

19. yüzyıl boyunca kırsal alan Batı'daki boyutlarıyla olduğu gibi hızla çözülme de kırsallığın belli ölçüde aşınmasıyla kente göçler gerçekleşmiştir. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren imparatorlukta kıtlıkların baş göstermesi kırsal alanı zayıflatarak göç ve ölümlere yol açmıştır (Türkdoğan, 1974: 71).

Göçler sonucu kentte emilemeyen bir kitlenin oluşmasıyla dilencilik artmıştır (Karatay, 2007: 99). Bunların dışında, sanayileşmenin düşük olduğu Osmanlı İmparatorluğu gibi bir ülkede gelir düzeyinin, özellikle de bağımlı çalışanların gelir düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir (Makal, 1997: 212). Bu da bu kesimlerin yoksul olduğu anlamına gelmektedir.

Yoksullar, Osmanlı döneminde çeşitli sözcüklerle tanımlanmıştır. Bunlardan ilki olan 'fakir' kelimesi alçakgönüllülük, dünya nimetlerinden dinî nedenlerle arınma ve maddi yoksunluk kavramlarını karşılamaktadır (Ginio, 2003: 167) ve daha ziyade ahali anlamında kullanılmaktadır. 'Fukara' sözcüğü de aynı anlama gelmektedir. 'Zaruret' sözcüğü ise beklenmedik bir durum sonucu maddi imkansızlıklarla karşılaşma durumudur. Bir başka ifade olan 'muhtacın' sürekli, yani hayat boyu desteğe ihtiyacı olan ve geçimini sağlayabilecek durumda bulunmayan yoksulları; 'musabın' musibete, yani deprem, sel gibi felaketlere uğrayarak yoksullaşanları; 'aceze' ise yaşlıları, kimsesiz çocukları ve sakatları anlatmaktadır. Son kategoriye, tekaüd sandıklarıyla çeşitli risklerden korunmaları sağlanan 'eytam' ve 'eramil' (yetim ve dullar) ile emekliler oluşturmaktadır. Tüm bu kategoriler, "yoksulluğun meşruiyet sınırlarını" çizmektedir. Çalışma yeteneğinde olmasına rağmen çalışmadığı düşünülen dilenciler ve serserilerin yanı sıra fuhuş yapan kadınlar, bu meşruiyet sınırlarının dışında kalmaktadır. Bu meşru ve gayrimeşru ayrımı, devletin sosyal yardım yapacağı kesimlerin belirlenmesi anlamına da gelmektedir (Özbek, 2008b: 49-52).

O dönemde loncalar ve mahalle düzeyindeki yardımlaşmalar, ihtiyat ve teavün sandıkları, yardımlaşma ve risklere karşı güvence sağlamada önemli işlevlere sahip olmuştur. Mahalle düzeyinde, yoksullara ihtiyaç halinde giyim, gıda ya da ölüm durumunda cenaze yardımları yapılmıştır. Hem loncalar hem mahalle eksenindeki yardımlar çerçevesinde dul ve yetimler özel bir yere sahip olmuştur. Aileyi geçindiren kişinin ölümü gibi ani bir şok yaşayanlar yardımı hak eden yoksulları oluşturmuş ve bu tarz durumlarda yardımlaşma ağlarına dâhil olmaları önemli hale gelmiştir (Ginio, 2003: 169). İslâm dinine özgü

sadaka, zekât, fitre, kurban ve kefareet gibi uygulamalar da sosyal yardım çerçevesinde düşünülebilir. Bunlar gelirin yüksek ve düşük gelirliiler arasında yeniden dağılımına imkân vermiştir (Makal, 1997: 213).

Yoksul yardımlarıyla ilgili olarak kurumsal düzlemde vakıfların yeri çok önemliydi. Dinî bir bakış açısıyla vakıf kurmanın, sevap işlemeyi sağlayacağı düşünülüyordu (Ginio, 2003: 167-8). İslâm dünyasında tarihsel olarak vakıfların, gönüllü bağış ve yardım etkinliklerinin en güçlü aracı olduğu söylenebilir (Singer, 2003: 295). Bu tarz kurumlar, zekât ve akrabalar arası yardımlaşma biçimleri yoksulluğu gidermede tam olarak yeterli olmadığı için faaliyet göstermiştir. Bu kurumlardan aşevleri, yoksullara gıda yardımı sağlarken camiler ya da sufilerin kaldığı yerler, barınma imkânı sağlamıştır. O dönemde hayır işleri için önemli bir merkez olan İstanbul'da önde gelen birçok cami; okul, hastane ve aşevlerini bünyesinde barındırmıştır. Kamusal alanda, padişahın oğlunun doğumu gibi çeşitli vesilelerle yapılan gıda ya da para yardımları da hayır işlerinin bir parçası olmuştur (Ener, 2005: 503-4).

Tanzimat dönemi öncesinde yetimler ve kimsesizlerle ilgili sorunlar bahsettiğimiz vakıflar aracılığıyla, Tanzimat sonrasında ise devletçe oluşturulan kurumların müdahalesiyle çözülmeye çalışılmıştır (Karatay, 2007: 98). Bu kapsamda muhtacin maaşı, devletin yoksullara maaş verme yükümlülüğü altına girdiği bir uygulamadır (Özbek, 2008b: 52). Yoksul yardımları o dönemde modern devletin görevleri arasında yer almıştır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren belediyeler de, İstanbul'a ve büyük kentlere göçü engelleyecek şekilde ve yoksulların korunması amacıyla bazı görevler üstlenmiştir. 18. yüzyıl boyunca ise İstanbul'da yoksullara bazı ödemeler yapılması gibi uygulamalar görülmüştür (Özbek, 2008b: 64).

Osmanlı'da özellikle II. Abdülhamid döneminde “padişah ih-sanı” biçiminde yoksul yardımları yapılmıştır (Özbek, 2008b: 64). Bu noktada II. Abdülhamid, hayır etkinliklerini bir “sah-ne performansı” görünümünde sergileyerek paternal bir figür olmuştur (2008b: 170). Ancak şüphesiz bu dönem öncesinde-

ki padişahlar da iktidarın ve padişah otoritesinin görünür kılınması için hayır işleri yapmıştır (2008b: 152-3).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde özellikle erkeklerden oluşan (Mermutlu, 2008: 432; Tuna ve Parin, 2008: 157) önemli miktarda dilencinin varlığı, çeşitli tarihi belgelere dayanarak saptanmıştır. Özellikle İstanbul'da hem yerli hem de başka şehir ya da ülkelerden gelen dilenciler faaliyette bulunmuştur (Demirtaş, 2006: 81, 83). Dışarıdan gelenlerin bir kısmı mevsimlik dilenci olup İstanbul'da belli bir süre dilendikten sonra memleketlerine dönerlerdi (2006: 95). İstanbul'da, kente yoksul köylülerin girmesini engellemek için tezkere sistemi kullanılmış olsa da bu yöntem işe yaramamış, tembel olarak görülenler kürek cezasına çarptırılmıştır (Ener, 2005: 504-5). 16. yüzyılda dilencilerin varlığı İstanbul'da ciddi bir sorun oluşturmuş, 17. yüzyılın ortalarında dilenciler sayıca artmış (Eliacık, 2008: 292), yine 19. yüzyıldan itibaren imparatorluğun sınırlarının daralmasıyla ve üretim hacimleri daralan imalathanelerde çalışanların yoksullaşmasıyla bir artış yaşanmıştır (Genç, 2008: 15).

Batı endüstrisinin baskılarıyla işsizlik ve yoksulluğun arttığı dönemde Osmanlı'da kadınlar da dilenmeye başlamış, hatta kadınların dilencilikteki maddi getirilerinin daha yüksek olduğu inancıyla kadın kılığında dilenen erkekler bile olmuştur (Mermutlu, 2008: 432). Şelanik'te de kaçak ya da azat edilmiş Arap kölelerden oluşan bir dilenci kitlesinin varlığından bahsedilmektedir. Bu kesim, eski sahipleriyle herhangi bir bağ kalmamış, bunun yanı sıra akrabalık gibi dayanışma kanallarına da sahip olmayan bir kitledir. Sözü geçen durumun üstesinden gelmek için bu dilenciler upku Avrupa'da olduğu gibi, gruplar halinde örgütlenmek zorunda kalmıştır (Ginio, 2003: 171).

Uluslararası dilenci göçü de Osmanlı dönemine damgasını vuran bir olgudur. Bu tarz dilenmeye bir örnek, Afrika'dan hac amacıyla Hicaz'a gelen Afrikalı dilencilerin, ülkelerine dönme-yerek bu kentte dilenmeleridir (Eliacık, 2008; Özdemir Kızılkıran, 2008: 100). Bazı Osmanlı vatandaşları ise Avrupa ya da Amerika'ya giderek bu bölgelerde dilenmiştir (Özdemir Kızılkıran, 2008: 105). 19. yüzyılda Osmanlı liman kentlerinde, Ba-

tı kapitalizminin etkileri yayılmış ve Batı şehirlerine, özellikle gayrimüslim nüfustan göçler gerçekleşmiştir. Bu kesimin önemli bir örneği Cebel-i Lübnan ve Suriye’de yaşayan Marunilerdi. Marunî dilencililiğinin dinî boyutu Marunîlerin kendi Patrikhanelerince Avrupa ve Latin Amerika’ya gönderilmeleriyle oluşmuştu (Uygun, 2011: 192-3). Marunîlerin dilencilik için göç etmelerinin bir nedeni Cebel-i Lübnan’da siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar yaşanmasıydı (2011: 208). Marunîlerin önemli bir bölümü hedef ülkelere yerleşirken bir kısmı geri dönmüştür (2011: 193). Amerika’ya giden Marunî dilencilerin bir kısmı örgütlü bir şebeke altında faaliyet göstermiştir (2011: 201).¹ Osmanlı yetkilileri Marunî dilenci göçünü engellemek için önlemler almış olsa da göç engellenememiştir (2011: 209).

Osmanlı’da dilenciler daha fazla kazanabilecekleri pazar yerleri, mezarlıklar, cami, kilise gibi dinî mekânları seçmekteydiler (Demirtaş, 2006: 87-8). Ramazan ayları da dilencilerin gözle görülür biçimde yoğunlaştıkları bir dönemi oluşturmaktaydı (2006: 96). Dilenciler, dilendikleri mekânların imamları ya da bekçilerine her gün “dilenci şerefiyesi” adı altında bir ödeme yapmakla yükümlüydüler (Sakaoğlu, 1987: 23).

Osmanlı döneminde dilencilere dair bazı bilgiler, ülkedeki seyyahların anılarında saptanabilmektedir (Şirin, 2008: 62). Örneğin 1500’lerde, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Ayusturya elçisi olarak İstanbul’da bulunan Busbecq, halk arasında meczupların cennetlik olduğuna inanıldığından, dilencilerin dini kullanarak ve kendilerinde zekâ geriliği bulunduğunu iddia ederek dilendiklerini belirtmektedir. Yazar ayrıca Arap dilencilerin, atalarının İslâm bayrağı altında savaştıklarını ileri sürerek dilendiklerinden bahsetmektedir. Bu dilenciler karşılıksız sadaka istemek yerine değerinin iki üç katı bir fiyata nar, limon ve balmumu satmaktadır² (1939: 129-130).

¹ Marunîlerin bir kısmı ekonomik yetersizliklerden dolayı Amerika’ya gidemeyip Avrupa’da kalmış ve çeşitli İspanya ve Fransa şehirlerinde dilenmişlerdir (Uygun, 2011: 200).

² Busbecq dualar okuyarak ve başını eğerek dilenen bir dilencinin, yanında bulunan bir geyiği de bu şekilde davranmaya alıştırdığını, böylelikle epeyce sadaka toplayabildiğini aktarmaktadır (1939: 129-130).

Yardıma hak eden ve etmeyen kategorileştirmesine koşut olan sertifika, lisans gibi dilenciligi düzenlemeye yönelik uygulamalar ve serseriliği, yoksulluğu ve dilenmeyi denetleyen yasal düzenlemeler Osmanlı İmparatorluğu'nda da görülmüştür. Osmanlıların dilencilik karşısındaki tutumlarının, fakir ve düşkünlere yardımda bulunmayı dini bir görev addeden, ancak yardım istemeyi pek hoş karşılamayan İslami anlayışın çerçevesi içinde yer alması (Genç, 2008: 13) bu düzenlemelerle uyumludur. İstanbul'da yardımı hak eden dilencilerle diğer yoksulları birbirinden ayıran bu tarz düzenlemelerin yüzyıllarla ifade edilebilen bir geçmişi olmuştur (Ener, 2005: 505).

İmparatorluk döneminde dilenciligin örgütlülüğünün bir bölümü, devletin dilenciligi denetleme çabası kapsamında dilencilerin loncalara bağlı olarak faaliyet göstermeleri ve esnaf kategorisine girmeleri idi. Loncaya bağlı olmadan dilenmek nizamı aykırı davranmak anlamına gelmekteydi (Demirtaş, 2006: 84). Dilenciligin denetim araçlarından biri ise dilenciler başbuğuydu. 17. yüzyılda yeniçeri ağalığına bağlı bir memuriyet pozisyonu olan dilenciler başbuğu, başvuruları değerlendirecek (Buğra, 2008: 131) çalışabilecek durumda olmayanlara "cer kağıdı" adlı bir izin vermektedir (Eliacık, 2008: 292; Mermutlu, 2008: 432). ayıtsız ve başbuğ olmadan dilenenlerden İstanbullu olanlar hapis cezasına çarptırılır, olmayanlar ise memleketlerine yollanırdı (Sakaoglu, 1987: 22). O yıllarda İstanbul dışından birçok dilencinin gelmesi, kentte dilenciligin önlenememesinin nedenlerindendi (Mermutlu, 2008: 433).

Kendisi de bir dilenci olan ve devletle dilenciler arasında aracılık işlevi yürüten dilenciler kethüdası ise (Özbek, 2008b: 74-5), dilencilerin belli kurallara göre dilenmelerini sağlıyordu (Mermutlu, 2008: 432). Kethüdalık dilencilerin, cenazelerin sık sık kaldırıldığı Eyüp'e izinsiz girmelerini engelliyor (Sakaoglu, 1987: 22) ve dilenecekleri semt ve yerleri belirli yordu. Bu kapsamda Müslüman dilenciler kiraladıkları yerlerde dilenmekteydiler. Ancak belirlenen yerlerde dilencilerin dilenme kurallarını ihlal etmeleri, uygulamayla ilgili sık rastla-

nan bir sorundu (Demirtaş, 2008: 171).³ Dilenci pehlivanları ise formel bir örgütlü sisteme dâhil olmayıp kendi yörelerinden olan dilencilerden haraç alarak geçinmekteydiler (Sakaoglu, 1987: 22).

' Dilenerek geçimini sağlayan tarikat ya da topluluklar ise, tıpkı Batı ülkelerinde olduğu gibi dilencililiğin örgütlü ve kolektif yapısının enformel ve düzenlenmemiş yüzüdür. Selçuklu'dan Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan dönemde faaliyetleri arasında dilencililiğin de bulunduğu Kalenderi dervişler, Torlaklar⁴ ve Caylaklı toplulukları (Şirin, 2008: 66) enformel dilenci örgütlerine örnektir. Bu topluluklardan varlıklarını 19. yüzyıla dek sürdürdükleri söylenen Kalenderiler (2008: 75), dilencilik vasıtasıyla yiyeceklerini sağlayan; saç, sakal, kaş ve bıyıklarını kazıyan; ilginç kıyafetler giyen erkeklerden oluşmaktadır (2008: 66). Kalenderiler, norm dışı ve otorite tanımaz tavırlarıyla dikkat çekmiş, Celali İsyanları'nda ön saflarda yer almıştır (2008: 68). 16. yüzyılda Osmanlı'da var olan dilenci dervişler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya geçmiştir (2008: 75). Bu dervişler Hint ve İran mistisizminden etkilenmiş ve buna koşut olarak Budist, Maniheizm ve Zerdüşti bir kültüre sahip olmuş (Ocak, 1992: 6), Budist rahipler gibi nefsin aşağılanması suretiyle onun hâkimiyetinden sıyrılmak için dilenmişlerdir (1992: 169). Aynı yüzyılda medrese öğrencisi yoksul köylü çocuklarının, vakıfların masraflarını karşılayamaması üzerine kimi zaman geçimlerini sağlamak için dilenmiş olmaları (Şirin, 2008: 68), kolektif dilenmenin bir diğer örneği olarak gösterilebilir.

' İmparatorluğun farklı dönemlerinde yapılan yasal düzenlemeler ise dilencililiğin denetlenmesi kapsamında olup burada ele alınmalıdır. Tanzimat'tan önce, dilencilerle ilgili yasal düzenlemeler 1568 ve 1577 yıllarına aittir. Dilencilerin kalabalık yerlerde yoğun olarak faaliyet göstererek halkı rahatsız ettikleri gerekçesiyle 1568 yılında çıkarılan hatt-ı hümayunda çalışabilecek durumdaki dilencilerin kürek cezasına mahkûm edilme-

3 Mehmet Demirtaş'ın kaynağı için bkz. Kodaman, Hulusi, "Eski Dilenciler", *Yedigün* dergisi, S. 419, İstanbul, 1941: 6.

4 Torlaklar, Kalenderilerin bir zümresini oluşturmaktadır (Ocak, 1992: 118).

leri öngörölmüştür. 1577 yılında çıkarılan diğér hatt-ı hümayunda ise çalışabilecek durumda olan erkek dilencilerin kürek cezasına mahkûm edilecekleri, kadınların ise terbiye etme, kimi zaman da darp anlamına gelen "te'dip"e maruz bırakılacakları gibi düzenlemelerle, çalışabilecek durumda olanlar ve olmayanlar arasında açık bir ayırım yapılmıştır. Tüm bunlara dayanarak yaşlı ve hastaların dilenmeleri meşrulaştırılmış, diğérleri ise kırbaç gibi sert cezalara maruz bırakılmıştır. Bu düzenlemelerden, İstanbul'daki dilencilerin toplumsal düzeni tehdit edecek şekilde değerlendirildiği fark edilmektedir (Özbek, 2008a: 17-8; 2008b: 68-70). Bu yüzyılda görev yapan şeyhülislâmlardan Ebussuud Efendi dilencilerin camilerde toplanmalarını yasaklamakla birlikte dilencilere sadaka verenleri takdir etmiştir (Ener, 2005: 506). Yasaklar

Avrupa'daki yasalarla Osmanlı İmparatorluğu'ndakiler arasındaki koşutluk dikkat çekicidir. Bunda, Avrupa'daki yasal düzenlemelerden esinlenilmiş olabileceği ihtimalinin yanı sıra, Özbek'in aktardığı gibi, dilencilerin rahatsızlık yarattığına dair şikâyetlerin dikkate alınması da etkili olmuştur (2008b: 68). Bu noktada dilencilerin Osmanlı'da belli bir faaliyet düzeyine ulaştıkları ve tehlikeli olarak kodlandıkları fark edilmektedir. Bununla birlikte Osmanlı'da dilencililiğin tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik bir kaygı olmadığı ve "devletin çalışabilecek güçteki dilencilerin üretken kapasiteleriyle ilgilenmediği" (Özbek, 2008b: 70) noktası, o dönemde Protestan etiğın benimsendiği Batı Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki önemli bir farklılıktır.

/ Osmanlı döneminde dilencilerle mücadele etmeye yönelik bir başka uygulama, 17. yüzyılda büyük şehirlere girişin izne bağlanmasıydı. Nitekim o dönemde köylerden büyük şehirlere göç yaygındı (Şirin, 2008: 68). Dilenci sayısındaki artışla, 18. yüzyıl sonlarından itibaren dilencilerin üretken kapasiteleri önem kazanmaya başlamış, fiziksel cezalandırmalardan çok ıslah yönelimli politikalarla, sadece çalışabilecek durumda olmayanların dilenmelerine izin verilmiştir. Esas amaç, dilencililiğın yavaşça ortadan kaldırılmasıdır (Eliacık, 2008: 292-3; Öz-

bek, 2008a: 19). Yüzyıl sonunda dilencilere devletçe nakdi yardımlar da yapılmıştır (Özbek, 2008b: 71).

Daha sonra izlenen politikalar, 18. ve 19. yüzyılda dilenci göçünün sürmesiyle dilencileri denetleme önlemleri ve 1826'dan sonra II. Mahmud döneminde, şehrin güvenliğini sağlamak amacıyla ayaklanma ya da hırsızlık davranışlarında bulunma potansiyeli taşıyanların ve işsizlerin şehirden uzaklaştırılması uygulamalarıdır (Şirin, 2008: 68-9). Fukara Müdürlüğü'nün kurulmasıyla dilenciler kethüdalığından Fukara Müdürlüğü'ne geçiş sağlanmış (Eliacık, 2008: 293), II. Mahmud dönemindeki bu gelişmeyle kurum 1830'lara kadar varlığını korumuştur (Özbek, 2008a: 21; 2008b: 75).

19. yüzyılın sonlarında devlet denetimi sıkılaşmıştır (Ener, 2005: 506). Nitekim 1880'lerde İstanbul'da dilencililiği yasaklayan ilk kararlar alınmıştır (2005: 502). II. Abdülhamid döneminde, 1896'da dilencilikle ilgili, "Tese"ülün Men'ine Dair Nizamname"⁵ ile "Darülaceze'nin Nizamname-i Dahilisi" adlı düzenlemelerden kısa bir süre sonra Darülaceze'nin kurulmasıyla, dilencilikle mücadele etmek (Karatay, 2007: 118) ve yoksulları denetlemek amaçlanmıştır (Özbek, 2008b: 202). Zaten genel olarak 19. yüzyılda bazı kentlerde kurulan, 1910'lar da yaygınlaşan ve işlevleri görece yetersiz kalan bu tarz kurumlar dilencilikle mücadele amacıyla kurulmuştur (Kaya, 2008: 145). Bahsi geçen kurumlar, dilenci sayısının arttığı düşüncesi-nin bir sonucudur (Özbek, 2008b: 200).

1896'da kurulduğunda Darülaceze 800 kapasiteli, içlerinde yoksul ve dul kadınların, yetim çocukların ve çalışamayacak durumdaki dilencilerin bulunduğu 240 kişiyi barındıran bir kurumdu (Ener, 2005: 502). Abdülhamid'in halk refahı ve sağlığıyla ilgili olduğunu göstermeyi amaçlayan bir proje olan Darülaceze, II. Abdülhamid iktidarının son yıllarında, modern bir yoksullar evinin tüm ihtiyaçlarına sahip hale getirilmiştir (Özbek, 2008b: 207). Hem bir hastane, hem de yetim hane olup barınma imkânı da sağlayan kurum, dilencileri ancak geçimlerini başka yollarla sağlayamayacak durumda olduklarının soruştur-

5 Dilenmenin Yasaklanmasına Dair Nizamname.

olarak kanıtlanmasıyla barındırıyordu (Ener, 2005: 502). Kurumun, üç ilahi dine mensup olan vatandaşları da bünyesine kabul etmesiyle II. Abdülhamid, üç dini kucaklayan bir padişah figürü olarak öne çıkmıştır (2005: 510).

"Tese"ülün Men'ine Dair Nizamname"ye göre ise, çalışmayacak durumda olmasına rağmen Darülaceze'ye başvurmayan ve dilenenlerden İstanbullu olanlar Darülaceze'ye, taşrahlar ise memleketlerine gönderilecektir. Ancak "halkı rahatsız etmeyen ve bir sanat vesilesiyle dilencilik edenler" bu düzenlemelerden muaf tutulacaktır. Burada dilenciliğin farklı biçimlerinin de hesaba katıldığı görülmektedir. Nizamnameye göre, ayrıca dilencilikle mücadele için ıslah evleri kurulacak ve çalışabilecek durumda olanlardan İstanbul'da bulunanlara para cezası uygulanacaktır. Ancak bu uygulamalar yeterince başarılı olmamış, memleketlerine gönderilen dilenciler, İstanbul'a dilenmek üzere tekrar gelmiştir (Çakıroğlu, 2008: 51-2).

II. Abdülhamid döneminde dilencilik serserilikle eş tutulmamış, iki olgu için farklı yasal düzenlemeler yapılmıştır (Özbek, 2008b: 92). Bu dönemde dilencilere bakış değişse de dilenciliği önlemede kapsamlı uygulamalar geliştirilemediğinden (2008b: 85) II. Abdülhamid rejimi ciddi eleştirilere maruz kalmıştır (Eliacık, 2008: 296). Dilenciliğin engellenememesi sonucu Tese"ülün Men'ine Dair Nizamname'ye uygun biçimde, Darülaceze yetkililerince yakalanan dilencilerden gerçekten yoksul olanların Darülaceze'ye, diğerlerinin memleketlerine, çocuklarının ailelerine ve cüzamlıların ise Miskinler Dergâhı'na gönderileceği düzenlemeler yapılmıştır (Eliacık, 2008: 293).⁶

19. yüzyılda Osmanlı'da kimsesiz ve terk edilmiş dilenci çocukların da gündeme gelmeleri sonucu bu çocukların meslek

6 Bir diğer yasal düzenleme, devletin kent yoksullarını cezai bir perspektiften değerlendirdiğini gösteren bir belge olan, Ceza Kanunu'nun onuncu maddesini tamamlamak üzere hazırlanan, ancak yürürlüğe girmeyen 1890 tarihli "Serseri ve Mazanna-i Su' Olan Eşhas Hakkında Nizamname"dir (Özbek, 2008b: 91). Yine 19. yüzyılda, 1877 tarihli Vilayet Belediye Kanunu'nda yer alan bir madde, çalışmayacak durumda olan dilencilerin geçimlerinin sağlanması ve belediye idarelerinin dilenciliğin tedricen azaltılması için görev yapmalarını öngörmektedir (Buğra, 2008: 132).

edinmeleri ve eğitim almaları için sanayi mektepleri kurulmuştur (Özbek, 2008b: 213-4). Amaç, lonca sisteminin gerilemesiyle ortaya çıkan fabrikalara eleman teminidir (Karatay, 2007: 110). Çocuklarla ilgili bir diğer girişim 1899'da, II. Abdülhamid döneminde bir yetimhanenin kurulmasıdır (Ener, 2005: 510). Kimsesiz Müslüman çocuklar için tasarlanmış bir tür yetimhane olan Darülhayr-ı Ali (Özbek, 2008b: 237) ise 1903'te kurulmuştur (Karatay, 2007: 116-7). Darüşşafaka da bu kurumlardan biridir (2007: 104).

II. Meşrutiyet döneminde ise bu kurumların yanı sıra gönüllü yardım kuruluşlarından Fukaraperver Cemiyeti'nin faaliyetleri arasında, yardımı hak eden-etmeyen kategorisinin belirlenmesi amacına koşut olarak dilencilikle mücadele de yer alıyordu (Sarısaman, 2008: 125). II. Abdülhamid'i izleyen rejimle sosyal yardım olgusunun, padişahın hayır işlerinden çıkarılarak modernleştirilen sosyal refah sisteminin atmosferine uygun olarak şekillendirilmesi amaçlanmıştır (Özbek, 2008b: 332). 1914'te, savaşlar sonucu kimsesiz kalan çocukların korunması için kurulan Darüleytamlar (Karatay, 2007: 116-7), sivil örgütlerin geliştiği II. Meşrutiyet sürecinde istisnai biçimde, devlet tarafından örgütlenmiştir (2007: 97).

İki rejim arasında sosyal yardımların örgütlenme biçimi açısından gözlenen bu fark, yoksullar ve dilencilerle ilgili tutumlar düzleminde de sürmüştür. Abdülhamid rejiminde genel olarak kent yoksulları ve dilencilerle ilgili kamusal söylemle, izlenen devlet politikaları arasında önemli bir çelişki vardır. Bu durum, devletin konuyla ilgili önemli bir denetim çabası göstermemiş, ancak elit tabakanın kaygılarını yoğun bir şekilde dile getirmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Özbek, 2008a: 24; 2008b: 112-3). Mesela 19. yüzyılda gazetelerde, dilencilerle ilgili kaygılara dair haberler geniş yer bulmuştur. Bunların bir kısmı dilencilerin kentte çirkin görüntüler oluşturduğu ve bu durumun Osmanlı'nın imajını zedelediğiyle ilgilidir. Dilencilerin aylaklık ettikleri gerekçesiyle başkalarının emeklerini sömürdüklerine dair olumsuz görüşler de Osmanlı eliti tarafından gündeme getirilmiştir (Özbek, 2008a: 25; 2008b: 79-81).

Artık Osmanlı eliti, çalışmayı terbiye edici boyutuyla değerlendirmeye başlamış, iş ve çalışmayı, üretken kapasitesiyle toplumsal zenginliğin bir kaynağı; dilenciligi ise "toplumu oluşturan iktisadi ve ahlaki ilkelerin ihlali" yönünde algılamaya başlamıştır (Özbek, 2008b: 85). Bu noktadan hareketle dilencilige yönelik polisiye bir anlayıştan, iktisadi temelli bir bakış açısına doğru kayma yaşandığı fark edilebilir.

Ancak II. Meşrutiyet'le, tembel ve serseri kategorileri dilenci ve işsiz yoksulları içererek genişlemiştir (Özbek, 2008b: 113-4). Bu dönemde dilencilige yönelik daha hoşgörüsüz ve sert tutumlar yerleşmiş, elit tabaka ile hükümet hemfikir olmuştur (Eliacık, 2008: 294). 1909 tarihli serseri ve şüpheli şahıslarla ilgili bir kanun olan Serseri Nizamnamesi'nde serseri ve dilenciler aynı kategoride değerlendirilmiş, Osmanlı tarihinde dilencilik ilk kez 'serserilik' ve 'potansiyel suçluluk' kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir (Özbek, 2008a: 28; 2008b: 66, 95). Nizamname, polisin yoksullara yapacağı müdahaleleri meşrulaştırmış, dilencilikle mücadelenin kapsamını genişletmiştir. Dilencilerin yakalanma durumlarında sürgüne, çalışmaya ya da doğdukları yere gönderilmesi gibi uygulamalar bu dönemde de kullanılmış (Eliacık, 2008: 291), ancak kalıcı bir çözüm niteliğinde olmamıştır. Dilencilerin gittikleri yerlerde dilenmeye devam etmelerini önlemek amacıyla, bu dilencilerden çalışabilecek durumda olanlara iş temin edilmesi hükümetçe talep edilmiştir (Demirtaş, 2006: 94).

Serseri Nizamnamesi, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'nün serserilere karşı yürüttüğü mücadelenin hukuki zeminini oluşturmaktadır (Özbek, 2008b: 104). Bu dönemde serseri olarak mahkûm edilenlerin vilayetlerde başka işlerde çalıştırılması hedeflense de uygulamada yeterli ölçüde başarı elde edilememiştir. Maden mütezimleri işletmelerinde serserilerin çalıştırılmasını, birçok vilayet de bölgelerine serserilerin yollanmasını istemiştir (Özbek, 2008b: 108-9). Ayrıca nizamnamenin uygulanmasında gereken duyarlılığın gösterilememiş olması dilencilikle ilgili sorunların giderilmesini engellemiştir (Demirtaş, 2006: 97).

Türkiye’de yoksulluk ve dilencilik

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye’nin ekonomi-politik bağlamı ve yoksulluk

Cumhuriyet döneminde yoksulluğun ve dilencilğin boyutları Osmanlı’nın son dönemlerinde yaşanan gelişmelerle uyum içindedir. Bu süreci ve dilencilğin günümüzdeki seyrini çözümleyebilmek için cumhuriyetin kurulmasından itibaren günümüze uzanan zaman diliminde Türkiye’nin ekonomi-politik yapısına genel olarak göz atmak gerekmektedir.

Türkiye toplumu, cumhuriyetin kuruluşuyla Osmanlı’dan devralınan, yarı sömürgeleşmiş bir yapıya sahiptir (Boratav, 2003: 19). Yine Osmanlı’dan sanayileşmenin, üretim yapısı ve başka nedenlerle tam olarak gerçekleşemediği bir ekonomik yapı miras kalmıştır. Cumhuriyet Türkiye’si ve Osmanlı İmparatorluğu arasında toplumsal düzeyde eğitim yapısı ve demografik özellikler gibi etmenler temelinde de bir devamlılık bulunmaktadır (Makal, 1997: 127). Bu devamlılıkta dinin egemenliğindeki insani ve düşünsel yapı da rol oynamaktadır (Makal, 1999: 38).

Cumhuriyet döneminde Osmanlı’daki gibi tarımsal bir ekonomik yapı egemendir. Nitekim Cumhuriyet kurulduğunda halen, ücretli bir işçi sınıfının oluşmasını engelleyen, küçük üreticiliğe dayalı bir yapı vardır (Makal, 1999: 38, 196). Ancak tarımsal üretim bu yıllarda düşüktür. Sanayi de son derece güçsüzdür (Kongar, 2003: 349). Yeni kurulan bir devlette savaş ertesinde yoksulluk yıkıcı boyutlardadır. Ülke bu dönemde ekonomik olarak son derece zayıf olup ilk kalkınma hamlelerini liberal politikalarla gerçekleştirmeye çalışmıştır (Talas, 1980: 328). 1930’lara kadar uygulanan bu politikalar, Osmanlı döneminden devralınan millî iktisat anlayışından uzak düşünülmelidir (Makal, 1999: 39). Ancak şüphesiz liberalizm ekonomi politikalarında tamamen belirleyici olmamış, sermaye birikiminin sınırlılığı, teknik personelin yetersizliği ve nitelikli işgücünün kıtlığı, devletin yine de ekonomiye doğrudan müdahale

etmesini gerektirmiştir (Talas, 1980: 340). Bu kapsamda cumhuriyetin ilk yıllarında millî bir burjuvazi oluşturulmaya çalışılarak, Osmanlı döneminde gerçekleşemeyen sermaye birikiminin yaratılması, ülke ekonomisinin kalkınması ve sanayileşme amaçlanmıştır. Devlet eliyle sermaye birikiminin gerçekleştirildiği bu ekonomi politikaları devlet kapitalizmi olarak nitelenmiştir. Devletçi uygulamalarla ekonomik kalkınmanın hızla gerçekleşmesi hedeflenmiştir (Kongar, 2003: 351).

Cumhuriyetin ilk yıllarını izleyen dönemde Büyük Buhran, birçok az gelişmiş ülkeyi ve Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Buhranın ardından Türkiye'de ulusal bir ekonomi oluşturma süreci başlamış ve korumacı devletçi iktisat politikaları izlenmiştir (Boratav, 2003: 208). Türkiye'nin sanayileşme yolunda ilk önemli hamleleri gerçekleştirdiği 1930-1939 dönemi (2003: 70) devletçi olarak adlandırılmış, bu dönemde kapitalist Türkiye ekonomisi karma bir ekonomiye doğru hızla ilerlemiştir (Talas, 1980: 345).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yoksulluğun ağırlıklı olarak kırsal boyutu dikkat çekerken çocuk dilenciliği ve çocuk yoksulluğu ön plana çıkıyordu. Bu kapsamda Osmanlı'dan yeni rejime geçen sorunlardan biri de, sokaklarda yaşayan kimsesiz çocuklardır (Karatay, 2007: 147). 1920'lerde çocukların refahı ve çocuk yoksulluğu ülkede hararetle tartışılmıştır. Çocuk meselesi kendi başına bir tartışma alanı olup çocuk yoksulluğu, evsizliği ve sağlığına odaklanan önemli girişimler vardı. Çocuk refahı ve yoksulluğuyla ilgili bebek ve çocuk ölüm oranlarının azaltılması, çocuk sağlığına yönelik atılımlar, evsiz ve yetim çocukların korunması, çocuk dilenciliğinin ve çocuk emeği sömürsünün engellenmesi konuları tartışılıyordu (Libal, 2003: 256). Ancak 1920'lerde çocuk sorununa rağmen devlet bu konuda doğrudan resmî kurumlar vasıtasıyla sorumluluk alamamıştır (Karatay, 2007: 150). Daha ziyade geleneksel bağış sistemlerini pekiştiren, elitlerden meydana gelen girişimler var olmuştur. Yarı gönüllü bir özellik taşıyan ve çocuk refahını amaç edinen Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu, hem geleneksel yardımlaşma sistemine dayanıyor hem de sorunla ilgili devlet

müdahalesini savunuyordu (Libal, 2003: 256-7).⁷ Bu kurumlar önemli çabalar üstlenmelerine rağmen yeterli iyileşmeyi sağlayamamıştır (2003: 265).

Nüfusun % 75'inden fazlasının köyde, ciddi yoksulluk koşullarında yaşadığı 1930'larda ise köylü yoksulluğu, siyasetçilerin temel gündemiydi (Buğra, 2008: 113). 1950'ye kadar kentlerde yeterli iş imkânının olmaması, nüfusun kentlere yönelmesini engelse de (Karatay, 2010: 32) yoksulluk sadece köylerde yoğunlaşmamıştı ve kentlerde de yoksullara ve dilencilere rastlanıyordu. Cumhuriyetin başında yoksulluğun ele alınma biçimi ise, dilenciliğin reddedilmesi ve çalışmanın öne çıkarılmasıyla modern yoksulluk tartışmalarının izlerini taşımaktaydı. Yoksullukla mücadelenin devletin görevi olduğu anlayışı bu dönemde öne çıkmamıştı. Nitekim 1937'de anayasaya giren devletçilik ilkesi yoksullukla mücadeleyi kapsamayacaktı (Buğra, 2008: 97-99). Bu çerçevede erken Cumhuriyet dönemindeki hayırseverlik yaklaşımı, Osmanlı'yla süreklilik içindeydi (Buğra, 2007a: 37). Bu dönemde belediyelere dilenciliği önleme, yoksullara yardım etme ve yoksullukla mücadele gibi görevler verilmiştir (Karatay, 2007: 179). Cumhuriyet döneminde benimsenen modern değerlerle dilenciliğin aşağı nitelikte görülmesi, o yıllarda bazı gazete ve dergi haberlerine yansımıştır (Buğra, 2008: 134-5).

1930'larda, 1920'lerdeki gibi çocuk yoksulluğu açısından vahim gelişmeler yaşanmış, sokak çocuklarının sayısı artmıştı. Bu bağlamda çocuk ve bebek ölüm oranlarının yüksekliği, kötü beslenme, yetimlik, evsizlik ve dilencilik gibi konular ülkede yoğun biçimde tartışılmıştı. Hayır cemiyetlerinin yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı çocuk sorunuyla ilgileniyordu. Konuya dair en fazla öne çıkan kurumlar Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu'ydu. Çocuk Esirgeme Kurumu giderek, çocuk refahını sağlama çalışmaları yapan en önemli kurum haline geldi. Yerel düzeyde

7 Kızılay da Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında kadın ve çocuklara ilaç, gıda ve giyim yardımı yapmış, cumhuriyetin kuruluşundan sonra ise yetimlere ve çocuklu dul kadınlara yardım işlevini üstlenmiştir (Libal, 2003: 263).

ise aşevleri, o yıllarda yoksullukla mücadele eden uygulamalardan biri olmuştur (Libal, 2003: 259-261).

Genel olarak tekpartili dönemde Türkiye'de yoksulluk kırsaldan ziyade kentsel bir mücadele alanı olarak belirlenmiş ve devlet denetimindeki gönüllülük esasına dayalı girişimlerce önlenmeye çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı mirasından gelen etkiyle vakıflar, modern bir bağış sistemi inşa edilirken bir model olarak ele alınmasa da önemli bir referans kaynağı olmuştur (Buğra, 2007a: 36-7).

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye savaşa katılmasa da birçok erkek silah altına alınmıştır. Türkiye savaş ekonomisinin ağır koşullarını göğüslemek zorunda kalmıştır (Boratav, 2003: 81). Bunun yanı sıra savaş yıllarındaki kıtlık koşullarında savaş vurgunları meşrulaşmıştır (2003: 91). Hem Büyük Buhran hem de İkinci Dünya Savaşı sonucu oluşan şoklarla mücadele etmek için benimsenen politikalar iç pazarın korunması yoluyla sanayileşme ve devletçilik olmuştur (Boratav ve Özügürlü, 2006: 170). Savaş, yoksulluğun Türkiye'de yoğun bir biçimde yaşanması anlamına gelmiştir. 1940'ların başında çalışan yoksullar ciddi sıkıntılar yaşasalar da devlet desteğinden doğrudan faydalanamamışlardır (Buğra, 2008: 148-9). Bu gelişmelerin yanı sıra 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi ve 1944'te çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi'ne rağmen savaş koşulları, belli kesimlerde servet birikiminin gerçekleşmesine imkân vererek gelir dağılımını önemli ölçüde adaletsizleştirmiştir (Makal, 1999: 289; 2002: 83). Bu gelişmelerin yanı sıra Yardım Sevenler Derneği, Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu, kısıtlı kaynaklarıyla, özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında yoksullukla önemli ölçüde mücadele edememiştir (Buğra, 2007a: 38).

Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında dilenciler yine suçlama ve aşağılamaya maruz kalmışlardır. Bu süreçte Darülaceze'ye kapatılmaları ya da köylerine gönderilmeleri yönünde bazı çabaların varlığı gözlenmektedir (Buğra, 2007a: 37). Öte yandan bu dönemde, 1940'larda da sokak çocukları önemli bir sorun alanı olmuştur (Karatay, 2007: 190). Ser-

seriliğe, dilenmeye zorlanan çocuklar ve yetim çocuklarla ilgili kurumsal önlemler alınmış, araştırmalar yapılmıştır (Libal, 2003: 312).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de ekonomik, sosyal ve politik düzlemde önemli dönüşümler gerçekleşmiştir. Bunların en dikkat çekenini, Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumlanma biçimiydi. 1946 sonrasında artık Türkiye için dışa bağımlılık süreci başlamıştı (Boratav, 2003: 214). Çokpartili döneme geçişle çalışma ilişkilerinin düzenlendiği ve kurumsallaştığı (Boratav ve Özügür, 2006: 173), çeşitli sosyal risklere karşı sigorta kollarının oluşturulduğu bir dönem başlamıştır (Buğra, 2007a: 41).

Türkiye'de kentsel yoksulluğun kitleselleşmesinde, 1950'lerde izlenen dışa açılma politikalarının ve tarımda makinalaşmanın⁸ etkileri yatmaktadır. Bu yıllarda kırdan kente göç kentsel yoksulluğu artırmıştır. Tarımsal ekonomik etkinliklerin, ekonomik verimliliğinin düşüklüğü (Kongar, 2003: 550), ekilebilir toprakların azalması (2003: 552-3), tarım kredilerinin yetersizliği ve eşitsiz dağıtılması (Yasa, 1966: 20-21), kırsal alanda kamu hizmetlerinin sınırlılığı (1966: 30), kentlerdeki iş olanakları, yüksek ücretler, büyük kentlere dair olumlu tutumlar, eğitim ve sağlık olanakları, göç sürecini meydana getiren faktörlerdir (Kongar, 2003: 553).

Kırdan kente göç Türkiye'de kentleşmenin ana ögesidir; bu açıdan kentleşme salt sanayileşme süreciyle bağdaştırılamaz (Kongar, 2003: 550).⁹ Gerçek bir sanayileşmeye bağlı olmayan suni ve sağlıksız kentleşme, topraktan kopmuş insanların yığılmalarına sahne olmuştur (Türkdoğan, 1974: 74, 82). Kitlesel göçe hazır olmayan kentler, geniş bir nüfusu içermek zorunda kalmış (Yılmaz, 2010: 94), topraksız köylüler ve düşük ücretli işçilerden oluşan bir yan kültür biçimlenmiştir (Türkdoğan, 1974: 5). Özellikle 1950'lerden itibaren kırdan kente göçle bir-

8 1950-1960 döneminde Türkiye'de tarımda kullanılan traktör sayısı üç kat artmıştır (Kongar, 2003: 361).

9 Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun ancak dörtte biri kentte yaşarken göç hareketleriyle kent nüfusu ciddi ölçüde artmıştır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 94).

likte formel istihdam olanaklarına erişemeyen geniş bir tarımsal kitle yoksul kalmıştır. Barınma ve istihdam olanaklarının yetersizliği, kentleşme deneyimlerinin kendine özgü çözümler üretmesine yol açmıştır (Yılmaz, 2010: 94). Türkiye’de büyük ölçüde 1950-1960 yılları arasında gerçekleşen iç göç, 1960’tan sonra da devam etmiştir (Yasa, 1966: 6).

Göç, mekânsal olduğu kadar “bireysel ya da kitlesel” bir devingenliktir. Bu yüzden göç edenler göç ettiklerinde hayatta kalabilmek için mevcut “devingenlik kanallarını” kullanmak zorunda kalmaktadırlar (Erder, 1995: 106). Büyük kente göç edildiğinde ortaya çıkan barınma sorununun bir süre için hemşehri ve akrabalara sığınmayla aşılması, “yumuşak bir geçiş sağlamaktadır” (Akkaya, 2002: 210). 1950’lerde Türkiye’deki kırdan kente göç süreçleri de bu şekilde işlemiştir. Daha sonra ise barınma sorunu, döneme damgasını vuran gecekondulaşmayla giderilmiştir. Gecekondu Türkiye’de ülke genelinde yaygınlaşmış (Yasa, 1966: 33), 1950’den sonra toplumsal bir soruna dönüşmüştür (1966: 40).¹⁰ Yoksulların kentle bütünleşme süreçlerinde bir basamak ve “ara mekân” niteliğindeki gecekondu (Erdem, 2003: 132), kentsel yoksulluğu aşmada “esnek bir çözüm” olmuştur (Buğra, 2007a: 44).¹¹ Gecekondulaşmayla birlikte köylüler kentin izbe ve yoksul mekânlarında, köylülük niteliklerini yitirerek, ancak kentli kimliğinin de gerisine itilerek yaşamaktadır (Türkdoğan, 1974: 7).

Kente göç eden yoksulların yaşam stratejisi olarak inşa ettikleri gecekonduların, zamanla mahalleler oluşturmasıyla yoksulluğun mekânsal boyutu doğmuştur. Devletçe izlenen sessiz kalma politikası, gecekondulaşmayı meşrulaştırırken (Ocak, 2007: 135; Adaman ve Keyder, 2007: 84) sonradan çıkarılan afarla ve gecekondu sahiplerinin kullandıkları bazı yöntemlerle gecekondu sayısı artarak bir rant aracı haline gelmiştir (Açık-

10 27 Mayıs 1960 darbesinden önce gecekonduyla ilgili bilimsel araştırmalar var olmayıp konuyla ilgili ilk bilimsel çalışma Siyasal Bilgiler Fakültesi İskân ve Şehircilik Enstitüsü tarafından, fakültenin arkasındaki gecekondularla ilgili yapılmıştır (Yasa, 1966: 40).

11 Ancak şüphesiz, barınma sorunu gecekonduyla çözülemeyen, kirada oturan yoksulların varlığı da söz konusu olmuştur (Buğra, 2008: 170).

göz ve Yusufoglu, 2012: 102). 1966'da çıkarılan Gecekondu Kanunu'yla ise gecekondu bölgeleri kalıcılaştırmıştır (Adaman ve Keyder, 2007: 84).

Gecekondulaşmanın yanı sıra, kentsel nüfusta düzensiz ve marjinal etkinlikler artmıştır (Boratav, 2003: 108). 1962-1976 arasında ekonomi, tarımın açığa çıkardığı işgücü fazlasının önemli bir bölümünü emememiş, ancak bu nüfusa geçim sağlayabilen marjinal ve verimsiz ekonomik etkinlikler yaratan bir "esneklik" kazanmıştır.¹² Bu esneklik kapsamında tarımdaki küçük işletmeler ve mülkiyet kalıcı olmuş, nüfus fazlası tarımı bir dayanak noktası olarak kullanmıştır (Boratav, 2003: 131-2). Öte yandan 1960'lar ve 1970'lerde popülist bölüşüm politikaları, grev hakkı ve sendikalaşmanın yaygınlaşmasıyla işçi sınıfının reel gelirleri artmıştır (Boratav, 2003: 124-5). "Genellikle herkesi belli ölçülerde hoşnut kılan bu model", 1971'deki askerî müdahale dışında, 1977 yılındaki kriz atmosferine kadar sürmüştür (2003: 126, 138-9).

1980'den sonra, yoksulluk Türkiye'de çok daha önemli bir sorun olarak fark edilmeye başlamıştır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 82). Yoksulluğu hızlandıran bir süreç zorunlu göç olmuştur. Cumhuriyet tarihinde iki önemli nüfus sıçraması vardır: İlki, az önce gördüğümüz gibi 1950'lerde, ikincisi ise 1980'lerde gerçekleşmiştir (Karatay, 2010: 32). 1980'lerin sonundaki nüfus sıçraması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki köy boşaltmalarla gerçekleşen zorunlu göçü içermektedir. Böylelikle geniş bir kırsal kitlenin yoksullukla yüzleştiği yeni bir göç dalgası ortaya çıkmıştır. Bu dönem, göç edenler arasındaki dayanışma ağlarının aşınmasıyla 1950'lerdeki göç sürecinden farklılaşmaktadır (Erder, 2002: 145, 151; Yılmaz, 2008: 195). Zorunlu göçle gelen kitle, kente "kendi belirleyemediği koşullar altında" göç etmiş ve nöbetleşe yoksulluğun en alt katmanında konumlanmıştır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 174). Kitlesel göç, kırla olan ilişkileri daha da zayıflatmıştır (Buğra ve

12 Ankara gecekondualarında yapılan bir araştırınaya göre göçmenlerin şehirde ilk buldukları işler kesintili ve düzensiz olup göç edenlerin sağladıkları kazançlar yeterli değildir (Yasa, 1966: 86-7).

Keyder, 2003: 23; Yılmaz, 2010: 121). Göç eden kesim ekonomik olanaksızlıklar ve yaşadıkları köy ve bölgelerin tahrip edilmesinden dolayı geri dönememişlerdir (Buğra ve Keyder, 2003: 23). Ayrıca 1950'lerde göç edenlere göre gecekondü sahibi olmak için yeterli fırsatlara sahip olmadıkları için daha zor deneyimler yaşamışlardır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 102).

Yoksulluğun bu yıllardan itibaren hükümet programlarına girmeye başlamasına rağmen kavram, programlarda başlı başına bir sorun olarak ele alınmamış, makro ekonomik politikalarla gerçekleştirilecek kalkınmanın yoksulluğu gidereceği varsayılmıştır (Çalışkan, 2010: 91; Yılmaz, 2012: 298-9). Sağ politikalarda popülizm adına daha ziyade kırsal alan lehine düzenlemeler yapılmış, bu işleyişin yön değiştirmesi ANAP döneminde izlenen politikalarla olmuştur (Can, 2007: 184). Bu dönemdeki imar afları ve izinleri, fak-fuk-fon gibi uygulamalar yoksullara yönelik izlenen bu popülist politikaları oluşturmuştur (Boratav, 2003: 152-3). 1980'lerin sonlarına kadar Türkiye'de yoksulluğun çözümünün enformel dayanışma ilişkileri ve yardım kuruluşları aracılığıyla sağlanacağı düşünülmüştür (Yılmaz, 2012: 300). Bu düşünce hükümet programlarının hemen hemen hepsinde yer almıştır (2012: 200). Programların çoğunda yoksulluk kırsal ve bölgesel bir kalkınma sorunu ekseninde ele alınmıştır (2012: 306).

Bu politikaların ardından 1986'da bir hayırseverlik anlayışıyla kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, devletin kitlesel yoksulluğun varlığını kabullenmesi anlamına gelmektedir (Karatay, 2010: 22) ve bahsettiğimiz popülist politikalar bağlamında düşünülebilir.¹³ Bu kabulde devlet tarafından yoksulluk, giderilmesi gereken bir sorun olarak değil, yö-

13 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile kurulan fon, (Dönmez vd., 2010: 25; Yıldırım, 2010: 9) vakıf yardımları, proje destek programları, aile yardımları, sağlık yardımları, eğitim yardımları ve özürlü yardımlarından oluşmaktadır. Fon bütçesinin önemli bir bölümü son dört yardım kategorisine ayrılmaktadır. Aile yardımları gıda, yakacak, barınma yardımlarını kapsamakta; sağlık yardımları tedavi harcamalarına yönelik desteklerden, şartlı nakit desteğinden oluşmakta; eğitim yardımları ise eğitim materyali, taşınmaz eğitim desteği ve sağlık yardımlarında olduğu gibi, şartlı nakit desteğini içermektedir (Yıldırım, 2010: 13-4).

netilmesi gereken bir gerçeklik; yoksullar ise güçlendirilecek değil yardım edilecek bir kesim olarak algılanmıştır. Fonun, “yoksulluğu ülkenin geleneksel bağış zihniyetiyle” ele almanın uygun bir çözüm olacağı anlayışına dayanması (Buğra, 2007a: 46) bu algıyla uyumludur. Nitekim fon kapsamında kurulan vakıfların mantığı da, yoksulların toplum dışında konumlandırılarak bir fakir-fukara kitlesi olarak görülmesi yönündeydi. Böylece yoksulluğunu her defasında kanıtlamak zorunda kalan yoksula yardım edilerek yoksulluk giderilmiyor, yoksullukla “uğraşıyordu” (Karatay, 2010: 22).

Fonun, İstikrar ve Yapısal Uyum Programı’nın hayata geçirildiği yıl olan 1986’da kurulması (Önder ve Şenses, 2006: 209) anlamlıdır. Bu fonun kuruluşu, Avrupa’da o yıllarda var olan, istihdama bağlı sosyal güvenlik uygulamalarından, muhtaçlıkla ilişkili olan sosyal yardım politikalarına geçiş eğilimiyle uyumludur (Buğra ve Keyder, 2003: 36). Fon, Dünya Bankası’nın güdümünde izlenen yapısal uyum politikaları çerçevesindeki reformların tamamlayıcısı niteliğindedir (Çulha Zabcı, 2003: 236). Bu kapsamda küresel güçlerce biçimlendirilen ekonomi politikalarından azade değildir. Nitekim Dünya Bankası birçok gelişmekte olan ülkede “Acil Toplumsal İhtiyaçlar Fonu” (Brezilya), “Ulusal Yenilenme Fonu” (Hindistan) ve “Acil Sosyal Fonu” (Bolivya), gibi yapısal reformları uygulatabileceği kurumlar oluşturmaktadır (Çulha Zabcı, 2003: 236). Fonun kurulması ve yeşil kart gibi uygulamalar, sosyal devletin yerini muhafazakâr bir hayırseverliğin doldurması anlamına gelmekte (Çelik, 2010: 69) ve yoksulluğun sürdürülebilirliği amacına hizmet etmektedir (Bora, 2009: 21).

Özal hükümetinin damgasını vurduğu bu dönemde izlenen özelleştirme, ücret gelirlerinin kısılması, ekonominin iyice dışa açılması gibi politikalar sonucu işsizlik, gelir dağılımı adaletsizlikleri ve yoksulluk hızla artmış, reel ücretler düşmüştür. Gelir dağılımının bu yıllardan itibaren giderek bozulmasıyla gelir dağılımı eşitsizliklerinin önlenmesi hedefi kalkınma planlarına yansımış, ancak sorunla ilgili etkin sonuçlar alınamamıştır (DPT, 2007: 18). Bu yıllarda darbenin etkisiyle her türlü sivil

toplum hareketi ve örgütlenme hakkı baskılandığından, işçi sınıfının ücretler için mücadele edeceği bir zemin de oluşmamıştır. Bu dönemde Özal'ın popülerliğiyle toplumda, zenginliğin olumlandığı ve toplumsal ilişkilerin maddi olana doğru tahvil edildiği bir dönüşüm olmuş, Özal'ın söylemleri bu dönüşümün kültürel atmosferinin yaratılması sürecini desteklemiştir.

1980'lerde uygulanan ihracata dönük büyüme stratejileriyle, sınaî yatırımlar ve istihdam ve ücret gelirlerinin artırılması hedefleri gerçekleştirilememiştir (Yeldan, 2004: 75). Bu yılların sonunda ekonominin serbestleşme ve dışa açılma süreci hızlanmıştır. 1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki sınırlar kaldırılmıştır. Dışa açılma yönündeki bu gelişmelerle çalkantılı bir büyüme dönemine girilmiş ve sık görülen krizler meydana gelmiştir (Boratav, 2003: 172). Bu yıllara, 1980'lerden itibaren Türkiye'nin merkez ülkelerin uluslararası ekonomi politikalarının güdümüne girmesiyle, IMF ve DB gibi kuruluşların dayattığı ekonomi politikaları ve stand-by anlaşmaları damgasını vurmuştur. Giderek artan eşitsizliklere çözüm, sosyal politikanın kapsamının yoksullukla mücadeleye indirgenmiş olmasıdır (Boratav, 2003: 174). Bununla birlikte 1988'den itibaren sendikaların gücü ve popülist politikalar sonucu reel ücretler yükselmiştir (Yeldan, 2004: 49). Ayrıca 1989-1990 grevleri ve bahar eylemleriyle reel ücretler artmış ve işçi sınıfı lehine gelişmeler gerçekleşmiştir. Ancak 1990'larda ekonomi tekrar kötüye gitmiş, çeşitli ekonomik krizler ve işsizlik yapılaşmıştır. 1990'lardan itibaren Türkiye ekonomisi bir "istikrarsızlık-kriz-büyüme-istikrarsızlık" sarmalını yaşamaya başlamıştır (Yeldan, 2004: 9). 1995 ve 1999 krizleri toplumsal ve ekonomik hayatta olumsuz etkiler yaratmıştır. 1994 sonrası yaşanan krize uyum amacıyla ücretler bastırılmış ve sıkı para politikaları uygulanmıştır (Yeldan, 2004: 51). 5 Nisan 1994'te çıkarılan istikrar paketi yani 5 Nisan kararları, Özal'ın 24 Ocak kararlarıyla aynı özellikleri göstermiştir (Kongar, 2003: 420). Bu yıllarda yaşanan krizlerle birlikte gelir dağılımı bozulmuş, iktisadi öncelikler üretici sektörlerden spekülâtif ekonomik etkinliklere yönelmiştir (Yeldan, 2004: 62). Türkiye bu dönemde yurtdı-

şından gelen ve ekonomik dengeleri alt üst eden sıcak para hareketlerine açık hale gelmiştir.

1990-2000 döneminde üst üste yaşanan ekonomik krizlerin yanı sıra deprem ve doğal felaketlerle gelen gelir kayıpları sonucu yoksul yardımlarına başvuranların sayısı bir hayli artmış (Sallan-Gül, 2002: 110) ve sosyal yardımlarla ayakta kalmaya çalışan sürekli yoksullar fazlaşmıştır (Karatay, 2010: 36). 1990'lı yıllarda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'nun yaptığı yardımlar Türkiye'deki geleneksel yardımlaşma modelinin giderek çöktüğünü göstermektedir (Sallan-Gül, 2002: 112). Bu döneme rastlayan 1994 yılında Refah Partisi'nin yerel seçimlerde sağladığı üstünlükle, kamusal yükümlülüklerle değil "ihسان ve himmete" dayalı muhafazakâr hayırseverlik modeli yükselmiştir (Çelik, 2010: 69). Refah Partisi, gecekondu-larda yaşayan yeni göçmen yoksullara İslâmî bir hayırseverlikle yiyecek, giyecek, yakacak ve sağlık yardımları sunmuştur (Bakirezer ve Demirer, 2006: 22).

Türkiye'de finansal serbestleşme sürecinin tamamlandığı (Yeldan, 2004: 26) bu yıllarda gelişen yeni istihdam kalıplarıyla çalışan yoksulların sayısı, hizmet sektörü ve mikro işletmelerin sınırlarını aşarak ciddi boyutlara ulaşmıştır (Buğra, 2008: 201). Aynı dönemde tarım politikaları da (tarımsal desteklerin azaltılması gibi), Türkiye'de kırsal yoksulluğu ciddi ölçüde artırmıştır. Kentlerde yeterli iş olanakları yaratmadan toplam istihdamın çok önemli bir bölümünü içeren tarım kesimini baltalamak, ciddi ölçüde yoksullaştırıcı etkiler yaratmıştır (Koray ve Alev, 2002: 455).

Türkiye 2000'li yılları ekonomik krizlerle karşılaşmıştır. 2000 Kasım ve 2001 Şubat şoklarıyla yaşanan kriz, gelir dağılımı adaletsizliklerini artırmıştır (Sönmez, 2002: 89). Cumhuriyet tarihinin en ciddi ve yıkıcı krizi olan 2001 krizinin ardından Kemal Derviş önderliğinde IMF'nin dikte ettiği kemer sıkma-ya dayalı ekonomi politikaları izlenmiştir. Esas olarak krizin en derin etkilerini deneyimleyenler, yoksullaşan ve işsizleşen geniş halk kesimleri olmuştur. Kriz, 2 milyon kişiyi işsiz bırakmıştır (Bakirezer ve Demirer, 2006: 25). Aynı dönemde haya-

ta geçirilen “güçlü ekonomiye geçiş programı” ise düşük gelir grubuna mensup kitlelerin yaşam koşullarını iyice zorlaştırmış, yoksulluk hızla artmıştır (Çulha Zabcı, 2003: 227). Bu dönemde Dünya Bankası’nca uygulanan Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında banka adeta bir “kurtarıcı rolü” üstlenmiş, ekonomik krizlerin giderilmesini sağlayacağı iddiasını taşımıştır (2003: 231). Ancak proje Türkiye’de yoksulluğu azaltmaktan ziyade yoksulların varsıllar aleyhine bir sosyal patlama oluşturmalarının engellenmesini hedeflemektedir (2003: 237). Bu anlayışın, önceki bölümlerde belirttiğimiz Avrupa’daki yoksul yasalalarının mantığıyla olan benzerliği çarpıcıdır. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, projenin özellikle hızlı yardım bileşeni ve şartlı nakit transferleri unsurlarıyla dolaysız bir yoksullukla mücadele yöntemi olduğu, ancak tarih boyunca bu tarz yardımların yoksulluğu gidermediği gerçeğidir. Yine göz önünde bulundurulması gereken bir nokta, önceden hak olarak tanımlanan birçok hizmetin yardım olarak yeniden formüle edilmesidir. Zaten Dünya Bankası’nın, varlığı gereği yoksulluğu ortadan kaldırmak gibi bir amacı yoktur, bu yüzden yoksulluğu “azaltma” ya da “hafifletme” gibi sözcükler kullanılmaktadır (Çulha Zabcı, 2003: 237).

Krizden sonra yoksullar için tahmin edileceği gibi olumsuz bir dönem yaşanmıştır. Bu süreçte yoksulluğun, bir güvenlik sorunu niteliğinde ele alınarak kentlerde yaşanan suç olaylarıyla özdeşleştirilmesi sonucu yoksullara yönelik bir “korku kültürü” biçimlenmiştir. Öte yandan yoksullukla mücadelede etkin politikalar geliştirilememiştir. 5. Ecevit hükûmetiyle uygulamaya geçirilen işsizlik sigortası, yoksulların çoğunun kayıtdışı sektörde çalıştıkları gerekçesiyle işlevsellik kazanamamıştır (Yılmaz, 2012: 301-3).

2000’li yılların başında zirveye çıkan siyasi ve ekonomik gerginlikle AKP, ekonomide istikrar arayışında olan geniş halk kitlelerinin desteğini alarak 2002 yılında iktidara gelmiş ve böylelikle Türkiye Cumhuriyeti, son derece köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Bu süreçte, Türkiye’nin gelişkin bir istihdam politikası olmadığı için işsizliğin kronikliği devam etmiştir. 1.

Erdoğan Hükümeti, programında yoksulluğa son derece sınırlı bir biçimde yer vermiş, 2. Erdoğan Hükümeti programında ise yoksulluk daha fazla yer almıştır (Yılmaz, 2012: 303). Buna rağmen AKP döneminde yoksullukla mücadele yerine yoksulluğu paternalist-İslâmî bir tavırla yönetmeye dayalı sosyal yardım politikaları tercih edilmiştir. IMF denetiminde izlenen ekonomi politikaları gereği dinî yardımlar muhafazakâr-liberal bir karaktere bürünmüştür. AKP politikalarıyla birlikte yoksullukla mücadele önlemleri kapitalist bir piyasa ekonomisi çerçevesinde gerçekleşmektedir (Buğra, 2007a: 36). AKP'nin izlediği iktisadi bağlamda piyasa yönelimli, sosyal bağlamda ise hayırsever politikalar birbirini bütünlemektedir. Piyasanın halk kitlelerine verdiği zararın telafi edilmesinde hayırseverlik önemli bir rol oynamaktadır. Hayırseverliğin AKP ve piyasalar için, itaat kültürünü pekiştirmek ve sosyal politikaların kamu harcamaları üzerindeki yüklerini azaltmak gibi avantajları da vardır (Çelik, 2010: 65). AKP tarafından sunulan yardımlar, yurttaşların oy beklentisiyle kodlanması anlamında klientalistik, kolektif hakların sınırlanması anlamında ise paternalisttir (Çelik, 2010: 69-70). Sonuç olarak 2000'li yıllarda devlet yeterli sosyal politika araçları geliştiremediği için, merkez ülkelerce biçimlendirilen bir sıcak para ekonomisiyle yüksek büyüme oranlarının yakalanabilmesine rağmen yoksullukla ilgili yeterli ölçüde olumlu gelişme sağlanamamıştır (Bakırezer ve Demirer, 2006: 25; Çalışkan, 2010: 129).

Türkiye'de TÜİK, 2002 yılından beri gıda ve gıda dışı harcarıma unsurlarını kapsayan mutlak yoksulluk sınırlarını hesaplamaktadır (Çalışkan, 2010: 100). Türkiye'de "mutlak yoksul" olarak sınıflandırılacakların sayısı fazla olmamakla birlikte gelir dağılımı aşırı derecede bozuktur ve dolayısıyla "görelî yoksulluk" ciddi bir sorundur (Erkan ve Aydın, 2008: 364). Nitekim 2002-2006 verileri bu argümanı desteklemektedir. Buna göre mutlak yoksulluk sınırı altında yaşayanların sayısındaki azalmaya rağmen görelî yoksulluk açısından önemli bir ilerleme kaydedilememesi yoksulluğun giderilmesinde etkin bir başarı sağlanamadığını göstermektedir (Çalışkan, 2010: 128).

2002 yılında % 27 olan yoksulluk, 2007 yılında % 19'a gerilemiştir (Dünya Bankası, 2010: 2). TÜİK'in 2008 yoksulluk çalışmasına göre ise açlık sınırı % 0.54'tür. Araştırmaya göre kırdaki yaşayanların yoksulluk riskleri, kentlere nazaran daha yüksek olup hanehalkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski artmaktadır. Ayrıca bireylerin eğitim durumu yükseldikçe yoksulluk riski azalmaktadır (TÜİK, 2009)

Yoksulluk rakamlarının nitel olarak değerlendirilmesi elzemdir. Örneğin 2003-2006 yılları arasında Türkiye'de yoksulluk, büyümeye bağlı olarak gerilese de belli kesimler için süreklilik göstermiş ve bu grupların göreceli yoksulluk riskleri artmıştır (Aran vd., 2010: 18). Yoksulluktaki bu azalmadan en az pay alanlar çocuklardır. 2003-2006 yılları arasında çocuklar arasında göreceli yoksulluk oranı, 0-5 yaş grubu için hafif, 6-14 yaş grubu çocuklar için ise ciddi biçimde artmıştır (Dünya Bankası, 2010: 12). Bu durum mutlak yoksulluk kavramının faydalarına rağmen, sorgulanması ve göreceli yoksulluk hesaplamalarının yapılması gereğini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye yoksulluk göstergeleri açısından uluslararası karşılaştırmalarda olumsuz bir durumda bulunan, gelirin adaletsiz biçimde dağıldığı bir ülke haline gelmiştir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 67). Ülke genelinde gelir dağılımı verilerinin üretilmeye başlandığı 1960'lardan günümüze uzanan süreçte gelir eşitsizliğinin yeterince düzelmemesi, siyasi iktidarların yoksullukla mücadeleyi ve gelir dağılımını daha eşit hale getirmeyi hedefleyen politikalara görece uzak olduklarını göstermektedir (Çalışkan, 2010: 89). Nitekim 2011 yılında TÜİK tarafından yapılan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre nüfusun en zengin % 20'lik grubu toplam gelirin % 46.7'sini, en yoksul % 20'lik grup ise % 5.8'ini almaktadır. En zengin gelir grubunun toplam gelirden aldığı pay, en yoksul grubun aldığı payın 8 katıdır. % 0.404 olarak tahmin edilen Gini katsayısı, 2010 yılına göre % 0.002 artmıştır. Araştırmaya göre nüfusun % 16.1'i göreceli yoksulluk sınırının altındadır (TÜİK, 2012). TÜİK'in 2013 yılı yoksulluk verilerinde ise mutlak yoksulluk temel alınmış olup 2012 yılına göre önemli bir değişimin ger-

çekleşmediğine dair bilgiler yer almaktadır (TÜİK, 2014b).¹⁴

İşsizlik de yoksullukla ilgili olan ve yoksulluğu meydana getiren faktörlerdendir. Türkiye’de işsizlik, özellikle neoliberal serbestleşme ve dışa açılma, devletin küçültülmesi politikaları ve art arda yaşanan krizlerle artmış ve zamanla yapılaşarak yüksek oranlarda seyretmiştir. Türkiye’de 2005 ve 2010 yılları arasında % 10,3’ten % 13,1’e yükselen işsizlik oranı (TÜİK, 2010), Mayıs 2013 verilerine göre % 8,8 olup ülkedeki işsiz sayısı 2 milyon 526 bin kişidir (TÜİK, 2013). Ocak 2014 verilerine göre ise işsizlik oranı % 10,1 olup ülkedeki işsiz sayısı 2 milyon 841 bin kişidir (TÜİK, 2014b).

Yoksulluğun nitel boyutunun da tartışılması gerektiğinden, öncelikle Türkiye’de yoksulluğun, genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere benzer biçimde, küresel gelişmelerle de uyumlu olan bazı özellikleri olduğu belirtilmelidir. Türkiye’de kentsel yoksullukla ilgili yapılan *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği* (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001) adlı çalışma, yoksulluk çalışmalarına “nöbetleşe yoksulluk” ve “dönüştürme kapasitesi” gibi yoksulluğun kültürel boyutları açısından işlevsel olan kavramlar kazandırmış ve Türkiye’de kentsel yoksulluğun özgün biçimlerini incelemiştir. Nöbetleşe yoksulluk, Türkiye’de kentsel yoksullar arasındaki eşitsizliklere dayanan ve mevcut kent yoksulları ile kente sonradan, kırdan göç eden kesimler arasında yoksulluğun devredildiği bir sistemi anlatmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 155). Nöbetleşe yoksulluk, yoksulluğun dinamik ve katmanlı yapılarını anlamamıza olanak tanır. Türkiye’deki yoksulların, kentiçi ve varoş yoksullar biçiminde ikiye ayrıldığı araştırmaya göre varoş yoksullar, içinde bulundukları durumla mücadele etme eğilimi taşıyan, kentiçi yoksullar ise “dönüştürme kapasitesinden” yoksun gruplardır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 39-40). Dönüştürme kapasitesi, yoksulluğun bir akış olarak kavramsallaştırılmasına olanak tanır (2001: 42-3).

Türkiye’deki yoksulluğun özelliklerinden biri de, yoksullukla baş etme stratejilerinde geleneksel akraba ve cemaat ilişkile-

14 Güncel veriler için bkz. TÜİK, 2014b.

rine dayalı toplumsal yapının işlevselliği ve yoksulların yoksullukla mücadelelerinde bu kanalları kullanmalarıdır. Türkiye’de formel alan, refahı ulaşılabilir kılamadığından yoksullar maruz kaldıkları dezavantajlarla mücadele etmek için çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 76). Yoksul ailelerin yoksulluğa karşı hane içi kaynak ve emek kullanımıyla direnme çabaları (Demir, 2002: 293) bu stratejilere örnektir. 1980’lere kadar hem bu tarz geleneksel yardımlaşma ilişkileriyle hem de gelir eşitsizliğini düzeltme hedefindeki politikalar sayesinde yoksullukla baş edilebiliyordu (Altay, 2005: 172). Bu, modernleşme teorisinin yoksulluğa yaklaşımıyla uyum içindedir. Bu yaklaşıma göre aileler hastalık, işsizlik gibi birçok riske karşı koruma ilişkileri kurar ve destek sağlar. Böylelikle aileler pazar ekonomisinde yoksulluğa karşı korunaklı olur (Cheal, 1996: 174). Türkiye’de de yoksullukla mücadele genelde “telafi edici mekanizmalar” vasıtasıyla gerçekleşmiştir (Altay, 2005: 175).

Ancak zamanla aile ve akrabalar arasındaki dayanışma çökmeye başlamıştır. Artık mevcut ilişki ağları sayesinde yoksulların karşılaştığı yeni risklerle mücadele edilememektedir (Buğra ve Keyder, 2003: 9; Yılmaz, 2010: 99). Bunun nedeni yoksulluğun yapılaşması ve yoksulların yardım için başvurdukları, ailelerin diğer fertlerinin de yoksulluk koşullarında yaşamalarıdır (Buğra ve Keyder, 2003: 9). Yeni risk koşulları kalıcı etkiler yaratmakta ve belirsizlik sonucu oluşan çaresizlik “hem kadim yoksulları daha da aşağı itmekte hem de yeni yoksul gruplarını ortaya çıkarmaktadır” (Yılmaz, 2010: 100). Yeni yoksulluk koşullarında gecekondular da, eskiden üstlendikleri işlevleri yerine getirememektedir (Buğra ve Keyder, 2003: 27-8).

Aile ilişkilerindeki dönüşüm ve zayıflama, kimi zaman yoksulluğun sebebidir (Cheal, 1996: 175). Ancak bu zayıflama, aynı zamanda yoksulluğun sonucudur. Bu durum, özellikle Türkiye’deki dönüşümü çok iyi açıklamaktadır. Sosyal yardımların bu süreçte ön plana çıktığı söylenebilir. Türkiye’de yoksulluk artarken sosyal yardımların da artması, yoksulların ve özellikle yoksul kadınların istihdam edilebilirliği açısından ciddi

biçimde düşünölmelidir (Yılmaz, 2012: 298). Ankara'da kent yoksulları ile ilgili bir araştırmanın sonuçlarına göre de geliri yetersiz olan yoksul insanlar, temel ihtiyaçları için yardımlara bağımlı bir biçimde yaşamaktadır (Erdem, 2003: 140-141). Bir başka araştırmaya göre Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerle birlikte yoksulların kullanabilecekleri, kökene dayalı dayanışma ilişkileri zayıflamış, neoliberal politikalarla oluşan tahribatın giderilmesi devletten ziyade cemaatlara bırakılmıştır (Şen, 2007: 252).

Türkiye'deki yoksulluğun özelliklerinden bir diğeri, enformel sektörün neoliberal dönüşümle, özellikle 1980'lerden itibaren iyice genişlemesi ve birçok ekonomik faaliyetin enformel olarak yürütölmesidir. İşportacılık benzeri enformel sektör faaliyetlerinin yanı sıra birçok işveren, işgücü maliyetlerini düşürerek rekabet edebilirliklerini ve kâr oranlarını artırabilmek için kayıtdışı, sigortasız çalışma biçimlerini kullanmıştır. Süreç içinde güvencesiz, sigortasız, eğreti istihdam biçimleri yaygınlaşmış, işgücü piyasalarında birçok gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkedeki olumsuz eğilimler gözlenmiş ve çalışan yoksullar, yoksulların önemli bir kısmını oluşturmuştur.

Öte yandan yine yoksullukla ilgili önemli bir gelişme, yoksulluğun kadınlaşması ve çocuklaşmasının, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki genel eğilimleri izlemesidir. Türkiye'de kadın yoksulluğunun önemli bir nedeni, kadınların işgücüne katılım oranlarının çok düşük olmasıdır. Kadınların eğitim düzeylerinin erkeklere göre genellikle daha düşük olması, işgücü piyasasında yaşanan ayrımcılık, kadınların daha düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalıştırılması, ataerkil kültürel kodlar, bu kapsamda oluşan toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve çocuk bakımı hizmetlerinin yetersizliği gibi faktörlerle kadınların işgücüne katılım oranları düşük seyretmektedir. Özellikle 1980-2010 yılları arasında kadınların işgücüne katılım oranları bir hayli düşerek % 48'den % 27 düzeyine gerilemiştir (Uraz vd., 2010: v). 2009 yılı itibariyle bu oran % 23.5'tir (DPT ve DB, 2009: ix). TÜİK'in yayınladığı Hanehalkı İşgücü İstatistikleri'ne göre ise 2013 yılı Mayıs ayı verileri itibari-

le erkekler için % 72 olan işgücüne katılma oranı kadınlar için % 31.8'dir. Bu oran genel itibariyle % 51.6'dır. (TÜİK, 2013). 2014 yılı Ocak ayı verilerine göre ise genel itibariyle % 50 olan işgücüne katılma oranı erkekler için % 70.9, kadınlar için ise % 29.7'dir (TÜİK, 2014a). Türkiye'de kadınların işgücüne katılma oranlarının düşüklüğü, kırdan ziyade kentlerde yoğunlaşmaktadır (Uraz vd., 2010: 5).

Türkiye'de esas itibariyle kent çalışmaları arasında, gecekondular bölgelerinde mekânsal bağlamda yapılan yoksulluk çalışmalarında yoksulluk kültürü tezleri yer almaktadır (Gül ve Sallan Gül, 2008: 73-4). Ancak Lewis'çi anlamda bir yoksulluk kültüründen¹⁵ ziyade yoksulların, kurumlarla devlet baba anlayışı çerçevesinde daha fazla ilişkiye girme eğiliminde oldukları bir örüntünün varlığı sebebiyle, yoksulluk kültürünün özellikle rinden olan kurumlarla sınırlı ilişkiler kurulması, Türkiye için pek geçerli değildir. Yoksulların kentle bütünleşme arzularını gerçekleştirmek için çalışmaya istekli oldukları da görülmektedir (Erdem, 2003: 132). Türkiye'de yoksulluğun kültürel biçiminin bir özelliği, yoksulların Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, toplumda ayrı siyasal aktörler niteliğinde biçimlenmemeleridir. Buna koşut olarak yoksullar örgütlü bir yapı da göstermemektedir. Yoksullar, içinde bulundukları koşulları "idare etmekle" yetinebilmektedir: "İdare etme sanatı, yoksulların örgütlü ve siyasal hareketlerle kendilerini ifade etmekten çok sessizce koşullarını düzeltme çabası olarak tanımlanabilir. Kaçak elektrik ve su kullanmak, idare etme sanatına örnek olarak gösterilebilir" (Erdoğan, 2007: 39-41).

15 Kökenleri 1950'lere ve 1960'lara dayanan yoksulluk kültürü tezi Lewis tarafından yürütülen ve köyden kente göç eden, bulundukları alt sınıfa yabancılaşan Meksikalı ve Porto Riko'lu yoksullara dair araştırmalara dayanmaktadır (1970; 1971a; 1971b). Lewis yoksulluğu, "...kendi yapısı ve mantığı olan bir alt kültür, aile bağları boyunca kuşaktan kuşağa aktarılan bir yaşam tarzı olarak" değerlendirmektedir (1970: 68). Yoksulluk kültürünün oluşması için para ekonomisi, ücretli emek, yüksek işsizlik oranı, vasıfsız emeğin eksik istihdamı, düşük ücretler, düşük gelirli nüfus için sosyal, politik ve ekonomik örgütlenmenin sağlanamaması, tek taraflıdan ziyade çok taraflı bir akrabalıksisteminin varlığı ve egemen sınıfta, düşük ekonomik statüyü kişisel yetersizliğin sonucu olarak gören bir değerler sisteminin varlığı koşulları bulunmalıdır (Lewis, 1970: 68-9).

Erzurum'daki gecekondü mahallelerinde Türkiye'deki yoksulluk kültürüyle ilgili bir çalışma yapılmıştır. Araştırmaya göre Lewis'in, yoksulluk kültürünün oluşumu için gerekli gördüğü, mevcut sosyal ve ekonomik düzenin yıkılarak yerine yenisinin gelmesi koşulu, Türkiye'de 1923 ve 1950 yıllarına rastlamaktadır (Türkdoğan, 1974: 5). Ancak 1923'te yeni bir rejim kurulsa da, iki rejim arasındaki sürekliliklerin varlığı ihmal edilmemelidir. Nitekim cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'ndan, savaşlarla durumu daha da kötüleşmiş, son derece yoksul bir köylü kitlesi devralınmıştır. Araştırmada ikinci kopuş dönemi olarak belirtilen 1950 yılında (Türkdoğan, 1974: 5) ise, gerçekten de Türkiye'deki ilk ciddi kır-kent göçü yaşansa da bu olgu, sosyal ve ekonomik düzenin yıkılması kadar köklü bir etki yaratmamıştır. Araştırmada gecekondü mahallelerinde yaşayanların köylülerden ve sanayi işçilerinden farklı bir çevre, tutum ve inançları olduğu saptanarak (Türkdoğan, 1974: 6) Lewisçi anlamda bir yoksulluk kültürünün varlığı iddia edilmiştir. Şanlıurfa'da yapılan bir araştırmada da, zengin muhitlerde yaşamının ayıp olarak algılanmasından dolayı, köyden kente göç eden kesimler arasında, maddi olarak daha avantajlı olsalar da kenar mahallelerde yaşamayı tercih edenlerin varlığı gibi, yoksulluk kültürünü anıştıran bulgulara rastlanmıştır (Can, 2001: 212-3).

Türkiye'de dilencilik

Türkiye'de çalışan yoksulların yanı sıra çalış(a)mayan, iş bulamayan yoksullar ve dilenciler de vardır. Dilencilüğün Türkiye'de, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki sosyo-ekonomik yapının yarattığı olumsuzluklarla ilişkisellik taşıdığı gözlenmektedir.

Türkiye'de dilenciligi, neoliberal ekonomi politikaları, enformel sektörün genişlemesi, yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik, zorunlu göç, aile parçalanmaları gibi faktörler yaratmaktadır. 1990'ların başından itibaren yaşanan köy boşaltmalarının (Yükseker, 2008: 125) etkisiyle de yoğunlaşan yoksulluk ko-

şullarında, büyük kentlerde dilencilik artmıştır. Zorla göç ettirilenlerin yanı sıra iş bulma umuduyla büyük kentlere göç eden, ancak formel ya da enformel iş olanaklarına erişemeyerek dilenmek zorunda kalanlar vardır. Büyük kentlere yönelen göçe, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin yanı sıra ülkenin birçok kenti kaynaklık etmektedir. Mesela İstanbul'da yapılan bir araştırmaya göre dilenciler Adana, Zonguldak, Samsun, Tokat, Bursa, Gaziantep, Malatya gibi birçok ilden gelmiştir (Çakıroğlu, 2008: 56).

Türkiye'yle çevre ülkeler arasındaki, dilenme etkinliklerinin gerçekleşme biçimleri, yoğunluğu ve dilencilerin demografik kompozisyonları açısından benzerliklerin bulunması dikkat çekicidir. Nitekim Türkiye azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki dilenme biçimlerinin hemen hemen tüm özelliklerini göstermektedir. Bu anlamda Türkiye'nin Batı ülkelerinden büyük ölçüde farklı bir örüntüye sahip olduğu söylenebilir. Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki eğilimlere koşut olarak Türkiye'de genç ya da orta yaşlı erkeklerden ziyade kadın, çocuk ve yaşlı gibi dezavantajlı kategoriler dilenciler arasında yer almakta ve kimi zaman erkekler tarafından dilendirilmektedir. Bu durum Türkiye'deki, çalışarak evi geçindiren erkek aile reisi imgesinin egemenliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu iddiayı destekleyen ve İstanbul'da yapılan bir araştırmaya göre, 2000-2008 yılları arasında kadın dilencilerin sayısı artmıştır. Yakalanan dilenciler arasında daha çok kadınlar bulunmaktadır, erkekler ise daha ziyade engellilik ve yaşlılık durumunda dilenmektedirler (Çakıroğlu, 2008: 55). Yine İstanbul'da yapılan bir çalışmaya göre araştırmaya katılan dilencilerin % 72'si kadındır. Kadınların yaş dağılımının 18-49 arasında olması, belirtilen yaş grubunun, kadınların doğurgan oldukları biyolojik döneme tekabül etmesine ve dilenci kadınların anneliklerini kullanmalarına dayandırılmaktadır. Ancak yaşlı kadın dilencilerin varlığı ihmal edilmemelidir. Erkeklerde ise 40 yaş sonrası bir yoğunlaşmanın gözlenmesi, erkeklerin yaşlılıklarını kullanarak dilendikleri şeklinde yorumlanmıştır. Çocukların da, dilenci kadınların anne imajını kuvvetlendiren öğeler olarak di-

lenciler arasında yoğun biçimde yer aldıkları, böylelikle çocuk istismarının dilencilik kapsamında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (Tuna ve Parin, 2008: 150-152).

Dilencileri dilencileştiren süreçlerde eğitimsizlik önemli bir değişkendir. Dilencilerle ilgili İstanbul'da yapılan ve yukarıda bahsedilen araştırma da, eğitimsizlikle ilgili bazı veriler sunmaktadır. Buna göre araştırmaya katılanların % 67'si okuryazar olmayıp bu durum, dilencililiğin özellikle eğitim seviyesi düşük kişiler arasında seçildiği biçiminde yorumlanmıştır (Tuna ve Parin, 2008: 152). Halbuki dilencililiğin tercihten ziyade bir zorunluluk ve son çare olduğu açıktır. Dilencilerin eğitimsiz oldukları bulgusunu değerlendirirken, eğitim düzeyi düşük olan insanların neden dilenmek zorunda kaldıkları sorgulanmalıdır. Bunun önemli bir nedeni, eğitim düzeyiyle yoksulluk arasında anlamlı bir ilişki olmasıdır. Gerçekten de Türkiye'de eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk oranı azalmaktadır (Çalışkan, 2010: 122).

Zorunlu göç, yoksulluk ve eğitimsizliğin yanı sıra AKP iktidarıyla birlikte iyice kemikleşen dinsel ve muhafazakâr yaşam tarzları, kadercilik gibi olgular ve sadaka kültürü Türkiye'de dilencililiği beslemiştir. Sosyal yardımlar da burada önemli bir değişkendir. Oy toplamak için sunulan bu yardımlar dilencilik psikolojisini pekiştirmektedir (Yılmaz, 2008: 201).¹⁶ Klientalistik ilişkiler çerçevesinde sadaka alanın minnettarlığının oya dönüşmesi beklentisi egemendir ve sadaka bir "sosyal yardım ikamesi olarak" sürdürülmektedir. Sadakanın meşrulaştırılması, fakirliğin "romantize edilmesine" yol açmaktadır (Bora, 2009: 19-20).

Türkiye'de dilencilikle iç içe geçen bir kategori olarak sokak çocukları sorunu yaygın bir niteliğe sahiptir. Türkiye'de sokak çocukları, "korunmaya muhtaç çocuk" olarak tanımlanmış,¹⁷ ancak sayılarının giderek artmasıyla ve yaşam haklarının, fizik-

16 Yılmaz, televizyondaki yarışma programlarında bile hediyeler dağıtılırken bu psikolojinin ortaya çıktığını belirtmektedir (2008: 201).

17 Cumhuriyet döneminden itibaren çocukların korunmasına dair politikalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Alada vd., 2002: 252-4.

sel ve ruhsal gelişimlerinin ciddi ölçüde tehdit altında olduğu gerçeğinin açığa çıkmasıyla yasal metinlerde “sokak çocukları” ifadesiyle yer almışlardır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Çocuk ve Gençlik Merkezleri Yönetmeliği’nde sokak çocukları “ailesi ile ilişkisi az olan, ailesi olmayan, evden atılan, evden kaçan ve günün tamamını sokakta geçirip gereksinimlerinin tamamını veya önemli bir kısmını sokakta karşılayan 7-18 yaş grubu çocukları” ifadesiyle tanımlanmıştır (Alada vd., 2002: 254).

Türkiye’de sokak çocukları olgusu 1980’lerden ve 1990’lardan itibaren özellikle zorunlu göç süreciyle giderek yapılaşmıştır. Ancak içinde dilenciler kategorisini de barındıran kimsezsiz sokak çocuklarının varlıklarının kökeni, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanmakta ve sonraki dönemlerde de gözlenmektedir. Mesela 1970’lerde kentlerde boyacılık, simitçilik yapan çocukların varlığı, Erzurum’da yapılan bir araştırmada ortaya çıkmıştır (Türkdoğan, 1974: 37). Türkiye’de Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli olup sokakta çalışan çocukların en yoğun biçimde gözlendiği kentler İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin, Adana gibi metropollerdir (Altıntaş, 2003: 36).

Diğer az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de çocukların sokaklarda gelir getirici etkinliklerde bulunmaları, ailelerinin çeşitli risk kombinasyonlarıyla karşılaşmalarının bir sonucudur. Çocukların ailelerinin profilleri arasında da benzerlikler vardır. Genellikle yoksul, kırdan kente göç etmiş, parçalanmış ve kalabalık ailelerin çocukları, gelir elde etmeleri için adeta sokaklara itilmektedir.

Gün, Türkiye’de kentsel yoksulluğu yaratan faktörler arasında yer alan, tarımda makineleşme ve tarım desteklerinin kısılması politikaları ve zorunlu göç sonucu oluşan mülksüzleşme sorununa dikkat çekerek bu sürecin sokak çocukları sorununu nasıl yarattığını ele almaktadır (2010). Kentsel yoksullukla mücadelenin yollarından biri olarak çocukların çalıştırılması “çocukları için yapacak çok fazla şeyi olmayan ailelerin bir seçimidir” (Yılmaz, 2010: 214). Yapılan birçok araştırmada elde edilen veriler bu durumu desteklemektedir. Mesela İstanbul’da

yapılan bir araştırmada annelerinin çalışma imkânı bulunmadığından evin geçimini çocukların üstlendiği ortaya çıkmıştır. Çocuklarını çalıştıran ailelerin bir kısmı, çocukları çalışırken kendileri de çalışmakta, bir kısmı kazançlarının daha az olması ya da yaptıkları işin ağırlığı gibi nedenlerle çalışmayı bıraktıkları için çocuklarını çalıştırmakta, bir kısmı da kumar ve uyuşturucu gibi alışkanlıklarını çocuklarının kazançlarıyla finanse etmektedir (Yılmaz, 2008: 196-7). Bursa'da çalışan çocuklarla yapılan bir araştırmaya göre de, kırdan kente göç eden ve vasıfsız oldukları için kentte iş bulamayan aileler enformel sektörde çalışmış, tüm aile fertleri geçim sürecine katılmıştır. Bir başka aile yapısı ise aile reisinin, hasta ve yaşlı olduğunu gerekçe göstererek çalışmadığı ailelerdir. Ancak araştırmaya göre bu durum, aile reisinin çalışmama durumunu perdeleme aracı olarak kullanılmaktadır (Baştaymaz, 1990: 29-30).

Başka araştırmalar da çocukların ailelerinin profilleri ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Bu veriler, çocukların genellikle Doğu Anadolu kökenli ve kalabalık ailelere mensup oldukları, çoğu ailenin parçalanmış bir görünüm arz ettiği yönündedir (Alada vd., 2002: 259-260; Yılmaz, 2008: 195). Çocuk çalışması olgusunda kalabalık ailelerin belirleyici olabildiği, başka araştırmalarda da ortaya çıkmıştır (Çırak ve Çivitçi, 2004; Erder, 2002: 164). Bir diğer araştırmada ise kırdan kente göç eden ailelerin çocuklarının sokakta çalıştırılmalarının, bu çocukların kırsal alanda tarlada çalıştırılmış olmalarının bir uzantısı olabileceği noktasına dikkat çekilmiştir (Gün, 2010: 65).

Yine çeşitli araştırma verileri, sokakta gelir getirici etkinliklerde bulunan çocukların yaşa ve cinsiyete dayalı profillerini ortaya çıkarmaktadır. Sokaktaki çocuklar çoklukla, ergenlik çağına girmemiş, küçük yaştaki (genellikle 5-12 yaş arası) erkek çocuklardan meydana gelmektedir (Çırak ve Çivitçi, 2004; Yılmaz, 2008: 197-8).

Altıntaş, Ankara'da yaptığı bir araştırmada çöp toplayan, ayakkabı boyayan, simit ve mendil satan çocuklar biçiminde, sokakta çalışan çocuklara dair dördü bir kategorileştirme yapmıştır (2003). Ancak önceki bölümlerde belirtildiği gibi, so-

kakta çalışan olarak kavramsallaştırılan çocukların bir bölümünün dilendiği, bu noktada çalışma ve dilencilik birbiriinden ayırt edilmesinin zor olduğu hususu, bu sınıflandırma kapsamında da geçerlidir. Ankara sokaklarında mendil satan çocuklar bu etkinliklerini yalvararak ve ısrarla sürdürmekte ve değeri düşük olan bir ürünü yüksek fiyata satmaktadırlar. Yılmaz tarafından yapılan bir araştırmada da bu iddiaya uygun biçimde, bir şeyler satıyormuş ya da çalışıyormuş gibi görünen çocukların aslında dilindikleri ileri sürülerek, bu çocuklar gizli dilenci olarak kavramsallaştırılmıştır (2008).

Çocukların kazançları, kimi zaman ailenin diğer üyelerince elde edilen gelirin bir kısmını oluşturmakta, kimi zamansa ailenin tümünü geçindirmek için kullanılmaktadır. Birçok durumda çocuklar kazançlarının bir kısmına ya da tümüne ailelerinin el koymasını engellemek için bazı stratejiler belirleyebilmektedir. Çocukların ve ailelerinin, çocukların elde ettikleri gelirle kurdukları ilişkiye dair farklı bulgulara rastlanabilmektedir. Yılmaz'ın yaptığı araştırmada çocukların aileleri, çocuklarının okul harçlıklarını denkleştirmek için çalışuklarını ileri sürerlerken çocuklar ailelerinin kazandıkları paraya el koyduklarını belirtmişlerdir (2008: 198). Bunun yanı sıra kimi zaman çocukların kazançlarının bir kısmını saklamalarının ve hiç para kazanamadıkları günlerde ailelerine vermelerinin (2008: 199) aileleri tarafından uygulanan baskıyla baş edebilmek için geliştirdikleri stratejilerden biri olduğu açıktır.

Çocuklar birçok dezavantaj ve riske maruz kalmakta ve yetişkinlere göre bu koşulları çok daha ağır yaşamaktadır. Aileler yoksulluk ya da benzeri risklerle karşılaştığında, bu durumdan ilkin çocuklar etkilenmektedir (Yılmaz, 2010: 213-4). Maruz kalınan riskler çeşitlidir. İstanbul'da yapılan bir araştırmaya göre çocuklar ailelerinden, yakın çevrelerinden ya da sokaktaki insanlardan şiddet görmekte, çeteler tarafından gerekirse uzuvları kesilerek dilendirilmekte, polis tarafından şiddet ve işkenceye maruz kalmakta, ihtiyaçlarını dilenerek karşılamaktadır (Alada vd., 2002: 263-4). Sokakta yaşayan çocuklar fuhuş, alkollü içki, uçucu madde kullanma, cinsel tacize uğrama gi-

bi son derece olumsuz deneyimlerin içine itilmektedir (2002: 255). Çocuklar için önemli bir risk unsurunu oluşturan aile içi şiddet de, yapılan birçok araştırmada bir cezalandırma pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar para kazanamadıklarında fiziksel şiddetle cezalandırılabilmektedir (Yılmaz, 2008: 199). Malatya'da yapılan bir araştırmada da aile içi şiddete maruz kalan çocukların varlığı saptanmıştır. Sokaklar, özgür bir ortam algısı yaratmasıyla çocuklara çekici gelebilmekte; para kazanabilmeleri, aileleri olmadan da yaşayabildikleri inancını oluşturmaktadır (Çırak ve Çivitçi, 2004). Yılmaz'ın araştırmasında da sokakların çocuklar için bir özgürlük hissi yaratabildiği ve çocukların bol para kazanabildiklerinde kendilerini iyi hissettikleri elde edilen bulgulardandır (2008: 199). Bu durum aile içi şiddet sonucu sokağa yönelen çocuklarda oluşan yanlış bilincin yansıması olarak yorumlanabilir. Çocukların sokağa itilmeleri, eğitimlerinin devamıyla el ele yürüyebilse de eğitim hayatlarını çoğunlukla sekteye uğratmaktadır. Bu husus yapılan birçok araştırmada ortaya çıkmıştır (Baştaymaz, 1990: 6; Gün, 2010: 136; Türkdogan, 1974: 38). Çocukların maruz kaldıkları risklerin kimi zaman kriminal bir biçimi olduğu da açıktır. Nitekim Türkiye'de mafya ya da çete tipi örgütlenmelerin suça bulaştırdığı yoksullar arasında özellikle çocuklar bulunmaktadır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 105). Aileler tüm risklerin farkında olsalar da, yoksulluk döngüsünden kurtulmanın imkânsızlığı, onları bu durumdan vazgeçmekten alıkoymaktadır. Nitekim Yılmaz'ın araştırmasında aileler, tüm risklerin bilincinde olsalar bile çocuklarını çalıştırmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir (2008: 199).

Türkiye'de dilencilikle ilgili aktarılması gereken bir diğer husus, dilencilğin basında yer alma ve algılanma biçimleridir. Bu kapsamda Türk basınında son zamanlarda öne çıkan dilencilik haberlerinin karakteristik özellikleri, önceki bölümlerde bahsedilen diğer ülkelerdeki basının tavrıyla uyumludur. Bu uyumluluk, dilencilere yönelik iktidar araçlarınınca kurulan egemen medya dilinin içerdiği söylemlerde billurlaşmaktadır. Haberler tarandığında dilencilere yönelik nesneleştiren, ötekileş-

tiren, suçlayan, iktidarın gücünü pekiştiren kimi zaman ırkçı söylemlere rastlanmaktadır. Bu söylemlerden nesneleştirme kapsamında öncelikle sayısallaştırma unsuru dikkat çekicidir: Dilencilerin baskınlar yoluyla yakalandığına dair haberlerde dilenciler sayısallaştırılarak nesneleştirilmekte, rakamlardan ibaret hale getirilmektedir. Nesneleştirmenin bir diğer şekli edilgenleştirmedir. Bu tarz haberlerde dilenciler, kendilerine uygulanan cezai yaptırımların aktarıldığı bir dilin nesneleri olurlar. Bu kapsamda öne çıkan ve dilenciler üzerinde kurulan baskıyı ifade eden “toplamak” ve “göndermek” gibi sözcükler çarpıcıdır.¹⁸ Suçlama tavrı kapsamında dilencilerin duygu sömürüsü yaptıkları, şaşırtıcı derecede sahtekâr ve hırsız oldukları, dilencililiği ihtiyaçtan değil, meslek olarak yaptıkları¹⁹ ve zengin olduklarına dair söylemler vardır. Şen’in 1998-2008 yılları arasında *Hürriyet* gazetesinde yer almış olan dilenci haberlerini irdelediği araştırmasında da ortaya çıkan ilginç bir bulgu, dilenci haberlerinin çoğunun dilencilerin “servet”leriyle ilgili olmasıdır (2008: 461-2). Basında egemen olan bu tarz bir dilde mikro ve münferit örneklerin öne çıkarılması, parlatılması ve olgunlaştırılmasıyla dilencilik hallerinin genel bağlamı baskılanmakta, dilenci yoksul olandan zengin olana doğru dönüştürülmektedir.²⁰

Dilencilerin halkı rahatsız ettiklerine, bıktırdıklarına dair ifade ve söylemlere de basında sıklıkla rastlanmaktadır. Bu kapsamda haberlerde halkın kimi zaman yetkilileri suçlayabildiği

18 Dilencilerin sayısallaştırıldığı ve edilgenleştirildiği haber örnekleri için bkz. <http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-dilencilere-baskin-gundem-1980518/>, (26.12.2014) ve <http://www.gazeteguncel.com/haber-Suriyeli-Dilenciler-Toplaniyor-56474/>, (26.12.2014).

19 <http://www.yenisafak.com.tr/aktuel/istanbuldaki-suriyeli-dilenciler-gercegi-633768> (26.12.2014), <http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27747658.asp>, (26.12.2014); <http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27186271.asp>, (26.12.2014); <http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27186271.asp>, (26.12.2014).

20 Zengin dilenci mitine örnek Adana’nın Kozan ilçesine bağlı Turgutlu Köyü sakinlerinin dilencilik yapmak üzere büyük kentlere yoğun olarak göç ettikleri ve zenginleştikleri haberidir. Bkz. http://www.radikal.com.tr/turkiye/zenginler_koyu_mu_dilenciler_koyu_mu-973990, (26.12.2014); http://www.haber53.com/benzin-istasyonu-sahibi-dilenci_d4539.html, (26.12.2014).

hususunda yer almaktadır.²¹ İktidarın gücünü pekiştiren haberlerde ise, dilencilere yetkililerce yapılan operasyonlar adeta epik anlatılara dönüştürülür ve “harekete geçti”, “döğmeye bastı”, “gönderdi”, “topladı” gibi övgü dolu ifadelerle yetkililerin gücü doğrulanır.²² Dilencilerin ötekileştirildiğı haberlerde ise ırkçılık yönelimli söylemler öne çıkmaktadır. Bu söylemler, dilencilik yapan Suriyeli sığınmacılardan oluşmaktadır. Zaten basındaki dilencilik haberleri son zamanlarda, büyük oranda Suriyeli dilenciler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yerel halk bu haberlerde yüceltilerek Suriyeli dilencilerden farklılaştırılabilmektedir.²³

Türkiye’de dilencililiğın genel seyrini özetledikten sonra dilencilige yönelik alınan önlemlere ve yasal düzenlemelere değinilmelidir. Öncelikle, Türkiye’de dilencilige, sosyal politika eksenli olmaktan ziyade suçla dayalı bir perspektifle yaklaşıldığı belirtilmelidir (Seyyar, 2008: 335). Bu durumun göstergeleri yasal düzenlemeler ve dilencilere uygulanan prosedürdür. Dilencilikle ilgili yasal mevzuat, araştırmanın Osmanlı İmparatorluğu kısmında değinilen “Tese”ülün Men’ine (Dilenmenin Yasaklanmasına) Dair Nizamname, Mezarlıklar Hakkında Nizamname, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, 5326 Sayılı Kabahatler Kanunu” (Çakıroğlu, 2008: 51) ve Türk Ceza Kanunu’dur. Pasaport Kanunu ve Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü/Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliğı de dilencilige değinen diğeri yasal belgelerdir (Gedik, 2008: 566).

21 <http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-dilenciler-biktirdi-kilis-yerelhaber-539394/> (26.12.2014), http://www.haber1071.com/tr/s_detay.asp?id=1718 (26.12.2014), <http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27186271.asp> (26.12.2014), <http://www.dogruhaber.com.tr/haber/136208-suriyeli-dilenciler-kampa-gonderildi/> (26.12.2014), <http://www.hurriyet.com.tr/ege/27243545.asp>, (26.12.2014).

22 <http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-dilencilere-baskin-gundem-1980518/> (26.12.2014), <http://www.cnnturk.com/suriyeli-dilenciler>, <http://www.gazeteguncel.com/haber-Suriyeli-Dilenciler-Toplaniyor-56474/> (26.12.2014), <http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27687355.asp> (26.12.2014), <http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27747658.asp> (26.12.2014), <http://www.hurriyet.com.tr/ege/27243545.asp> (26.12.2014), <http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27186271.asp>, (26.12.2014).

23 <http://www.milliyet.com.tr/dilenciler-hakkari-yi-mesken-tuttu-hakkari-yerel-haber-538018/>, (26.12.2014).

Öncelikle, 1983 tarihli 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 3. maddesinde "Korunmaya Muhtaç Çocuk" tanımı yapılırken bu kavramın, "dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuğu" tanımladığı belirtilmektedir.²⁴ Keza Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü/Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği'nde de "korunmayamıhtaç çocuk" tanımı yapılırken dilencilige sürüklenen çocukların da bu kategoride olduğu belirtilmektedir.²⁵ Bu düzenlemelerde dilenmek zorunda kalan ya da zorla dilendirilen çocukların korunması gereği üzerinde isabetli bir biçimde yoğunlaşmakta, ancak doğrudan çocuk dilenciligiyle mücadele etmek amaçlanmamaktadır. Zaten bu yasalarda çocuk dilenciligi tanımlanmamıştır.

TCK'da ise dilencilik, 229. maddede yine çocuklar ekseninde yer almakta, bu kapsamda çocukları dilencilikte araç olarak kullananların bir ila üç yıl arası hapis cezası ile cezalandırılacağı ve suçun örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmesi durumunda, verilecek cezanın bir kat artırılacağı hükme bağlanmaktadır.²⁶ 2005 tarihli Kabahatler Kanunu'nun 33. maddesinin 1. fıkrasına göre "dilencilik yapan kişiye, elli Türk Lirası idarî para cezası" verilecek, "ayrıca, dilencilikten elde edilen gelire el konularak mülkiyetin kamuya geçirilmesine karar" verilecek; 2. fıkrasında, "bu kabahat dolayısıyla idarî para cezasına ve el koymaya kolluk veya belediye zabıta görevlileri" karar verecektir.²⁷ Pasaport Kanunu'nun 8. maddesine göre ise dilenciler, Türkiye'ye girmesi yasak olan kategoriler içindedir.²⁸ Benzer biçimde 1931 tarihli Mezarlıklar Hakkındaki Nizamname'nin 17. maddesine göre dilencilerin mezarlıklara girmeleri yasaktır.²⁹ Ya-

24 <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/614.html>, (22.12.2012).

25 http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_diger/emniyetgenel-mudurlugu.pdf, (13.04.2012).

26 <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>, (13.04.2012).

27 <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5326.pdf>, (22.12.2012).

28 <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5682.pdf>, (17.04.2013).

29 <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/5053.html>, (22.12.2012).

saklayıcı ve cezalandırıcı bir perspektife dayanan bu düzenlemeler sıfır tolerans politikalarını anıştırmaktadır. Türk hukuk sisteminde, dilencilikle doğrudan ve cezalandırıcı bir perspektif izlemeden mücadele edebilecek sosyal politika araçlarının kullanılmasının altyapısını oluşturacak bir mevzuatın yer almadığı açıkça görülmektedir.

Türkiye’de dilencilikle mücadele amaçlı bazı girişimler olsa da, bu faaliyetler sınırlı kalmıştır. İlk kez Diyarbakır’da, dilencilere yönelik gerçekleştirilen mikrokredi uygulaması bu mücadelelerin örneklerindendir. Bu uygulama sonucu dilencilere verilen kredilerin hepsinde geri dönüş yaşanmış ve kredi alanların dilencililiği bırakmak istedikleri ortaya çıkmıştır (Erkan ve Aydın, 2008: 370-1). “Mücadeleci vatandaş kredisi” olarak adlandırılan bu kredilerde amaç, dilencilerin geçimlerini sağlayabilmelerinin teşvik edilmesi ve dilenmeden hayatlarını idame ettirebilmeleri olarak belirlenmiştir. Program dâhilinde birçok dilencinin başarılı olduğu da belirtilmiştir (Türkiye Grameen Mikrokredi Programı, 2010).³⁰

Mikrokredi programları, kredi olanaklarına ulaşamayan yoksullar açısından avantajlar yaratmakta ve sistem “metodoloji olarak herkesin kredi almaya hakkı olduğunu kabul etmektedir.” Mikrokredi sisteminde “kişi ne kadar az şeye sahipse krediden faydalanmaya o kadar çok hak kazanmaktadır.” Bu bağlamda dilencilere yönelik geliştirilen mikrokredilerde hizmet bedeli yer almamakta ve geri ödeme zamanı krediyi alan kişi tarafından saptanmaktadır (Erkan ve Aydın, 2008: 372).³¹

Bir diğer proje Şanlıurfa Emniyet Müdürlüğü tarafından, hem okuyan hem sokakta çalışan çocuklara eğitim verilerek onların gönüllü turizm rehberliğine yönlendirilmesidir. Uygulamada çocuklara özel bir kimlik verilerek turistlere rehberlik

30 Bunun dışında, daha genel olarak yoksullara “girişimci kredisi”, “hayvancılık kredisi” ve “mikrosera kredisi” verilmektedir. Ayrıca kadınlara da önemli ölçüde kredi verilmiştir (Türkiye Grameen Mikrokredi Programı, 2010).

31 Mikrokredi dünyada ilk kez Bangladeş’te uygulanmıştır. Ancak projenin yoksullukla mücadele açısından başarısı tartışmalıdır. Belli bir kesim için iş imkânları sunsa da uygulama, tüm yoksulların başarıyla uygulayabilecekleri bir niteliğe sahip değildir (Önder ve Şenses, 2006: 211).

etmeleri sağlanmaktadır (Paksoy vd., 2008: 561). Bu uygulama, çocukları risklerle örölü mevcut durumlarından bir nebze uzaklaştırırsa da onlara gelir elde etmek zorunda kalmayacakları araçlar sunmaktan uzaktır.

Türkiye’de dilencilikle mücadele için bazı çözüm önerileri sunulmuştur. Çocuk dilenciliğiyle mücadele için ebeveynlere yetişkin eğitimi verilmesi, çocukların gerekirse ailelerinden alınmaları ve devlet korumasına verilmeleri (Yılmaz, 2008: 197, 200, 202), dilencilikle çeşitli tarafları içerecek şekilde mücadele edilmesi (Özer ve Yontar, 2008: 256), dilenci mafyalarınınca dilendirilenleri rehabilite edici programların çeşitli taraflarca uygulanması ve yasal düzenlemelerin dilenci mafyalarıyla mücadele edebilecek şekilde geliştirilmesi (2008: 253) çözüm önerileri olarak sunulmaktadır.³²

Sokak çocuklarıyla ilgili bazı düzenleme ve önlemler, doğrudan dilencileri hedef almasa da dolaylı olarak dilencilikle mücadele etmeye yaramaktadır. Çocuk ve Gençlik Merkezleri bu önlemlerden biridir. 1990’lardan itibaren Türkiye’de SHÇEK tarafından yeni yoksulluk koşulları altında gelişen sorunlara bir çözüm arayışı olarak, çocuk ve gençlik merkezleri ve toplum merkezleri geliştirilmiştir (Karatay, 2010: 37). 1993 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi ve ILO’nun birlikte yürüttüğü Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Projesi ile Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi kurulmuştur.³³ Sıhhiye Çok Katlı Otoparkı içinde kurulan merkezde (Altıntaş, 2003: 112) “sosyal ve kültürel faaliyetler, eğitim destek hizmetleri, sağlık hizmetleri, spor hizmetleri, beslenme hizmetleri” ve “psikolojik-sosyal destek hizmetleri” sunulmaktadır.³⁴ 2001 yılında çıkan Çocuk ve Gençlik Merkezleri Yönetmeliği’ne kadar sokakta çalışan ve yaşayan çocuklara yönelik hizmetlerin yasal temelleri 1997 yılında çıkarılan bir Kanun Hükmünde Ka-

32 Biz kendi çözüm önerilerimizi, araştırmamızın sonuç ve öneriler kısmında sunacağız.

33 <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:gBizevuKH2QJ:www.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/cocuk-hizmetleri/sokakta-calisan-cocuklar-merkezi+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, (24.05.2013).

34 A.g.e.

rarname ile 2828 sayılı SHÇEK Kanunu'na eklenen çocuk ve gençlik merkezi tanımlaması olmuştur (Altıntaş, 2003: 113-4). Yoksullukla mücadele, yoksulluğun kitleselleşmesi ölçüsünde dönüşmekte ve farklı düzeylerde istihdam, sosyal hizmet, sosyal yardım ve sosyal sigortalar sürece katılmaktadır. Bu anlamda kreş ve gündüz bakımevleri, çocuk ve gençlik merkezleri gibi sosyal hizmet birimleri yoksulluğun sosyal dışlanma boyutuyla mücadelede öneme sahiptir (Karatay, 2010: 29). Bununla birlikte 2013 yılında çocuk ve gençlik merkezleri ve toplum merkezleri kapatılarak, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmet Merkezleri kurulmuştur.³⁵

Türkiye'de mikro kredi uygulaması, sivil toplum örgütlerinin yardımları ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarınca verilen yardımlar, yoksullukla doğrudan mücadele eden araçları oluşturmaktadır (Önder ve Şenses, 2006: 209-210). Ancak ülkede yaygın olmasına rağmen dilencilik, doğrudan mücadele edilmesi gereken bir sorun olarak belirlenmemiş ve bu kapsamda gerekli sosyal politika araçları geliştirilmemiştir. Dilencilikle topyekûn mücadeleyi sağlayacak politikalardan ziyade çoğu zaman cezalandırıcı, daha kısmi olarak da dilenciliği doğrudan hedefleyen değil, onu belki dolaylı olarak engelleyecek spesifik ve mikro düzeyde girişimlerde bulunmaktadır. Tüm bu önlemlerin dilencilikle mücadele ederek dezavantajlı grupları korumak ve güçlendirmek gibi bir hedefi gerçekleştirmekten uzak olduğu açıktır.

35 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130209-3.htm>, (26.12.2014).

ALAN ARAŞTIRMASI

Araştırmanın tasarımı ve yöntemi

Önceki bölümlerde belirtildiği gibi araştırmamızın hipotezi, yoksulluğun çeşitli yoksunluklar ve dezavantajlar sarmalıyla etkileşerek günümüzün dilenme kültürünü yarattığı ve bu kültürün bir dönüştürme eğilimini/potansiyelini içerdiğinde taşıdığıdır. Alan araştırması kapsamında bu hipotez doğrulanmaya çalışılarak dilenme kültürünü oluşturan, besleyen, yapısalılaştıran faktörler ve dilenme kültürünün özellikleri çözümlenmiş, dilenme kültürünün kırılmasını ve dilenme etkinliklerinin ortadan kalkmasını sağlayacak sosyal politika önerilerinde bulunulmuştur.

Araştırmanın evreni Ankara'da dilencilik yapan kişilerden oluşmaktadır ve araştırma kapsamında 15'i kadın, 3'ü erkek, 8'i ise çocuk (2 erkek çocuk ve 6 kız çocuk) olmak üzere 26 dilenciyle görüşülmüştür. 15 dilenciyle sokakta,¹ 1 dilenciyle evinin bahçesinde,² 10 dilenciyle ise Ankara'da sosyal hizmetler yürü-

1 Bunların 10'u kadın, 3'ü erkek, 2'si ise kız çocuğudur. Sokak görüşmeleri Ankara'nın Cebeci, Kızılay, Emek, Bahçelievler ve Yüzüncü Yıl semalarında yapılmıştır.

2 Bu dilencinin cinsiyeti kadındır.

ten bazı kurumlarda çalışan ve araştırmacının kişisel olarak tanıdığı sosyal hizmet uzmanlarının sağladıkları kanallar vasıtasıyla görüşülmüştür.³ Dilencilğin ailesel bağlamına dair veriler elde edebilmek için çocuklardan 6'sının anneleriyle de görüşülmüştür. Çocuklardan 2'si kardeş oldukları için görüşülen anne sayısı 5'tir. Bu 5 anneden 2'sinin daha önce dilencilik yaptıkları, görüşmeler sırasında saptandığı için bu 2 kadın örneklemede yer alan kadın dilenciler kategorisinde değerlendirilmiştir.⁴ 5 annenin geri kalan 3'ü ise dilencilik yapmamıştır.⁵ Dilencilikle doğrudan ilgisi olan uzmanlar ve daha dolaylı deneyimler edinen 17 yetkiliyle (10 mahalle muhtarı, 1 zabıta, 3 sosyal hizmet uzmanı, 1 sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı yetkilisi ve 2 Emniyet Genel Müdürlüğü yetkilisi) de görüşülmüştür. Sonuç olarak niteliksel araştırma teknikleri bağlamında 46 kişiyle (26 dilenci, dilencilik yapmayan 3 anne ve 17 yetkili kişi) Ocak 2012-Eylül 2013 tarihleri arasında, 20 dakika ve 1,5 saat arasında süren, yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bilimsel etik kuralları gereği yanıtlayıcıların istemedikleri soruları cevaplamayabilecekleri ve diledikleri zaman araştırmayı yarıda kesebilecekleri dile getirilmiş ve yetkililer dışındaki yanıtlayıcılara kod isimler verilmiştir. Araştırmada mümkün olduğunca dilencilerle ilgili kalıp yargılar yıkılmaya ve dilencilerin, araştırmanın nesneleri değil özneleri olmaları sağlanmaya çalışılmıştır.⁶ Sokak görüşmeleriyle ilgili gürültü ve

3 Bu dilencilerin 4'ü kadın, 6'sı ise çocuktur (4 kız, 2 erkek çocuk).

4 Bu 2 kadın örneklemedeki 15 kadın dilenciye dâhildir.

5 Bu annelerin sundukları verilerden, sadece çocukların ailesel bağlanlarını çözümlayebilmek için faydalanılmıştır. Sosyal hizmet uzmanları aracılığıyla görüşülen dilencilerin ve annelerinin hepsi, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliği'nin 6. ve 17. maddelerine göre nakdi yardım almaktadırlar (http://www.cocukhizmetleri.gov.tr/upload/cocukhizmetleri.gov.tr/mce/yonetmelikler/shcek_ayni_nakdi_yardim_yonetmeliginde_degisiklik_1.pdf, 21.09.2013). Nakdi yardım ailelere, çocuklarının dilenmemeleri koşulu ile sağlanmaktadır. Sosyal hizmetler sunan kurumlardan yardım alan çocuklar, okula yönlendirilmektedir. Yardım aldıkları için dilenmeyen çocuklarla olan görüşmeler geçmişteki dilencilik deneyimleri üzerinden biçimlenmiştir.

6 Bunu yapabilmek için dilencilerle yatay ilişkiler kurulmuştur. Bunun bir yolu da, dilencileri rencide etmemek için, onların dilenme biçim ve süreçleriyle il-

kalabalık gibi zorluklara maruz kalınması, erkek dilencilerin sayısının kadın ve çocuklara göre çok daha sınırlı olması sonucu sadece 3 erkek dilenciyle görüşülebilmesi, dilencilerin deneyimlerinin travmatik boyutlar taşıyabilmesi dolayısıyla yanıtlayıcıların psikolojik bakımdan yıpranmaları, araştırmanın kısıtlarını oluşturmuştur.⁷

Araştırma bulguları

Alan araştırmamızın bulgular bölümü beş ana başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık sosyo-demografik verilerden oluşmaktadır. İkinci başlık, dilenme sürecini hazırlayan yapısal faktörler bağlamında yoksullukla çeşitli risk kümeleri arasındaki etkileşimin çözülmesini kapsamaktadır. Bulgular bölümünün üçüncü ana başlığı dilenme etkinliğinin ve dilencilerin yapısal özelliklerini içermektedir. Dördüncü ana başlık dilenme kültürünün ve sınıftanının dilencilerin habituslarını oluşturduğu iddiasının ispatlanmasından oluşmakta, beşinci ve son ana başlık ise dilenme kültürünün dönüşebilme eğiliminin çözülmesinden ve dilencilerin gelecek beklentilerinin aktarılmasından meydana gelmektedir.

Sosyo-demografik veriler

Alan araştırması kapsamında çeşitli yetkililerle yapılan görüşmeler sonucu dilencilerin daha çok kadınlardan ve çocuklardan oluştuğuna, ülkenin Tunceli, Bingöl, Bitlis, Gaziantep, Adana, Eskişehir, Zonguldak, Şanlıurfa, Mardin, Çorum, Yozgat gibi birçok kentinden geldiklerine ve ağırlıklı olarak Ankara'nın Al-

gili bilgi alınırken "dilenmenin" değil, "çalışma" ve "iş" kelimelerinin kullanılması olmuştur.

- 7 Özellikle çocuklarda gözlenen böyle durumlarda yanıtlayıcılar, araştırmacı tarafından mümkün olduğunca rahatlatılmaya çalışılmıştır. Ancak dilencilerin yaşadıkları bu zorluklar yüzünden erkek yanıtlayıcılardan biri ile yapılan görüşme tamamlanamadan sona erdirilmiş, bazı görüşmeler ise önemli ölçüde kesintiye uğramıştır. Kesintiye uğrayan bu görüşmeleri sonlandırma ieklimimize rağmen yanıtlayıcılar konuşmayı sürdürmek istemişlerdir. Araştırmacının cinsiyetinin kadın olmasından dolayı kadınlarla görüşme yapmak daha kolay olmuştur.

undağ bölgesinde yaşadıklarına yönelik bilgiler edinilmiştir.⁸ Yanıtlayıcılara dair sosyo-demografik veriler, yetkililerden elde edilen bu bilgilerle uyumlu olup kadınlar, erkekler ve çocuklar için ayrı olmak üzere Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'te yer almaktadır.

TABLO 1
Sosyo-Demografik Veriler (Kadınlar)

<i>Kod ad</i>	<i>Yaş</i>	<i>Medeni durum</i>	<i>Memleket / Göç durumu</i>	<i>Eğitim düzeyi</i>
Raziye	58	Bekâr (boşanmış)	Ankara	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
Sevilay	30	Evli	Ankara	İlkokul terk, okuryazar.
Asiye	34	Evli	Adapazarı 2 yıl önce göç etmiş.	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
Cemile	44	Evli	Yozgat-Yerköy 10 yıl önce göç etmiş.	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
İtir	32	Bekâr (boşanmış)	Ankara (Eskişehir kökenli)	İlkokul terk, okuryazar değil.
Kezban	78	Bekâr (eşi ölmüş)	Niğde-Aksaray-Ortaköy 25-30 yıl önce göç etmiş.	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
Safiye	70	Bekâr (boşanmış)	Şanlıurfa 2-3 ay önce göç etmiş.	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
Şehriban	38	Evli	İzmit 5 yıl önce göç etmiş.	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
Zeliha	40	Bekâr (boşanmış)	Zonguldak 2 yıl önce göç etmiş.	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
Binnur	36	Bekâr (eşi ölmüş)	Zonguldak-köy 13 yıl önce göç etmiş.	Okula gitmemiş, okuryazar değil.

- 8 Bununla birlikte araştırma tamamlandıktan sonra Ankara sokaklarında dilencilik yapmak zorunda kalan Suriyeli sığınmacıların yaygınlığı gözlenmiştir. Ancak araştırma tamamlanmış olduğu için bu kesim, örnekleme dâhil edilememiş ve kendileriyle görüşme fırsatı yakalanamamıştır. Suriyeli dilencilerin, uzun vadede Ankara'daki dilenci profilinin dinamiklerini etkileyebileceği düşünülebilse de, Suriyeli sığınmacılar, savaş ve ulusötesi göç sonucu yaşadıkları ani şokla dilencilik zorunda kaldıklarından ve Türkiye'nin sınıfsal yapısına henüz entegre olmadıklarından buna dair öngörülerde bulunmak için erkendir.

Dilber	32	Evli	Kayseri-köy 3 yıl önce göç etmiş.	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
Meryem	60	Bekâr (eşi ölmüş)	Konya (Ankara'ya temelli yerleşmemiş).	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
Fikriye	32	Evli	Ankara (Adapazarı kökenli)	İlkokul mezunu, okuryazar.
Sena (Burak'ın annesi)	34	Evli	Şanlıurfa-Buğday Köyü-9 yıl önce göç etmiş.	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
Nurten (İdil'in annesi)	25	Evli	Ankara (Haymana kökenli)	İlkokul terk, okuryazar.
Nursema* ¹ (Kiraz'ın annesi)	30	Evli	Ankara	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
Leyla (Emrah'ın annesi)	33	Bekâr (boşanmış)	İzmir	İlkokul mezunu, okuryazar.
Feride** ² (Sümeyra ve Mihrimah'ın annesi)	34	Evli	Ankara	Okula gitmemiş, okuryazar değil.

1 Nursema Kiraz'ın annesi olup önceden dilencilik yaptığı için örneklemdaki kadın dilenciler kategorisine dâhil edilmiştir. Bu yüzden araştırmanın ileriki bölümlerinde bu ayrımın belirtilmesi için Nursema * işareti ile gösterilecektir.

2 Feride Sümeyra ve Mihrimah'ın annesi olup önceden dilencilik yaptığı için örneklemdaki kadın dilenciler kategorisine dâhil edilmiştir. Bu yüzden araştırmanın ileriki bölümlerinde bu ayrımın belirtilmesi için Feride ** işareti ile gösterilecektir.

TABLO 2
Sosyo-Demografik Veriler (Erkekler)

Kod ad	Yaş	Medeni durum	Memleket / Göç durumu	Eğitim düzeyi
Bekir	60	Bekâr (Eşi ölmüş)	Çorum-köy 39 yıl önce göç etmiş.	İlkokul terk, okuryazar değil.
Muharrem	87	Evli	Çorum-Sungurlu 4-5 yıl önce göç etmiş.	Okula gitmemiş, okuryazar değil.
Enver	70	Evli	Kırıkkale-Sarıkaya köyü 16-17 yıl önce göç etmiş.	Okula gitmemiş ancak okuryazar.

TABLO 3
Sosyo-Demografik Veriler (Çocuklar)

<i>Kod ad</i>	<i>Yaş</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>Memleket / Göç durumu</i>	<i>Eğitim düzeyi</i>
Burak	14	E	Şanlıurfa-Buğday köyü. 9 yıl önce göç etmişler.	Ortaokul ikinci sınıfa gidiyor.
Emrah	15	E	Ankara	Ortaokul üçüncü sınıfa gidiyor.
İdil	9	K	Ankara-(Ailesi Haymana-köy kökenli)	İlkokul üçüncü sınıfa gidiyor.
Kiraz	10	K	Ankara	İlkokul ikinci sınıfa gidiyor.
Menekşe	17	K	Adapazarı 5 ay önce göç etmişler.	İlkokul terk, okuryazar değil.
Sümevra	13	K	Ankara	Ortaokul üçüncü sınıfa gidiyor.
Mihrimah (Sümevra'nın kardeşi)	11	K	Ankara	İlkokul dördüncü sınıfa gidiyor.
Selen	13	K	İstanbul 3-4 yıl önce göç etmiş.	Ortaokul üçüncü sınıfa gidiyor.

Tablolardan izleneceği üzere yetişkin yanıtlayıcıların 18'i kadın,⁹ 3'ü erkektir. 8 çocuk yanıtlayıcının ise 2'si erkek, 6'sı kız çocuğudur. Örneklemin yaş aralığı, örnekleimde çocuklar da yer aldığı için son derece geniş olup yanıtlayıcıların yaşları 9 ve 87 arasında değişmektedir. Tüm yanıtlayıcıların yaş ortalaması 36.5'tir. Yetişkinlerin yaş ortalaması 45.5, çocuklarınsı ise 12.75'tir.

Tablo 2'den izlenebilen, erkek dilencilerin ileri yaşlarda ya da yaşlı olmaları durumu, literatürde geniş ölçüde yer alan ve özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geçerli olan, daha ziyade yaşlı erkeklerin dilenmelerinin meşru kabul edildiği toplumsal değerlerle uyumludur. Erkeklerin yaşlandıkla- rında genç erkeklerin dilenmelerini engelleyen utanç duygu- sunu aştıkları için dilendikleri ve yaşlı bakım yurtlarının yeter-

9 Tablodan da izleneceği gibi bu sayı, 6 çocuk yanıtlayıcının annelerini de kap- samaktadır.

sizliğinin yaşlı erkeklerin dilenme sürecini hızlandırdığı düşünülebilir.

Kuramsal kısımda aktardığımız bilgilere koşut biçimde, genç kadınların dilenmelerinin görece kabul edilebilir olmasına binaen örneklemimizdeki kadınların ağırlıklı olarak 30'lu yaşlarda oldukları gözlenmektedir.¹⁰ Çocukların annelerinin yaşları da yetişkin kadın dilencilerin yaş gruplarıyla benzerlik göstermekte ve 30'lu yaşlarda yoğunlaşmaktadır.

Yanıtlayıcıların medeni durumlarına bakıldığında ise, önemli oranda boşanmış ya da eşini kaybetmiş dilencilerin varlığı saptanmaktadır. Bu özellik daha ziyade kadınlarda yoğunlaşmaktadır. Nitekim 15 kadın dilencinin 7'si boşanma ya da eşinin vefatı nedeniyle bekârdır.¹¹

Örnekleme kır-kent kökenli olmak açısından bakıldığında ise, yanıtlayıcıların çoğunun, çeşitli küçük kent ve kırsal bölgelerden Ankara'ya göç ettikleri ve gecekondü mahallelerine yerleştikleri görülmektedir. 29 yanıtlayıcıdan 12'si ise doğma büyüme Ankaralı olduklarını belirtmiştir.¹² Konyalı olan, Ankara'ya bazen gelen ve araştırmanın yürütüldüğü esnada kentte geçici olarak, kızının yanında ikamet eden Meryem kod adlı dilenci ise, hem ikamet durumu hem de memleketinin yanı sıra gittiği başka bir kentte dilenmesi açısından istisna teşkil etmektedir, bu anlamda dilenciligi başka bir kente taşıyabilme kapasitesine sahiptir.

Sosyo-demografik verilere dair belirtilmesi gereken bir başka husus, etnik kökene dayalıdır. Araştırmamız kapsamında yanıtlayıcılara etnik kökenleri sorulmamış olmasına rağmen

10 Bununla birlikte ilgili bölümde ayrıntılı olarak aktaracağımız üzere genç kadınlar, dilendikleri için yoldan geçenler tarafından ciddi eleştirilere maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

11 Erkek dilencilerden birinin, kadın dilencilerden ise 3'ünün eşleri vefat etmiştir. Erkek dilencilerden boşanmış olan bulunmamaktadır. Kadın dilencilerin ise 4'ü boşanmıştır. Çocuklardan birinin annesi de boşanmıştır. Geri kalan yetişkin dilencilerin hepsi evlidir, dilencilerden evlilik deneyimi edinmemiş olan yoktur. Ayrıntılı bilgi araştırmanın "Hane Yapılarındaki Dönüşüm ve Aile Riskleri" bölümünde ele alınacaktır. Bkz. s. 125-136.

12 Ankaralı olduğunu söyleyenlerden biri (Fikriye), ailesinin Adapazarı kökenli olduğunu, biri (İtır) ise Eskişehir kökenli olduğunu ifade etmiştir.

etnik çeşitliliğe dair izlenimler edinilmiştir. Görüşülen sosyal hizmet uzmanları da bu doğrultuda veriler sunmuştur. Örneklemdeki 29 yanıtlayıcının 15'i, yani yarıdan fazlası, farklı etnik gruplardan gelmektedir. Yanıtlayıcılardan 8'inin (7 kadın, 1 çocuk) Roman, 4'ünün (2 kadın, 2 çocuk) Kürt olduğu düşünülmektedir. 3 yanıtlayıcı ise (2 kadın, 1 çocuk) Arap olduklarını söylemiştir.

Sosyo-demografik veriler kapsamında ele alınması gereken bir diğer değişken eğitim düzeyidir. Yanıtlayıcıların eğitim düzeylerinin düşüklüğü, içine doğdukları ve yaşamaya devam ettikleri derin yoksulluk koşulları ve deneyimledikleri imkânsızlıklar göz önünde bulundurulursa şüphesiz şaşırtıcı değildir. Ancak kadınların eğitim düzeylerinin ciddi derecede düşük olması, hatta çoğu zaman hiç olmaması ve bu sebeple hemen hemen hiçbirinin okuma yazma bilmemeleri son derece çarpıcı bir bulgudur. 18 kadın yanıtlayıcının sadece 2'si ilkokul mezunudur. Örneklemdeki okuryazar olmayan kadın sayısının 14 olması yoksulluk, dilencilik ve eğitimsizlik ilişkisini ortaya koymaktadır.

Dilencilerin eğitim düzeylerinin düşüklüğü ya da eğitimsiz olmalarının, çocuklarının eğitimlerini etkileme biçimi, dilencilerin yaşlarına göre değişmektedir. Bu kapsamda ilkin, yaşı daha ileri olan dilencilerin çocuklarının da eğitim seviyelerinin genellikle düşük olduğu belirtilmelidir.¹³ Yaşları daha genç olan dilenciler ise çocuklarını okutmakta ısrarcıdır. Özellikle genç kadın yanıtlayıcılar eğitim konusunda son derece duyarlı ve isteklidir. Bu istek önemli ölçüde kitle iletişim araçlarına erişim sonucu daha iyi yaşamların farkına varılabilmelerinden beslenmektedir.¹⁴

Eğitim düzeyleri ile ilgili olumlu bir tablo, örneklemdeki çocuk dilencilerin hemen hemen hepsinin eğitimlerine devam

13 Mesela 60 yaşındaki Meryem'in üç çocuğu da ilkokul mezunudur. 87 yaşındaki Muharrem'in çocukları okulu yarım bırakmıştır. 58 yaşındaki Raziye'nin 18 yaşındaki kızı ilkokul üçüncü sınıfa kadar okumuştur.

14 Örneklemde yer alan 18 kadının 13'ü bir ya da birkaç çocuğunu okutmaktadır. Hatta 3 yanıtlayıcı çocukları istemese dahi çocuklarının okumaları konusunda son derece ısrarcıdır.

ediyor olmalarıdır. Yalnız bir çocuk okula sadece iki ay gitmiştir, şu an okumamaktadır ve okuryazar değildir. Menekşe kod adlı bu çocuk dilenci, çocukların çoğunun eğitimlerini sürdürmeleri temelinde elde ettiğimiz homojen verilerden bir sapma göstermektedir. Okula devamlı ilgili var olan olumluluk, örneklemdaki çocukların hemen hemen hepsinin eğitim yardımı almalarından ve az önce belirttiğimiz gibi kadınların çocuklarının eğitimlerine verdikleri önemden kaynaklanmaktadır. Ancak annelerinin çabalarına rağmen bazı çocukların deneyimledikleri ağır yoksulluk, eğitimlerini sürdürmeleri açısından dezavantajlar oluşturmaktadır. Bu kapsamda kimi zaman çocuklar hastalık ya da dilenme nedeniyle okula geç başlayabilmekte ya da devamsızlık yapabilmektedirler. Mesela 14 yaşında orta ikiye giden Burak, okula bir yıl geç başlamıştır. Kiraz ise ellerindeki, kalem tutmasını engellen gelişim geriliği yüzünden okula bir yıl geç gitmiştir.

Bu verilere göre eğitim açısından genel olarak hem yetişkinler hem de çocuklar, kendi içlerinde homojen denebilecek bir yapıya sahiptir.

Yoksullukla çeşitli risk kümeleri arasındaki ilişkiselliğin zorlayıcılığı: Bir mücadele biçimi olarak dilencilik ve dilenme kültürünün oluşumu

Dilencilerin anlatıları, yaşadıkları yoksulluk koşulları içinde birçok riske maruz kaldıklarını ve bu risklerle baş edecek araçlardan yoksun oldukları için dilendiklerini göstermiştir. Bu kapsamda yoksullukla dilencilik arasında bir nedensellik ilişkisi kurmak kaçınılmaz olsa da bu nedensellik, neden her yoksulun dilenmediğini açıklayamamaktadır. Bu noktada dilencilerin sınıfta toplumsal katmanı içinde yer aldığını düşünmemizi gerektiren yapısal etmenlere ulaşmamız, yoksullukla bu etmenler arasındaki etkileşimin araştırmamızın temelini teşkil etmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁵ Kadın ve çocuklar için çok da-

15 Bu nokta araştırmanın dilenme kültürü ve sınıftaıyla ilgili bölümünde tartışılacaktır. Bkz. s. 255-271.

ha doğrudan biçimde işleyerek dilenme sürecini başlatan, dilenme kültürünü oluşturan ve onu yapısalılaştıran bu etmenler yoksullukla olduğu kadar birbirleriyle de ilişkilidir. Bu ilişki-selliğe rağmen çözümlemelerimizi kolaylaştırmak ve sistematikleştirmek için tüm etmenler ayrı başlıklar altında sunularak dilenme kültürünün hangi faktörlerle oluştuğu sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır.

Göç: "Tarla yok bi şey yok... Nasıl duracaz?"

Bir önceki bölümde aktardığımız üzere örneklemimizdeki dilencilerin önemli bir bölümü Ankara'ya başka köy ya da kentlerden göç etmişlerdir. Göçün ağırlıklı olarak Ankara'nın çevre kentlerinden ya da görece yakın kentlerden kaynaklandığı, Tablo 1, 2 ve 3'ten okunabilmektedir. Göç eden 16 yanıtlayıcının 8'i küçük kentlerin köylerinden, 1'i küçük bir kentin ilçesinden, 7'si ise küçük, orta ya da büyük kentlerden Ankara'ya göç etmiştir. Batı kentlerinden göç eden yanıtlayıcıların İstanbul yerine Ankara'ya yönelmelerinin nedeninin Ankara'nın başkent olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Göç edenlerin hemen hemen hepsi, yaşadıkları yerlerdeki geçim olanaklarının kısıtlı hale gelmesiyle göç etmek zorunda kalmıştır. Ancak her ne şekilde olursa olsun, memleketlerinden göç ettikten sonra Ankara'da geçim sıkıntısı çekmiş ya da farklı risklerle karşılaşarak dilenmeye başlamışlardır. Göç eden dilencilerin bir kısmının göç nedenlerininse etnik kökene bağlı olduğu fark edilmektedir. Göçün kaynağı olan kentlerden Adapazarı ve İzmit'in ülkenin sanayi merkezlerinden olması, buralardan göç eden dilencilerin bu kentlerde yaşadıkları ayrımcılık nedeniyle iş bulamayarak Ankara'ya geldiklerini düşündürmektedir. Bu yanıtlayıcılardan, eşinin işten atılması sonucu eşi ve çocuklarıyla birlikte iki sene önce Adapazarı'ndan Ankara'ya göç eden Asiye, o dönemde içinde bulunduğu koşulları,

orada iş yoktu, boş oturuyorduk. Komşular destek oluyordu, yemek veriyorlardı bana. ...Burada hiç akrabamız yok. Ankara'dır iyidir dedik, geldik.

biçiminde ifade etmiştir. İzmitli olan Şehriban ise evlenince eşiyle birlikte eşinin memleketi olan Samsun'a göç etmiştir. Şehriban ve eşi Samsun'da ekonomik nedenlerle tutunamamış ve Ankara'ya göç etmişlerdir. Ancak Ankara'da da umduklarını bulamadıkları, Şehriban'ın,

Ankara'ya gidelim, orada çevremiz daha geniş, dedi. İş imkânları çok, dedi. Ancak buraya gelince baktık, önceki bıraktığı gibi bulamadı burayı...

sözlerinden anlaşılmaktadır.

Şehriban'ın eşinin, daha önce yaşadığı Ankara'ya dair izlenimi, bu kentte var olan sosyal çevresinin ona iş olanakları sunabileceği yönünde biçimlenmiştir. Ancak Şehriban'ın "önceki bıraktığı gibi bulamadı" şeklindeki ifadesi, Ankara'nın çevre illerden aldığı yoğun göç nedeniyle nüfusunun hızla artması sonucu eşi ve kendisi için iş imkânı yaratamadığını ortaya çıkarmıştır. Bu da Ankara'nın göç almaya bu hızla devam etmesi durumunda göç eden nüfusu besleyemediği için enformel sektör işleri ve dilencilik gibi marjinal faaliyetleri sunmaya devam edeceğini göstermektedir.

Çocuk yanıtlayıcılardan Burak'ın annesi Sena da, tıpkı Şehriban gibi iki farklı göç deneyimi yaşamıştır. Memleketleri Şanlıurfa'da pamuk toplayan Sena ve ailesi, önce Gaziantep'e göç etmişlerdir. Sena'nın eşi bu kentte seyyar satıcılık yapmıştır. Ancak burada da geçinememiş ve Ankara'ya gelmişlerdir:

İşimiz yok, evimiz yok, tarla yok, bi şey yok... Nasıl duracaz?

Burada tıpkı Şehriban'da olduğu gibi birkaç il gezilerek Ankara'da karar kılmak, Ankara'ya atfedilen önemle alakalıdır. Bu üç yanıtlayıcının da akrabaları olmadığı halde aileleriyle birlikte Ankara'ya göç etmeleri verisinden hareketle, Ankara'nın başkent olması dolayısıyla "devlete sığınma" anlayışına ve Anka-

ra'da her şeyin yolunda gideceğine dair bir algıya sahip bulunduklarına dair izlenimler edinilmiştir.

Köylerinde geçinemeyen Bekir ve Enver de Ankara'ya çalışmaya gelmişlerdir. Enver'in engellilik durumu ise, göçün yarattığı dezavantajı pekiştirmiştir:

Çalışmak için geldik, özürlüyüm hani bir iş yapamıyordum orada. Bir ekmek parası kazanmak için ne yapayım, başkalarının yardımıyla geçiniyorum. Bir hastalık oldu işte, iyi olmadı. Kangren oldu, ikisini de kestiler diz kapagından.

Eşi Ankara'ya gelmeden önce de köylerinde dilenen Kezban, bu durumuyla bir istisna teşkil etmektedir. Kezban, eşinin köyde dilenmesi karşılığında nakdi değil aynı yardımlar aldıklarını, ancak geçinemedikleri için Ankara'ya geldiklerini,

hayvanımız vardı, eşeğimize binerlerdi, dışarılara çıkarlardı. Buğday, un, bulgur... Toplar gelirlerdi. Orada geçimimiz yoktu

sözleriyle ifade etmiştir.

Göç durumuyla ilgili belirtilmesi gereken bir başka husus, tablolardan da izlenebileceği gibi göç eden dilencilerin çoğunun, Ankara'ya görece kısa bir süre önce gelmiş olmalarıdır. Bu durumdan farklı olarak Enver, Bekir, Kezban, Binnur ve Cemile'nin Ankara'da 10 ile 39 yıl arasında değişen bir yaşam deneyimleri vardır.

Aile bağları ya da akraba ağları da göçe neden olabilmektedir.¹⁶ Örneğin Enver, Ankara'da "serbest meslek yapan" iki çocuğu olduğu için¹⁷ göç ederken benzer biçimde Zeliha da, iki yıl önce Zonguldak'tan Ankara'ya, çocuklarının yanına gelmiştir. Muharrem'i de oğlu Çorum'dan Ankara'ya getirmiştir. Annesi ve babası küçükken vefat etmiş olan Cemile ise, dedesi tarafından evlendirilerek memleketi olan Yozgat'tan Ankara'ya yollanmıştır. Leyla ise evlenmek üzere "kız kaçırıcı" yeğeniyle

16 29 yanıtlayıcıdan 5'i bu doğrultuda veriler aktarmıştır.

17 Enver'in serbest meslek ifadesinden kastı, çocuklarının iş bulunca çalışmaları ve düzensiz işler yapmalarıdır. Başka yanıtlayıcıların anlamlarında da sıkça kullanılan serbest meslek ifadesinin, yapılan işlerin eğretiliğini, düzensizliğini ve vasıfsızlığını gizlemek amacıyla kullanıldığı gözlenmiştir.

birlikte Ankara'ya göç etmiştir. Ancak göç edenlerin dilenmeye başlamaları, ailenin gerekli ekonomik ya da sosyal destek mekanizmalarını sunmadığını göstermektedir.

Hane yapılarındaki dönüşüm ve aile riskleri:

"Nerde içki içiyö, orda sızıp kalıyo, evlere barka da gelmiyo..."

Araştırmamızda yoksullukla birleşen risk türlerinden biri olarak hane yapılarında yaşanan dönüşümün, dilenme sürecini başlatmada çok önemli bir değişken olduğu ortaya çıkmıştır. Sözü geçen dönüşümü anlamak için bu bölümde dilencilerin yaşadıkları hane yapıları ve aile içi roller ele alınacaktır.

Dilencilerin hane yapılarıyla ilgili söylenebilecek en önemli şey, örneklemdaki çocukların ve yetişkinlerin hane yapılarının önemli ölçüde benzeşmesidir. Bu benzerlik, kendini ilkin Ankara'da dilencilerin ikamet ettikleri bölgelerde göstermektedir. Dilencilerin yerleşim durumlarına dair veriler Tablo 4a ve 4b'de yer almaktadır.

TABLO 4a
Yerleşim Durumu

	Oturulan konut tipi						
	Gecekondu		Daire		Otel	Terk edilmiş ev	Kapıcı dairesi
	Kendi evi	Kira	Kendi evi	Kira			
Dilenci sayısı	1	16	2	2	1	1	1
Toplam	17		4				

TABLO 4b
Yerleşim Durumu

	Oturulan semt/mahalle			Ankara'da geçici ikamet edenler	Toplam
	Altındağ	Mamak	Çankaya		
Dilenci sayısı	20	2	2	2	26

Tablolardaki veriler değerlendirildiğinde dilencilerin bekle-
neceği gibi, Ankara'da kentsel yoksulluğun ve sınıfsal grupla-
rın en fazla yoğunlaştığı gecekondu mahallelerinde, kentin çö-
küntü alanlarında¹⁸ yaşadıkları ortaya çıkmaktadır. Bu kap-
samda görüşülen 26 dilencinin 20'si Altındağ'da yaşamaktadır.
Altındağ'da yaşanan mahalle ve bölgeler Çin Çin (Kale, Doğan-
tepe, Hıdırlıktepe) ve Hacıbayram gibi yerleşim yerlerinden
oluşmaktadır. Dilber kod adlı dilencinin bu durumu,

biz Kale'de oturuyoruz. Kötü bi evler var ya hani gecekon-
dular...

sözleriyle utanarak ifade etmesi, yoksulluğuna dair farkında-
lığının yüksek olduğunu göstermektedir. Dilencilerin bu böl-
gelerde oturmalarına dair veriler, Altındağ ilçesi özelinde di-
lenme kültürüne ve yaşam tarzlarına dair bulgular elde etme-
mizi sağlamış, işleri gereği daha çok bu bölgeyle ilgili bilgi sa-
hibi olan sosyal hizmet uzmanları da araştırma kapsamında de-
neyimlerini bize aktarmışlardır.

Mülkiyet sahipliği açısından bir değerlendirme yapıldığında
17 dilencinin gecekonduda, 4'ünün apartman dairesinde, biri-
nin kapıcı dairesinde, birinin otelde, birinin terk edilmiş viran
bir evde oturduğu görülmektedir. 2 dilenci ise Ankara'da ge-
çici olarak ikamet etmektedir. 18 dilenci kirada oturmaktadır.
Dilencilerin çoğu kirayı sürekli ödeyemedikleri için sık sık ev
değiştirebilmektedir. Kiraların 200-300 TL arasında değişmesi
evlerin niteliği hakkında tahmin yürütebilmemize imkân ver-
mektedir. Nitekim evlerin niteliği ve kira ödemenin zorlukları
şikâyet konusu olmaktadır. Evlerde elektrik ve su gibi hizmet-
lere erişim sınırlıdır. Örneğin Şehriban kod adlı dilenci ailesiy-
le viran bir evde yaşamakta, bir yaşam stratejisi olarak elektri-
ği geceleri komşudan almakta, gündüz ise elektrik kullanma-
maktadır:

18 Çöküntü alanları, mekânsal (binaların kalitesi ve elektrik, su, tuvalet gibi im-
kânları sunma durumu) ve coğrafi düzlemde (altyapı sorunları ve kentin bü-
tününden parçalanmış olmak) olumsuz yaşam koşullarının içkinleştiği kent-
sel yaşam alanlarıdır (Adaman ve Keyder, 2006: 70).

Önceden girdiğim evler kiraydı. O zamanlar biraz iyiydi, veriyorduk. Sonra iki-üç ay kirayı veremeyince ev sahibi çıkarıldı. Çıkınca işte bizim mahallemizde bir tane viran bir ev vardı, ışığı elektriği falan yoktu. Ondan sonra yandaki komşu bana elektrik verdi. Camiden de su alıyorduk. Öyle geçiniyorduk.

Buna benzer olumsuz yaşam koşulları, Burak'ın annesi Sena'nın anlatısında da görülmektedir. Sena'nın 9 kişilik ailesiyle tek odalı bir gecekonduda yaşamasının, mahremiyet ve hijyen açısından ne denli ciddi sıkıntılar yarattığı tahmin edilebilir.

Yerleşim biçimi açısından genel eğilimden sapan 3 dilenci vardır. Bu dilencilerden Ankara'da kimsesi olmayan 60 yaşındaki Bekir, örneklemedeki tek evsiz örneğidir. Kendisiyle görüşme yaptığımız sırada İsmetpaşa'da ucuz bir otelde kaldığını, bu yüzden ikametgâh belgesi dahi olmadığını,

benim mahallem yok ki... Değişik yerlerde oturdum. Ora kötü bi otel, yemek yok

sözleriyle belirten Bekir, hem aileden hem de fiziki bir yaşam alanından yoksundur. Böylelikle, Engels'in Sanayi Devrimi yıllarında *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* adlı eserinde anlattığı, neredeyse 20 kişinin tek odada barındığı işçi pansiyonlarını andırırcasına,¹⁹ günlüğü 6 TL olan bir otelde yaşayan Bekir, örneklememizde sınıfsızlığın en dibindeki kişi olarak değerlendirilebilir. Bekir'in evinin olmaması, kimi zaman sokaklarda yatıştığını da düşündürmektedir.

Yerleşim durumu açısından istisna olan diğer 2 dilenci Meriem ve Safiye ise, Ankara'da ikamet etmemektedirler. Hem Konya'da hem de Ankara'da dilenen, ancak Konya'da oturan Meriem, Ankara'ya ara sıra gelmekte ve geldiğinde İsmetpaşa'da oturan kızında kalmaktadır. Safiye ise, kalp ameliyatı olan torununa bakmak için 2-3 ay önce Şanlıurfa'dan Ankara'ya gelmiştir. Safiye ameliyat masraflarına destek olabilmek için dilendiğini belirtmiştir. Ancak ailesi Safiye'nin dilendiğini bilmemektedir.

Konut tipi ve yerleşim durumundan sonra aile yapılarının

19 Ayrıntılı bilgi için bkz. Engels, 1997: 86.

değerlendirilmesi gerekmektedir. Görüşülen dilencilerin ailelerinin ortak özelliklerinin, kadınların evlilik yaşının düşüklüğü ve çocuk sayısının fazlalığıyla karakterize olması dikkat çekicidir. Evliliklerin genç yaşta gerçekleşmesi, çocuk dilencilerin anneleri de dâhil tüm kadınlar için geçerlidir (18 kadın). Buna koşut olarak çocuk sahibi olma yaşı da düşüktür. Kadınların ortalama evlilik yaşı 15'tir, bu durum, anne olma yaşlarının 16-17 olduğu anlamına gelmektedir. Dilenciler arasında akraba evliliği de yaygındır.

Araştırma bulgularına göre hanelerde iki tip aile yapısı vardır. Bu aileler anne, baba ve çocuklardan meydana gelen çekirdek aileler ve babanın yer almadığı parçalanmış ailelerdir. Parçalanmış aileler de kendi içinde üçe ayrılmaktadır: İlki, boşanmanın gerçekleştiği, ikincisi ise bir aile riski olarak haneyi geçindiren kişinin öldüğü ailelerdir. Bu iki tipte de aile, anne ve çocuklardan oluşacak biçimde yeni bir form kazanmıştır. Parçalanmış ailelerin son türü ise, boşanma gerçekleşmese de, birbirinden ayrı yaşayan çiftlere dayalı aile yapılarıdır. Bu sonuncu aile tipi, araştırmamızda kaotik ya da eğreti aileler olarak kavramsallaştırılmaktadır.²⁰ Bu aile tiplerine dair sayısal veriler Tablo 5'te sunulmaktadır.

TABLO 5
Aile Tipolojisi

				Parçalanmış aileler					
				Boşanma / Vefatın gerçekleştiği aileler			Kaotik aileler		
	Kadın	Erkek	Çocuk	Kadın	Erkek	Çocuk	Kadın	Erkek	Çocuk
Dilenci sayısı	7	2	4	7	1	2	1	–	2
Toplam	13			10			3		
Çocuk sayısı (ortalama)	4.1			3.8			3		

20 Ölüm ve hastalık gibi aile riskleri yüzünden torunlarına bakmak ve onları maddi olarak desteklemek için dilenmek zorunda kalan Meryem ve Safiye ise bu etkinlikleriyle, geliştirdiğimiz aile tipolojisinin dışında kalan geleneksel hane örüntülerinin izlerini yansıtmaktadırlar.

Tablodan da izlenebileceği gibi, çekirdek ve parçalanmış ailelere mensup olan dilencilerin sayısı birbirine eşittir (13 çekirdek ve 13 parçalanmış aile). Bu verilere göre parçalanmış ailelerin sayısı önemli bir orandadır. Yetişkin dilencilerin 9'unun aileleri parçalanmışken çocukların 4'ünün aileleri parçalanmıştır. Parçalanmış aileleri bulunan 13 dilencinin 10'unun aileleri boşanma ve vefat dolayısıyla parçalanmıştır.²¹ 3 dilencinin ailesi ise, kaotik bir yapı arz etmektedir. Örneklelimizde kaotik aile sayısının sınırlı olmasına rağmen sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan görüşmeler, bu örüntünün yaygınlığını göstermiştir. Tablodan, parçalanmış ailelerin yaygınlığına rağmen ortalama çocuk sayısının yüksek olduğu görülmektedir.

Üç aile tipi de dönüşmüş bir forma sahiptir. Bu bağlamda literatürde, sınıfaltını doğuran faktörlerden biri olarak sıklıkla anılan hane yapısındaki dönüşüm, önemli bir değişken olarak araştırmamızda ortaya çıkmaktadır. İlk aile tipi olan çekirdek ailelerde baba, evde olmasıyla ve az da olsa çalışmasıyla, ailenin içinde yer aldığı için çekirdek aileler görece dengeli bir yapı arz etmekte, ancak giderek aileyi geçindiren kişinin kadın olduğu bir yapıya evrilmesiyle ekonomik bir dönüşüm yaşamaktadır.²²

İkinci aile tipi olan parçalanmış aile kategorisi içindeki kadınlar arasında boşanmış olanların görece daha avantajlı durumda bulundukları söylenebilir. Bunun nedeni, özellikle genç kadınların boşanmada inisiyatif kullanmaları ve kendilerine zorluk çıkarmış eşten kurtulma olanağını yakalamalarında yatmaktadır. Kocasını ölen kadınlar ise bu kayıp dolayısıyla şok yaşamakta, sonrasında ise yaşamı devam ettirme çabasına girerek dilenme yoluyla geçim aramaktadır.

Kaotik ya da eğreti aile olarak tanımladığımız ailelerdeki kadınların konumu ise diğer parçalanmış aile örneklerinden farklı niteliktedir. Kadının en dezavantajlı olduğu bu aile yapıları gerek çiftlerin medeni durumu, gerekse ailenin geçimini üstlenen tarafların değişmesi ile büyük ölçüde dönüşmüş bir ailedir.

21 6'sının boşanma sonucu, 4'ünün aile reisinin ölümüyle aileleri parçalanmıştır.

22 Bu konu ayrıntılı olarak "Kentsel Geçim Olanaklarının Daralması ve Hane Üyelerinin Geçim Kaynakları" bölümünde ele alınacaktır. Bkz. s. 136-158.

Aile tipolojisindeki tüm örneklerde, hane yapısındaki dönüşümleri oluşturan yaşanmışlıklar, kadınları dilenmeye ya da çocuklarını dilendirmeye yöneltmektedir. Burada çarpıcı olan, erkeğin varlığının ya da yokluğunun kadınları dilenmeye itebilmesidir. Kimi zaman ise çocuklar, yaşlarının küçüklüğüne rağmen içinde bulundukları travma ve yoksunluk ortamını değiştirebilme çabasıyla zihinsel, ruhsal ve bedensel gelişimlerini tehlikeye atarak dilenmeye başlamışlar, annelerini de buna razı etmişlerdir. Bu noktada parçalanmış ve çekirdek ailelerdeki dönüşümün ağırlıklı olarak kadın ve çocukları dilencilige nasıl ittiği, örneklerle desteklenerek çözümlenmelidir.

Çekirdek ailelerde kadınları ve çocukları dilenmeye iten süreç iki biçimde işlemektedir: İlki evin reisi olan erkeğin çalışmaması ya da düzensiz işler yaparak yetersiz gelir elde etmesidir. İkincisi ise önceden genellikle inşaatlarda sigortasız ve geçici çalışmış bulunan ve geçirdiği bir kazayla işgöremez hale gelen erkeğin çalışmaması ya da nadiren hurdacılık ve kâğıt toplama gibi işler yapmasıdır.²³ Çekirdek ailelerde kadınların bu etmenlerle dilenmeye itildiği ilk örnek Sevilay'dır. Sevilay tarafından tembel olarak görülen eşi, işgöremez olmamasına rağmen nadiren çalışmakta, bulduğu işleri yapmaktadır.

Parçalanmış aile örneklerinde ise, bu ailelerin ilk tipinde gerçekleşen boşanma eşi çalışmaması, şiddet, alkol kullanımı ve aldatma gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Örneklemdaki 2 kadın dilenci aldatılma, 1'i alkol kullanımı dolayısıyla eşinden boşanırken çocuk dilencilerden birinin annesiyle babası, babanın diğer aile üyelerine uyguladığı şiddet yüzünden boşanmıştır. Eşinden aldatma dolayısıyla boşanan ve sıkıntılı bir boşanma süreci yaşayan İtir örneğinde boşanma, kadını dilencilige hazırlamış ve ailesini tek başına geçindirecek bir aktör konumuna getirmiştir. İtir'in ifadelerinde boşanma, kendi hayatı

23 Dünya Bankası'nın Türkiye'de 2001 krizinin ardından uygulamaya koyduğu Sosyal Riski Azaltma Projesi için yaptığı araştırmanın bulguları da, bizim bulgularımıza koşuttur. Bu verilere göre, özellikle kırsal alanda evi geçindiren erkeğin ölümü ya da sakatlanması sonucu çok çocuklu aileler aşırı yoksulluk riski altında kalmıştır (Çulha Zabcı, 2003: 230).

için gerçekleştirdiği olumlu ve güçlendirici bir eylem biçiminde yer alırken bunu başarmak, İtir'in var oluşuna güven aşılarmaktadır. Benzer şekilde boşanmayı kendi ayakları üzerinde durmak için bir gerekçeye dönüştüren Raziye'nin,

ben çok çektim eşimden. Millet başkasının ağız kokusunu çekmeye mecbur değil

ifadesi, eşinin yaşattığı olumsuzluklara katlanmasına rağmen belli bir noktada tüm bunlardan kurtulabilmesiyle deneyimlediği bilinç dönüşümünü göstermektedir. Hem İtir hem de Raziye, evliyken dilenmemiş ya da çalışmamışlardır.

Sevilay ise parçalanmış bir aileye sahip bulunmasa da boşanmak isteyen ve yoksulluk ve eğitimsizliğe rağmen hayatını dönüştürme kapasitesine sahip olan genç kadınlara bir örnektir. Sevilay'ın boşanmayı istemesinin nedeni, eşinin çalışmamasıdır:

Eşim sorumsuz. Aramız açık, çalışmadığı için. Boşanma derecesine kadar geldik. Amcamızın oğlu olduğu için ailelerin baskısıyla bu seviyeye geldik işte. Ne kadar da ayrıldıysam, annemin evine gittiysem araya aracı girdi, yani barıştırdı, çocuğunuz var işte, büyük kızınız var, ortalık kötü, şudur budur... Yani şimdi artık biraz daha akıl bali olunca çekilmiyor. ...Boşanacağım inşallah. Biraz yaz gelsin, şu çocuklar büyüdü zaten, ayrılacağım.

Sevilay'ın ifadesinde, zamana yayılan boşanma arzusunun yanı sıra bu arzusun geleneksel patriarkal paternalist yöntemlerle bastırılmaya çalışıldığı, ancak dindirilemediği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Tüm bu yaşam deneyimlerinden çıkan ortak sonuç ise, kadınların kendi başlarına bir hayat kurmak istemeleridir. Erkeğin çalışmaması, kötü alışkanlıkları gibi aile sorumluluğu alamadıkları durumlarda kadınlar, ailenin hem erkeği hem kadını olarak yaşam becerisini sürdürmektedir. Boşanmanın gerçekleşmesiyle babalar, çocuklarıyla ilişkiyi büyük ölçüde koparmakta, bazı babalar çocuklarına telefon etseler de maddi yardım sağlamamaktadır. Öte yandan örneklemede daha

yaşlı kadınlar arasında da boşananların olması, boşanmanın sadece genç kadınlar için geçerli olmadığını göstermektedir. Boşanmaların yaygınlığının bir belirtisi, görüşülen dilencilerin bir kuşak öncesinde de boşanmaların gerçekleşmiş olmasıdır. Mesela Sevilay'ın annesiyle babası boşanmıştır ve annesi yalnız yaşamaktadır. Burada dilencilerin, kendi annelerinin boşandıktan sonra ayakta kalabildiklerini görerek annelerini rol model alabildikleri fark edilmektedir.

Yine parçalanmış ailelerin ilk kategorisine dâhil olan, vefatın gerçekleştiği ailelere de örnek verilebilir. Eşi sağken hiç çalışmamış ya da dilenmemiş olan Binnur, eşinin vefatından hemen sonra dilenmeye başlamıştır. Kezban da aynı şekilde eşinin vefatından sonra, ondan dilenciligi adeta devralarak gelir elde etmeye çalışmıştır:

Valla beyimiz vardı, sağ idi. Beyimiz giderdi. Elham, Kur'an götürüverirdi, satarlardı, bir ekmek parasıyla geçinirdik işte. Başka bir işimiz yok.

Örneklelimizde sadece 2 çocuk ve 1 kadın dilencinin aileleriyle temsil edilen kaotik ya da eğreti ailelerde ise, aileyi terk eden erkek, nadiren ve "iş düştükçe" –para almak, belli gerekçelerle saklanmak, bazı ihtiyaçlarını gidermek için– eve gelmektedir. Araştırmanın ilginç bir bulgusu olan ve kadınları katıksız yoksulluk/yoksunluk biçimlerine sürükleyen böyle bir yapıda erkek, evin ihtiyaçlarını gidermemekte ve bu zияaretler kadınlar ve çocuklar için mutlu sonlanmamaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan bir görüşmeye göre, özellikle Ankara'nın Haymana ilçesinde yer alan ... Köyü'nden göç eden ailelerde bu yapı son yıllarda keskinleşmiştir:

Geliyor mesela ... köyünden bir kadın. "Otur buraya, ben sizin hikâyenizi anlatayım" diyorum. "Bak sen Haymana ...'de eşinle tanıştın, zaten birbirinizi tanıyorsunuz, akrabalık var. Küçük yaşta kocanla evlendin, değil mi?" "Evet evlendim" diyor. "Sonra hamile kaldın." Diyor ki "Evet kaldım." "Eşin seni bıraktı, geldi, burada ayakkabı boyacılığı yaptı" diyorum. "Evet"

diyor, “ayakkabı boyacılığı yaptı.” “Sen birinci çocuğu yaptın, kayınvalidenle oturdun.” “Evet” diyor. “Ondan sonra geldi, ikinci çocuğa hamile kaldın. Bu sefer de eşin gitti, fırıncılık yaptı, gazinolarda çalışmaya başladı, biraz büyüdüğü için.” “A” diyor, “sen bizi tanıyor musun?” Ben de diyorum, “Eşin gazinoda bir bayanla gidiyor, sen burada dört beş tane çocukla yalnız kaldın değil mi?” Şaşırıp kalıyor. ...Rastladığım 100 tane ailenin abartısız 80 tanesi Haymana’dan gelen bu öykü. Boşanma yok ama sürekli şey, böyle bir aileye karşı, özellikle anneyi yalnızlaştırma var, muhtaç durumda bırakmak var, anne de o zaman diyor ki çocuğuna, çalış. Yani adam biraz para kazanıp bir müddet sonra ailesini yanına alıyor, ancak sonra onları ortada bırakıp gidiyor. Ama 15 günde bir geliyor, bir daha gidiyor, ama başka biriyle yaşıyor. İhtiyaçlarının hiçbirini karşılamıyor.

Bu sosyal hizmet uzmanının “anneyi yalnızlaştırma” diye nitelendiği pratik, sadece bahsettiği köye özgü olmaması ve hemen hemen tüm dünyada yoksul kadınların yaşam biçimlerine ışık tutması açısından çok önemlidir. Aynı sosyal hizmet uzmanı, kadını dilencilige götüren yoldaki erkek modelini şu ifadeyle tanımlamaktadır:

İnanılmaz bir kültür oluşmuş orada. Adamların kültüründe şey var, çocukların, erkeklerin, ben büyüyeceğim, birazcık ilkokulu bitireceğim ve Ankara gazinolarında fedai olacağım. Adamların hayalindeki meslek o. Hiçbirisi doktor, öğretmen olmak falan şey, hiçbirisi. İşte fedai olacağım, işte ünlü mafya babaları var ya...

Bu erkek tipi, o köyden çıkıp Ankara’da fedailik yoluyla mafya ve suç ekonomisine eklenerek hayata tutunabilmesi ve varışlaşmasıyla diğer erkeklerle rol model oluşturmaktadır. Bu durum erkeklerin de yoksulluk içinde yitebildiklerini göstermektedir. Bu erkeklerin tıpkı boşanmanın yaşandığı ailelerdeki gibi alkol kullanmaları, eşlerine şiddet uygulamaları ve çalışmama-ları, kaotik ailenin temel özelliklerindendir. Eğreti ailelere bir

örnek, belli bir dönem dilencilik yapmış olan 10 yaşındaki Kiraz'ın ailesidir. Kiraz çalışmayan ve alkol bağımlısı olan babasının nerede olduğunu bilmemektedir. Kiraz'ın bir dönem dilencilik yapan annesi Nursema* da eğreti evliliği nedeniyle yaşadığı sıkıntıları şu şekilde ifade etmektedir:

Kaçmaz olaydım, pişman oldum. Çalışmıyo, görmüyo, alkol bağımlısı. Eve barka bakmıyo, valla yardımlar olmasa acımızdan ölüyo. Nerde içiyo, orda içki içiyo, sızıp kalıyo. Evlere barka da gelmiyo. Haliyle kavga dövüş de oluyo, evde beni dövdüğü günler de oluyo. Onlarda piskolojim bozuluyo...

Aldığı sosyal ve ekonomik destek nedeniyle kendini kısmen de olsa koruma altına aldığını hisseden Nursema*, boşanma kararı almakla birlikte eşini bulamadığı için boşanamamaktadır. Nursema'nın* öyküsündeki bu durum son derece çarpıcıdır.

Babası tarafından terk edilen İdil ve ailesi ise, komşuları tarafından gıda yardımı görseler de bu yardımlar İdil'i, annesini ve kardeşlerini geçindirmeye yetmemiş, bunun sonucunda İdil yoksulluğun ve terk edilmişliğin yanı sıra gıdasızlık yüzünden gelişim geriliği olan kardeşini kurtarabilme ümidiyle dilenmeye başlamıştır. Annesi Nurten, kendisi dilenmese de İdil'i dilenmeye nasıl gönderdiğini şu şekilde açıklamaktadır:

Ufak çocuğumda gelişim bozukluğu vardı gıdasızlıktan... Doktorlar bildirdi, bana kâğıt verdiler, git çocuğunu kurtar, dediler. Her tarafa başvurdum. Adliyeye başvurdum, karakola başvurdum, netice gelmedi. Çocuğum karşımda eriyodu. En sonunda büyük çocuk (İdil) dedi ki "Anne ben mendil satacam" dedi. Mecbur gönderdim onu, böyle eşim terk edince... Aslında çocuk da dayanamıyodu.

Adeta yetişkin rolüne bürünerek aileyi geçindirdiği görülen İdil'in ailesindeki erkek figürü, çocuklarının yanında şiddet uygulayan ve kırıp döken bir eş ve baba örneğidir. Eve gelişinin bazı gereksinimlerini karşılamak için olduğu, Nurten'in,

geldiginde önce zaten bir ay lilan kalıyordu düzenli, sonra daha gittikçe çoğalttı. Şimdi hiç gelmiyo. Ben şu gebeliğimden be-ri gelmemiş, 9 ay olcak. Hiç soramıyom nereye gittiğini. Sana ne diyo, geldim diyo

sözlerinden anlaşılmaktadır. Nurten boşanmayı arzulasa da eşinin ailesinin tehditkâr tutumu yüzünden bu arzusunu gerçekleştirememektedir.

Üç aile tipinde de bir dönüşme yaşanmaktadır. Çekirdek ailede erkek, baba ve koca rolüyle aile içinde olmasına karşın, ailenin geçimini sağlamada yetersiz kalması nedeniyle giderek ikincilleşmekte, kadının hane içindeki rolü ise erkekle eşitlenmekte ya da geçimi sağlamak yönünden erkeğin önüne geçmektedir. Boşanma ya da ölüm nedeniyle parçalanmış ailelerde ise kadın, çocuklar için hem anne hem de baba olmakta ve bu durum çocuklar tarafından tamamen kabul görmektedir. Çekirdek ve boşanma ya da ölümün gerçekleştiği ailelerde kadınlar, dilencilikten edindikleri deneyimle daha aktif ve girişimci konuma gelerek bu özelliklerini çocuklarını dilendirmemek üzere sosyal ve ekonomik desteklere başvurmak için kullanmışlardır. Bu kadınlar 400-500 TL'lik bir kazançla aileyi ayakta tutmak konusunda başarılı olmakta ve bu başarı kadını çocukların gözünde daha üst bir statüye yerleştirmektedir. Güçsüzlük ve kararsızlığın söz konusu olduğu kaotik ailelerde ise yalnızlaştırılan kadınlar, sosyal ve ekonomik destekten faydalanarak çocuklarını okutsalar da eşlerinin bir gün bu gelire el koyacağı gibi endişeler yaşayabilmektedirler.

Hane yapıları çözümlemelerinin sağladığı önemli bir bulgu, kadınların boşanmaya istekli ya da bunu gerçekleştirebilecek güçte olmalarıdır. Bu da, eğitimsiz kadınlarda dahi eşleri tarafından sömürüldükleri bir aile yapısını dönüştürebilecek bir potansiyel olduğunu göstermektedir. Ancak kadınlar, eğitimin en temel aşaması olan okuma yazma bilmekten bile yoksun bırakılmış oldukları için üretim ilişkilerine eklenilebilecek en ufak bir vasa sahip değildir. Sınıfaltı yoksulluğunun hane yapılarındaki dönüşümle birleşiminin oluşturduğu manzarada kadınlar yalnızlaşmakta, çaresizleşmekte ve hiçbir vasıf gerek-

tirmeyen dilenmeye, daha çok da mendil satarak dilenmeye yönelmektedir. Bu noktada boşanacak güçte olmaları, bağımsız, geçinebilecek ve çocuklarını yetiştirebilecek, insan onuruna yaraşır bir hayata kavuşmalarını sağlayacak bir seçenek sunmamakta, onları eşlerinin boyunduruğundan kurtararak kamusal alana çıkmalarını sağlasa bile, yeni eşitsizlik alanlarına, ezilme ilişkilerinin ve çeşitli risklerin doğrudan yaşandığı bağlamlara, mekânlara, sokaklara itmektedir. Kadınlar bu noktada etraflarında oluşan rol modellere uygun biçimde hareket edebilmektedir. Sokağa çıkmalarını önleyecek kadar çok çocuklu kadınlar ise yaşı daha büyük çocuklarını “selpağa yollamak” tadır. Eğreti/kaotik ailelerde de terk edilmenin getirdiği çaresizlikler, kadınları aynı deneyimlerle buluşturmaktadır.

Aile yapısındaki dönüşümün temel sonuçlarından olan hane reisinin kadın olması durumunun yoksullukla birleşimi, ilgili literatüre uygun biçimde, dilenciliğin iki özgün biçimi olarak kadın ve çocuk dilenciliğini meydana getirmektedir. Aile yapılarındaki dönüşüme koşut olarak hane üyelerinin geçim olanakları ve biçimleri de değişmekte, bu anlamda farklı tipolojiler ortaya çıkmaktadır. Ankara'nın çöküntü alanlarındaki bu geçim tipolojileri, izleyen bölümde çözümlenecektir.

Kentsel geçim olanaklarının daralması ve hane üyelerinin geçim kaynakları

Yoksullukla birleşen bir başka risk ve dezavantaj olan kentsel geçim olanaklarının daralması, göç söz konusu olmasa da gerçekleşebilmektedir. Nitekim doğma-büyüme Ankaralı olan ve Ankara'nın çöküntü alanlarında yaşayan yanıtlayıcılar da çeşitli nedenlerle geçim sıkıntısı yaşayarak dilenmeye başlamıştır. Bu bölümde hane üyelerinin geçim sıkıntısı sonucu dilenciliği kapsayacak biçimde izledikleri geçinme stratejilerine yer verilecektir. Bu kapsamda öncelikle dilencilik ve başka gelir elde etme etkinlikleri, geçim sıkıntısı ve son olarak bir diğer geçim stratejisi olan sosyal yardımlardan/sosyal ve ekonomik desteklerden faydalanma düzeyi ele alınacaktır.

Dilencilik ve gelir elde etmek için yürütülen diğer etkinlikler: "Karnım açtı. Çarem yoktu."

Hanelerde üyelerin çalışma ya da gelir getirici etkinliklerde bulunma biçimleri, hane yapılarına dair çıkartılan tipolojiye ve hane yapısındaki dönüşümlere uygundur. Çekirdek ve parçalanmış ailelere dair önceki bölümde yapılan tipolojinin, Alundag bölgesi ağırlıklı olmak üzere, Ankara'nın çöküntü alanlarında yaygın olduğu söylenebilir. Tablo 6 ve Tablo 7, dilencilerin hanelerindeki geçinme durumlarına dair veriler sağlamaktadır.

TABLO 6
Hanedeki Geçinme Durumları

	<i>Başka iş yapmamış dileniyor</i>	<i>Başka iş yapmış dileniyor</i>	<i>Artık dilenmiyor/ çalışmıyor</i>	<i>Hem dileniyor hem çalışıyor</i>	<i>Diğer hane üyelerinin gelir elde etme durumu</i>				
					<i>Eşi var gelir yok</i>	<i>Eşi var gelir var</i>	<i>Eşi yok gelir yok</i>	<i>Anne baba para kazanıyor</i>	<i>Anne baba para kazanmıyor</i>
Kadın sayısı	5	7	3	3	1	5	8	-	-
Erkek sayısı	1	2	-	-	2	-	1	-	-
Çocuk sayısı	2	-	6	-	-	-	-	5	3
Toplam	8	9	9	3	3	5	9	5	3

TABLO 7
Hanedeki Erkeklerin Gelir Elde Etme Biçimleri

	<i>Hurdacılık</i>	<i>Çöp toplama</i>	<i>İşportacılık</i>	<i>Hamallık, işportacılık</i>
Kadınların eşlerinin sayısı	1	2	1	1
Çocukların babalarının sayısı	-	2	2	-
Toplam	1	4	3	1

İlk aile tipi olan çekirdek ailelerde gelir getirici etkinlikler açısından dört farklı örüntü vardır. İlki, evin reisi olan erkeğin

hurdacılık, çöp toplama ve işportacılık gibi geçici işler yaptığı, kadının ve/veya çocukların ise dilendiği ailelerdir. Bu ailelerde kadınlar dilencililiğin yanı sıra nadiren temizlik de yapmaktadır. Örneklemedeki 12 çekirdek ailede 9 dilencinin (5 kadın, 4 çocuk) ailelerindeki gelir elde etme biçimleri bu şablona uymaktadır.²⁴ Çekirdek ailelerdeki ikinci örüntüde erkek işgöremez hale gelerek çalışmamakta, kadın ve/veya çocuklar dilenmektedir. Örneklemedeki bir kadın dilencinin ailesi bu kategoridedir. Çalışmayan erkeğin, eşini ve çocuklarını dilendirdiği üçüncü örüntüyle ilgili örneklemimizde bir veri yer almasa da bu hususa dair bilgiler görüşülen bazı yetkililerce aktarılmıştır. Dördüncü ve son örüntüde ise, erkekler dilenerek gelir elde ederken kadınlar gelir getirici bir etkinlikte bulunmamaktadır. Örneklemeimizdeki 3 erkek dilencinin 2'sinin ailesi bu şekildedir.

Çekirdek ailelerdeki ilk örüntüde erkeklerin Tablo 7'de yer verilen hurdacılık ve çöp toplama gibi etkinlikleri yürütmelelerinin nedenleri, iş bulacak vasıflara sahip olmamaları, eğitimsizlik ve önceden bahsettiğimiz üzere işgöremezlik olarak sıralanabilir. Erkeklerce yürütülen bu etkinlikler kimi zaman birbirleriyle kombine edilebilmekte, örneğin erkek kimi zaman işportacılık kimi zaman da hurdacılık yapabilmektedir. Evin erkeğinin yaptığı işlerin belirsizliği ve geçiciliği dilenciler tarafından vurgulanmıştır. Emrah bu belirsizliği,

babam çalışıyordu da, bazen böyle... Günlük işler. Amele filan...

sözleriyle ifade ederken Sevilay,

benim eşim yani fazla çalışmıyor. Seyyar işte, bulduğu işi yapıyor, binaya yardım ediyor bana. Bizim oralarda iş çıkarsa ona gidiyor. Misal eşya taşınacak, ona yardımcı oluyor

biçiminde dile getirmiştir. Çekirdek ailelerdeki dilencilerin, bu işleri yapan eşlerini ya da babalarını çalışıyor olarak algılamak-

24 Bu örüntüye benzer sonuçlar, Gün'ün araştırmasında da bulunmaktadır. Araştırmada sokakta çalışan çocukların babalarının hamallık, inşaat işçiliği, hurdacılık, seyyar satıcılık gibi işler yaptıkları ve bir kısmının işsiz olduğu ortaya çıkmıştır (Gün, 2010: 125).

maları çarpıcıdır. Örneğin çocuk dilencilerden Sümeyra, görüşme esnasında öncelikle babasının çalışmadığını belirtmiş, daha sonra da kâğıt topladığını söylemiştir. Bu etkinliklerin çalışma niteliğinde görülmemesinin nedenleri, işin düzensizliğinden, belirsizliğinden, çoğu zaman geçici olmasından doğan düşük gelirli bir özellik taşıması ve dilencilerin işi, maaş ve sigortayla özdeşleştirmeleridir.

Çekirdek ailelerde sık sık kesilen ve sabit olmayan gelir biçimlerinin varlığına koşut biçimde kısa ve ani bir çözüm olan dilencilik, geçimlik faaliyetlerin tamamlayıcısı niteliğinde karımıza çıkmaktadır. Kadınlar dilencilüğün yanı sıra nadiren temizliğe de gidebilmektedir. Tablo 6'da görüldüğü gibi bu kadınların sayısı 3'tür.

Erkeğin çalıştığı, kadınların ve/veya çocukların dilendikleri hane örüntüsüyle ilgili önemli bir bulgu, kadınların dilenmelerinin ailelerde bir çatışma konusu olabilmesi ve kadınların, eşleriyle yaşadıkları gerilimlere rağmen gelir elde edebilmeleridir. Bora'nın yaptığı bir araştırmada da yoksul hanelerde görülen bazı erkeklerin, çok ağır yoksulluk koşulları altında bile eşlerinin çalışmalarını imkânsız gördükleri ortaya çıkmıştır (2007b: 114). "Kadınların ücretli çalışması, erkeklerin yenilgisi olarak" algılanmaktadır (2007b: 115). Yoksulluğun ağırlaştığı koşullarda erkeklerin evi geçindirme yükümlülüklerini yerine getirememelerinden dolayı Kandiyoti'nin ataerkil pazarlığı²⁵ çökmektedir (Bora, 2007b: 124).

Bizim araştırma bulgularımıza göre de eşlerinin itirazlarına uymayan kadınların daha ziyade "selpağa çıkarak" dilenmeleriyle izledikleri mücadele stratejisi, bir bakıma eşlerinin boyunduruğundan kurtulmaları anlamına gelse de, kadınların mücadeleleri sonucu elde ettikleri şey dilenmektir. Çekirdek ailelere mensup olan 4 kadın dilenci eşleriyle bu gerilimi yaşamaktadır. Eşi geçirdiği bir iş kazası sonucu işgöremez hale gelen Şehriban, bu gerilimi yaşayan dilencilerdendir:

25 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kandiyoti, 2013.

Eşim istemiyordu. Hâlâ da istemiyor. Tartıştık, kavga ediyorduk, işte gitme... Onun da zoruna gidiyordu işte, benim bu işi yapmam, ben de mecburuz diyodum, imkânımız yok. ... Başka iş yap da demiyodu bana. Çalışma diyodu, yani ne bulursan onu ye evde diyodu yani. Ben ne diyim, ama çocuk çok istiyodu, mecburum bir şeyler yapmaya. Bağırış çağırış, ben yine gidiyodum mendil satmaya.

Dilber'in eşinin de itiraz ettiği,

Eşim beni göndermek istemiyordu. Hep bayanız ya. Ben kendi şeyimlen çıkıyorum, anlayabiliyon mu? Eşimin yani şeyi yok. Çıkma diyor

ifadesinde gözlenmektedir. Görüldüğü gibi erkek, dilencilik düzeyinde dahi kadının kamusal alana çıkmasına alışık değildir. Örneğin Türkdogan'ın (1974: 21) ve Çoban'ın (2007: 62-3) gecekondulu yoksullarıyla yaptıkları araştırmalarda, araştırmalar arasındaki yıl farkına rağmen erkeklerin eşlerini çalıştırmak istemedikleri ortaya çıkmıştır.

Eşlerinin itirazlarına rağmen kadınların dilendikleri bu hanelerde eve getirdikleri gelir erkeklerin kazancından yüksektir. Bu durum kadınlara, kendi gelir elde etme stratejileri üzerinde söz söyleme hakkına sahip olmaları açısından bir üstünlük sağlamakta, böylelikle kadın ve erkek arasında bir statü farklılaşması meydana gelmektedir. Tüm bunlar, günümüzde cinsiyetler arasındaki ilişkilerde yaşanan dönüşümün sınıfsal yoksullarına yansımalarıdır. Örneğimizdeki kadınların, eşleri karşısında elde ettikleri üstünlüğün sokaktaki karşılığının ezilmek ve aşağılanmak olması, önemli bir çelişkidir. Kadınlar dilenerek gelir elde etmenin değersizliği üzerinde hemfikir olsalar da eve ekmek parası götürebilmek onlara kısmi bir huzur sağlamaktadır.

Tıpkı kadınlar gibi çocuklar arasında da, ailelerinin itirazlarına rağmen dilendiklerini belirtenler olmuştur.²⁶ Yetişkin dilencilerden Asiyeye de, çocuklarının çalışmak istediğini, ancak

26 8 çocuğun 3'ü bu yönde veriler sunmuştur.

eşiyile kendisinin buna izin vermediklerini belirtmiştir. Sevilay ise çocuğunun kendisinden habersiz mendil satmaya gittiğini,

bizi görünce, bir de benim büyük oğlum, yani dediğini yerine getiremeyince benden izinsiz yani habersiz bir iki kere lambaya neyin gitmiş

sözleriyle ifade etmiştir. Buradaki “bizi görünce” ifadesi Sevilay’ın oğlunun kendisine öykündüğünü göstermektedir.

Ancak ailelerinin dilenmelerine izin vermediğini iddia eden çocukların ve çocuğunu dilenmeye yollamadığını belirten kadınların sunduğu veriler ihtiyatla değerlendirilmelidir. Örneğin çocuklarının dilenmesine izin vermediğini iddia eden, ancak kendisiyle sokakta yaptığımız görüşmede, yanında 10 yaşlarındaki oğlu da bulunan Asiye, bu çocuğunun “erkek olduğu” için geldiğini ileri sürmüştür. İdil’in, annesinin çalışmasını nasıl karşıladığı sorusuna verdiği ilk tepki ise,

bilnem, annem bi şey demedi...

biçimindedir. Ancak İdil, hemen akabinde annesinin çalışmasını istemediğini, kendisinin ise “kardeşlerini aç bırakmamak” için çalıştığını dile getirmiştir. Zaten İdil’in annesi Nurten’le yapılan görüşmede Nurten açıkça, yaşadığı tarifi imkânsız çaresizlikler sonucu çocuğunu çalışmaya yolladığını itiraf etmiştir. Burak’ın annesi Sena da benzer deneyimi yaşayanlardandır:

Mecbur kaldık. Kirayı ödeyemiyoruz... Mesela çocukların görüyo, istiyo. Ayakkabıları yok, bir şey yok. Mecbur gönderiyok çocukları. Bizimkinin de (kocasını kasteder) fazla işi yok. Bir gün var, bazen bir hafta, iki hafta yoktur...

Emrah’ın annesi Leyla ise, çocuğunun kendisinden habersiz mendil sattığını söylese de Emrah, annesinin kendisine bazen izin verdiğini bazen de, özellikle Emrah, çocuk polisi tarafından yakalandıktan sonra izin vermediğini belirtmiştir. Emrah yine de hâlâ nadiren annesinden habersiz mendil satmaya gittiğini ifade etmiştir.

Dilencilerin anlatılarında rastlanmayan, ancak görüşülen 3

yetkili (2 sosyal hizmet uzmanı ve bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı yetkilisi) tarafından aktarılan çekirdek ailelerdeki bir diğer örüntü, erkeklerin çalışmadıkları ve eşlerini ve çocuklarını kimi zaman zorla dilendirdikleri bir özellik taşımaktadır. Örneğin bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı yetkilisi bu örüntüyü,

hep kadınlar dileniyor. Erkekler ya kahvede, ya çalışmıyor, evde...

biçiminde dile getirirken bir sosyal hizmet uzmanı bu örüntü kapsamında "dilendirmeyi meslek edinen" ailelerden bahsetmiştir:

İşin kolayına kaçan aileler. Dilendirmeyi meslek ediniyor. Özellikle de kocaları tarafından özendiriliyorlar bayanlar. Belki kendileri isteyerek çıkmıyor. Ama eşleri, gideceksin, bana para getireceksin, nasıl yaparsan yap! Ben işte kâğıdımı oynuyorum kahvede, sigaramı içeyim, bana para bulmak zorundasın. Çünkü erkek çıktığında kazanamaz. Tek başına dilense, biraz çalış denir, değil mi?

Erkek dilencilerden Muharrem ve Bekir'in ailelerinde görülen, çekirdek ailelerdeki son örüntüde ise yaşlı ya da engelli olan erkek dilenmekte, eşi ise hane içi işlerle ilgilenmekte ve hastalığı ya da yaşlılığı dolayısıyla çalışmamakta/dilenmemektedir.

Parçalanmış ailelerde ise kadınların çocuklarını dilenmeye yolladıkları, onlarla birlikte ya da tek başlarına dilendikleri, bir önceki bölümde belirtilmişti. Bu anlamda, hem kaotik hem de boşanmanın/aile reisinin ölümünün gerçekleştiği parçalanmış ailelerde tek gelir getirici etkinlik dilenmedir.²⁷ Boşanmış ya da eşi ölmüş kadınlarda kadının kamusal alana çıkarak gelir getirici etkinliklerde bulunması konusunda bir gerilim olmadığı için kadınlar daha özgür ve planlı hareket edebilmektedir. Eşi-

27 Boşanma ya da vefat dolayısıyla ailesi parçalanmış olan 10 dilencinin 6'sı yalnız dilenmekte, 3'ü ailenin diğer üyeleriyle dilenmekte, biri ise artık dilenmemektedir.

nin ölümü sonucu ailesi parçalanmış ve dilenmeye başlayan 78 yaşındaki Kezban'ın,

Karılar yapmaz, beyler yapar. Bizim gibi işte dul kalan, öte kalan çıkarsa çıkıyor. Yoksul kalan, ekmeksiz kalan, giderse gidiyor. Dul avratlar gidiyo. Benim bacım var mesela, onun da beyi öldü, o da gidiyo

ifadesi, kendi kuşağındaki, sadece eşsiz kalan kadınların dilendikleri hanelerin varlığını göstermektedir. Kaotik ailelere mensup 2 dilenciden biri olan İdil'in ailesinde ise İdil, sosyal ve ekonomik destek bağlanmadan önce gelir getirici etkinlikte bulunan tek kişiymiş Kiraz'ın ailesinde bu durumun aksine, yardım bağlanmadan önce ailece mendil satarak dilenilmiştir.

Önceden yapılan işlerde tutunamama ve geçim sıkıntısı

Dilencilerin önceden yapılan işlerde tutunamamaları, geçim sıkıntısı yaratan etmenlerden olup dilencilik sürecini hızlandırmaktadır. Geçim sıkıntısını ele almadan önce Tablo 8'den izlenebilen ve dilenciler tarafından yapılan işlere değinilmelidir.

TABLO 8
Önceden Yapılan İşler

	<i>Temizlikçilik</i>	<i>İnşaat işçiliği</i>	<i>Bulaşıkçılık</i>	<i>Çöp toplayıcılığı</i>	<i>Bohçacılık</i>
Kadın	7	–	1	1	1
Erkek	–	2	1	–	–
Toplam	7	2	2	1	1

Tablodan da izlenebileceği gibi, dilenciler tarafından önceden yapılan işler temizlikçilik, inşaat işçiliği, bulaşıkçılık, çöp toplayıcılığı ve bohçacılıktır. Bekir ve Muharrem önceden inşaatta çalışmış olup Bekir buna ek olarak bulaşıkçılık yapmıştır. Fiziksel engelli olan ve birkaç kez ameliyat olmasına rağmen sağlığı düzelmeyen Enver ise bu durumun istisnasıdır. Nitekim Ankara'ya geldiğinden beri, 16-17 senedir mendil sattığını

belirten Enver, önceden bir işte çalışmadığını dile getirmiştir.

Tablodan da okunabileceği gibi kadınlar tarafından dilencilikten önce yapılan işler çeşitlidir. Örneğin dilencilige başlamadan önce kâğıt toplayan Sevilay, bu işi çeşitli dezavantajları yüzünden bırakmak zorunda kalırken dilencilikten önce bulaşıkçılık yapan Şehriban'ın deneyiminde, kadın bedeni üzerindeki denetim biçimlerinin izleri fark edilmektedir:

Ben birkaç kere kap yıkamaya falan gittim lokantalara, bulaşık yıkamaya gittim. Biri yevmiyemi vermedi, öteki dedi yok makyaj yapıcan, yok pantolon giyecen filan dediler bana. O da ben iki çocuk annesiyim, bana uymadı, tuhafıma gitti. O yüzden benim de zoruma gitti, ben de dedim, peçete satıcam. Ben de peçete satmaya başladım. ... Ben dedim, kendimi göstermeye gelmiyorum, namusumlan çalışmaya geliyorum, beni böyle kabul ediyorsan çalışayım. Etmiyosan çıkmak istiyorum.

Bohçacılıktan dilencilige sürüklenen Dilber ise, bu deneyimini şu şekilde aktarmaktadır:

Biz büyüklerimizden, atalarımızdan gördük. Bizim gerçek şeyimiz bohçacılık, dilenme değil. Bitti, o bohçacılığı yiyince tutunacak dalımız kalmadı. Benim beş tane bebeğim var, ellerinden öper. Biz çok fakiriz. İstersen evime götürüyüm seni yani. Sobanın üstünde ekmek, yemek yapıyoruz, ellerimi görüyor mu? Biz böyle değildik, bu hale geldik. Şimdi kredi kartları çıktı, anlayabiliyon mu, mağazalar açıldı ya lüküs mağazalar... Kimse bohçacıdan mal almıyor yani. Ondan biz böyle olduk. Şimdi selpak satıyoz.

Dilber'in iş deneyimi ve bunu aktarma biçimi birçok dilenciden farklılaşmakta ve bu yüzden özgün bir nitelik göstermektedir. Öncelikle Dilber, eskiden daha vasıflı bir iş yaptığını ve bu işin geleneksel boyutlarını, işi "atalarından öğrendiğini" biraz da gururla vurgulamıştır. Dilber'in ailesinden gelen ve kuşaktan kuşağa aktarılan bohçacılık, bu anlamda bir aile işidir. Yeni ekonomik düzenin geleneksel bir iş olan bohçacılığı alt ettiğinin ve bundan para kazanmanın imkânsızlığının farkında

olan Dilber'in anlatısını özgünleştiren bir başka nokta, yürüt-tüğü etkinliği açıkça "dilenme" biçiminde ifade eden tek dilen-ci olmasıdır. Bunun aksine örneklemedeki mendil satan dilenci-ler görüşmeler sırasında çalışuklarını; mendil satmayan dilen-ciler ise "durduklarını", "istemeye çıktıklarını", "oturdukları-nı" ve "dikildiklerini" ifade ederek dilenme sözcüğünü kullan-maktan kaçınmışlardır.

Kadınlar tarafından dilencilikten önce yapılmış en yaygın iş temizlikçiliktir. Tablodan da görüldüğü gibi 7 kadın (Nurse-ma*, Sevilay, Şehriban, Raziye, Meryem, Zeliha, Fikriye) önce-den temizliğe gitmiştir. Bu 7 kadın da temizlik işini tanıdıkları vasıtasıyla bulmuştur. Ancak temizlikçilik 7 kadından 6'sı için gündelikçiliğe dönüşmemiş, düzensiz ve arızı bir nitelik taşı-mıştır. Örneğin üç dört sene önce 1-1.5 yıl boyunca temizliğe giden Raziye, bu işi "telefon ederlerse" ve "iş çıkarsa" yaptığını belirtmiştir. Fikriye de bu düzensizliği,

Ev temizliği çıkmayınca mecbur selpakları geçiniyorum. Ça-
ğırın olursa, arkadaşlarım gelir haber verirlerse gidiyordum.
Sonra çıkmadı

sözleriyle ifade etmiştir. Kısa bir süre temizliğe giden ve bir da-ha gündelikçilik bulamamasının nedenini "çevresinin de zaten fakir olmasına" ve etrafında gündelikçilik yapanların yeterin-ce bulunmamasına dayandıran Sevilay ise, trafik lambalarında mendil sattığı zaman birçok kişiye temizlik işi bulabilmek için telefonunu verdiğini, ancak çok istemesine rağmen böyle bir iş edinemediğini aktarmaktadır. Şehriban'ın da çok sınırlı bir te-mizlikçilik deneyimi olduğu,

Benim arkadaşım vardı, o beni bir iki kere götürdü. Arkadaşı-mın kendi kızının durumu da kötüydü, sonra kusura bakma, ben kendi kızımı götürmek zorundayım, dedi. Ondan sonra kendi kızını götürmeye başladı

sözleriyle ortaya çıkmıştır. Gündelikçilikte düzenli çalışma-sı açısından dilencilerin genel eğiliminden bir sapma gösteren Meryem ise, 20 yıl boyunca düzenli olarak gündelikçiliğe git-

miştir. Bu sürenin uzunluğu, düzenli çalışmanın Meryem'e bir beceri kazandırdığını göstermektedir. Ancak Meryem'in yaşının ilerlemesiyle oluşan sağlık sorunları, artık gündeliğe gitmesine imkân vermemektedir. Zeliha da sağlık sorunları nedeniyle artık temizliğe gidememektedir.

Örneklemdaki 15 kadın dilenciden 7'si ise, daha önce başka bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir.²⁸ Önceden bir işte çalışmayan kadın dilencilerden Feride** "çevresi olmadığı", İtır ise "çocuklarına kıyamadığı" için temizliğe gidemediğini belirtmiştir. Bu bilgiler, ev temizliğine gitmenin yoksul kadınlar için bir iş imkânı yaratmasına rağmen her yoksul kadının buna ulaşabilmesinin mümkün olmadığını ve esasında kadın yoksulluğunun ne kadar katmanlı bir özellik gösterdiğini hatırlatmaktadır.

Örneklemdaki kadın dilencilerin bir iş olarak görmedikleri temizlikçilik, 3 kadın dilenci tarafından geçim sıkıntısını aşmak için ek bir iş olarak yürütülebilmektedir.²⁹ Bu 3 kadından Sevilay, az önce belirttiğimiz gibi gündeliğe gidemese de, evlerinin yakınındaki bir apartmanın merdivenlerini yıkamaktadır. Şu an bir apartmanın kapıcı dairesinde oturan, binayı temizleyen ve karşılığında kira ödemeyen İtır'ın, bu anlamda görünüşte kapıcı olarak çalıştırıldığı ortaya çıkmaktadır. Eşinin vefatı dolayısıyla hane reisi olan Binnur ise,

bazen ev temizliklerine gidiyorum. Düzenli gidemiyorum. Bayramlarda, öyle şeylerde...

ifadesiyle temizlik ve dilenme etkinliğinin birleştiği bir başka örnektir. İlginç olan, hem İtır'ın hem de Binnur'un bu işleri dilencilik yaparken bulmalarıdır. İtır bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Onu da benim burada, ben bazen Maltepe tarafına gidip oturuyorum (dilenmeyi kastetmektedir), orada bir kadın vardı. Ka-

28 Ancak kırsal kökenli dilencilerin tarlada çalışmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Dilenciler bunu büyük ihtimalle bir iş olarak görmemektedir.

29 Örneklemdaki 3 kadın dilencinin bu durumda oldukları, bir önceki bölümde yer verdiğimiz Tablo 6'daki hem dilenen hem de çalışan dilencileri temsil eden hanede gözlenebilmektedir.

pıcı dairesi var girer misin, binayı yıkmak ister misin, dedi. Benim orada annem oturuyor, dedi. Onun vasıtasıyla tuttum.

Binnur da mendil satarken sohbeteye başlayan bazı kadınların onu temizliğe çağırdıklarını belirtmiştir. Bu son iki örnekte yoldan geçenlerle bir güven ilişkisi kurulduğu dikkat çekmektedir.

Temizliğe düzensiz gidilmesi, Ankara'nın çöküntü alanlarındaki geçim faaliyetlerinin düzensiz ve arızı karakterini yansıtırken örneklemedeki çocuk dilencilerden Menekşe'nin, annesinin hem "selpağa" hem de ara sıra temizliğe gittiğini dile getirmesi, tesadüfi temizlik faaliyetlerine dolaylı bir biçimde de rastlandığını göstermektedir.

Tüm kategorilerdeki ailelerde dilencilerin dilencilığa geçişlerinin temel nedenlerinden biri geçim sıkıntısıdır. Ancak ek işlere ve dilencilığa rağmen geçim sıkıntısının sürmesi kısır bir döngü yaratmaktadır. Geçim sıkıntısının dilencilik sürecini nasıl hazırladığını Bekir,

yoktu ne yapayım, yoktu... Karnım açtı. Çarem yoktu. Tanıdıklardan para iste, hangi birinden isteyecem. Lafım yalansa şu gözlerimi Allah elimden alsın

ifadesiyle belirtirken diğer dilenciler de "darda kalmak", "kim-seden yardım alamamak", "aç kalmak", "bir yerden geleninin olmaması", "yardım edeninin bulunmaması" gibi ifadelerle anlatmışlardır.

Dilencilerin hemen hemen hepsinin baş etmeye çalıştığı gündelik bir sorun olan giderilemeyen hane ihtiyaçları, görüşmelerde sıklıkla dile getirilmiştir. 26 dilenciden 20'si bu durumu açıkça ifade etmiştir. Geçim sıkıntısını oluşturan kalemler olarak kira, elektrik ve su faturaları, gıda harcamaları gibi zorunlu harcamalar sıralanmıştır. Bu kapsamda Raziye,

...Çalışmam lazım. İşte suyum birikti, elektriğim birikti. Yani bir yerden gelirim yok, elektrik faturam bile yanımda

ifadesiyle, Safiye:

...Kira parasını zor ödüyörüz. Kira 300 TL. Su parası, cereyan parası

sözleriyle, Dilber ise,

Bizim kira paramız var, sıkıştık. İki aylık, bak sana ne göstericem, bana inanmazsın. Faturaları ödeyemedik

ifadesiyle bu giderlerin baskısından bahsederlerken İtır, gıda ve giyim masraflarını karşılayamadığından şikâyet etmektedir:

Ne yapayım ablam, gücüm yetmiyor, yavrum yetmiyor... Yeri geliyor da ablam, inanın Allahınıza çocuklara peynir bulup da sofraya koymaya götüremiyom. İşte kimse kimsenin içini bilmiyo. Çocuğumun ayagındaki ayakkabı böyle yırtık ablam, alamadım...

Fikriye ise anlatısında geçim sıkıntısını oluşturan birçok bileşeni örneklemektedir:

Kiram var, elektriğim var, suyum var. Kâğıt toplar kocam, 10-15 milyon para alıyo. Nereye yetecek ablam? Küçük bebeğinin bezi var, sütü var, küçük çocuğunun yemeği var, kendi masrafın var, elektriği var, suyu var... Çıkamazsa hiç kazanamıyo. Düzensiz yani. Sokaktakiler karton falan atarlarsa alıcak onu, götürecekt, o da 500.000 TL kilosu. 5-10 milyon kazanacak da eve getirecek. Onu yicen mi, kiraya mı biriktirecen... E çocuğun okul masrafları oluyor, defterini, kalemini mi alacan... Aylığımız yok...

İtır, geçim sıkıntısını aşmak için yaratıcı çözümler bulabilmenin örneğidir:

Bayramın birinci günü ete gittim ablam, ne yalan söyleyeyim... Et toplamaya gittim. Çocuklarıma getirdim, bi pişirimlik. Kesenlerden istedim. Akşama kalmamın sebebi şu, aşağıya meyve falan çıkıyor, domates, biber, patlıcan falan çıkıyor ya. Onları götürüyom...

Okul çağındaki dört oğlunu da okutan İtır, ayrıca okullarda çocuklardan para istenmesi uygulamasına itiraz etmiş ve okul idaresinden bu konuda muafiyet istemiştir:

Çocuklarımı kendim okutuyom, kendim bakıyom. Valla sana açık konuşayım. Kıyafetlerini alamadım. Öğretmenlere gittim, dedim ki, elimizde oldukça gidip tek tek tek tek giydirim dedim. Hepsine birden gücüm yetmiyor. Yok. Allah da biliyo, kul da biliyo yok. Valla benden temizlik parası istemeyin, okul ihtiyacı parası istemeyin, dedim.

İtır'ın, izlediği bu geçim stratejileriyle mücadeleci bir kadın olduğu görülmektedir.

Geçim sıkıntısına dair aktarılan bilgilerin istisnaları Meryem ve Muharrem'dir. Meryem, babasından kalan Bağ-Kur maaşını aldığı için kendini görece yoksul görmeyerek şükretmektedir. Ancak Meryem dâhil olmak üzere bütün dilenciler, aynı ya da nakdi yardımlara açıklardır. Yaşadıkları geçim sıkıntısının etraflarındaki bazı kişilerce bilindiğini ifade eden 4 dilenci, arada sırada yardım görmektedir. Örneğin Meryem, eskiden temizliğe gittiği kadınlardan yardım almaktadır. Yapılan yardımlar özellikle çocuklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Dilber, çocuklarının okulundan bazı öğretmenlerin çocuklarına ayakka-bı yardımı yaptıklarından ve sokakta dilenirken, yoldan geçen bir adamın çocuğuna ayakkabı verdiğinden bahsederken çocuk dilencilerden İdil, öğretmenin kendisine 50 TL yardım da bulunduğunu ifade etmekte, Kiraz ise okullarında kendilerine kırtasiye yardımı yapıldığını,

verdiler bize kalem, defter, kitap, cetvel, sulu kalemler verdiler hep...

sözleriyle anlatmaktadır. Mihrimah ve Sümeyra'nın anneleri Feride** de, çocuklarına bayramda kıyafet yardımı yapıldığından bahsetmiştir.

Dilenme-yardım ilişkiseliliği: Sosyal yardımlardan ve sosyal ve ekonomik destekten faydalanma

Dilencilerin hemen hemen hepsinin, hanelerin geçim kaynaklarının önemli bir kalemi olan sosyal yardımlardan faydalandıkları, Tablo 9'da görülmektedir.

TABLO 9
Sosyal Yardımlardan Faydalanma Düzeyi

	<i>Aynı yardım alanlar</i>	<i>Hem aynı hem nakdi yardım* alanlar</i>	<i>Yeşil kartı olanlar</i>	<i>Maaşı olanlar</i>	<i>Aynı ya da nakdi yardım almayanlar</i>
Kadın	12	2	9	1	1
Erkek	1	–	2	1	2
Çocuk	7	6	–	–	1
Toplam	20	8	11	2	4

(*) Nakdi yardımdan kasıt, sosyal ve ekonomik desteklerdir.

Tablodan da görülebileceği gibi örneklemimizdeki dilencilerin hemen hemen hepsi yardımlardan yararlanmaktadır. Bu yardımlar, kaymakamlık ya da belediyelerce sağlanan aynı yardımları ve 19235 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliği'nin 6. ve 17. maddelerine³⁰ göre verilen sosyal ve ekonomik destekleri³¹ kapsamaktadır. Görüldüğü gibi dilencilerin 20'si kaymakamlık ve belediyelerce sağlanan aynı yardımlardan, 8'i ise hem bu aynı yardımlardan, hem de 19235 sayılı yönetmeliğe göre sosyal ve ekonomik desteklerden faydalanmaktadır. Bu durum ayrıntılı olarak çözümlenmeden önce Türkiye'de dağıtılan sosyal yardımlardan kısaca bahsedilmelidir.

30 http://www.cocukhizmetleri.gov.tr/upload/cocukhizmetleri.gov.tr/mce/yonetmelikler/shcek_ayni_nakdi_yardim_yonetmeliginde_degisiklik_1.pdf, (21.09.2013).

31 Sosyal ve ekonomik destekler kavramsal olarak şartlı eğitim yardımı niteliğindedir. Ancak kaymakamlık tarafından verilen şartlı eğitim yardımları, sosyal ve ekonomik destek biçiminde adlandırılmamakta ve sosyal yardımlar kategorisinde yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.alindag.gov.tr/default_B0.aspx?content=1020, (28.01.2014).

Türkiye’de sosyal yardım yapan kurumların başında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ve belediyeler gelmektedir (Dönmez vd., 2010: 238). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kaymakamlıklara bağlı olup hem aynı hem nakdi yardım yapmaktadır. Belediyeler de benzer biçimde aynı ve nakdi yardım yapmaktadır (Çiçek, 2010). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü fonlarınca sağlanan sosyal yardım programları ise aile, eğitim, sağlık, özürü yardımından, özel amaçlı yardımlardan ve proje desteklerinden oluşmaktadır. Aile yardımları gıda, yakacak ve barınma yardımlarından; eğitim yardımları eğitim materyalinden, şartlı nakit transferinden, öğrencilere sağlanan barınma, ulaşım, öğle yemeği imkânlarından, yüksek öğrenim bursundan, ücretsiz kitap dağıtımından; sağlık yardımları tedavi desteklerinden, şartlı nakit transferinden; özürürlere yönelik yardımlar ise özürürlü ihtiyaç yardımları ve özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınması uygulamalarından oluşmaktadır (Boybek, 2010: 43-46). Boybek’in (2010: 123) ve Dönmez ve arkadaşlarının (2010: 111) araştırmalarına göre yararlanılan yardımların yoğunlaştığı alanlar gıda ve yakacaktır.

Bizim araştırmamızın bulguları da dilencilerin belediyeler ve kaymakamlıklarca sağlanan gıda ve yakacak yardımlarından, ayrıca sosyal ve ekonomik desteklerden yaygın biçimde yararlandıkları yönündedir. Sosyal ve ekonomik desteklerden yararlananların tümü, aynı yardım da aldıkları için örneklerimizde sadece bu desteklerden faydalanan dilenciler bulunmamaktadır. Sosyal yardım almayan dilencilerin sayısı 4’tür (Selen, Bekir, Enver ve Meryem). Bu dilencilerden Bekir ikametgâhı olmadığından sosyal yardım alamamaktadır. Meryem babasının Bağ-Kur maaşını aldığı için, önceden belediyeden aldığı gıda yardımının, Enver ise mendil sattığı gerekçesiyle ihbar edilmesi sonucu gıda yardımının kesildiğini ifade etmişlerdir.

Birkaç ayda bir verilse de, dilencilere bir tüketim düzeyi sağlayan sosyal yardımlardan olan aynı yardım paketini Şehriban ayrıntılarıyla anlatmaktadır:

Bulgur geliyo, zaten bi kolisi sade makarna çıkıyo, 20-25 tane makarna çıkıyo içinden. Bulgur çıkıyo, nohut çıkıyo, fasulye çıkıyo, bi teneke zeytinyağı çıkıyo. İşte 2 kg zeytin çıkıyo. 3 koli geliyo. Bir kutu erzak geliyo, bir kutu sabun, deterjan geliyo, bi kutu kahvaltılık geliyo. Başka da bi şey yok. Zaten 2 ayda ne yetecek. Bazen 3 ayı buluyo, bazen 4 ayı buluyo gelmesi.

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı yetkilisinin aktardığı ve yardımlar için çoğunlukla kadınların başvurduğunu gösteren,

Hep kadınlar yardım almaya geliyorlar. Erkekleri getiremiyoruz. Yaşlı adam tek tük geliyor

sözleri, dilencilerin anlatularıyla uyumludur. Örneğin Cemile, yardımlar için başvurma sürecini:

Kadınlar, bayanlar söyledi geldim. Komşular... Allah razı olsun diye ifade ederken Asiye,

Eşim gidiyor yardım istemeye kaymakamlığa. Benim okumam eğitimim yok, imza atamıyorum. Eşim beş sene okumuş, hatta diploması var

sözleriyle bu durumun istisnasını oluşturduğunu açığa çıkarmaktadır.

Kısacası sosyal yardımlar, örneklemimizce de temsil edilen Altındağ bölgesinin çöküntü alanlarındaki dilencileri de içeren yoksul kitleleri ilgilendiren bir geçim kaynağıdır. Başka araştırmalarda bu bulgulara koşut verilerin varlığı çarpıcıdır. Bu kapsamda sosyal yardım alanların önemli bir bölümünün çalışma ve üretim çağında bulunmaları, eğitim seviyelerinin çok düşük olması (Aksan, 2012: 17; Boybek, 2010: 123), yardım alan erkeklerin daha ziyade iş buldukça çalışmaları, kadınların ise ev işleriyle meşgul olmaları (Aksan, 2012: 17), eğitim düzeyi düşük ve vasıfsız kadınların yardımlara başvurdukları, parçalanmış ailelere rastlanması (Dönmez vd., 2010: 237-8) gibi bulgular örnek olarak gösterilebilir. Bu araştırmalardaki sosyal yar-

dım yararlanıcılarının profilleri, bizim yanıtlayıcı profilimizle benzerdir. Görüştüğümüz sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı yetkilisi de, yardım ettikleri 60 bin civarındaki kişinin % 15-20'sinin dilendiğini, kimi zaman yararlanıcılara cami önlerinde dilenirken rastladıklarını ifade etmiştir. Böyle bir durumda yetkililerin yardımı kesmek gibi bir yetkileri bulunmamaktadır. Yardımlar yararlanıcıların evlerine götürülmekte ve dönemsel olarak yapılmaktadır.

Türkiye'de sosyal yardımların uygulanma biçimiyle ilgili bazı eleştiriler yapılmaktadır. Örneğin sosyal yardımlarla ilgili bir araştırmada yardımların dağıtılmasıyla ilgili bir standardizasyon bulunmamasının, yardımların kimi zaman hak etmeyenlere de verildiği yönündeki iddiaları doğrulayabildiği ortaya çıkmıştır (Dönmez vd., 2010: 239). Bu kapsamda yardımlar, kimi zaman kayıt alınmadan ve belgesiz yapılabilmekte (2010: 239), muhtaçlık durumuyla ilgili düzenli tespitler yapılmadığı ve bir veri tabanı olmadığı için tekrarlanabilmekte, sosyal yardım almak bir alışkanlığa dönüşebilmektedir (2010: 241). Bizim araştırmamız kapsamında görüştüğümüz sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı yetkilisi de, aynı sorunlarla karşılaştıklarını ifade ederek mahallelerde yaptıkları araştırmalar sonucu araba, hatta ev sahibi yararlanıcılar olduğunu öğrendiklerini belirtmiştir. Yararlanıcılar bu gayrimenkulleri kendi üzerlerine almadıkları için sağlanan yardımlar kesilememektedir. Bu gayrimenkullerin kimi zaman hırsızlık yapılarak satın alınabildiğini de dile getiren yetkilinin anlatısı, yardım sağlanan bölgenin kriminal özellikler taşıdığını ortaya çıkarmaktadır. Yetkili, yardım almak için özür lü raporu alanların varlığından da bahsetmiştir.

Bu bulgularımız, Önder ve Şenses'in belirttiği, sosyal yardımların keyfi biçimde dağıtılması ve hedef kitlenin sınırlarının aşılması gibi sorunların (2006: 210) varlığıyla örtüşse de bu durum, tüm yararlanıcıların ihtiyaç halinde bulunmadıkları ve kriminal faaliyetler yürüttükleri anlamına gelmez. Yanıtlayıcıların anlatılarından, yardımlara gerçekten ihtiyaçları olduğu ortaya çıkarken ihtiyaç halindekilerin varlığı, görüşülen

sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı yetkilisi tarafından da doğrulanmıştır.

Dilencilerin kaymakamlık ve belediyelerden aldıkları sosyal yardımlardan faydalanma biçimleri bu şekildedir. Dilencilerden, Konya'da dinî eğilimli bir dernekten yardım almış olmasıyla bir istisna teşkil eden Meryem ise, yaşadığı deneyimi şu şekilde aktarmaktadır:

Bana bir kadın dedi ki, seni ...'ye götürüyem, dedi. Yardım eden yere. Beyaz eşyan yoksa dedi o kadın, buzdolabıyla dedi, giderim dedim. Orada dedim ki, gidelim evime bak, sana söylesem inanmazsın, dedim. Hadi gidelim dedi, arabamı alayım dedi. Eve geldik, oturduk. Mutfağa baktı, eve baktı. Tamam teyzecim, dedi. Sana bir buzdolabı dedi, bir çamaşır makinası dedi. Şimdi oradan alıp sana buraya getiricem, dedi. Bir de ufak televizyon getirdi. Allah ondan bin kat razı olsun. Bıraktı, gitti. Oğlan işten geldi. Ne o ana dedi. Başına devlet kuşu mu kondu, dedi.

Bu örneğe, dinî cemaatlerin sosyal yardım düzeyini aşan destek boyutlarını gösterdiği için yer verilmiştir. Bu yardımların karşılıksız sağlanması düşündürücüdür.

Sosyal yardımlardan sonra çocuk dilencilerin yaygın biçimde yararlandıkları yardımlar, sosyal ve ekonomik desteklerdir. Görüşülen 8 çocuk dilencinin 6'sı sosyal ve ekonomik destek almaktadır. Kadın dilencilerden Sevilay ve Şehriban ise, çocukları için sosyal ve ekonomik destekten faydalanmaktadır. Bazı ailelerde sosyal ve ekonomik destek, aynı sosyal yardımlar dışında tek geçim kaynağı dahi olabilmektedir. Bazı dilencilerin bu yardımı "maaş" diye nitelendirmeleri, bu durumun çok açık ve ilginç bir göstergesidir. Örneğin parçalanmış ailelere mensup çocuk dilenciler olan Kiraz ve İdil'in aileleri, sadece sosyal ve ekonomik destekle geçinmektedir. Kiraz'ın annesi Nursema'nın*,

bu maaşları geçiniyorum işte. İşte idare ediyoruz işte...

sözlerinden, bu yardımı bir geçinme biçimi olarak benimsediği fark edilmektedir.

Yine çocuk dilencilerden iki kardeş olan Mihrimah ve Sümeyra'nın astım hastası babaları nadiren kâğıt topladığı ve aneleri halihazırda gelir getirici bir etkinlikte bulunmadığından, hanenin geçim kaynağını büyük ölçüde bu destek oluşturmaktadır.

Ailelerin çocukları için sosyal ve ekonomik desteklerden faydalanma ve böylelikle çocukların dilenmeyi bırakma süreçleri, polisin ya da nadiren zabitanın, yakaladığı çocukları ve aileleri ilgili kurumlara yönlendirmesi, “etraftan duymak” ya da çocukların öğretmenlerinin tavsiyeleri sonucu işlemektedir. 2 dilencinin anlatısında polisin, bir dilencinin anlatısında öğretmenin, bir diğer dilencinin anlatısında ise hem öğretmen hem de zabitanın, çocukları yardım almak üzere ilgili kurumlara yönlendirdikleri ortaya çıkmaktadır. Şehriban yaşadıklarını,

Allah razı olsun, bize bir imkân sağladılar. ...Zaten çocuğu çalıştırmak istemiyodum, iyi oldu...

sözleriyle aktarmaktadır.

Feride**'nin, kızları Sümeyra ve Mihrimah için yardım alma sürecinde çocukların öğretmenlerinin önemli bir işlevi olmuştur. Feride**³² bu yönlendirme sonucu sosyal ve ekonomik destek alabileceği kuruma başvurmuştur:

Ben söyledim öğretmenlerine. O bana kızardı. Derdi, sen niye bu çocuklarını dersinden ediyosun. Mihrimah'tan dergi parası, aidat parası isterdi, ben de gidip söyledim öğretmene. O da çok acırdı Mihrimah'a zaten. ...Dedim, benim çocuklarım bunlar, geçim edemiyorum, kız çocukları, bunlarla bir yere çıkamıyorum, dedim, her şeyle çocuklarım karşılaşıyo dedim, Allah razı olsun, onlar da yazdılar çizdiler. Anladılar vaziyetimizi. Bize her ay maaş bağlandı. 470 TL.

32 Feride Sümeyra ve Mihrimah'ın annesi olup önceden dilencilik yaptığı için örneklemedeki kadın dilenciler kategorisine dâhil edilmiştir. Bu yüzden araştırmada, bu ayrımın belirtilmesi için Feride ** işareti ile gösterilmektedir.

Nursema*³³ ise yardım alma sürecinde hem zabitanın, hem de kızı Kiraz'ın öğretmeninin yönlendirmesinin etkili olduğunu aktarmaktadır:

Zaten ben zabıtaya yakalanmıştım. ...Ben ağlamıştım, çocukları elimden alıcaklar diye korkmuştum. Yarın mayısa bağılıyolar dedi, kızını git dedi, bi daha getirme dedi. Orda yardımılan al çocuklarını okut dedi. Öğretmen de kızdı zaten. Götürme çocuklarını dedi. Sağa da bi yere yöneltecem dedi. Çocuklar hani istikballeriyle oynamayım, dedim okusun diye...

Nursema'nın* ifadelerinden, çocukların öğretmenin yardım alma sürecinde önemli bir rol oynamasına rağmen yakalanma sürecinde zabıtaya karşı duyduğu korkunun yardıma başvurma kararını hızlandırdığı tahmin edilmektedir.

Sosyal ve ekonomik desteğin bağlandığı çocukların genellikle okula yönlendirildiği, sosyal hizmet uzmanlarından biri tarafından şöyle açıklanmaktadır:

Bizde sokakta çalışanların çoğu okula gidiyor. Artık okula yönlendiriyoruz. Okula öyle böyle gidiyor bu çocuklar, ama işte sokakta çalıştıkları için devamsızlıktan kalıyorlar. Derslerini yapamıyorlar yani, aksama oluyor, kesinti oluyor. Kesintiye uğramışsa eğer, ya da desteğe ihtiyacı varsa öyle müdahalelerde bulunuyoruz. Yani çocuklar birazcık, evet bu anlamda ülke biraz mesafe kat etti gibi. Aslında orada da sorun var. İşte okul çağına gelmiş tüm çocukları okula gönderme zorunluluğu var aileler için. Zorunlu eğitim. İşte MEB bunun takibini yapsa, Emniyet ile işbirliği yapsa hiç sorun kalmayacak tabii.

Araştırmamızda yardımlarla ilgili en çarpıcı bulgu olan, sosyal ve ekonomik destek alındıktan sonra dilenciliğin kesilmesi durumu, dilenciliğin gerçekten ihtiyaçtan yapıldığını doğrulamakta, bu desteklere en çok dilencilerin ihtiyaç duyduğunu

33 Nursema Kiraz'ın annesi olup önceden dilencilik yaptığı için örneklemdaki kadının dilenciler kategorisine dâhil edilmiştir. Bu yüzden araştırmada bu ayrımın belirtilmesi için Nursema* işareti ile gösterilmektedir.

göstermektedir. Destek sonucu yaşanan dönüşümü Feride** şu şekilde anlatmaktadır:

Hayat şartları mecbur yapardı yeğenim. Çocuklarımla iyiliği için her zaman. Çocuklarım için yapım. ...Bir senedir ne kendim ne çocuklarım hiçbir yere gitmiyoruz. Çok dua ediyorum, Allahım herkesi kurtarsın, herkese yardım etsin. Çocuklarımla dersi bir bu sene içinde iyi oldu yeğenim. Yoksa çocuklarımla hep benle geldiklerinden derse çalışamazlardı. Yani doğru dürüst bir şeyimiz yoktu kine. Okul şeyimiz yoktu, ev düzenimiz yoktu... Gelir geçim sıkıntısı hep boynumuzdaydı. ...Bize maaş bağlandı, üstüne rahat ettik, bebelerim okula gidiyo. Ben kendim bebelerimi bekliyorum. ...Bu bir sene içinde çocuklarımla dersleri düzeldi, çocuklarım teşekkür getirdi.

Feride'nin** ifadesinde okul başarısının, yardımın, kurtulmanın Allah'tan geldiği inancının yer alması dikkat çekicidir. Bu söylemler, Türkiye gibi dinin önemli bir yere sahip olduğu geleneksel toplumlara özgüdür. Burada dilenmekten kurtulmanın yanıtlayıcılara bir yaşam enerjisi sağladığı fark edilmektedir. Başka yanıtlayıcılarda da, yardımlarla oluşan şükran ve mutluluğun izleri görülmektedir. Nursema* bu duygularını:

Niye yalan söylüyün, işte Tarık Abi olmasaydı çok mağdur durumdaydım

sözleriyle ifade ederken Burak'ın annesi Sena:

Eskiden bazen ekmek getiremiyoduk eve. Zaten Tarık olmasa rezil olurduk. Sağ olsun yardım ediyor bize. Ama dokuz kişiyiz, nasıl geçiniriz...

diyerek yardımın rahatlatıcı olduğunu, yine de evin kalabalık nüfusu yüzünden yetmediğini belirtmektedir. Görünen o ki desteklerin sağladığı bir temel gelir, geçim üzerinde olumlu bir etki yaratsa da kalabalık ailelerde geçim sıkıntısı hâlâ bulunmaktadır. Böyle bir durumda dilenmeye zaman zaman devam edilebilmektedir. Örneğin Emrah,

arada bir yine oluyo. Ben de biliyorum zaten ihtiyaç olduğunu, o yüzden gidiyorum

derken, yardım alırken dilenmenin yasak olmasına karşın bu riski göze aldığını göstermektedir. Bu yardıma rağmen Emrah'ın, nadiren de olsa dilenmeye devam etmesinin bir nedeni, yaşının diğer çocuklara göre daha büyük ve evinin büyük çocuğu olmasıdır. Görüşülen sosyal hizmet uzmanlarından biri, evin daha küçük çocuklarında ve yaşları daha küçük olan çocuklarda, eğitim hayatına devam etme ve dilenmeyi bırakma gibi olumlu ve arzulanan yönde değişimlerin gerçekleşme ihtimalinin daha yüksek olduğunu aktarmıştır.

Sosyal yardımlardan ve sosyal ve ekonomik desteklerden faydalanmanın yaygınlığı, özellikle kadın dilencilerin, eğitimsizliklerine rağmen kurumlarla ilişkiye geçme kapasitelerinin güçlü olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bunda, Türkiye'de son 10-12 yıldır sosyal yardımların toplumun gündeminde yoğun biçimde yer almasının ve devletten yardım alma anlayışının yaygınlaşmasının da etkisi büyüktür. Bu noktada yoksullar arasında yardımlara başvurma sürecini başlatan bir haber ağının varlığı gözlenmektedir.

Yapabilirlikten yoksunluk ve dezavantajlar

Yanıtlayıcıların dilenme süreçlerini harekete geçiren çok önemli bir faktör, özellikle kadınlar için yapabilirlikten yoksunluktur. Araştırmamızın teorik bölümünde bahsettiğimiz, Sen tarafından geliştirilen ve dilencilerin yaşadıkları çeşitli dezavantajlarda billurlaşan yapabilirlikten yoksunluk,³⁴ sınıfsal çelişkilerin ve yoksulluğun, ezilenlerin gündelik yaşam pratiklerinde nasıl somutlaştığını gösterebilmesi açısından çözümlemelerimiz için kullanışlı bir kavramsal araçtır.

Yapabilirlikten yoksunluk kapsamında ele alabileceğimiz ve yanıtlayıcıları dilencileştiren sürecin ana nedeni yoksulluktur. Bu ana nedene bağlı olan doğrudan ve dolaylı nedenler bulun-

34 Bkz. s. 46.

maktadır. Dolaylı nedenler kırdan kente göç, ebeveynin erken ölümü gibi aile riskleri ya da ebeveynlerin boşanmasıdır. Ancak şüphesiz kırsal alanlardan göç eden her yoksul dilencileşmez. Bu noktada bireyleri dilencilige iten doğrudan nedenler işlemektedir. Bu nedenler yoksulluğa eşlik eden kentsel yaşama entegre olamamak ve kentlerde yaşayacak vasıflara sahip olmamaktır. Bu vasıflara sahip olamamanın en önemli nedeni ise eğitimsizliktir. Eğitimsizlik, okuryazar olmamak düzeyine inebilmektedir. Görüldüğü gibi dilencilik sürecinde iç içe girmiş olan yoksulluk, kentsel yaşam ve eğitimsizlik, birbirini yeniden üretmektedir. Doğrudan ve dolaylı nedenlerin üzerine eklenen aile yapıları, dilencilige giden yolun son halkasıdır.

Kadınlar başta gelmek üzere tüm dilencilerin karşı karşıya oldukları bu doğrudan ve dolaylı nedenlerin yanı sıra erken yaşta evlenme, çocuk bakımı imkânlarından yoksunluk, kentsel çöküntü alanlarındaki geleneksel ilişkiler, imkânsızlıklar ve sağlıksızlık, dilencileri yapabilirlikten yoksun hale getiren dezavantajlar setinin bileşenleridir. Eğitimsizleştirilen, terk edilen, güçsüzleştirilen, yoksullaşan kadınlar, bu risk ve dezavantaj sarmalıyla kuşatılmış dünyalarında ayakta kalabilmek için dilenmeye ya da çocuklarını dilendirmeye başlamaktadır. Bu bölümde, dilencileri yapabilirlikten yoksun kılan tüm bu etmenler, örnekler eşliğinde çözümlenecektir.

Öncelikle dilenciler arasında annenin, babanın ya da her ikisinin yitirilmesi sonucu oluşan aile riskleriyle yüzleşenler olduğu belirtilmelidir. Bu olumsuzlukları deneyimleyen 3 dilenciden (Bekir, Cemile ve Raziye) Cemile ve Raziye'nin anlatılarındaki "küçük yaşta öksüz kalmak" ve "onun bunun yanında büyümek" gibi ifadeler, çocukluktan itibaren deneyimlenen ezilme, okuldan uzaklaştırılma ve aile sorumluluğunu üstlenme gibi dezavantajları betimlemektedir. Örneğin Raziye'nin,

ben var ya şu yaşıma kadar, dokuz yaşından beri ezildim. Annemiz gitti, bizi bıraktı. Öldü. O çocukları büyüttüm, bir de amcamın kızı vardı, o da yetim kaldı, onu da büyüttüm, ondan sonra ben gelin oldum, gittim. Kardeşlerim çok sefil kaldılar

sözleri, birçok yoksul kadının yaşamı için geçerli olan, çocuk yaşta gelin olma ve bu sefer de kendi kurduğu ailede büyük yüklerin altına girme deneyimlerini yansıtmaktadır. Kırsal alanda bu deneyimi yaşayan ve kente göç eden kadınlar, kentlerin talep ettiği vasıflara sahip değildir. Bu özellikleri ile kentsel alanlarda enformel işlere bile giremedikleri için dilencilik gibi, geçinebilmek için yapılabilecek en kolay gelir getiren etkinliklere talip olmaktan başka şansları kalmamaktadır.

Kadın yoksulluğu ve eğitimsizliği, dilencileri yapabilirlikten yoksun kılan belki de en önemli etmenlerdir. Çocukların anelerini de kapsayacak şekilde görüşülen 18 kadının 14'ünün okuryazar olmadığı, sosyo-demografik veriler bölümünde belirtilmişti. Bu durum Türkiye'deki yoksul kadınlarda gözlenen yaygın bir özelliktir.³⁵

Eğitimsizlik sadece kadın dilencilerde rastlanan bir durum değildir. Görüşülen 3 erkek dilencinin 2'sinin eğitimsiz olması, araştırma kapsamında daha geniş bir erkek örnekleme erişilebilmesi durumunda bu sayının ciddi ölçüde artacağını düşündürmektedir.

Dilencilerin anlatılarından eğitimsizliğin, adeta yaşamlarının hızını kestiği görülmektedir. Kentsel alanlarda hareket edebilmek ve bir sorun çözmek için ön koşul okuryazar olmaktır. Okuryazar olmayanlar için yaşamın ne denli zorlaştığını göstermesi bakımından Raziye'nin deneyimlerine yer vermek gerekmektedir:

Dolmuş daha kolay. Otobüsleri bilemiyorum. Okumam olmadığı için... Cebeci tarafından geçiyor musunuz diyorum, onlar da geçiyoruz, diyorlar. Ben biniyorum. Üstünde yazıyo da ben bilemiyorum. Ama çoğu zaman da aklıyom ben. Niye ders ben okumak bilmediğim için. Ben dolmuşa binerken bile çok sıkıntı çekiyom. Bir kişiyi görsem de diyom, acaba şu dolmuş nereye gidiyor, diye sorabilir miyim acaba diyorum. Kızı-

35 Türkiye'de yoksul kadınların okuryazarlık oranının ve eğitim düzeylerinin düşüklüğü, başka araştırmalarda da ortaya çıkmıştır. Bkz. Adaman ve Keyder, 2007: 86; Çoban, 2007: 63; Yasa, 1966: 189.

lay olursa sarı... Sarıysa binmiyom. O da yani abinin birisi bana geçen sene, Allah razı olsun, mavi, dedi, Ulus, dedi. Sarı Kızılay, dedi. Ondan bazen aklımda kaldı o şekil. Bazen sıkıntı çekiyorum, ama sarıya hiç binmiyom.

Raziye'nin basit bir ulaşım sorununda bile yaşadığı deneyim, bazı hayati faaliyetleri sürdürmek söz konusu olduğunda okur-yazar olmamanın getireceği zorlukları ve okuryazar olanların desteklerinden faydalanmadan bazı işlemleri yapabilmenin imkânsızlığını göstermektedir.

Birçok yoksulluk araştırmasında eğitim söz konusu olduğunda yoksulların eğitimsizliklerini "okutmadılar" biçiminde açıklamaları yönünde ortak verilerin bulunmasına rağmen, söz konusu ailelerin diğer çocuklarının ve ağırlıklı olarak erkeklerin okutulması, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin bir boyutunu göstermektedir. Bizim araştırmamızda da kadın dilencilerin açıkça dile getirdikleri ya da ima ettikleri okutulmamış olmaları durumu, Türkiye'de kadınların eğitimden uzak tutulmaları gerçeğiyle uyumludur. Raziye'nin erkek kardeşlerine tanınan okul imkânlarının, kendisine ve kızkardeşlerine tanınmadığını söylemesi buna koşuttur. Kadın dilencilerle görüşüldüğünde, okutulmak yerine hane içi yükümlülüklerle meşgul tutulduklarının anlaşılması, kırsal değerlerin, kente taşınarak kentin etrafındaki yarı köy yarı kasaba şeklindeki yerleşim alanlarında sürdürüldüğünü ortaya koymaktadır.

Yanıtlayıcıları dilenmeye sürükleyen bir başka itici faktör, eğitimsizlikten ileri gelen vasıfsızlıktır. Asgari vasıflardan dahi yoksun olmak, özellikle kadın dilencilerin işe girme girişiminde bulunmalarını imkânsızlaştırmıştır. Örneğin Şehriban el işi benzeri bir vasa sahip olmamasını,

Ben annesiz büyüdüğüm için o işi yaptıracak bir insan yoktu bana

sözleriyle aile risklerine dayandırırken Sevilay da gözlerinin bozuk olduğunu ve çok ağır sancılar çektiğini, bu yüzden okumakta bile zorlandığını:

Gözlerim sancı yapıyor, çok kötü bulanıyor. Göz etrafım kemiklerime kadar sancı yapıyor

biçiminde ifade etmiştir. El işi bilmemenin yanı sıra, daha önce birçok dilenci tarafından yapılmış olan ve düzensizliğinden dolayı gündelikçilik niteliğini kazanamayan temizlik işi, kadınlara herhangi bir vasıf sağlamamıştır. Bu durum kadınların vasıf edinebilmekle ilgili olumsuz algılar geliştirmelerine neden olmaktadır. Dilencilerin yaşadıkları risk ve yoksunlukların vasıfsız olmalarına yol açtığı kabul edilebilse bile Raziye'nin "kafam almıyor" ifadesinde açıkça görüldüğü gibi, kadınların olumsuz benlik algıları ve umutsuzlukları da vasıf kazanmalarına ket vurmaktadır.

Araştırmamızda saptadığımız ilginç bir nokta, eğitim olanaklarına erişememenin sıkıntılarını yaşayan genç kadınların çocuklarını okutmak için sarf ettikleri ciddi gayrettir. Bunun bir göstergesi, çocuklarının okul ihtiyaçlarını karşılamak için dilenmeye başlayan yanıtlayıcılardır. Ancak bu durum, "yoksulun yoksulu" niteliğini taşıyan dilenciler için gerçekten zordur. Bunu açıklarken, Buğra ve Keyder'in (2003: 10) kent yoksulluğuyla ilgili yürüttükleri araştırmanın verilerine başvurmak anlamlı olacaktır. Yoksul çocukların okula gidememelerinin çok önemli bir sorun olarak ortaya çıktığı araştırmada elde edilen ilginç bir bulgu, çocukların okula gidememelerinin sadece ailelerinin onların emeklerine olan ihtiyaçlarına değil, eğitim maliyetlerinin yüksekliğine de dayanmasıdır. Araştırmamızda da bu yönde veriler elde edilmiş, çocukların öğretmenlerinin bilgisayar ağırlıklı ödevlerde ısrar etmelerinin, aileleri karşılamaları imkânsız olan maddi yükümlülüklerle buluşturduğu ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Şehriban ve Burak'ın annesi Sena, öğretmenlerin bilgisayar almaları yönündeki taleplerinden kaynaklanan sıkıntılardan bahsetmişlerdir. Sena'nın oğluna bilgisayar alamaması evde ciddi bir tartışma konusu yaratmaktadır:

Bilgisayar istiyο, dersini internetten çıkartıyorlarmış. Ben de dedim, aha getirdin bilgisayarı, nereye koyacan? Zaten ev

ufak. Kaç kere gittim öğretmenine. Taksitle alın diyo. Kaç kere söyledim, neyle alayım?

Öğretmenlerinin oğluna internet ve bilgisayar kullanmayı gerektiren ödevler verdiğini, oğlunun da bilgisayarı olmadığı için sürekli internet kafelere gitmek zorunda kaldığını belirten Şehriban da, oğlunun internet kafeye günlük 3-4 TL “ödev parası” verdiğini anlatmaktadır. Şehriban bu durum karşısında oğlunun da kendisine yardım etmek için dilencilığe yeltendiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Çocuğum gördü, beni peçete satarken. O da dedi ki, anne dedi, hafta sonları ben de seninle geleyim, en azından okul ihtiyaçlarımı karşılayım, dedi. Size fazla şey yapmam, sorun olmam, dedi. O zaman oğlum sen de geleceksin ama, dedim, arkadaşların filan... Anne dedi, mecburum dedi, babam çalışamıyord dedi, sen de tek başına yetiştiremiyorsun, dedi. Hafta sonları Cumartesi günleri benlen beraber geliyodu.

Görüldüğü gibi annenin dilencilik yapıyor olması erkek çocuğu, bir bakıma babası yerine aile sorumluluğunu üstlenmesi yönünde bir düşünceye sevk etmektedir. Bu kapsamda çocuk, gelir kaynağı için önündeki anne modelini örnek almakta ve formel bir işte çalışmaya yönelmektense annesinin destek olacağı, yanında bulunacağı bir geçimlik faaliyete kolayca eklenmektedir.

Eğitimsizliğin ve erken yaşta evliliklerin kadınlar için yarattığı bir başka dezavantaj, doğum kontrol yöntemleriyle ilgili bilinçsizlikler ve önyargılar sonucu kadınların bakamayacakları kadar fazla sayıda çocuk sahibi olmalarıdır. Örneklemimizdeki kadınların ortalama dört ya da beş çocukları vardır. Çocuk sayısının çokluğu, çocukların hayat kalitesinin düşük ve sağlık durumlarının kötü olmasına yol açmakta, geçimlik olanakları kısıtlamakta, kadınları düzenli çalışabilecekleri işlerden uzak tutmakta ve bu yüzden dilencilik gibi esnek saatlerde yapılabilecek ya da beraberinde çocuğun da sürüklenebileceği bir faaliyete yönlendirmektedir. Örneklemdeki 15 kadın dilenciden 5'i

çocuklarını bırakacak kimselerinin olmaması nedeniyle bir iş girmeyi düşünmemektedir. Örneğin Burak'ın annesi Sena, çocuklarına bakacak kimse olmadığı için eşinin çalışmasına izin vermediğini, Sevilay ise çocuklarının çok küçük ve kendisine çok bağlı olduğu nedeniyle işe giremediğini belirtmiştir. Sevilay kırsal alanda çok yaygın olan, büyük çocuğun küçüğü büyüttüğü ilişki tipini kendi ailesinde reddettiğini gösterecek şekilde,

çocuk üç yaşına girecek. Büyük kız okula mı gitsin, çocuğa mı baksın?

demektedir. Burada önemli olan Sevilay'ın, kızının, kendisi gibi olmaması için okula gitmesi konusundaki ısrarıdır.

Bu veriler kadınların dilenme biçim ve zamanlarını da çocuk bakımı yükümlülüklerine göre ayarladıklarını göstermektedir. Çocuk bakımı sorununu çözemeyen kadınlar, ya kendileri dilenmeyip çocuklarına bakarak yaşı daha büyük olan çocuklarını "selpağa" yollamakta ya da yanlarında çocuklarını da götürmektedir. Ancak dışarıdan bir değerlendirme yapıldığında bu durum, çocuğuyla dilenen genç kadınların, dilenirken çocuklarını araç olarak kullandıklarını düşündürmekte ve bunun için sokaktan geçenlerin ciddi eleştiri ve hakaretlerine maruz kalmaları nedeniyle bir dezavantaj yaratmaktadır. Kadınların çocuklarıyla dilenmelerinin gelirlerini kimi zaman artırdığı ve onlara bir avantaj yaratabildiği gerçekten doğru olsa bile, genç kadın dilenciler çocuklarını bırakacak yerleri olmadığı için de çocuklarıyla birlikte dilenmektedir. Örneğin Dilber, bebeğini bırakacak kimse olmadığı için onunla birlikte dilenmekte ve dilendiği yerin karşısındaki parkta bebeğini emzirmektedir.

Kimi zaman da çocuklar aileleri tarafından yalnız başlarına dilenmeye gönderilmektedirler. Örneğin halı yıkayan ve çocuklarını dilencilige yollayan yedi çocuklu Sena (Burak'ın annesi), bu durumu şu şekilde gerekçelendirmektedir:

(Başka çocuk) düşünmüyorum, ne yapayım ya... Amaaaan... Bunlar sanki yaşamış mı? Ama çocuk başkasına bakınca ille de

isteyecek, zenginlere bakıyolar. Bunlara bak, böyle almışlar, sen niye almıyon, diyorlar. Ama insan üzülyö...

Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi sosyal ve ekonomik destek almaları durumunda çocuklar mendil satmaya yollanmamaktadır.

Yanıtlayıcıları yapabilirlikten yoksun kılan bir başka faktör kümesi, yoksulluk ve eğitimsizlik nedeniyle baskın şekilde yaşanan kentsel çöküntü alanlarındaki geleneksel ilişkiler ve imkânsızlıklardır. Araştırma esnasında yanıtlayıcıların, araştırmacının tahmin edemediği çok farklı risklere, hatta tehlikelere maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu durumun en önemli ve uç örneği, İdil'in annesi olan ve yaşadıkları yüzünden çocuğunu mendil satmaya yollayan Nurten'in deneyimleridir. Çocuk yaşta imam nikâhıyla evlendirilen Nurten yoğun biçimde, kayınvalidesinin baskı ve şiddetine maruz kalmış, bunun yanı sıra emeği ciddi ölçüde sömürülmüştür:

Evlendikten sonra hayatım zindan oldu sanki bana. Her türlü iş güc, kaynana dırdırı, çile... Eşim çok çekti bana, hayat böyle geçti. Evlendiğimde beş sene kaynanamın yanındaydım, ama hiçbi gün göstermedi bana, çok eziyetler etti. İş yaptırırdı, bırakmazdı ki ben bi şey alıyım. Ben hasrettim yani, bi etek bile almazdı ayağıma. Komşular ne verirse onları giydirdi ayağıma, bütün işi bana yüklerdi. Çocukları bile elimden alıyodu, yüzlerini göstermiyodu. Çocuk doğurun diyodu, çocukları gezdiriyodu, orda işleri bana yükletiyodu. Milleti toplardı başıma, yani şunların temizliğini yaparsın... Bi sürü çamaşır getirirdi, başkalarınınkini... Yıkardım, götürürdüm. Hayatım böyle geçti.

Bu örnekte kentsel çöküntü alanlarındaki geleneksel ilişki ve imkânsızlıkların mekânın ortak kullanımı, aile büyüklerinin çekirdek aileye müdahale etmeleri gibi tezahürleri bulunmaktadır. Bu müdahaleler gelini ağır iş yüküne maruz bırakmak, emeğini sömürerek hane içi gelir kaynağı konumuna getirmek biçimindedir.

Tüm bu yaşadıklarıyla güçsüzleştirilen Nurten bu yüzden yaşadığı yerde, kentsel çöküntü alanlarının kendine özgü tehlikelerine daha açık hale gelmiştir:

Çoğu kişilere de söyleyemiyorum eşimin gelmediğini, çünkü evde tek yaşıyorum. Etrafımız hep esarcılarla dolu. Evime gelirler, çok kötü şeyler yaparlar. Onlardan korkuyorum. Bazı kişilere söyleyemiyorum yani, çünkü çocuklarımla ben tek başıma evde yaşıyorum. Ben geceleri kapının arkasından neler koyuyorum ben. Sonra kapım bi de kırık, helak oluyorum yani.

Bu ifadede geleneksel ataerkil değerlerin korkutma, yıldırma, denetleme, sindirme mekanizmalarının işlerlik kazanmasıyla Nurten'in, "dul-yalnız kadının adının çıkması", "dul kadın olmanın göze görünür olması", dedikoduya ve suça maruz kalma yönünde korkular geliştirdiği gözlenebilmektedir. Çocuğunu dilendirmeye yönelten bu yaşamın güçsüzleştirici etkisi ve mahallelerinde oturan bir kadının yaşadıkları, Nurten'i boşanma kararı alabilmesi için gereken cesarettten yoksun bırakmıştır:

Ama adı var diyom, adı üzerimde dursun da bari, çünkü ben boşanırsam beni boş bırakmazlar çevreden olsun. Derler bu artık dul, yani kimdir, napıyo, şu anda nereye gidiyo, kötü mü... Çalışsan bile kötü derler. Bizim akrabalarından birine öyle yaptılar. Kadın o kadar yemin ediyodu. Boşamadılar onu, ama kendisi boşanmak istedi, boşandı. Dediler, senin yârin var. Yani iftira attılar kadına, çok kötü şeyler yaptılar. Ölmedi, ama ölmekten beter ettiler. Tekrardan aldılar nikâha, aynı o kişiyi aldılar. Ondan korkuyorum, o daha kötü işte, aynı kişiyle tekrar yan yana... Yok, böyle böyle gidiyorum yani... Ailem de onlardan çok korkuyolar, ben biraz aileme güvenseydim böyle olmazdı. Önce bilmiyodum, önce çok diklerine gittim, şimdi de boynum bükük, görüyorsunuz. Çok düşündüm geceler boyu, gündüz... Herkes çocuklarını koluna, karşısına takıp geziyo düzenli. Çocuklarına bi şeyler alıp geliyo, çok düşündüm.

Bu ifadeler Nurten'in yanı sıra başka kadınların da benzer deneyimlerini göstermesi açısından çarpıcıdır. Nurten'in bu tarz sömürü ve baskı ilişkilerinin içkin olduğu bir evlilik yaşaması, onu iş aramak ya da eğitim almak şöyle dursun, kendi var oluşunu idame ettirecek asgari temellerden yoksun bırakmıştır. Nurten'in, evliliğinin ilk zamanlarından başlayarak yaşadığı olumsuzluklar, onu çocuğunu dilendirmeye itecek süreçler zincirini yaratmıştır.

Dilencileri yapabilirlikten yoksunlaştıran bir başka bulgu yoksulluk, kaza, kötü yaşam koşulları ve akraba evliliği gibi nedenlerden kaynaklanan sağlıksızlıktır. Nitekim görüşülen 26 dilenciden 10'u, kendilerini düzenli bir işe girmekten alıko-yan bir hastalıktan muztarıptır. Dilencilerin kendilerinde herhangi bir hastalık bulunmasa bile ailelerinde mutlaka hasta biri vardır. Zaten birçok yoksulluk araştırmasında hastalık veya sıhhatli olamama durumuna yaygın biçimde rastlanmaktadır.

Hastalık riskleriyle ilgili ilkin, önceki bölümlerde de ele aldığımız gibi, sigortasız ve/veya kayıtdışı çalışan eşlerinin, geçirdiği bir iş kazası sonucu çalışma yeteneklerini yitirmesi kadınları dilencilige sürükleyebilmektedir. Bangladeş'te yapılan bir araştırmaya göre de benzer biçimde, tarım işlerinde çalışma yetisinin yaşlılık ve benzeri nedenlerle yitirilmesi, kişileri dilencilige itebilmektedir (Massey vd., 2010: 67). Araştırmamızda bu durumun bir örneği, eşi iş kazası sonucu işgöremez hale gelen ve sigortasız çalıştığı için malulen emekli olamayan Şehriban'dır. Önceden inşaatlarda çalışan ve örneklemimizdeki tek evsiz örneği olan Bekir'in sağlık sorunu ise yaşlılıktan kaynaklanmaktadır. Bekir durumunu,

.....'de oturuyordum o zaman 93'te, sağlığım sıhhatim, gücüm iyi idi. Her türlü çalışıyordum. Ondan sonra yaşlandık işte. Kimse iş vermez... Ev kiramı veremedim. Bekârım diye evden çıkarttılar...

sözleriyle anlatmıştır. Bekir'in sağlıklı olduğu günlerdeki çalışması, yaşlılığında geçimini garanti edecek nitelikte ve sigortalı değildir. Bu durum kayıtdışı çalışmanın gelecekte bireyler

için nasıl sonuçlar doğuracağını göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

Dilencilerin ailelerinde, zihinsel gerilik ya da sağlıklı beslenmeden kaynaklanan gelişim geriliğine de rastlanmaktadır. 4 dilencinin ailelerinde bu özellikte sağlık sorunları olan kişiler bulunmaktadır. Örneğin İdil'in kız kardeşinde gıdasızlıktan dolayı ortaya çıkan gelişim geriliği, çocuğun konuşma güçlüğü çekmesine de sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra İdil'in babasının sinir hastası olduğuna dair veriler elde edilmiştir. Zihinsel engelli bir oğlu olan Cemile ise, eşinin de zekâsında gerilik olduğunu,

Biraz kafası gidik. Sen ne dersen ona gidiyor. Ben ne dersem ona gidiyor

sözleriyle anlatmaktadır. Keza Dilber'in 5 çocuğundan 2 tanesi engellidir. Zeliha'nın spastik torunları vardır. Şehriban'ın oğlunun tek gözü görmemektedir. Kiraz'ın elleri gelişmemiştir ve bu yüzden okula geç başlayabilmiştir. Enver ise fiziksel engellidir. İki bacağının olmaması dilenirken karşı tarafa, yardıma muhtaç olduğunu gösteren bir işaret niteliğindedir. Enver'in kendisi gibi bir çocuğu da engellidir. Kötü yaşam koşulları ya da psikolojik kaynaklı olan ve dilencilerin yaşam kalitelerini düşüren hastalıklar da vardır. Nitekim dilenciler, çalışamamalarının nedenleri arasında sıklıkla hastalıklarını da saymışlardır. 6 dilenci fituk, romatizma, kalp, tansiyon, mide rahatsızlığı gibi hastalıklardan; 3 dilenci (Safiye, Nursema*, Sümeyra) ise ailelerinde bulunan kalp, astım, romatizma gibi rahatsızlıklardan şikâyet etmişlerdir.

Dilenciler sağlık sorunlarıyla baş etmekte ciddi güçlükler yaşasalar da 11 dilenci, Tablo 9'da görüldüğü gibi iptal edilmesine rağmen, yeşil kartlı olduklarını söylemişlerdir. Bir sosyal hizmet uzmanı tarafından bu durumun nedeni, dilencilerin, yeşil kartlar iptal edilse de nüfus kâğıdıyla hastaneye gitmelerinin mümkün olması dolayısıyla değişikliğin farkında olmadıkları biçiminde yorumlanmıştır. Gerçekten de yeşil kartlı olan dilencilerin çok azı, yeşil kartların iptal edildiğinden haberdar-

dır. Dilencilerin iptal edilen yeşil kartı bir güvence olarak sakladıkları düşünülebilir. Bununla birlikte yeşil kartı olmayan dilenciler de vardır. Otelde yaşayan, muhtemelen kimi zaman sokakta yatan ve ikametgâhı olmadığı için yeşil kart alamayan Bekir, hastaneye gitmesi gerektiğinde yaşadığı son derece çarpıcı bir deneyimi aktarmıştır:

Valla ağzımda iki diş kaldı, her gün ölüyom, ama ne yapayım... Ulucanlar'da dişe gittim. Param da yoktu. İsmim yazıldı, okundu. 30 lira para istediler. Affedersin köpek gibi bağırarak çıktım oradan. Kimse bana yardımcı olmadı. Vallahi böyle, çok üzuldüm.

Sonuç olarak dilenciler, yapabilirlikten yoksun bırakılmalarıyla oluşan dezavantajların çizdiği sınırlarca belirlenen yaşam alanlarında var olmaktadır.

Enformel ve formel dayanışma ağlarının aşınması:
"Kimse kimseye faydası yok."

Bu bölümde kişilerin dilencilige geçiş sürecini yavaşlatacak ya da ortadan kaldıracak enformel ya da formel dayanışma ağlarının olup olmadığı, varsa bu ağların aşınıp aşınmadığı, aşındıysa ne tür bir aşınma yaşandığı sorgulanacaktır. Bu kapsamda ağırlıklı olarak enformel dayanışma ilişkilerine yer verilecek, formel dayanışma ilişkileri kapsamında ise mahalle muhtarlarıyla olan ilişkiler ele alınacaktır. Sosyal yardım kuruluşlarıyla olan ilişkiler de formel dayanışma ilişkileri içinde yer alsa da, bu husus önceki bölümlerde değerlendirildiğinden bu bölümde sosyal yardım kuruluşlarıyla olan ilişkiler ele alınmayacaktır.

Dayanışma ağlarının varlığı, bazı kişilerin dilencilige giden yola girmelerini engellerken, bu ağların erozyona uğradığı ortamlarda yaşayanlar içinse dilencilige geçiş kolaylaşmaktadır. Yoksullukla baş etmede önemli bir araç olan dayanışma ağları, büyük ölçüde enformel bağlamlarda konumlanmaktadır. Sosyolojik araştırmalarda toplumun formel kurumları kadar enformel pratiklere de odaklanılmalıdır, zira bu pratikleri göz ar-

dı etmek, gündelik hayatın var olan esnekliklerini gözden çıkarmak anlamına gelmektedir (Laguerre, 1994: 1). Bireysel düzeyde enformellik, bir yaşam biçimine dönüşebilmekte ve kişisel ihtiyaçları karşılamaya yarayabilmektedir (1994: 8). Enformel ilişkiler, hem dayanışma ilişkilerini hem de enformel sektörde gelir elde edecek etkinliklerde bulunmayı kapsayacak şekilde, kriz ve sorunları çözebilecek yumuşatıcı mekanizmalar olarak nitelenmektedir. Ancak kentsel eşitsizliklerin söz konusu olduğu durumlarda enformel ilişkilerin daha çatışmacı bir özellik kazandığı görülmektedir (Erder, 2002: 42-3).³⁶

Dilenciler mekânsal ve toplumsal olarak enformel ilişkiler sisteminde konumlanmaktadır. Bulgularımıza göre enformel sistem kapsamında aile, akraba ve komşularla olan dayanışma ilişkilerinin zayıflaması anlamında bir dönüşüm yaşanmaktadır. Aile, akrabalık, komşuluk, memleket/köy, hemşehrilik/etnik köken ve cemaat ilişkilerinden oluşan enformel dayanışma ağları kapsamında araştırmamızda aile, akraba, komşuluk ve hemşehrilik/etnik köken ilişkileri ele alınacaktır. Cemaat ilişkilerine yer verilmeyecek olmasının nedeni ise, araştırmamızda bu tarz ilişkilere dair verilerin elde edilmemesidir. Bunun nedeni, dilencilerin, cemaat ağlarının içinde yer almaları hoşgörülmeleyen bir grubu oluşturmaları ve cemaat kaynaklarının finansmanına katılacak bir maddi duruma sahip olmamalarıdır. Burada istisna olarak değerlendirilebilecek tek durum, önceden bahsettiğimiz üzere Meryem adlı dilencinin dinsel bir yardım kuruluşundan yardım almış olmasıdır.

Enformel dayanışma ilişkileri çözümlenirken bu ilişki biçimlerinin üç bileşeni olan maddi-manevi yardımlaşma, sosyalleşme süreçleri ve son olarak da enformasyon sağlama açısından önemli olan görüşme sıklığı ve özellikle çocuk bakımını kapsayacak şekilde hane içi yükümlülüklerin paylaşımı bileşenleri göz önünde bulundurulacaktır.

36 Burada enformelliğin ekonomik boyutunun değil, dayanışma eksenli ilişki biçimlerinin dilencilikle ilgili olduğu görülmektedir. Bunun nedeni dilencilerin enformel sektör işlerine erişebilecek vasıf ve eğitim düzeyinden bile yoksun olmalarıdır.

İlkin aile dayanışması kapsamında hem çekirdek hem de parçalanmış ailelerde bir dayanışmanın varlığından söz etmek zordur. Bu ailelerde daha çok anne-çocuk bağı kuvvetlidir ve babalar daha arızidir. Hatırlanacağı gibi bu aileler, araştırmanın ilgili kısmında anlatılmıştı.³⁷

Enformel dayanışma ilişkilerindeki zayıflama, özellikle bu ilişkilerin ikinci bileşeni olan akrabalık düzeyinde yaşanmakta ve dilencileri bireyselleştirerek risklere karşı kırılganlaştırmaktadır. Halbuki akrabalık bağları, risklerin etkilerini yumuşatmada işlevseldir. Nitekim bu ilişkiler,

...zaman-uzam alanları içindeki eylemlerin yapılandırılmasında bel bağlanabilecek, yaygın ilişkilerdir. Bu, hem oldukça kişilikten bağımsız hem de daha kişisel bağlantılar düzeyinde doğrudur. Diğer bir deyişle, bazı yükümlülükleri karşılama konusunda, işin içindeki bazı bireylere karşı kişisel sempatici olup olmadıkları kısmen göz ardı edilerek, akrabalara güvenilebilir. Dahası, akrabalık çoğu kez zaman-uzam aralığı boyunca süren istikrarlaştırmacı bir dostça ya da yakın ilişkiler örüntüsü sağlar. Özetle, akrabalık, ilke olarak ve çok yaygın biçimde uygulamada da güven ilişkilerini düzenleyici bir araç oluşturan güvenilir toplumsal bağlantılara bir dayanak noktası sağlar (Giddens, 2010: 94).

Araştırmamızda akraba ilişkileri ele alınırken öncelikle ilişkilerin zayıfladığından, sonra da bu zayıf ilişkilerin niteliğinden bahsedilecektir.

Araştırma bulgularına göre çekirdek aileyi çevreleyen akrabalık eksenli dayanışma ağı, diğer ilişki biçimlerine göre çok daha fazla zayıflamıştır. Bunun üç nedeni vardır. İlki, yoksul ailelerin akrabaları da en az kendileri kadar yoksuldur ya da hastalık gibi dezavantajlarla yüzleşmektedir. İkinci neden, özellikle göç sonucunda akrabalık bağlarının çözülmesi ve dilencilerin “kimse-nin kimseye laydası yok” ifadesiyle tanımladıkları bir yalnızlık ve kendi kendine kalmışlık halidir. Üçüncü neden ise, akrabalar arasında yaşanan kavgalarla ilişkilerin kopma noktasına gelmesidir.

37 Bkz. s. 125-136.

Bu belirttiklerimiz kapsamında örneklemimizdeki 12 dilencinin akrabalık dayanışması büyük ölçüde ortadan kalkmış, görüşme sıklığı ve maddi ve manevi yardımlaşma ciddi biçimde zayıflamıştır. Dilencilerin ifadelerinden, dayanışma ağlarını erozyona uğratan en önemli nedenin, yardım beklenen akrabaların yoksulluğu olduğu anlaşılmaktadır. 7 dilenci, akrabalarının yardım edemeyecek kadar yardıma muhtaç oldukları nedeniyle onlardan yardım görmediklerini ifade etmiştir. Kezban,

yok, kimsenin kimseye faydası yok. Düşene kalkana bir depik de onlar vuruyor. ...Bir başımıza... Düşene kalkana kim yardım edecek? Heç... Kendi bulamıyo ki

sözleriyle bu örüntüyü örneklerken Şehriban'ın aşağıdaki ifadesi bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Olmuyo, çünkü herkesin kendine göre... Benim çevremdekilerin de hepsinin durumu belli, ortada... Annem desen dul bir kadın. Kendine hayrı yok. E onlardan nasıl imkân bulayım. Kardeşlerim desen öyle... Oğlan kardeşim zaten hamallıktan gelirse, indirirse ekmeğini alıyo, indiremezse onda da yok."

3 dilencide (İtur, Bekir ve Nursema*) ise dayanışma ağlarını zayıflatan yoksulluk dışında bir etmen olarak geçimsizlik ve tartışmalar, akrabalık sorununu daha çok vefasızlıkla ilişkilendirilebilecek bir boyuta taşımıştır. Örneğin Bekir, çocuklarının yanına gittiği zaman istenmediğini anladığını söylerken İtur da yakınlarının kendisiyle konuşmama yönünde karar aldıklarını ifade etmiştir. Her iki örnekte de bu kişilerin akrabalık ortamında hor görüldükleri anlaşılmaktadır. Nursema* ise ailesinin istemediği bir evlilik yaptığı için reddedilmiş ve akrabalarıyla olan ilişkisi kesilmiştir.

Dayanışma ilişkilerinin zayıflamasına ve ağır yoksulluk koşullarına rağmen 4 dilenci akrabalarının, kendilerine gıda yardımı yaptıklarını ya da manevi destek verdiklerini ifade etmiştir. Örneğin İdil, büyükannesinin kendilerine yemek yardımı yaptığını ifade ederken Sevilay, akrabalarıyla var olan manevi yardımlaşmalardan bahsetmektedir:

Maddi değil de manevi... Birbirimize gidip gelip... Onların bir sorunu oldu mu destek oluyoruz, onlar bizim bir sorunumuz olunca çözüyor, yardımcı oluyorlar. Zaten öyle bir zengin olmadıkları için çok...

Diğer dilencilerden Meryem ve Safiye, torunlarının maddi ihtiyaçlarını karşılamak için dilenmeleriyle, dilenme etkinliğinin akrabalarla yapıldığı tek örnek olan Menekşe ise bu durumuyla akraba dayanışmasının varlığını göstermektedir.³⁸

Bahsettiğimiz tüm bu örneklerde enformel dayanışma ilişkilerinin bileşenlerinden olan yüz yüze birincil görüşmeler sık gerçekleşmekte, manevi ve kimi zaman da maddi destekler sunulmaktadır. Çıkarılabilecek ana bulgu ise, dilencilerin akrabalarıyla olan ilişkilerinin, yoksulluğa rağmen elden gelenin yapılması ile evladın reddedilmesine varacak kadar düşmanca davranılması arasında değişen bir yelpazede yer almasıdır.

Enformel dayanışma ağlarının üçüncü ögesi olan komşuluk ilişkileri ise, dayanışma ilişkilerindeki aşınmadan payını kısmen daha az almaktadır. Komşuluk ilişkilerinin görüşme sıklığı, maddi manevi yardımlaşma, enformasyon paylaşımı, birlikte dilenmeye çıkma ve hane içi yükümlülüklerin paylaşılması bağlamında değerlendirilmesi mümkün olsa da, kimi zaman dayanışma ağı biçiminde işlemeyen bu ilişkiler dilenciler için bazı olumsuzluklar yaratmaktadır. Bu tarz durumlarda komşuluk dedikodu, taciz ve dışlama biçiminde işlerken bazen de komşular çocukları dilencilige yönlendirmede olumsuz bir etkiye bulunabilmektedir. Bu konuya, dilenmeye başlama sürecinin inceleneceği bölümde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Günlük yaşamın devam ettirildiği konut alanları, bireyler ve hane halkları arasındaki ilişkiler açısından toplumsal iletişim ve etkileşim biçimlerinin kurulduğu düzlemlerdir (Erder, 2002: 29). Konut alanları, sakinlerinin yaşam kalitelerini, çeşitli çevresel koşulları, iş olanaklarını, eğitim imkânlarını biçimlendirmektedir (2002: 36). Komşuluğun da, mekânsal paylaşım ne-

38 Menekşe'nin akrabalarıyla gerçekleştirdiği dilene etkinliğine, dilenciler ve dilenmeye dair tipolojinin anlatıldığı bölümde yer verilecektir.

deniyle kişilerin sık sık yüz yüze geldikleri arkadaşlık grupları olarak deneyimlenebilmesi güzel bir dayanışma örneği sergiler. Bizim bulgularımızda da komşuluk ilişkilerinin güçlü olabildiği durumlar, bazı dilencilerin, komşuluk ilişkileriyle ilgili görece olumlu anlatılarında açığa çıkmaktadır. Örneklelimizde ki 15 kadın dilencinin 7'si komşularıyla yakın sosyal ilişki sürdürdüklerini, bu ilişkilerin çoğu kez maddi ve manevi yardımlar biçimine dönüştüğünü ifade etmiştir. Bu kadınlardan Sevilay,

yani öyle yardımlaşacak büyük miktarlar değil, beş lira, on lira... Tabii orası öyle büyük, zengin bir mahalle olmadığı için, fakirler var

diyerek komşuluk ilişkilerinde maddi yardımlaşmaya dair bir örnek sunmaktadır. İlginç ve dikkat çekici bir yardımlaşma örneği ise, dilencilik yapmak zorunda kalan Fikriye'nin komşusuna maddi yardımda bulunmasıdır. Fikriye,

param vardı evimde, al dedim. Bunu sana zengin yapar mı? Yapmaz. Fakirin halinden fakir anlar

ifadesiyle aynı yaşam tarzını paylaşan iki kadın arasındaki arkadaşlık dayanışmasını ortaya koymaktadır. Zenginler hakkındaki olumsuz duygulara da rastlanan Fikriye'nin anlatısı, zenginlik ile yardım etmek arasındaki çelişkinin vurgulanması açısından önemlidir.

5 dilenci ise komşuluk ilişkilerinin aynı yardımlar boyutunu ön plana çıkarmıştır. Aynı yardımlarda yemek getirme, gıda yardımı yapma, pazarcılık yapan komşunun pazardan artanları toplayıp vermesi gibi aileye beslenme olanağı sağlayan destek mekanizmaları ortaya çıkmaktadır.

Enformasyon sağlama söz konusu olduğu anda ise, komşular arasında dilencilerin hayatlarını idame ettirmelerinin önemli bir bileşeni niteliğindeki sosyal yardımlar ve sosyal ve ekonomik desteklerle ilgili bilgi paylaşımı gerçekleştirilebilmektedir. Mendil satarak dilenme söz konusu olduğu anda da komşular arasında dayanışma örneklerine rastlanmıştır. Bu iki duruma dair veriler ileriki bölümlerde değerlendirilecektir.

Çocuk bakımı konusunda da komşularla yardımlaşma örneklerine rastlanabilmektedir. Örneğin Binnur, kızıyla dilenmeye çıktığı zamanlarda bebeğini komşuya bırakmaktadır. Çocuk bakımı yükümlülüklerinin paylaşılmasıyla ilgili bu veriler, Türkiye'deki bazı yoksulluk araştırmalarının bulgularıyla örtüşmektedir (Buğra ve Keyder, 2003: 9, 32; Sallan Gül, 2005: 40). Yapılan birçok araştırmada yoksullukla baş etmede mahalle ve komşuluk ağlarının dayanışma kanalları oluşturacağına dair bir beklenti yer almaktadır (Yılmaz, 2010: 212).³⁹

Bir başka enformel dayanışma biçimi ise, kırdan ya da başka kentlerden göç edenlerin memleketleriyle ya da köyleriyle olan ilişkileridir. Araştırmamızda dilencilerin memleketleriyle olan bağlarının aşındığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Ankara'ya göç etmiş olan yetişkin dilencilerin neredeyse tamamı, memleketlerinden aynı ya da nakdi yardım almadıklarını belirtmiştir. Örneğin Dilber,

memlekette herkesin durumu aynı... Kime ne verecen ki...

diyerek kendisinin memleketindekilere bir yardımı dokunamayacağını ve onlardan yardım beklemediğini belirtmiştir. Safiye'nin, memleketi Şanlıurfa'dan gıda yardımı alması ise bir istisna oluşturmaktadır.

Yoksulların bir başka enformel dayanışma biçimi, hemşehrilik ya da etnik kökene bağlı olarak ortaya çıkan sosyal ağlarda yaşanmaktadır. Hemşehriliğe dayalı ağlar, göç sonucu kent-

39 Bununla birlikte bazı araştırmalar komşuluk ilişkilerinin yine de görece zayıfladığı yönünde veriler sunmaktadır. Örneğin Ankara Altındağ'da gecekondularda yapılan bir araştırmaya göre kadınların kendi sosyal çevrelerinin de maddi anlamda yetersiz olması, onlarla yardımlaşmalarını çok mümkün kılmamaktadır. Araştırmada kadınların mahallelerinde komşularla güvene dayalı ilişkilerin kurulmadığı, güvenlikle ilgili bazı sorunlar olduğu, ancak anne, baba, çocuk, eş ve kardeşlerden meydana gelensınırlı bir aile çevresi düzeyinde yardımlaşıldığı ortaya çıkmıştır (Çoban, 2007: 67-8). Yasa'nın araştırmasında da gecekondularda görülen komşuluk ilişkilerinin köy ve kasabalardakine nazaran zayıfladığı ortaya çıkmıştır (1966: 206-7). Gecekondu ailelerinde köylerde görülen işbölümü ve birliğin yerini değişkenlik gösteren durumlar, samimiyetten daha uzak ilişkiler almıştır (1966: 230). Türkdogan'a göre gecekondularda dayanışma ve yardımlaşma duygularının aşınması, yoksulluk kültürü ile köylülük arasındaki farkı oluşturmaktadır (1974: 32).

sel alana taşınan ailelerin alışkın oldukları, ancak geride bıraktıkları sosyal çevreyi bir güvence güdüsüyle aramaları davranışına dayanmaktadır. 1970’li yıllardaki göç olgusunda Erzurumlular ya da Çorumlular Mahallesi gibi mekânsal gruplaşmalar, 1980 sonrasında yerini daha farklı yapılara bırakmıştır. Artık farklı bölgelerden göç edenler, o bölgedeki hemşehrilik özellikleriyle değil, etnik ve dinsel tarikat ve cemaat özellikleriyle biçimlenen bir sosyal kategorileşme içinde yer almaktadır. Yılmaz’ın İzmir’de yaptığı araştırma, dayanışma açısından etnik kökene ve mezhebe bağlı ortaklıkların ne denli işlevsel olduğunu ortaya koymaktadır (2010: 207).

Bizim araştırmamızda ise, görüşmecilere doğrudan etnik kökenleriyle ilgili soru yöneltilmese de görüşmeler esnasında kişilerin etnik kökenlerine ilişkin ifadeler sunmaları, örnekleminizde farklı etnik gruplardan yanıtlayıcıların bulunduğunu⁴⁰ ve kısmi de olsa bu duruma dayalı dayanışma biçimlerinin işlediğini göstermiştir. Örneğin Balalı ve Kürt olan İdil’in ailesine yardım eden Erzurumlu komşularının da Kürt olma ihtimali vardır. Kiraz ise,

mahallede herkes Türk. Hiç konuşmuyolar bizle, hiç. Biz normal insanız da onlar hiç gelmiyo yanımıza, hiç oturmuyo bizle

diyerek etnik kökenine dayalı bir veri sunmaktadır. Bu ifadeye göre etnik köken, İdil örneğinin aksine dayanışma sağlamaktan çok ayrımcı ve düşmanca bir boyut kazanabilmektedir. Hemşehrilige dair bir örnek ise, Burak’ın annesi Sena’nın anlatışında fark edilmektedir. Sena’nın,

burada hepsi yabancı... Urfalı çok. Ama bizim köyden yok

biçimindeki sözleri, sadece köyünden olan kişileri hemşehri niteliğinde kabul ettiğini göstermektedir. Sena’nın bu tutumu, hissettiği yalnızlaşmayı artırmaktadır.

Meryem ise eskiden evlerine temizliğe gittiği kişilerden yardım alması dolayısıyla yaptığımız sınıflandırmaya dâhil olmasa da, başka bir dayanışma ağına girebilmektedir:

⁴⁰ Bu konuya sosyo-demografik veriler kısmında değinilmişti. Bkz. s. 115-121.

Biliyolar benim gelinimin öldüğünü. Elbise olsun, para olsun, bana yardım ediyolardı. Onlar apartmanlarda oturuyolar ya. Ben de eskiden giderdim onlara, genç iken, daha genç iken. Beni tanırılar. Şimdi beni telefonla çağırırlar. Bana yardım ederler. Gıda da verirler, çocuklara elbise verilir, bana giyecek verilir, para da verilir.

Görüldüğü gibi iş ilişkisi bir güven ilişkisine dönüştüğünde kadınlar, dilenci olsalar da aynı ve nakdi yardım alabilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla enformel de olsa, ücret ilişkisinin inşa edilebildiği çalışma biçimlerinde bir güven unsuru oluşabilmektedir.

Sonuç olarak birçok araştırma bulgusuna benzer şekilde, verilerimize göre enformel dayanışma ilişkileri zayıflamaktadır. Özellikle kadınların ağırlıklı bir rol üstlendiği dayanışma ilişkilerinin geleneksel işlevi budanmaktadır. Gerçekten de kadınlar çoğunlukla toplumsal ilişki ağlarının “örücüsü”dür, “enformel ilişkiler, akrabalık, komşuluk, hemşehrilik, kadınların içinde rahatlıkla hareket edebildiği, güç kazanabildiği, karşılıklı ilişkilerine girebildiği örüntülerdir” (Bora, 2007a: 96). Geleneksel toplumlarda bu örüntüler, kadınların gücünü sağlamaktadır. Kadınlar toplumsal dayanışma ilişkilerinin kurulması, sürdürülmesi ve gerektiğinde yoksullukla mücadele işlevlerini üstlenmişlerdir (Bora, 2007a: 96).

Görüldüğü gibi dayanışma ilişkilerinin sürdürülebilirliği açısından enformelliğin dilencilerin hayatındaki yeri sınırlanmıştır. Bu durum ve yaşadıkları çaresizlik, dilencileri yoksullukla baş etmede kurumsal yollara sevk etmektedir. Sosyal yardımlara başvuru sayısının bu kadar yüksek olması, büyük ölçüde bu durumdan kaynaklanmaktadır. Sosyal hizmetlerin, kadınları, çocukları vasıtasıyla daha kurumsal ilişkilere yöneltme potansiyelinin yüksekliği, formel ilişkilerin kurulmasını teşvik etmektedir. Aksan’ın araştırmasına göre de maddi zorluklarla baş etmek için kişiler akraba ve komşulardan ziyade belediye, muhtarlık ya da kaymakamlık gibi formel kurumlara başvurmaktadır (2012: 17). Araştırmamızın önceki bölümlerinde sosyal yar-

dım sağlayan kurumlarla nasıl ilişkiye geçildiği açıklandığı için bu bölümde konuya tekrar değinilmeyecek, formel dayanışma ilişkileri bağlamında dilencilerin mahallelerindeki muhtarlarla dayanışma ilişkilerinin nasıl kurulduğu ele alınacaktır.

Muhtarlıklar söz konusu olduğunda ilkin, formel ilişkilerin işlevselliği noktasında bazı sorunların çıkabildiği belirtilmelidir. Alan araştırması bulgularına göre dilencilerin yardım istedikleri yerler olabilen muhtarlıkların yardım verme gibi bir yetkileri olmadığı için dilenciler, muhtarlıklar tarafından doğrudan kaymakamlıklara yönlendirilmektedir. Burada muhtarların, yetkilerinin sınırlı olduğu ve bir tür aracı kurum gibi hareket ettikleri söylenebilir. Zaten Türkiye’de köy muhtarlığının aksine mahalle muhtarlığı yerel yönetim birimi olmamakta, buna koşut biçimde sınırlı yetkilerle, “hükmi şahsiyetleri” bulunmadan görev yapmaktadır (Erder, 2002: 117).

Alan araştırması kapsamında muhtarlardan edindiğimiz bilgiler, formel dayanışma ilişkilerini göstermesi açısından önemli olduğu için çözümlenmelidir. 10 muhtarla yapılan görüşmelerden çıkan sonuç, muhtarlarla kurulan çok sınırlı dayanışma ilişkilerinin düzenli ya da düzensiz para yardımını, enformasyon sağlamayı ve dilencilere verilecek yardımlara aracılık etmeyi içerdiğiidir. Dilencilere şahsi olarak yardım ettiğini söyleyen bazı muhtarlar ise, dilencilerin gerçekten muhtaç olduklarına inanırlarsa yardımda bulunduklarını belirtmiştir. Buna dair bir ifade örneği,

Ben zaten öyle olanları, mahallemde ihtiyacı olanları bir yerden bir zekât, yardım geldiği zaman çağırıyorum. Pazar parası bıraktılar, git pazarını gör, diyorum. Yani o bir sosyal yardımdır

biçimindedir. Bir başka muhtar ise, her Cuma muhtarlığa gelen yaşlı bir dilenciye “inancı gereği” nakdî yardım yaptığını ifade etmiştir.

Ancak muhtarların çoğunda dilencilere karşı temel söylem mesafeli ve eleştireldir. Örneğin bir muhtar, dilencilere dair kriminal bir bakış açısı benimsemiştir:

Biz muhtarlık olarak ne yapıyoruz, Emniyet'e bildiriyoruz, suç işleyebiliyorlar çünkü. Halk çok şikâyetçi... İnsanların duygularını sömürüyorlar. Ramazan'da genç, ama kendini pejmürde gösterenler oluyor. Gerçek dilenciye halk tanıyor. Mesela ayağı kesik, onu ortaya koyuyor, toplanıp hastaneye götürülmesi lazım bunların, çocukların psikolojisi bozuluyor. Bunu muhtarlığa gelen başka bir vatandaşımız belirtti. Belediye bir şey yapmıyor. İstese dilenci bırakmaz.

Bu ifadede, dilenciye desteklemek değil mahalle dışına sürmek yönünde bir tavır söz konusudur.

Görüldüğü gibi dilenciler, enformel dayanışma ağlarının çoğu kez işlemediği bir bağlamdadır. Formel dayanışma ağları bağlamında ise, en temel yardımların devlet aracılığıyla sağlandığı ve bu yardımların dilencileri ancak asgari geçim standartları altında yaşattığı düşünülürse dilencilerin içinde bulunduğu ekonomik koşulların zorlayıcılığı fark edilmektedir.

Dilenme etkinliğinin ve dilenciliğin yapısal özellikleri

Bu bölümde dilencilerin, dilencilige nasıl başladıkları, alıştıkları ve bu etkinliği öğrenme biçimleri ele alınacaktır. Daha sonra dilencilerin dilenme biçimleri çeşitli boyutlarıyla incelenecek, dilenme biçimlerine göre bir dilenci sınıflandırması yapılacaktır. Bunun yanı sıra dilenciliğin uzam ve zamanla olan ilişkisi, dilencilerin kazanç düzeyleri ve son olarak da dilencilerin maruz kaldıkları risk ve dezavantajlar çözümlenecektir. Tüm bu bulgularla dilenme kültürünün nasıl yapısalı olduğu ve bu kültürün hangi özelliklere sahip olduğu yönündeki sorular cevaplanmaya çalışılacaktır.

Dilenmeye başlama süreci ve dilenciliğin öğrenilmesi:

"Selpağa git, aç kalacağına..."

Bu bölümde dilenmeye başlama sürecini harekete geçiren etmenler çözümlenecek, dilenciliğin bir rol modeli dolayısıyla

başladığı, buna bağlı olarak da aile ya da komşu, akraba ve mahalle çevresinde yönlendirme ve enformasyon akışına maruz kalmanın dilencilik sürecini nasıl hızlandırdığı ele alınacaktır.

Verilerimize göre, bir rol modelin dilencilige giden yolda bir etmen olarak çıktığı durumlarda model olan kişiler, dilenecek kişiye en yakın kişi olan anneden, dilencilerin sokakta gördükleri, ancak tanımadıkları kişilere kadar uzanan bir yelpazede yer almaktadır. Bu yelpazede akrabalar, komşular, arkadaşlar, mahalledeki diğer kişiler ve tanıdıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla dilencilige model olan kişiler, adeta iç içe geçmiş halkalar halinde bir araya gelmektedir. En iç halkada bulunan anneyi/ aileyi akrabalar, komşular ve mahalledeki diğer tanıdıklar izlemekte, son halkada ise sokakta görülen yabancılar yer almaktadır. Sonuç olarak sıklıkla kişilerin “birbirlerinden görmeleriyle” ortaya çıkan dilenme eylemi aile, akraba ve tanıdıkların rol model olmalarıyla rasyonelleşmektedir. Özellikle dilenciler tarafından “selpağa çıkmak” olarak adlandırılan mendil satmak, kadınların komşuluk ve akrabalık temelinde örgütlenerek gerçekleştirdikleri bir dilenme türüdür.

Rol modellerin dilenme sürecini nasıl başlattığı, çocuklar ve yetişkinler ayrı ayrı ele alınarak çözümlenecektir.

Ailenin çocuklara rol model olduğu durumlarda çocuklar, dilenme kültürüne rahatça alışmaktadır. Çocukların kentlerde doğup büyümüş olmaları bu süreci hızlandırmaktadır. Böylelikle dilenme kültürüyle erken yaşta tanışmaktadırlar. Zaten tutum oluşturulan objeye dair bilgilerin erken yaşta gelişmesi, bireylerin tutumlarını güçlendirmektedir. Araştırmamızda çocuk dilenciler, tutum gelişimi açısından iki yaklaşım sergilemiştir. Bunlardan ilki sosyalleşme sonucu benimseme ve kabullenmedir. Diğer yaklaşım kapsamında ise çocuklar yaşadıkları hayatın olumsuz koşullarından kurtulmak amacıyla kendi hayatlarına yön vermeye çalışmaktadır. Bu bulgulara göre dilencilığın önlenmesinde en önemli hedef grup çocuklar olmalıdır.⁴¹

41 Bu duruma ilişkin daha ayrıntılı değerlendirmeler, dilenme kültürünün dönüşebileceği potansiyelinin irdelendiği bölümde ele alınacaktır.

Çocuklar için ailenin rol modeliği iki şekilde işlemektedir: İlkinde, anne ya da kardeşler dilencilik yaptığı için çocukların da bu yönde sosyalleşmeleriyle ve ailelerinin de onaylamasıyla, ikincisinde ise aileden başka biri dilencilik yapmasa da çocuğun anne ve/veya baba tarafından aile bütçesine katkıda bulunması için dilencilige yönlendirilmesiyle biçimlenmektedir. Dolayısıyla çocuklar, kimi zaman kentsel yaşam realitesinin bir zorunluluğu olarak ailelerinin etkisiyle dilencilige başlamaktadır.

Çocukların dilencilige başlamasında en etkili rol model annedir. 8 dilenci çocuktan 7'si üzerinde anne, dilenme sürecinde rol model olmuştur. Bunların 4'üne anneler, çocuklarıyla birlikte dilenmeye başlayarak doğrudan rol model olarak etkide bulunmuştur. Örneğin Menekşe dilenmeyi annesinden öğrendiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Annem başlamış. Çorap satarkene, şu yukarıda evler var ya. Orada çorap satarkene burayı görüyor. BİM'den de selpak alıyor. Burada satıyor. O sattığı sürece biz de alıştık.

Görüldüğü gibi Menekşe anne rol modelinden hareket etmektedir. Ancak bizi burada ilgilendiren sözcük "alışma"dır. Özellikle annenin rol model olduğu bu tarz durumlarda çocuklarda bir psikolojik kabulleniş bulunmaktadır. 3 kadın dilencinin de (Şehriban, Sevilay ve Kezban) benzer biçimde çocuklarının dilenciligi kendilerinden gördüklerini belirtmeleri, annenin rol model olmasına dair verileri desteklemektedir.

Ailelerinin rol model olmasıyla dilenmeye başlayan 7 çocuğun 3'ü ise kendi kendilerine mendil satmaya başladıklarını belirtse de bunun ailelerini suçlanmaktan koruma eğiliminden kaynaklandığı, çocukların başka ifadelerinden ortaya çıkmıştır. Bu çocuklardan İdil'in durumunda, annenin ısrarla çocuğunu dilenmeye göndermek istemediği, ancak ona engel olamadığı yönündeki ifadesi araştırmamız açısından önemli bir veri olarak değerlendirilmiş, derinlemesine ek sorularla durumun özü ortaya çıkarılmıştır. İdil'in annesi Nurten'in bu konudaki anlatısı şu şekildedir:

Bi gün geldi, arkadaşlarından mı görmüş, nerden görmüş... Gittim, baktım ki şeyden almış bi paket, arkadaşları vermiş. Ben yok, önce dedim razı olmadım, ama kızım bakum ki kendisi erken kalktı gitti. Ağlıyodum, çok ağlıyodum onun peşinden nereye, "arkadaşlarımla gidiyorum anne" dedi. Ondan sonra öyle öyle başladı yani çocuğum. Onun için de biraz, kimden gördüyse artık hangi arkadaşlarından gördüyse "ben kendim satacam" dedi. "Sen" dedi "zor durumdasın" dedi. Biliyodu yani.

Nurten bu ifadesinde olayların kendi dışında seyrettiğini açıklamaya çalışmıştır. Oysa o dönemde henüz sekiz yaşında olan İdil'in kullandığı,

kendi kardeşlerim aç kalıyodu, ağlıyolardı, kendim başladım. Hiçbiri demedi. Kardeşlerim hep açtı, açlıktan ölmemeleri için

biçimindeki ifadeler, dilencilige başlamak üzere küçük yaşta kültürlendiğini gözler önüne sermektedir. "Kardeşlerimin açlıktan ölmemeleri için" biçimindeki bir söylemin, davranışı mazur göstermek üzere öğretilmiş olduğu düşünülebilir. Nitekim yapılan görüşme boyunca İdil'in sürekli aynı ifadeyi tekrarlaması, gerçeğin bizim yorumumuz doğrultusunda olduğunu göstermektedir.

Annenin rol model olduğu örneklerden Kiraz da ağabeyiyle mendil satmaya gittiğini,

ben kendim dedim. Abimle ikimiz başladık. Yani herkes hasta olunca mendil filan alıyo ya ondan. Kendimiz çıkıverdik. O zamanlar okula gitmiyodum, ufaktım ya

sözleriyle anlatmıştır. Ancak annesi Nursema*, Kiraz'la dilenmeye gittiğini açıkça belirtmiştir. Bir başka örnek olan Sümeyra ise,

zaten mağdur durumdaydık, annem "yapalım" dedi

diyerek annesinin kendisini dilencilige yönlendirdiğini istemedi itiraf etmiştir. Ancak bu sefer Sümeyra'nın annesi Fe-

ride**, gerçeği saklamış ve etraflarında kendilerine dilenciligi öğretecek bir rol model olmadığını vurgulamıştır:

Bizim etrafımızda öyle birileri yok. Çocuklarımızın öğretmenleri falan da çok sever bizi. Allah razı olsun onlardan da. Ne kendim gittim, geldim. Bebellerimiz okula gidemezlerdi, ders yapamazlardı, ekmek bulup ekmek yiyemezlerdi.

Dilencilige kendisinin başladığını ifade eden çocuklardan biri ise Burak'tır. Ancak Burak'ın bu ifadesine rağmen Sena, tıpkı Nursema* gibi açıkyüreklilikle, çocuğunu mendil satmaya göndermek zorunda kaldığını ifade etmiştir:

Ben gönderdim. Biz gönderdik, niye yalan söyleyeyim... Göderiyok. Çünkü çocuklar okula gidiyorlar, bi şey istiyorlar. Bebelere kıyafeti falan ben nereden getireyim... Çocuk kabul etti. Mecbur. Bazen gitmek istemiyor, ama zorluyok. Başka çocukların hepsi bisikletle geziyorlar, internete gidiyorlar, ben niye gitmiyom diyor. Şimdi de tabii, her akşam kavga çıkıyor.

Sena'nın ifadesinden anlaşılabacağı üzere ciddi bir zorlamayla karşı karşıya kalan Burak, çocukluğunu yaşayamadığının farkındadır. İleriki bölümlerde göreceğimiz gibi Burak'ın hafta içi her gün okul dışında beş saat dilenmesi ve zamanının çoğunu okul ve dilenme arasında paylaşırması bu durumun göstergesidir. Anneyle Burak'ın ifadeleri arasındaki çelişki, aynı zamanda Burak'ın, ailesinin onu mendil satmaya göndermesinden utanıldığını açığa çıkarmaktadır. Yaşadığı travma ve küçük yaşında maruz kaldığı ve saklamaya çalıştığı ezilmişlikle baş edebilmek için araştırmacıya kendi kararıyla mendil sattığını söyleyen Burak, karşı tarafa güçlü olduğu izlenimini vermektedir. Bir başka veri Burak'ın, dilenmesi için ailesi tarafından zorlansa da eylemi gerçekleştirmek için arkadaşlarıyla birlikte hareket etmesidir. Örneklemdeki diğer erkek çocuk olan Emrah'ın durumunda da bu yönde bir benzerlik vardır. Nitekim annesi Leyla, oğlunun dilencilige başlama sürecini şu şekilde anlatmıştır:

O... Aslında ben göndermedim, benim çevremde o çocuklar vardı. Zaten aynı mahallede oturuyorduk.'da oturuyordum o zaman. Onlarla kaçıp gidiyordu. Habersiz gidiyordu. Ben ona diyordum "oğlum okul kapandığı zaman mesela okul öncesi koyayım seni, çalışmak istiyorsan, yardımcı olmak istiyorsan çalış." Ona gelmiyordu. Ben çoğunlukla kuaförlük istiyordum ona... Hani bi mesleği olsun... Yazın gitti mesela iki ay çalıştı, sıkıldı. Bıraktı sonra. Ortamını beğenmedi. Çok affedersiniz gazino hanımları geliyormuş. Diyordu, "çok küfür-lü konuşuyorlar, şöyle yapıyorlar, böyle yapıyorlar.." Ben de göndermedim, ister çalış, sen çalışıyorsun. İki üç tane arkadaş vardı.'dekilerle. Ben ne kadar engel olmaya çalışsam da o bir kere arkadaşlarıyla şey yapmış. Yani şimdi büyük de, büyüdü de. Şu anda yapmıyor öyle bir şey, ama o zamanlar zaten beşe falan gidiyordu.

Mendil satmanın kendisine eski bir komşuları tarafından tavsiye edildiğini söyleyen Emrah'ın ifadeleri ise, annesininkiy-le farklılık göstermektedir:

Babam yoktu işte annemle evdeydik. Bir tane abla geldi. Bize tavsiye etti işte "bu çocuğun evde boş boş oturacağına gitsin, mendil filan satsın" dedi. Ben de işte sattım, kendi şeylerime bakmaya çalıştım. Zaten ilk onlar da o işi yapıyordu. Hacıbayram'da yapıyordu o işi. İlk işte aldılar, gösterdiler bana. "İşte böyle sorucan, bunları sorucan... Zabıtalardan kaç" filan... Mesela "Bir tane mendil alır mısınız filan sorucan" sonra aldı mı, "Allah razı olsun" falan dicen.

Annesinin ifadesi ile Emrah'ın ifadelerini karşılaştırdığımızda annenin, çocuğunun hayatını idame ettirmesi için kendi içinde bir rasyonaliteye sahip olduğu görülmektedir. Dilenmeye başlama sürecinde komşularını açıkça rol model alan Emrah ise, aynı zamanda kendi akranları olan ergenlerle de özdeşim kurmuştur. Elde edeceği gelir üzerinde annesinin denetim kurma riskini sezdiğinden dolayı kuaförde çalışmayı reddeden Emrah, kuaförde çalışmamak için bir bahane yaratmış olabi-

lir. Dilencilikten elde ettiği gelir üzerinde ise, annesinin denetim kurması mümkün olmamakta ve Emrah arkadaşlarıyla bunu bir sosyalleşme aracı olarak kullanmaktadır. Görüldüğü gibi burada akran faktörü devreye girmektedir. Emrah bir ergen olarak dilenirken daha serbest hareket edebilmekte, dilenme zamanları ve geliri üzerinde denetim kurabilmektedir. Nitekim Emrah kazancının bir kısmını kimi zaman sakladığını ve annesine vermediğini, kimi zaman gizlice dilendiğini ifade etmiştir.⁴²

Hem Burak hem de Emrah örneklerinde, annenin ya da çocuğun ne söylediğinin ötesinde şu gerçek ortaya çıkmıştır: Erkek çocukların dilencilik hikâyesinde, ailenin rolü kadar akran veya ergen sosyalleşmesi de etkili olabilmektedir. Kız çocuklarının ise, daha çok aile ve anne rol modelini benimsedikleri görülmektedir.

Emrah'ta ortaya çıkan ve örneğine İdil'de de rastladığımız bir durum, çocukların dilenirken kimi zaman bir öğrenme sürecinden geçmeleridir. Dilenme ritüeline ilişkin dersler, kimi zaman sadaka alınacak kişiye nasıl yaklaşılabileceğine dair sözleri ve "Allah razı olsun" ifadesiyle sadaka veren kişinin ödüllendirilmesini içermektedir. İdil satış yaparak dilenmeyi kendisinden yaşça büyük bir erkek çocuktan nasıl öğrendiğini,

o parayı bi abi vermişti. Tanımıyorum. Dedi kine, gel kızım, dedi, al şu parayı, dedi, ben de gittim ordaki mendilcilerden aldım. Orda bi abi de mendil satıyordu. O mendili aldım, caminin orda oturup satmaya başladım

biçiminde aktarmaktadır.

İdil'in ifadesinde bir dilencinin diğerine "iş/raconu"⁴³ nasıl öğrettiği görülmektedir. Bu örneğe göre, geleneksel biçimde dilenmenin günün koşullarına uygun olmadığını bilen "deneyimli ağabey", artık gelir getirecek dilenme eyleminin "gös-

42 Kazançla ilgili bu husus ilgili bölümde değerlendirilecektir.

43 İtalyanca *ragione* kelimesinden türemiş olan *racon* kelimesinin "yol, yöntem, usûl" ve "gösteriş, fiyaka" olmak üzere iki anlamı vardır. Bkz. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.52ddb25649e2a8.93737967, (21.01.2014).

terişçi" bir boyutunun olması gerektiğini düşünmektedir. Bu da literatürde yer alan, yeni tüketici toplumda satışın araçsallaştırıldığı dilenme biçiminin daha işlevsel olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu noktada dilenci, mendil satmanın, mendil satın alacak/sadaka verecek olan kişi üzerinde olumlu bir etki yaratacağının farkındadır.

Sonuç olarak çocuk dilencilerin dilencilige başlama süreçleri, genelde bir alışkanlığa dönme riski taşımaktadır. Ancak ileride yer verileceği gibi, devletin yasal müdahalesi olan sosyal ve ekonomik destek aracılığıyla çocukların çoğunu sokaklardan alma ve eğitime yönlendirme potansiyeli güçlüdür. Bu hizmetlerin sunulmadığı noktada ise, çocukları ciddi riskler beklemektedir.

Dilenmenin gelir getirici bir etkinlik olarak, özellikle kadınlar açısından vasıfsızlık, eğitimsizlik ve çocuk bakımı yükümlülükleri biçiminde sıraladığımız çaresizlik koşullarında, dilenmeye başlama sürecini hızlandıran bazı avantajları vardır. Bunlardan ilki, dilencilüğün enformel bir gelir getirici etkinlik niteliği taşıması dolayısıyla, başlangıç yapmanın kolay olmasıdır. İkincisi dilencilüğün bir iş olmamasıdır. Bunun nedenleri, dilencilüğün belli bir disiplin içermemesi, dilenme sürelerinin esnek bir nitelik arz etmesi ve dilenirken bir değer üretilmemesi olarak sıralanabilir. Uyulması gereken bir iş disiplininin olmaması, kadınlar için büyük bir avantaj yaratmaktadır. Bu kapsamda kadınlar, dilenme sürelerini çocuk bakımına ayırdıkları zamana göre ayarlayabilmektedir. Ancak şüphesiz dilencilüğün avantajlarını sıralamamız yanıltıcı olmamalıdır. Çaresizlik, dilencilerin bu faaliyete başlamalarına neden olmaktadır. Yetişkin dilenciler söz konusu olduğunda da dilencilige başlama sürecinde öykünülen rol modeller önemli bir yere sahiptir. Nitekim örneklemdeki 15 kadın dilenciden 8'i, dilenciligi başkalarından öğrendiklerini ifade etmiştir. Kadınların dilenciligi öğrendikleri kişiler, ağırlıklı olarak komşularıdır. Komşular rol model olmanın yanı sıra tavsiye verme, dilencilüğün nasıl yapılacağını öğretme ve kadınları bizzat dilencilik mekânlarına götürme işlevlerini üstlenebilmektedir. Mahallede mendil satanlar

da kadınlara rol model olabilmektedir. Nitekim birçok dilencinin yaşadığı mahallede mendil satma etkinliği yaygındır. Dilenmeye başlama sürecini hızlandıran bir başka rol model kategorisi ise sokaktaki diğer dilencilerdir.

Fikriye, Sevilay ve Nursema* mahallelerindeki kadınları ve komşularını rol model alan kadınlardandır. Örneğin Fikriye yakınlarından yardım almanın mümkün olmadığı noktada dilenme fikrine ısınmıştır:

Sen benden görüyon mesela, ben ondan görüyom... Arkadaş yani yabancı değil, komşu yani... İhtiyaç olduktan sonra, yiyecek ekmeğin olmadıktan sonra ne yapacan? Bana beş milyon, on milyon borç ver desen vermez. Kim verecek?

Nursema* ve Sevilay komşularının cesaretlendirme ve öneride bulunma işlevlerini açıkça ortaya koymaktadır. Nursema* bu durumu,

çok mağdur durumdaydım diye gittim, yani çok çok... Selpağa gidiyodu kapı komşum da. “Çok mağdur durumdasınız, selpak al, sat çocuğunla” dedi. “Selpağa git aç kalacağına” dedi

sözleriyle ifade ederken Sevilay,

valla bizim mahalledekiler bir kişi yaptı, iki kişi yaptı, iki kişi yaptı dört oldu, öyle öyle öyle... Bir komşum vardı, “mendil al, kalem al, çorap al sat” dedi

diyerek anlatmaktadır. Görüldüğü gibi dilenme etkinliği mahallede yaygın bir uğraş haline gelmiş ve yapmayanların teşvik edildiği bir atmosfer oluşmuştur. Bu ifadelerde ayrıca komşuların, dilenme etkinliğinde hangi malzemenin satılacağı konusunda yol göstericilik ve tavsiye işlevi üstlendikleri fark edilmektedir.

Komşuların rol model olduğu kadınlardan 2’si (İtir ve Safiye) ise, dilencilik yapmaya başladıklarında fiilen komşuları tarafından dilenme mekânına götürülmüş ve yerleştirilmişlerdir. Bu süreci İtir şu şekilde anlatmaktadır:

Önce apartman yıkıyordum. O zaman gecekondu da oturuyordum. Yanımda komşu vardı, böyle gidiyordu. Bir gün dedim ki “İsmet⁴⁴ Ablam, beni de götürür müsün ablam...” “Yapamazsın” dedi. “Beceririm ablam” dedim. Selpağa götürecekti. Götürdü. Baktım bir gün geldim, oturdum, iyi kötü... Ondan sonra alıştum, gittim. Komşum bir burayı gösterdi, bir de şu Maltepe tarafı var ya, bazen de oraya gidiyom. Çoğunluk buraya geliyom ama.

Görüldüğü gibi İtur, komşusunun dilenme deneyiminden etkilenmiş ve bu işi yapmak için gönüllü olmuştur. Hatta komşusu İtur'da bu beceriyi görmediği halde İtur ısrar ederek komşusunu taklide yönelmiştir. Temel güdünün geçinme ihtiyacı olduğu bu süreç, İtur'ın bir dilenci olarak sosyalleşip dilencilığe alışmasıyla sonuçlanmıştır.

Safiye de, dilenme mekânına çöp toplayan komşusu ve komşusunun oğluyla birlikte geldiğini,

komşuyun gelmişim kızım. Komşuyun, dedim, ben de karton plastik toplayayım. Onun oğlu geliyor, götürüyor. Allah razı olsun. Kira parası... Komşum gelirse ben de geliyorum, o gelmezse ben de gelmem

sözleriyle belirtmiştir. Safiye'nin İtur'dan farkı, yalnız başına hareket etme becerisinin olmamasıdır. Bu yüzden ev dışında dilenmek gibi bir etkinliği yapabilmek için bir korumaya ve desteğe ihtiyaç duymakta, komşusu kâğıt toplamaya çıkmadıkça dilenememektedir. Bu bağımlılık ilişkisi hem komşuyu hem Safiye'yi birlikte hareket etmeye itmektedir. Bu iki örnek arasındaki farkın nedenleri İtur'ın genç, dönüşüme açık ve kocasından boşanmış bir kadın olarak mücadeleci bir kimliğe bürünmesi, Safiye'nin ise, İtur gibi eşinden boşandığı halde, yaşından ve kocası tarafından terk edilmek suretiyle boşandığından dolayı özgüven eksikliği yaşamasıdır. Yine komşu tavsiyesiyle dilencilığe başlayan Zeliha ise, komşusundan çok detaylı mekân tarifleri almasıyla, ancak dilenme mekânına komşu-

44 İsim değiştirilmiştir.

su tarafından götürülmemesiyle Safiye ve Iur'dan farklılaşmaktadır.

Meryem'in dilencilige başlama hikâyesinde ise komşular değil, sokaktaki bir dilenci kendisine rol model olmuştur. Meryem Itır'dan çok daha yaşlı olmasına rağmen tıpkı onun gibi inisiyatif kullanabilmiş, gözlem yapabilmiş ve aldığı kararı uygulayabilmiştir. Aşağıda Meryem'in süreçle ilgili ifadesi yer almaktadır:

E mecbur kaldık yani. Evveli Konya'da başladım. Mevlana'nın oralarda. Orada bir kadın vardı. Her zaman çarşıya gittiğimde görürdüm. Böyle mendil, kalem koymuş önüne. Satıyordu. Gittim yanına oturdum. "Bacım" dedim "bundan para kazanabiliyon mu" dedim. "Gelirsen günde 10-15 milyon kazanırsın" dedi. "Ama arada bir gelirsen" dedi, "anca boğazını idare edersin" dedi.

Erkek dilencilerden Muharrem ve Enver de, başkalarından görerek dilenmeye başlamışlardır. Erkek dilenciler içerisinde tek pasif dilenci ve örneklemdaki tek evsiz kişi olması açısından Bekir'in dilenme hikâyesi diğerlerinden farklıdır. Bekir zaten sokakta yaşıyor olmasıyla, dilenme talebinde bulunmasa bile çevredekiler tarafından dilenci olarak algılanmıştır. Bekir dilencilige başlama hikâyesini,

seçerek değil ki... Rastgele gelmiştim. Şu terminalde çok yat-tım çok... İttiler dışarı attılar. Param yoktu. Kalacak yerim yoktu. Karnım aç...

sözleriyle anlatmaktadır.

Bir önceki bölümde ve bu bölümde sunduğumuz veriler göstermektedir ki yoksulluğun eşlik ettiği göç, okuryazar olmamak, eğitimsizlik, hane yapılarındaki dönüşüm, aile riskleri, kentsel geçim olanaklarının daralması, yapabilirlikten yoksunluk ve dayanışma ağlarının aşınması biçiminde sıraladığımız faktörler, bir arada etkileşim haline geçerek özellikle "kadınlar" ve "çocuklar" için yıkıcı sonuçlar yaratmaktadır. Dilencilik uğraşı, bu tür olanaklardan yoksun kişilerin ulaşabildikleri tek

gelir elde etme fırsatı olmaktadır. Bu yoksunluklarla kuşatılmış kişiler, enformel sektörde çalışabilecek vasıflara bile sahip olamadıkları için bu sektörde de çalışmamaktadır. Bu olumsuzluklar sonucu yoksullar, yaşama tutunmak ve ailelerini geçindirmek için kendi araçlarını yaratmaktadır. Özellikle mendil satarak dilenmek, kadınlarca benimsenen bir hayatta kalma stratejisi ve mücadele aracıdır. Dilencilerin anlatıları, kadınların yaşam becerisini muhakkak sürdürdüklerini göstermektedir. Bu gözlemlerimize benzer biçimde dilenme, literatürde kimi zaman bir direnme stratejisi olarak değerlendirilmiştir (Dean ve Gale, 1999: 19; Melrose, 1999: 145; Swanson, 2010). Meksika Ekvador'da yapılan bir araştırmaya göre And Dağları'ndan Ekvador'a dilenmek için göç eden etnik bir azınlığa mensup olan kadın ve çocuklar, bir yaşam stratejisi olarak benimsedikleri dilenme ile gelir elde etmekte, eğitim olanaklarından faydalanmakta, tüketim kültürüne dâhil olmaktadır (Swanson, 2010: 1-2) ve dilencilik kadınların başka bir işe nazaran daha fazla kazanmalarını, kazançlarını çocuklarının eğitime harcamalarını ve bağımsız çalışmalarını sağlamaktadır (2010: 7). Swanson'a göre düzgün işleyen bir refah sisteminin olmadığı bir ülkede dilencilik faaliyetleri, gelirin yeniden dağılımını sağlamaktadır. Dilencilik, yoksul insanların yaşam koşullarını iyileştirebilmek için buldukları yaratıcı bir çözümdür (2010: 11).

Swanson'ın çözümlemelerinde haklılık payı bulunsa da, dilencilik bir direnme biçimi olması, onun rasyonel bir "tercih" biçiminde algılanmasını gerektirmemelidir. Dilencilik, deneyimlenen çeşitli çaresizlik koşullarında bir hayata tutunma çabasıdır. Kimse isteyerek, bilinçli bir tercihle dilenmek istemez. Kadınların dilenerek belli bir kazanç elde ettikleri ve bu kazancı çocuklarının eğitime harcadıkları doğrudur, ancak bu, dilencilik onlara istenen düzeyde bağımsızlık ve özgürlük kazandıran ideal bir iş olduğu anlamına gelmez. Refah devletinin geri çekilmesiyle oluşan boşlukta, devletin üstlenmesi gereken gelirin yeniden dağıtım işlevini, dilencilik gibi eğreti ve riskli bir marjinal gelir elde etme biçimini yürütenlerden beklemek, hem devlete gelir adaleti sağlama görevinden azade olma hak-

kı tanımak hem de bu insanlara insan onuruna yaraşır istihdam olanaklarını layık görmemektir. Bu, demokratik ve hûmanist bir bakışa açısından uzak, gerçeği perdeleyen bir çözüm olarak açıklanabilir. Böyle bir duruş, kapitalizmin adaletsizliklerini kabul etmek anlamına da gelir. Elbette dilencileri konu alan bir araştırmada, kadınları mağdurlaştıran ve kurbanlaştıran bir söylem ve bu tarz politika önerileri üzerinden ilerlemek doğru değildir. Ancak dilencilerin, özellikle de kadınların dilenerek elde ettikleri geliri nasıl sağladıkları, bu gelirin ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılayabildiği ve dilenmenin insan onuruna yaraşır bir gelir elde etme biçimi olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Unutulmamalıdır ki demokratik ve sosyal bir hukuk devletinde her insan dilenmekten çok daha iyisini hak etmektedir.

Dilenme biçimleri ve dilenci tipolojisi

Bu bölümde dilencilığe ve dilenme biçimlerine ilişkin yapısal süreçlerin nasıl işlediği ele alınarak dilenme biçimlerine dair bir tipoloji yapmanın mümkün olup olmadığı sorusuna cevap aranacaktır. Dilenme biçimleri, dilenme kültürünün temel bileşenlerinden olduğu için dilencilerle ilgili bir tipoloji yapılmalıdır. Bu hususlara dair bilgiler Tablo 10'da görülmektedir.

Örneklemdaki dilencileri, dilenme biçimleri itibariyle üç şekilde sınıflandırmak mümkündür. Dilenme biçimleri birinci ayrıma göre aktif ve pasif dilenmeden, ikinci ayrıma göre satış yaparak ve satış yapmadan dilenmeden, üçüncü ayrıma göre ise tekil ve çoğul dilenmeden oluşmaktadır.

Teorik kısımdan da hatırlayacağımız gibi, aktif dilenme sözel ya da satış yapmak suretiyle kullanılan araçlarla sadaka talebini, pasif dilenme ise herhangi bir araç kullanmadan, sessizce oturarak ya da ayakta durarak dilenmeyi içermektedir.⁴⁵ Tablodan da izlenebileceği gibi örneklemdaki 26 dilencinin 24'ü aktif, yalnızca 2'si (Bekir ve Safiye) ise pasif dilencidir. Satış yaparak dilenenleri (kapitalizmle uyumlaşmış dilenciler) ve satış yapmayarak dilenenleri (geleneksel dilenciler) içeren ikinci ayrıma gö-

45 Bkz. s. 55.

TABLO 10
Dilenme Biçimleri ile İlgili Veriler

<i>Dilenme biçimleri</i>	<i>K</i>	<i>E</i>	<i>Ç</i>	<i>Toplam</i>
<i>Satış yapma durumu</i>				
Satış yaparak dilenenler	11	2	8	21
Satış yapmadan dilenenler	3	1	–	4
Yerine göre satış yaparak ya da yapmayarak dilenenler	1	–	–	1
Toplam	15	3	8	26
<i>Aktif-pasif dilenme</i>				
Aktif dilenenler	14	2	8	24
Pasif dilenenler	1	1	–	2
Toplam	15	3	8	26
<i>Aktif-pasif dilenme</i>				
Sözel araç kullananlar	14	2	8	24
Sözel araç kullanmayanlar	1	1	–	2
Toplam	15	3	8	26
<i>Tekil-çoğul dilenme</i>				
Tekil dilenenler	5	3	3	11
Çoğul dilenenler	7	–	3	10
Bazen tekil bazen çoğul dilenenler	2	–	–	2
Dilenmeye birlikte gidip dilenme eylemini yalnız gerçekleştirenler	1	–	2	3
Toplam	15	3	8	26

re ise, satış yapan dilencilerin hepsi aynı zamanda aktiftir, bunun nedeni bir ürün satarak dilenmenin dilenme sürecini aktifleştirmesidir. Bununla birlikte aktif dilencilerin hepsi satış yaparak dilenmemektedir. Sözel araç kullanarak dilenen, ancak satış yapmayan/geleneksel dilenciler de aktif biçimde dilenmektedir. Bunun nedeni ise, bu sefer de kullanılan sözel ifadelerin dilenme sürecini aktifleştirmesidir. Hiçbir aracın (sözel ya da satılan bir ürün) kullanılmadığı durumlarda ise pasif dilenme söz konusudur. Pasif dilenciler, satış yapmadıkları ve kapitalizmle uyumlaşmadıkları için geleneksel dilenci kategorisindedir.

Kavramları açıklığa kavuşturmak adına bazı dilencilerden örnekler verilmelidir. Örneğin geleneksel ve pasif bir dilenci olan Bekir'in dilenci olduğu ilk görüşte açıkça anlaşılmamakta-

dır. Bekir yoldan geçenlerden sadaka isteyip istemediği yönündeki soruyu “Hep böyle, veren verir...” biçiminde yanıtlamıştır. Safiye de Bekir gibi geleneksel ve pasif bir dilencidir. İtır ve Cemile ise Bekir ve Safiye gibi geleneksel dilenciler olsalar da sözel araçlar kullanarak ısrarla dilendikleri için aynı zamanda aktif dilencilerdir. Sonuç olarak tabloda da görüldüğü gibi örneklemimizde 4 dilenci satış yapmadan, geleneksel biçimde dilenmektedir. 21 dilenci mendil ve yara bandı gibi düşük değerli bir ürünü satarak dilendiklerinden, kapitalizmle uyumlaşmış dilencilerdir. Bir dilenci ise (Dilber) satış yaparak ya da yapılarak dilenmeyi kombine etmektedir.

Kapitalizmle uyumlaşmış dilencilerin yaygınlığı, hem örneklemde hem de sokak gözlemleri sırasında ortaya çıkmış, çeşitli yetkililerle yapılan görüşmelerle de doğrulanmıştır. Satış yaparak dilenenler, ağırlıklı olarak mendil satmaktadır. Bir önceki bölümün başlığında da görüldüğü gibi “selpağa çıkmak” metaforu mendil satarak dilenmenin yaygınlığını göstermektedir. Satış yaparak dilenen 21 dilencinin 14’ü sadece mendil, biri sadece kalem, biri sadece Elham satmaktadır. 5’i ise ürün çeşitliliği sunmaktadır. Yerine göre satış yapan Dilber kod adlı dilenci ise satış yaptığı zamanlarda sadece mendil satmaktadır. Görüldüğü gibi kapitalizmle uyumlaşmış dilenciler, genellikle ürün ve hizmet çeşitliliği sunmamaktadır.

Mendil satarak dilenmek, dilenciligin kapitalist mübadele ilişkilerinin içkinleştiği bir yapı kazandığını göstermektedir. Bu durum, araştırmamızın literatürle uyumlu bulgularından birini oluşturmaktadır. Satış yaparak dilenenler, sadece mendil satmayı daha fazla benimsemiştir. Mendil düşük maliyetli, kolay satın alınan ve taşınan, ambalajlı bir ürün olmasıyla satış avantajlarına sahiptir. Mendil satmanın yanında yara bandı, ıslak mendil, tükenmez kalem, çiçek, anahtarlık gibi fiyatı fahiş olmayan ürünler de satılabilmektedir. Örneklemde bu şekilde ürün çeşitliliği sunan dilenciler, sattıkları ürünlerin yanı sıra muhakkak mendil de satmaktadır. Mendille dilenciligin adeta özdeşleşmiş olduğu görülmektedir. Bu anlamda “Selpak” bir marka olmaktan çıkarak mendili tanımlayan bir sözcüğe dö-

nüşmüştür. Satılan mendilin markasının farklı olduğu durumlarda bile ürün “Selpak” sözcüğüyle ifade edilmektedir.

Dilencilerin yaygın biçimde bir ürün satarak dilenmelerinin sebebi, etkinliklerini toplumsal olarak meşrulaştırmak istedikleri şeklinde düşünülmelidir. Dilenciler bu şekilde dilendiklerini gizlemekte ve daha dolaylı biçimde dilenmektedir. Böylelikle yoldan geçenler üzerinde bir satıcı ya da çalışan imgesini yaratmayı ve “aylak” olarak damgalanma riskini bertaraf etmeyi amaçlamakta, değişim ilişkilerinin meşruluğuna sığınarak kendilerine bir tür korunma kalkanı oluşturmaktadırlar. Mendil satarak dilenenlerle ilgili ilginç bir anekdot, bir ürün satmadan, geleneksel biçimde dilenen 2 dilencinin (Asiye ve Cemi) yoldan geçenler tarafından mendil satmaya yönlendirilmesidir. Bu noktada sadaka alma ve verme ilişkisinin bir ürün satışı aracılığıyla dönüştürüldüğü görülmektedir. Bu yönlendirme, dilencilerin yoldan geçenler tarafından ataerkil/paternalist bir biçimde ve Foucault’cu anlamda disipline etme/dönüştürme/düzenleme/normalleştirme sürecine maruz kaldıklarını göstermektedir. Esasında bu normalleştirme pratiğini uygulayan kişiler de, sokakta yalvararak düşük değerli bir ürün satmanın dilenmenin bir türü olduğunu bilseler de, kapitalist üretim ilişkileri bağlamında mübadeleye dönük ilişkilerin dilenme kültürüne yerleştirilmesi, dilenme etkinliğinin de toplum tarafından bu yönde manipüle edildiğini göstermektedir. Bu süreçte dilenci, en azından bir satıcı görünümüne dönüştürülüp normalleştirici pratiklerin nesnesi olmaktadır. Kısacası dilenciligi devlet değil, toplum düzenlemektedir. Dilenciler, sadaka verenlerin beden dilleri ve eleştirilerinin etkisiyle ve bir önceki bölümde anlattığımız rol model alma süreçleri sonucunda geleneksel biçimde değil, bir ürün, özellikle de mendil satarak dilenmenin avantajlarını fark etmektedir. Sadaka verenlerin talebini göstermesi açısından Asiye’nin ifadesi aktarılmaya değerdir:

Geçinemiyordum. Sokakta normal duruyordum. Bir şey sat, böyle durma, dediler yoldan geçenler. Kızdılar. Ben de selpak satmaya başladım. Bir yıl durdum yaklaşık, sonra satış yaptım.

Bu ifadenin içeriğinde, sadaka verenin, sadaka talep edenden ne beklediği ve normalleştirme sürecindeki rolü açıktır. Sadaka verenin dilenciyi disipline etme biçimi, kızmak ve sadaka vermemek biçimindedir. Böylece sadaka veren kişi, kendini rahatlatmakta, dilenci de gelir elde etmektedir. Asiye'nin bu ifadelerinde “dilenme” değil “durmak” sözcüğünü kullanması da dikkat çekicidir ve dilenmekten duyduğu utançı yansıtmaktadır. Benzer biçimde Cemile'nin,

bana çalış diyorlar. Bir yerden gelenim olsa...

ifadesine göre sadaka verenler Cemile'ye hiçbir şey yapmadan “el açmasının” doğru olmadığı yönünde eleştiride bulunmaktadır. Buradaki “çalış” sözcüğü ne iş yapılırsa yapılsın, çaba gösterilmesi gerektiği yönünde bir tembih olarak anlaşılabilir. Sadaka verenlerin beklenti ve bakış açılarını göstermesi açısından görüşülen muhtarlardan birinin aşağıdaki ifadesi aktarılmaya değerdir:

Âmalar var, onlara müspet bakıyoruz tabii. Dilenen genç kıza, niye dileniyorsun, diyorlar, evime gelip temizle, parası neyse vereyim, diyorlar, kız o zaman çok sert çıkıyor onlara. Hani dilenmeden ziyade o satış sistemini, satış amaçlı gelirler. O bir yerde ticarete girer. Yani hiç olmazsa bir karşılık. Bir elli kuruş veriyorsan bir kalem alırsın, koyarsın oraya, vatandaş alır. Yani bir selpak satıyorsa onlar dilencilik değil de ticari statüye geçer. Onlar o kadar şey degildir yani, sômürücü degildir.

Burada bu vesileyle vurgulanması gereken bir başka husus, sokaklarda görme engelli olan ve kalem ya da pil benzeri ürünler satan kişilerin, ürünlerini pazarlayarak ve yalvarmadan satışları için dilenci değil satıcı olduklarıdır. Bu anlatıda çarpıcı olan unsur, muhtarın “biz” ve “onlar” arasında kurduğu zıtlıkta “biz”in, âmâ olan “onlar” üzerinde kurduğu iktidarın, kullandığı dilde billurlaşmasıdır. Yine bu ifadede muhtarın meşru kabul ettiği gelir elde etme biçiminin, aslında dilencilik değil satıcılık olduğu görülmektedir. Ayrıca aynı muhtarın dilenen genç kadınlara, onları evlendirmeyi teklif etmesi, dilenci-

yi toplumsal meşruiyet kalıplarına sokma çabasına dair bir pratiktir.⁴⁶

Değerlendirdiğimiz son üç ifadeden, yoldan geçen ya da dilencileri dışarıdan değerlendiren kişilerin dilencilere satış yapmalarını için bir araç sunmadıkları da ortaya çıkmaktadır. Oysa Etiyopya'da dilenci çocuklarla yapılan ve çocukları çalışmaya yönlelterek normalleştirme girişimlerinin varlığına dair bir bulgunun ortaya çıktığı bir araştırmaya göre yoldan geçen kişiler, dilenci çocuklara ayakkabı boyama tezgâhı gibi, onları dilenmek yerine çalışmaya yönlетеcek araçlar sağlamaktadır (Abebe, 2009: 1037).

Normalleştirmenin bir başka örneğini trafikte mendil satariken yaşayan Sevilay, araç kullananların kendisine iş bulma vadinde bulunduklarını belirtmektedir:

Onlar teklif ediyor. "Allah razı olsun, beni böyle bir işe yönlendirirseniz" diyorum. Veriyorum telefonumu. Ne arayan var, ne soran var. Şimdi de söyleyenlere inanmıyorum. Çok duydum, diyorum söyleyenleri, ama bana kimse yardımcı olmadı. Eğer öyle bir iş yapacaksan aha gene telefon.

Bir ürün satsınlar ya da satmasınlar, aktif dilencilerin hepsinin dilenirken başvurdukları sözel ifadeler aktif dilencilerin kullandıkları diğer araçlardır. Araştırmamızda hangi sözel araçlara başvurulduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu araçları sınıflandırmak gerekirse karşımıza çıkan ilk kategori dinî kodlardır. Dinî kodları kullananları hastalık, maddi yetersizlik ya da giderilemeyen ihtiyaçlar gibi dezavantajları yansıtan bir dili araçsallaştıran dilenciler izlemektedir. Bu ifadelerin hepsini incelediğimizde genellikle karşımıza iki strateji çıkmaktadır. İlki yalvarma odaklı, ikincisi ise kibar tekliflere dayalı stratejilerdir. Dinî kodlar içeren ifadeler ilk grupta yer almaktadır. Bu stratejide ürünün teklifi "Allah rızası için" ifadesi ile başlamakta, sadaka alındıktan sonra ise dilenci tarafından "Allah razı olsun" ifadesi kullanılmaktadır. Örnekleimde "Allah rızası için" diyerek dilenen 8 dilenci vardır.

46 Bu hususa "Dilencilerin Kazanç Stratejileri ve Gelir Düzeyleri" bölümünde değinilecektir. Bkz. s. 218-232.

Sözel araçlar, dinî kodların kullanımı ya da içinde bulunulan zorlukların dışavurumu biçiminde sınıflandırılrsa da iki kategori iç içe geçebilmektedir. Örneğin Sümeyra'nın,

dua ediyoduk, Allah razı olsun diyoduk, babam çalışmıyo di-yoduk

sözleri dinî kodlarla ve ailesinin yaşadığı zor durumu ifade ederek dilendiğini göstermektedir.

Geçim sıkıntısının dışavurulduğu ifadelerde ekmek metaforu, “ekmek parası”, “eve ekmek götürmek”, “ekmeğini kazanmak”, gibi sözlerde yer aldığı üzere dilenciler tarafından görüşmelerde sıklıkla kullanılmıştır. Cemile'nin,

ekmek istiyorum, aş istiyorum. Kim olsa veriyor

cümlelerinde ve Nursema'nın*,⁴⁷

yani yalvardığım günler oldu “alır mısın, nolur, ekmek parası için” diyom... El kaldırıyodum “Allah rızası için” diyodum, onlar da alıyodu

ifadelerinde, kullanılan sözel araçlarla sadaka elde edilebildiğinin vurgulanması dikkat çekicidir.

6 dilenci ihtiyaçlarını açıkça dile getirerek dilenmelerini mazur gösteren stratejiler izlemekte ve ağırlıklı olarak yalvarmaktadır. Bu dilencilerden Binnur, dilenirken “Bebegimin ihtiyaçları için”; İtir “Şuradan çocuğuma bir süt parası verin, çocuklarıma bir ekmek parası verin”; Zeliha ise “Kıramı veremiyom, elektriğimi suyum veremiyom, maddi durumum yok, çok zor durumdayım” demektedir. İhtiyaçlarını dile getiren Fikriye ve Selen ise, yoldan geçenlere daha resmî bir dille teklifte bulunmaktadır. Resmî dil kullananların eğitim düzeyinin görece yüksekliği, bu kapsamda birinin ilkökul mezunu olması, öbürünün ise sekizinci sınıfa devam etmesi, dilencilik gibi yalvarma odaklı bir kültürde bile eğitim değişkeninin iliş-

47 Nursema Kiraz'ın annesi olup önceden dilencilik yaptığı için örneklemdaki kadının dilenciler kategorisine dâhil edilmiştir. Bu yüzden araştırmada bu ayrımın belirtilmesi için Nursema* işareti ile gösterilmektedir.

ki kurma biçimlerine yansıdığını göstermektedir. Bu 2 dilenci “Mağdur durumdayım, bi tane selpak alır mısınız” ve “Kalem alır mısınız, ihtiyaçlarım var” ifadelerinde görüldüğü gibi yoldan geçenlere “siz” diye hitap etmekte ve kibarca teklif götürmektedirler. Yine ihtiyaçlarını dile getiren dilencilerden Menekşe ise, kurgusal bir anlatı kullanmasıyla diğer dilencilerden farklılaşmaktadır. Menekşe’ye araştırma yapılmadan, 23 Nisan öncesine denk gelen bir dönemde araştırmacı tarafından rastlanmış ve Menekşe’nin, kardeşinin 23 Nisan mûsameresi için kıyafete ihtiyacı olduğunu ve bu yüzden yardıma gereksinim duyduklarını söyleyerek dilendigiine tanık olunmuştur.

Sadece resmî dille teklif götürme stratejisinin varlığı saptanan 2 dilencide (Sevilay ve İdil) ise eğitim düzeylerinin daha yüksek olması yine önemli bir değişkendir. Sevilay izlediği stratejileri,

bir tane alır mısınız, diyorum. Söylersem daha çok alıyorlar.
Ama çok konuşursam azar yiyorum

biçiminde açıklamıştır. Çocuk dilencilerden İdil ise kullandığı araçları,

etrafımdan insanlar geçiyodu, “mendil alır mısınız” diyodum, bağırıyodum. Onlar da bi kaç para veriyolardı, alıyolardı.
Mendil satanlar bağırıyolar ya... İşte öyle yaptım.

sözleriyle belirtmiştir.

Sözel araç kullanan iki dilencinin ise “Allah rızası” ifadesinden kaçınmaları araştırmanın ilginç bir verisidir. Bu dilencilerden Sevilay, meşru bir eylem olarak görmediği dilencilige “dini karıştırmamak” yönünde bir tutum geliştirmiştir. Günaha girmekten korkan Sevilay “Allah rızası” derse “akan suların duracağını” ifade etse de, bazen cami önünde satış yaptığını belirtmiştir. Sevilay gibi dinî bir ifadeye başvurmaktan kaçınan Şehriban da, ancak karşı taraf talepte bulunursa satış yapabildiğini belirtmiştir. İki kadında da dinî ifade kullanmama gerekçesi, dilenen ve sadaka veren kişilerin “zan altında kalmalarını” engellemek olarak belirtilmiştir.

Dilencilerin dilenirken kullandıkları sözel araçlara sıklıkla görsel araçlar da eşlik etmektedir. Bu bedensel gösteri, dilenme ihtiyacının görsel ifadesi olarak kabul edilebilir. Bu gösteri, beden dili yanında dilenmeye uygun kılık kıyafetin (soğuk havada giyilen ince, yetersiz, eski ve yıpranmış giysiler) giyilmesi, maskeli ve saçları kazınmış ya da sağlıksız görünen çocukların kullanılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürdeki bazı dilencilik araştırmalarında dilenciler, bu sözel ve görsel araçlarla kendilerini acındırdıkları ve insanların duygularını sömürdükleri gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bununla birlikte karşı tarafta sadaka verme arzusunun harekete geçirilmesi dilencilerin hayata tutunabilmeleri için önemli olduğundan, dilencilerin sözel ve görsel araçlar yoluyla kendilerini acındırmaları çok da şaşırtıcı değildir. Üstelik dilencilerin kentsel yoksulluğun en şiddetli biçimde deneyimlendiği çöküntü alanlarında yaşamaları, bu tür stratejiler geliştirmelerini zorunlu hale getirmektedir. Basında kimi zaman dilencilerin yüksek meblağlı banka hesapları bulunduğu yönünde haberler yer alsa da araştırmamız dilenmenin, onları yoksulluktan kurtaracak bir niteliğe sahip olmadığını, ancak hayatta tutabildiğini göstermektedir.

Dilenme biçimleri açısından yapılması gereken bir başka ayrımın, dilenme etkinliğinin tekil ya da çoğul olarak gerçekleştirilmesidir. Tablo 10'dan da izlenebileceği gibi dilenme etkinliğini tekil olarak yürütenler yalnız başlarına dilenmekte, çoğul olarak yürütenler ise dilenme eylemini aile üyeleri ya da akrabalarla gerçekleştirmektedir. Araştırmanın önemli bulgularından olan tekil ya da çoğul dilenmenin cinsiyete göre değişmesi, toplumsal cinsiyete dayalı roller kapsamında kadınların annelikle tanımlanmasıyla ilgilidir. Nitekim örneklemimizdeki 15 kadın dilenciden 9'u, bir ya da birden fazla çocuğuyla dilenmektedir ki bu ciddi bir rakamdır. (Bu kadınların 3'ü çocuklarını her zaman yanlarına almamaktadır. Bu anlamda yalnız dilenebilme becerisine sahiplerdir.) Bir kadın dilenmeye komşusuyla gitmekte, ancak onunla birlikte dilenmemektedir. Sonuç olarak 5 kadın yalnız dilenmektedir. Erkek dilencilerin 3'ü de yalnız di-

lenmektedir. 8 çocuğun sadece 3'ü yalnız dilenmektedir. 2 çocuk dilenme mekânına akraba ya da arkadaşlarıyla gitmekte, ancak dilenme eylemini yalnız gerçekleştirmekte, 3 çocuk ise anneleri ve kardeşleriyle birlikte dilenmektedir. Yaşlı erkekler ve yaşlı kadınlar muhakkak yalnız dilenmektedir. Erkeklerde ya yaşlılık ya düşkünlük ya da engellilik durumu vardır.

Kadınların kimi zaman yanlarına çocuklarını da almaları, komşularıyla birlikte ya da onlardan görerek dilenme etkinliğini yürütmeleri, daha örgütlü bir dilenme biçimleri olduğunu göstermektedir. Kadınların başkalarıyla dilenmelerinin ilk nedeni çocuk bakımı imkânlarındaki kısıtlılık, ikincisi çocuklarla dilenmenin kazanç düzeyini artırabilmesi, üçüncüsü ise korunma ihtiyacı ve dayanışmadır. Bu gerekçeler şüphesiz iç içe geçebilmektedir. Örneğin Binnur, bazen kucağındaki bebeğiyle bazen de kızıyla dilenmektedir. Fikriye de dilenme saatlerini ilkokul birinci sınıfa giden çocuğunun okul saatlerine göre ayarlamakta ve onu evde yalnız bırakmadığı için dilenirken yanında getirmesinin sebebini,

yemek yedirme saati oluyor, öğlen yedirme saati geliyo, öbür kızım rahat bırakmıyo. Onların yiyeceğini mecbur evde pişirmem lazım. Çıkış saatlerini bekliyorum. Aklım dışarıda kalıyo

biçiminde açıklamaktadır.

Aslında tüm kadınlar için geçerli olduğu düşünülebilirse de, çocuklarla satış yapmanın işlevselliği noktasını sadece 2 kadın (Nursema* ve Şehriban), çocuklarıyla birlikteyken daha çok kazandıklarını söyleyerek açıkça dile getirmiştir. Nursema* “çocuklara satış oluyo ya, onun için gittim” ifadesiyle bu durumu itiraf ederken Şehriban örneğinde çocuklara dilenmenin öğretilmesi söz konusu olmuştur. Ancak Nursema* ve Şehriban'ın kullandıkları başka ifadeler değerlendirildiğinde daha iyi satış yapabilmenin ötesinde başka nedenlerin de devreye girdiği anlaşılmaktadır. Önem sırası bakımından ikinci sırada olsa da çocukları bırakacak yer bulamamaları, bu iki kadın için önemli bir sorundur. Nursema* ve Şehriban'ın çocuklarını yanlarına almalarının üçüncü nedeni ise, dilenme esnasın-

da zabitanın çocuklarını götürmesini önlemektir. Bu durumda kadınların çocuklarını koruma güdüsü devreye girmektedir.

Bir başka grupta ise, dilenme mekânlarına birlikte giden dilenciler yer almaktadır. Ağırlıklı olarak kadınlardan oluşan bu grup, dilenmek için belirlenen mekânlara gidince birbirlerine yakın alanlara dağılarak dilenmektedir. Burada dilenmeye birlikte gitmenin avantajı kadar tüm mekâna yayılıp “mekânı kap-tırmama” güdüsü de ön plana çıkmaktadır. Dilenciler mekânı stratejik biçimde paylaştıkları bir iletişim ağı oluşturmaktadır. Örneğin Dilber çocukları ve komşusuyla dilenmek için metro istasyonuna gitmekte, kendisi bir çıkışta iki çocuğuyla, komşusu ise diğer çıkışta dilenmektedir. Keza Menekşe dilenmeye annesi, yengesi ve kuzeniyle çıkmakta, hepsi metro istasyonunun çeşitli girişlerine dağılmaktadır. Dilenmeye çöp toplayan komşusuyla giden Safiye de komşusu çöp toplarken ona yakın bir yerde dilenmektedir. Burak ise yalnız başına dilense de dilenmeye arkadaşlarıyla gitmektedir.

Bu bölümde dilenme kültürünün değişken bir eylem biçimi olmadığı, bulgularla desteklenmiştir. Resme gelişigüzel baktığımızda dilencililiğin son derece marjinal bir etkinlik biçimi olduğu izlenimi edinilse de, araştırma ilerledikçe dilenme etkinliklerinin arkasındaki “esnek rutin” ortaya çıkmıştır. Buradaki esneklik kavramı, dilenme eyleminin standart bir zaman aralığına sahip olmadığını yansıtmakta ve içinde gizli bir rutini barındırmaktadır. Bulgularımıza göre her dilenci, ihtiyaçlarına göre ilişki ağlarını, yardım mekanizmalarını, mekânsal yerleşim olanaklarını, söylemleri, hangi ürünlerin satılması gerektiğini öğrenerek inceden inceye kullanmaktadır.

Dilencilerin dilenme etkinliğine ilişkin algıları

Bu bölümde dilencilerin dilenme eylemine yönelik duygu ve düşünceleri (tutumları) kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Böyle bir kavramsallaştırma, dilenmenin ve dilencilerin, diğer kişiler gözündeki konumu ile bizzat dilenenlerin gözündeki konumu arasındaki gidiş gelişlerin, mendil satma eyleminin

bir iş mi yoksa dilencilik mi olduğu tartışmasına açıklık getirecek biçimde çözümlenmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Dilenciler, dilenme etkinliğini kavramsallaştırırken üç yaklaşım sergilemektedir. Bunlardan ilki dilenmenin utanılacak ve saklanacak bir eylem olduğu düşüncesine dayanmaktadır. İkincisi bu utancın bir göstergesi olarak dilenme sözcüğünün kullanılmasıyla kaçınılması ve onun yerine yeni ad ve kavramlar icat edilmesiyle biçimlenmektedir. Bu iki yaklaşımın sonucu olarak doğan üçüncü bir yaklaşımda, dilenmenin bir çalışma eylemi olarak tanımlanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu üç yaklaşımın değerlendirilmesi öncelikle yetişkin, sonra çocuk dilencilerin ifadeleri üzerinden ilerleyecektir.

İlk yaklaşım kapsamında dilencilüğün neden utanılacak bir etkinlik olduğu incelendiğinde öncelikle belirtilmesi gereken, dilencilerin dilenme etkinliğine ilişkin tavırlarının olumsuzludur.⁴⁸ Ancak bu olumsuzluğa rağmen, dilencilik yoksulluk ve çaresizlik nedeniyle katlanılan bir etkinlik olarak algılanmaktadır. Dilencilığe ilişkin olumsuz algıların arkasında, sadece kamuoyunun ya da toplumun değil dilencilerin kendilerinin de küçük yaşlarda benimsedikleri, dilencilığe dair olumsuz tutumların etkisi bulunmaktadır. Gerçekten de, özellikle yetişkinler açısından dilencilüğün belli bir yaştan itibaren öğrenilmiş bir etkinlik biçimi olduğundan hareketle, bu etkinliğe başlamadan önceki sosyalleşme sürecinde dilencilığe dair önyargılar edinilmiş olabilir. Dilencilığe geçiş yaptıktan sonra ise artık onlar, “yoldan geçen” kategorisinden çıkarak bizzat dilencileşmektedir. Bu süreçte yoldan geçenlere ilişkin algılar, hem empatik nedenlerle hem de maruz kalınan aşağılanma nedeniyle hızla olumsuzlaşmaktadır.

Dilenciler bir iç grup aidiyeti geliştirmekle birlikte, yaptıkları eylemden utanmaktadır. Örneklemdeki dilencilerin neredeyse hepsinin dilenmekten utandıkları fark edilse de, bu du-

48 Bu travma yaratan durum üzerine konuşulurken dilenme kelimesi, daha önce belirttiğimiz etik duyarlılıklar yüzünden (bkz. s. 114-115) araştırmacı tarafından kullanılmamış ve bunun yerine çalışma kelimesi tercih edilerek dilencilere sokakta çalışmanın nasıl bir şey olduğu sorulmuştur.

rumu açıkça söyleyen yetişkin dilenci sayısı 10'dur (9 kadın, 1 erkek). Bu duruma örnek olan Raziye'nin dilenmekten utandığını gösteren ifadesi,

Dilenmiyorum affedersiniz. Öyle demem ben. Yavrum, kurban olsunlar, diyemiyom. Yerin dibine girerim yoksa. Ben bunu da utana utana satıyorum. Bura sakın yer diye geliyom, bir tanıdık görecekt diye utanıyorum

biçimindedir.

Bu ifadesinde dilenme sözcüğünü kullanmaktan dolayı af dileyen Raziye'nin gözünde dilencilik, kişiyi "yerin dibine sokacak" bir eylemdir. Bu yüzden bir tanıdığının kendisini görmesinden aşırı derecede utanan Raziye, evinin çok uzağında dilenmekte ve görüldüğü gibi psikolojik olarak ciddi bir baskı altında bulunmaktadır. Nursema*, Sevilay ve Şehriban'ın dilenmekten duydukları utanç da, yoldan geçenler tarafından utanılacak bir iş yaptıkları gerekçesiyle suçlanmaları sonucu artmaktadır. Nitekim Nursema'nın* bu durumu örnekleyen,

İnsanların çoğu azarlıyordu. Çoğu diyodu, utanmıyon mu... git çalış, diyodu. Yaşından utanmıyon mu, diyorlardı

sözleri, yoldan geçenler için çalışma potansiyeline sahip olarak algılanan kişilerin dilenmelerinin, görülmek istenmeyen bir resmi meydana getirdiğini ortaya çıkarmaktadır.

Dilencilerin utanmalarının ve dilendikleri gerçeğini bastırmalarının kullandıkları dile ve sözcüklere yansıması, dilenme etkinliğine yönelik geliştirdikleri ikinci yaklaşımdır. Bu kapsamda dilenciler, genellikle dilenme eylemini farklı sözcüklerle tanımlayarak hem kendi olumsuz algılarıyla baş etmekte hem de diğer şahıslara karşı kendilerini çalışıyor gibi gösterme çabasına girmektedir. Dilenme eylemi, dilenciler tarafından kâh dilenciligi pasifize eden "oturmak", "durmak", "avuç açmak", "mendil açmak"; kâh aktive eden "istemek" ya da "istemeye çıkmak", "selpağa çıkmak", "kavşağa gitmek" gibi ifadelerle kodlanmaktadır. Eğer mendil satmak söz konusuysa en fazla öne çıkan ifade "selpağa çıkmak"tır. Kısacası dilenme

kültürünün kendine ait bir jargonu vardır. Dilin, kültürü yansıtan en bariz ve temel araçlardan biri olduğu hatırlandığında bu şüphesiz şaşırtıcı değildir. Örneklemede yalnız 2 dilenci (Kezban ve Dilber), gerçekleştirdikleri etkinlik biçimini dilenme sözcüğüyle ifade etmiştir. Bunun nedeni, Dilber'in eskiden bohçacı olduğu için çalışmayla dilenmenin farkını açıkça kavraması, Kezban'ın ise yaşlılığı ve eskisi kadar dilenmemesidir.

Dilencilige ilişkin algıları yansıtan üçüncü yaklaşım ise, dilencilerin iş/çalışma-dilenme kavramları arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinden dilenciligi kavramsallaştırmalarıdır. Dilenme geçimlik bir faaliyet biçimi olduğu için dilenciler tarafından çalışma eylemine benzer nitelikte algılanabilmektedir. Araştırmamızın bu bölümünde dilencilğin kavramsallaştırılması iki aşamalı yorumlanacaktır. Birincisi dilencilerin bizzat kendi deneyimlerinden kaynaklanan, ikincisi ise dilencilerin yoldan geçenlerle yaşadıkları çatışmacı etkileşimden süzülüp gelen algılarıdır.

Birinci aşama kapsamında dilencilerin, dilenme-çalışma kavramları arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerindeki düşüncelerinden hareketle, dilenciligi nasıl algıladıkları ortaya konulacaktır. Örneklemeimizdeki mendil satan kadın dilencilerden 5'i, bu etkinliğin bir iş olmadığını düşünmektedir. Bu kadınların ifadelerinde yapılan etkinliğin bir iş olmadığı, bazen açık bazen örtük biçimde vurgulanmaktadır. Buna dair çarpıcı örnekler Sevilay, Nursema* ve Şehriban'ın ifadeleridir. Örneğin Nursema*,

çalışma mı, hayat mı selpak satmak? Selpak satması hiçbir şey değil, anlamı ne yani? Gelir yok, sigorta yok, bi şeyin yok, de mi?

derken gerçek anlamda bir işin, gelir ve sigorta içeren anlamlı bir niteliğe sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. Şehriban da,

(mendil satmaya) kızım da benlen birkaç kere geldi. Baktı ki, zaten o da yaptığımız iş değil, ondan sonra da gelmedi.

derken Sevilay,

benimki iş değil. Olduktan sonra şöyle temiz, namusumun sığabileceği bir işyeri, isterim çalışmayı

ifadesiyle dilencililiğin iş olmadığını belirtmekte, ayrıca namus kavramıyla bir değerlendirme yaparak dilencililiğin onuruna dokunduğunu ima etmektedir. Tüm bunlara koşut biçimde mendil satmayı aslında meşru bir çalışma biçimi olarak görmeyen Sevilay'ın bu tutumunun bir göstergesi, temizlikçiliği daha kabul edilebilir bir iş niteliğinde görmesi ve bunu, dinî metaforlar olan “bereket” ve “helâl” kavramlarıyla ima etmesidir:

Ben bir iki kere gittim temizliğe. Yirmi milyonla ben bir hafta idare ettirn, gerçekten bereketini gördüm. Ben kavşağa gideceğime (dilenmeye) günde giderim, orada iki saat temizlik yaparım ya da akşama kadar. Alnımın teriyle kazanırım. O daha bereketli. Hani bereketli, hiç olmazsa daha bir helâlden para...

Burada Sevilay'ın dilencililiği emek sarf edilmeyen, bereket taşımayan ve başkasının rızasının zorla alınmasına dayanan, haram niteliğinde bir faaliyet biçiminde düşündüğü de anlaşılmaktadır. Ancak Sevilay, daha kötü bir işte çalışmaya maruz kalmamak için dilencililiği geçimlik bir faaliyet olarak tercih ederek onu rasyonalize etmektedir:

...Mahallede çoğalınca dedik ‘ayıp ama elimiz, ayağımız tutuyor ama...’ Yani bir yerde de ayıp değil. Çünkü sonuçta namusunla, terbiyenle... Yani affedersiniz, hani siz de dediğiniz gibi, yine iyi kötü yüzümüze bakılıyor. Açılıp saçılıp da başka şekilde de para kazanabiliriz.”

Feride** de,

kötü bir şey yapmadım, hiçbir zaman kötü bir şey yapmadım. Çocuklarımin geleceği için, bebelerimi bu zamana getirmek için yaptım.

derken Sevilay’la benzer bir tavır içerisindedir. İki ifadede de “kötü” olanın “namussuzlukla” özdeşleştirildiği yorumu yapılabilir.

Genel olarak çalışmayla ilgili tutum ve algılar söz konusu olduğunda birçok yetişkin dilenciye göre düzenli, sigortalı ve güvenceli bir işin, özellikle çocukları için son derece arzulanan bir şey olduğu ortaya çıkmaktadır. Dilencilerin, dilenmeyi iş olarak görmemelerinin sebebi de budur. Dilencilerden bir tek Raziye, kızının çalışmasını isteyip istemediği sorusuna,

kocasını çalışıyor. Ben ezildim, kızım da ezilmesin

sözleriyle olumsuz yanıt vermiştir. Bunun nedeni Raziye'nin, yaşadığı dezavantajlı durum yüzünden çalışmayı ezilmekle bağdaştırmasıdır. Kendi yaşadığı olumsuz evlilik deneyimine rağmen, Raziye'nin yine evlilikten medet umması ironiktir.

Dilendiklerini açıkça ifade eden Dilber ve Kezban'ın ifadeleri ise az önce anlatılarını sunduğumuz 3 dilenciden farklıdır. Daha önce bohçacılık yaparak ticaret hayatını deneyimlemiş bulunan ve bu deneyimi nedeniyle mendil satmanın bir iş olmadığına farkında olan Dilber, mendil satmakla pike ve şalvar satmak arasındaki farkı,

seyyar satıcıydım, pike, şalvar, onlardan satıyordum, (oysa şimdi) selpağa çıkıyorum, öyle duruyorum, bebeğime istiyorum işte

diyerek betimlemektedir. Dilendiğini kabul etmesi açısından Dilber'le ortaklaşan Kezban ise, buna ek olarak dilenme eylemi için “zanaat” sözcüğünü kullanmasıyla örneklemede yer alan aykırın bir örnektir. Kezban, imkânı olsa başka bir işi tercih edeceğini,

ben bu zenaati yapmak istemem de çalışmayı isterim...

cümlesiyle dile getirmektedir. Kuşkusuz Kezban, çalışmak ile zanaat arasındaki farkı güvenceli bir işle güvencesiz bir iş arasındaki fark üzerinden kavramsallaştırırken zanaat sözcüğünün anlamında yer alan, o işi yapabilmek için ustalıklı bir inceleliğe sahip olunması gerektiği noktasında işe yarar bir benzetme yapmaktadır. Gerçekten de dilenerek para kazanmanın bir beden dili ve çeşitli sözel ifadelerin kullanımını gerektirmesi açısından belli bir ustalıkla bağdaştığı düşünülebilir.

Dilencilerin iş ve çalışmaya dair tutum ve algılarına dair bulgular, yoldan geçenlerle kurdukları ilişki biçimleri çözümlenirken de edinilebilmektedir. Bu kapsamda araştırmamızda karşılaştığımız dilenme algısıyla ilgili ikinci aşama, dilencilerle yoldan geçenler arasında meydana gelen ve mendil satmanın çalışmak mı yoksa dilenmek mi olduğu konusundaki tartışmalarla biçimlenen çatışmacı ilişkilerdir. Bu çatışmacı ilişkilerden çıkarılan sonuç, dilencilüğün mümkün olduğu kadar çalışmaya benzetilmesidir. Bu husus, birçok dilencinin ifadelerinde yer almaktadır.

Önceden de belirttiğimiz gibi yoldan geçen bazı kişiler dilencileri çalışmadıkları gerekçesiyle eleştirmekte, geleneksel dilenme biçimlerini reddederek Foucault'cu normalleştirme ve disipline etme pratikleriyle onları kapitalizmle uyumlaştırmaya çabalamaktadır. Bu kapsamda yoldan geçenlerin büyük bir bölümünün dilencileri gördüklerinde ilk tepkileri “gençsin, git çalış” biçiminde sözler sarf etmektir. Bu tepki gösterilirken kullanılan beden dili ve ses tonu dilencileri rencide edecek boyuttadır. Örneğin İtir bu durumu,

çok utandım. Gençsin dediler, git çalış dediler

biçiminde aktarırken en çarpıcı örnek Şehriban'ın ifadesinde yer almaktadır:

Bu işi yaparken genelde hep tartıştıyoduk insanlarla. Bana hakaret ediyorlardı. Mesela çalış, diyorlardı. Gençsin diydular. Ben de ister istemez, abla iş imkânları var da ben mi çalışmıyorum yani. Benim okumam yazmam yok, ben bi okul bitirmemişim. Tahsilim yok, bi şeyim yok. Ben diyodum, yani kötü bi şey yapmıyodum. Ben bunu senden sadaka olarak da istemiyorum. Ekmegim için mendil satıyorum. Gönülünden geçerse al, almazsan da kendin bilirsın, diyodum. Ama hakaret etme, diyodum karşımdaki kişilere. Onlar da diyorlardı ki, bu iş değil, diyorlardı. Böyle diyorlardı, insanların duygularını sömürerek iş olmuyo. Ben de biliyorum sömürerek iş olmadığını, ama mecburum, elimden başka iş gelmiyo.

Şehriban'ın anlatısında çatışmacı ilişkilerin her aşaması görülmektedir. Bu bağlamda Şehriban hakarete maruz kalmakta ve aşağılanmakta, karşılığında ise vasıf ve eğitimi olmadığı gerçeğinden yola çıkarak kendi durumundaki biri için iş imkânlarının bulunmaması durumunu sorgulamaktadır. Sonrasında Şehriban, anlatılarda sıkça rastladığımız ekmek metaforunu kullanarak isyan etse ve karşısındaki kişiyle tartışsa da, sonunda pes etmekte ve yoldan geçenlerin iddialarını doğrulamaktadır. Bu örnekte ayrıca yoldan geçenlerin, geleneksel dilencileri mendil satmaya yöneltse de mendil satarak dilenmeyi her zaman iş olarak görmedikleri anlaşılmaktadır.

Sevilay da trafikte mendil satarken karşılaştığı kişiler tarafından "Elin ayacağın tutuyor, utanmıyor musun?" şeklinde bir sözsel saldırıya maruz kaldığını açıklarken,

bir dilenci muamelesi yapıyorlar bize. Bizi de dilenci gözüyle gördükleri için... (Dilencilerle ilgili haberler) televizyonlarda manşet olduğu için insanları iyice sinir basıyor o ara

ifadesiyle mendil sattığı için dilenci muamelesi görmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. İlginç olan Sevilay'ın, mendil sattığı gerekçesiyle kendini televizyonlara haber olan dilencilerden ayırmasıdır.

Raziye ise dilendiği gerçeğiyle baş etmek ve onu bastırabilmek için mendil satmayı, sınırlarını kesin biçimde belirlediği bir ticari mübadele ilişkisine dönüştürmektedir:

(Mendili uzattığım zaman) o kişi bana para verdiğinde, tamam teyze verme... Yok, diyorum. Alacaksınız mendil, diyorum. Bayanımızın biri beş milyon verdi, üstünü verdim. Dedi ki kalsın, olmaz dedim. Üç dört tane mendil verdim. Hakkımla çalışıyorum, el açıp affedersin, dilenmiyorum.

Bu ifadede, Raziye'nin kendisiyle alıcı arasında, hakkaniyet ilişkisine dayanan bir iş etiği kurarak dilencilikten tamamen sıyrılmaya çalıştığını görmekteyiz. İfadede ayrıca Raziye'nin dilenmeyi ayıplanacak bir davranış olarak gördüğü, bu etkinlikten bahsederken "affedersin" sözcüğünü kullanmasında da aç-

ğa çıkmaktadır.

Tüm bu açıklamalarımıza göre dilencililiğin bir iş olup olmadığı konusundaki tartışmada, hem yoldan geçenler hem de dilenciler, çıkarlarına uygun biçimde davranmaktadır. Bu kapsamda yoldan geçenler, dilencilerle karşılaşmak istememekte, ancak onlarla karşılaşmaları durumunda yaptıkları etkinliği bir işe dönüştürmeye çalışmaktadır. Esasında yoldan geçenler, dilencilerin bir iş yapıyor gibi gözükmelerini beklemekte ve ancak bu imajın oluştuğu koşullarda onlara sadaka vermek istemektedir. Bu noktada insanların zihninde, hiçbir iş yapmayan birine para verilmemesi gerektiği düşüncesinin yer ettiği açığa çıkmaktadır. Emegın değerli olduğu argümanına dayanan bu düşünce, modernitenin tezahürlerindendir. Bununla birlikte yoldan geçenler, dilencileri bir ürün satmaya zorlasalar da kimi zaman kendileriyle çelişkiye düşerek ürünü satın almadan, dilenciye parasını verip geçmektedir. Bu da yoldan geçenlerin mendil satanları aslında dilenci olarak algıladıklarını ve onlarla her zaman mübadele ilişkisi kurmadıklarını göstermektedir. 8 dilenci bu doğrultuda örnekler sunmuştur. Ancak kendilerini çalıştıklarına inandıran bazı dilenciler, bunun bir sadaka olduğunu fark ederek sadaka veren kişiye ürünü teslim etme yönünde ısrarcı davranabilmektedir. Yoldan geçenlere muhakkak satılan üründen sunmak, ya da ürünün fiyatını belirlemek, bu dilenciler tarafından kendilerini temize çekebilecekleri araçlar olarak düşünülmektedir. 3 kadın dilenci (Raziye, Binnur, Meryem) bu şekilde, yoldan geçenlerle kurdukları ilişkiyi sadaka ilişkisi dışına taşımaya çalışmaktadır. Örneğin Meryem, sattığı ürünlere fiyat biçerek kendini temize çekmektedir:

Ne verirsiniz, demiyorum. Öyle ne veriyorsun, dersen dilenciye kaçır, olmaz. (Mendil uzattığımda) gönlünden kimi 1 milyon veriyor, almıyor da üstünü, bunu da almıyor. Ya da istemem teyze mendil, helal olsun, diyor. Ben al diyorum, ama istemem teyze, var çantamda diyor, almıyor, canım kuzum.

Satılan ürünün kimi zaman önceden belirlenmiş bir parasal karşılığı olmaması, yapılan eylemin bir dilenme biçimi oldu-

gunu gösteren bir kanıttır. Zira 6 kadın, sattıkları ürünler için herhangi bir fiyat belirlemeyerek elde edecekleri parayı, sadaka verenin “gönlünden kopacak” miktara eşitlemektedir. Bu da, bu kadınlar için bir kâr arayışının bulunmadığı anlamına gelir. Ancak şüphesiz bu durum, bütün dilenciler için geçerli değildir. Çoğu dilencide örtük biçimde kâr beklentisi vardır.

Çocuklar da, tıpkı yetişkinler gibi dilencilikten hoşlanmamakta ve yoldan geçenlerin tavırlarından dolayı utanç duyabilmektedir. Bu konuda en açık ifadeler Menekşe, Emrah ve Selen’e aittir. Menekşe,

başkaları senin karşında hani bağınyolar, çağırıyolar... Git çalış, diyorlar... İş bulsam hani ben de isterim di mi çalışmayı... Burada oturmayı kim ister... Ben de iş bulsam çalışırım, diyom,

Selen ise,

ya ben gerçekten durumum olmasa bu işi yapmam. Arkadaşımdan biri görmüş olsa, okuldan veya öğretmenlerimden biri görmüş olsa iyi karşılamayabilir yani. Senin durumunu anlamayabilirler

sözleriyle deneyimlerini aktarırlarken Emrah, duyduğu utancı “Anlatılmaz yaşanır” biçiminde açıklayarak belki de en çarpıcı yanıtı vermiştir.

Çocuk dilencilerin hiçbirinin, anlatılarında dilenme sözcüğünü kullanmaması, çocukların dilencilik etkinliğine alıştırılma sürecinde ailelerinin, kendi çıkarları doğrultusunda izledikleri kültürleme stratejileri kapsamında düşünülebilir. Yoldan geçenlerin çocuklardan mendil satın almaya daha eğilimli olmaları, ailelerin bu stratejilerini temellendirdikleri önemli gerekçelerdendir. Bu kapsamda maruz kaldıkları kültürleme stratejileri sonucu çocuklarda, dilencilikten ziyade ailelerine yardım amaçlı bir iş yaptıkları algısı yetişkinlere nazaran daha yoğun biçimde öne çıkmaktadır. Hatta çocuklar, çeşitli savunma mekanizmalarıyla yaptıkları işi rasyonalize etmektedir. Örneğin Selen,

bazıları hani kalem satıyor diye dilenci diye yorum yapıyorlar. Ama ben sadece kalem satıyorum, mendil açmıyorum, diyorum

demektedir. Kiraz'ın, mendil satmak için kullandığı "alın terinin parası ve ekmeği" biçimindeki emek boyutunu vurgulayan ifadeler, "öğrenilmiş" bir nitelik taşımaktadır. Kuşkusuz ailelerin izlediği stratejilerle çocuklara bazı değerler öğretildiğinden, dilenme sözcüğü dönüştürülerek iş kavramı kullanılmaktadır. Bu kapsamda çocuklara "aileye bakmak", "eve para getirmek", "alın teri" gibi söylemler vasıtasıyla, yapılan işin değerli ve onur duyulacak bir niteliğe sahip olduğu öğretilmiştir. Kız ve erkek çocuklara öğretilen değerlerin toplumsal cinsiyete dayalı bir boyutu da vardır. Örneğin erkek çocukların ifadelerinde aileye bakan ve ekmek getiren erkek motifi öne çıkarken kız çocukları anaçlık duygularının ön planda olduğu anlatılar kurgulayabilmektedir. Örneğin Emrah,

ben (yaptığımdan) gurur duyuyorum, aileme baktığım için

derken Burak, ekmek parası kazandığını "eve para getirmek" biçiminde ifade etmiştir ve ailesine baktığı için kendini yetişkin bir erkek gibi hissetmektedir. Kız çocukların ifadelerindeki anaçlık temasına ise İdil'in,

bazen kardeşlerime ev için yiyecek alamıycağımı düşünüyordum. Çünkü kardeşlerimi evde yalnız bırakırken onların aç kalmasını hiç istemiyorum

sözleri örnek olarak verilebilir.

Yine de çocukların hepsi, ailelerinin dilenmeyi olumlayan stratejilerine ve rasyonelleştirme çabalarına rağmen dilencililiğin olumsuz boyutlarının farkındadır. Olumsuzluğun gerekçeleri farklılaşmaktadır. Örneğin İdil, kendi yaşadığı deneyimlere de dayanarak çocukların çalışmasının, fiziksel şiddet görme tehlikesi yüzünden kötü bir şey olduğunu,

tek başıma yalnız çalışırken çok kötü canım yanabilir, dövebilirler

sözleriyle dile getirmiştir. İdil dışındaki çocuklar, dilenmenin çocukluklarını yaşamalarına engel olduğunun da farkındadır. Çoğu, çocukların çalışmaması ve bunun engellenmesi gerektiğini ifade etmiş ve ileride kendi çocukları olduğunda çalışmasını istemeyeceklerini belirtmiştir. Çocuklara, çalışmayıp okula giden ve kendi yaşlıları olan diğer çocuklar hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, bu soruyu ağırlıklı olarak o çocuklar gibi olmak istediklerini ifade ederek cevaplamışlardır. Örneğin Sümeyra,

Demek ki mağdur değiller. Öyle olmak daha iyi

derken Emrah, o çocukları gördüğünde utanç duyduğunu, Menekşe ise onlara özendiğini belirtmiştir. Kiraz,

onlar da okula gitsin, ben de gidiyim, diyodum. Okumak daha iyi...

sözleriyle kıskançlık duymadığını dile getirirken İdil'in,

onları görünce, onlar geçince kendimi kötü hissediyodum bazen

ifadesinde üzüntü ve kıskançlığın izleri sezilmektedir.

Çocukların tüm bu ifadeleri, ailelerinin dilenmenin bir çalışma biçimi olduğu yönünde oluşturduğu algı ile kendi içlerindeki, çocukluklarını yaşama isteği arasında bir çelişki yaşadıklarını göstermektedir. Bu durum, örneklemimizdeki yaş grubuna dâhil olan çocuklar için ciddi bir psikolojik travmaya işaret etmektedir. Nitekim görüştüğümüz sosyal hizmet uzmanlarından birinin,

hiçbir çocuk (dilenmekten) hoşnut değil. Her çocuk oynamak ister

biçimindeki ifadesi, çocukların dilenme ve çalışma algılarına yönelik yorumumuzla uyum içindedir.

Dilenciliğin mekânsal ve zamansal boyutu

Dilencilerin gelir elde etme stratejileri açısından zaman ve mekân kullanımı önemlidir. Gelirin maksimize edilmesi için uygun mekânlar seçilmeli, bu mekânlara yerleşilerek dilencilik etkinliği uygun zamanlarda gerçekleştirilmelidir. Bu bölümde ilk önce zamansal, sonra uzamsal olarak dilenciliğin nasıl kurulduğu ve stratejik planların zaman ve mekân kapsamında nasıl uygulandığı ortaya konulacaktır.

Dilenciliğin zamansal boyutu, dilencilerin günlük ve haftalık dilenme sürelerinin yanı sıra, ne kadar süredir dilendiklerine ve mevsimlere dair verileri içermektedir. Dilenciliğin uzamsal ve zamansal boyutuna dair veriler Tablo 11'de yer almaktadır.

TABLO 11
Dilenciliğin Mekânsal ve Zamansal Boyutu

	<i>K</i>	<i>E</i>	<i>Çocuk</i>	<i>Toplam</i>
<i>Ne kadar zamandır dileniyor</i>				
2 ay-1 yıl	3	–	5	8
1.5-4 yıl	10	2	3	15
13-17 yıl	2	1	–	3
Toplam	15	3	8	26
<i>Hangi mevsimlerde dileniyor</i>				
Yaz-kış	10	1	6	17
Kış mevsimi dışında	5	2	2	9
Toplam	15	3	8	26
<i>Haftalık dilenme süreleri</i>				
Haftada 2-3 gün	11	2	1	14
Haftada 4-6 gün	3	1	7	11
Haftanın her günü	1	–	–	1
Toplam	15	3	8	26
<i>Günlük dilenme süreleri</i>				
1-3 saat	10	–	2	12
4-6 saat	5	3	6	14
Toplam	15	3	8	26

Tablodan da görülebileceği gibi dilencilerin çoğu (26 kişiden 15'i), en fazla birkaç yıldır dilenmektedir. Zamansal yoğun-

laşma, 1.5-4 yıl arasındadır. Görüldüğü gibi, dilencilerin çok uzun zamana yayılan bir dilenme deneyimleri bulunmamaktadır. Dilenme deneyimi, yaşlı dilencilerde doğal olarak daha uzundur. Nitekim 2 kadın, bir erkek dilenci, dilenme süreleri için 13-17 yıllık bir zaman aralığı belirtmiştir. Örneğin Enver, engelli olduğu için 16-17 yıldır mendil ve yara bandı satmaktadır. Yaşı daha küçük olan çocukların zaman algıları daha zayıf olabildiği için dilenme süreleriyle ilgili sağlıklı bilgiler annelerinden edinilmiştir. Örneğin bir ay dilendiğini söyleyen İdil'in annesi, kızının dokuz ay süreyle mendil sattığını belirtmiştir.

Dilenme etkinliği açık havada yapıldığından mevsimlere göre düzenlenmektedir. Bu kapsamda örneklemdaki 9 dilenci, kışın dilenmediklerini ifade etmiştir. Bu grupta yer alan yetişkinler, yaşlı oldukları için kışın dilenememektedir. 2 çocuk kış mevsiminde dilenememektedir. Yaz kış dilendiğini söyleyen 17 dilenci, dış mekânda bulunmanın sağlıklı koşullardan sadece günlük dilenme saatlerini düzenleyerek korunduklarını ifade etmiştir.

Günlük ve haftalık dilenme süreleri, gelir düzeyinin belirlenebilmesi için tabloda ayrı ayrı kategorileştirilmiştir. Ancak hem günlük hem de haftalık dilenme sürelerinin kısalığı ya da uzunluğu, dilencilerin içinde bulundukları ailenin yapısına ve gereksinimlerine göre değişmektedir. Nitekim dilencilüğün son derece esnek ve yarı zamanlı bir gelir getirici etkinlik olduğu, tablodan da izlenebileceği gibi, birkaç saati bulan günlük dilenme sürelerinden anlaşılmaktadır. Bu esneklik, örneklemimizin yarıdan fazlasının kadın olmasından kaynaklanmaktadır. Kadınların dilenme saatlerini ve günlerini (haftalık) çocuk bakımı, hane içi yükümlülükler ve çocuklarının okul saatleri gibi yapısal değişkenlere ve kendi ihtiyaçlarına (sağlık sorunlarına ve ek iş) göre ayarlamaları, dilenmenin zamansal boyutunun belirgin bir özelliği olup dilenmenin feminen niteliğini göstermektedir. Nitekim önceki bölümlerde de belirttiğimiz üzere örneklemimizdeki 15 kadının 9'u, büyük ölçüde çocuklarına dilenmektedir. Kadınlar dilenme sürelerini küçük çocukların bakımı, çocukların okula gönderilmesi ve okuldan

gelmelerinin beklenmesi gibi işlere göre ayarlamakta, çocukla birlikte dilenmeye çıktıklarında ise çocuğun dayanma durumuna göre belirlemektedirler. Örneğin çocuk hastaysa, kadın hem ona bakmak için hem de onu yanında götüremeyeceği için dilenmeye çıkamamaktadır. Bu durum kadın dilencilerin ifadelerine,

her gün gelemem ablam, okula giden çocuklarım var, banyosu var ablam (İur),

çocuklar okuldan gelince alıyordum onları, gidiyorduk. İki buçuktan sonra bebelerimlen giderdim yeğenim (Feride**⁴⁹)

ve

çocuğum üşüdüğü ya da huysuzlandığı zaman dönerim (Dilber)

biçiminde yansıtmaktadır.

Kadınların sağlık durumları da dilenmelerinin zamansal boyutunu etkileyebilmektedir. Örneklemdaki 3 kadın (Meryem, Binnur ve Zeliha), sağlık nedenleriyle dilenme sürelerini ve günlerini değiştirebilmektedir. Erkek dilencilerden Enver de, sağlık sorunları nedeniyle aynı şekilde davranmaktadır. Sağlık durumlarına göre dilenme zamanlarını ayarlayan dilencilerin çoğu, daha ileri yaşlardadır. Bu dilenciler yağışlı ve soğuk havalarda dilenmemektedir.

Günlük dilenme sürelerine bakıldığında, dilencilerin genellikle hava kararmadan evlerine dönmeyi tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, örneklemdaki dilencilerin neredeyse tamamının kadın ve çocuklardan oluşmasıdır. Bununla birlikte çeşitli nedenlerle karanlığa kalan dilenciler de bulunmaktadır. Örneklemdaki 15 kadın dilenciden 4'ü, farklı gerekçelerle akşam saatlerinde dilendiklerini ifade etmiştir. Örneğin Zeliha, sağlığının iyi olduğu zamanlarda geç saate kadar dilenebildiğini söylemiştir. 3 kadın (Sevilay, Feride** ve Meryem), za-

49 Feride Sümeyra ve Mihrimah'ın annesi olup önceden dilencilik yaptığı için örneklemdaki kadın dilenciler kategorisine dâhil edilmiştir. Bu yüzden araştırmada bu ayrımın belirtilmesi için Feride ** işareti ile gösterilmektedir.

bitaların akşamları daha seyrek görev yapmaları nedeniyle akşam saatlerini tercih ettiklerini dile getirmiştir. Bu kadınlardan Sevilay'ın, akşam saatlerinde dilenmesinin stratejik bir boyutu da vardır:

Sabah kalkıyorum, çocukların kahvaltısını hazırlıyorum, ondan sonra evlerin temizliği, saat beşe kadar yemek, aş... Bazen yemek yemeden çıktığım da oluyor, işe geç kalacam diye. Çünkü tam bir iş saatini yakalamak lazım. Beş buçuk-altıda iş çıkışı yapıyor ya herkes. O zaman, daha kalabalık olunca, onu yakalamak lazım.

Görüldüğü gibi dilenmenin yanı sıra merdiven silen Sevilay, gündüz saatlerini bu işe ve kendi ev işlerine ayırdığından dilenmek için akşam saatlerini tercih etmektedir. Bu tercih, aynı zamanda mesai çıkışının yolları kalabalıklaştırdığı saatlerin dilencilik yapmak için avantajlı olduğu hususuna dayanmaktadır. Sevilay'ın ifadesine içerik analizi yapıldığında, kullandığı "yakalamak" sözcüğünün, Sevilay'ın optimal zamanlamayı kurgulaması ve dilencilikte profesyonel hale gelmesini temsil ettiği görülmektedir.

Çocuklar da, günlük ve haftalık dilenme sürelerini okullarına göre ayarlamaktadır. Okul ile dilenme etkinliklerinin zamansal sıralaması, okulun sabah ya da öğlen olmasına göre değişmekte, okula sabah gidiliyorsa okul süresi bitince, öğlen gidiliyorsa da okul başlamadan önce dilenmeye çıkılmaktadır. Çocuklar için önemli bir fark, hava kararmadan önce eve dönmek zorunda olmalarıdır. Okula gitmeyen tek çocuk dilenci olan ve ailesiyle birlikte dilenen Menekşe için ise dilenmek,

belli bir saatimiz yok, mesela birde geliyoruz, ikide, üçte, dörtte, beşte...

şeklinde belirttiği gibi zamansal sınırlardan bağımsızlaşmıştır. Çocukların, hafta içi okuldan arta kalan zamanların yanı sıra hafta sonu da dilendiğine dair bulgular elde edilmiştir. Bunun bir örneği, Pazar günleri de dilenen İdil'dir.

Dilencilikğin mekânsal boyutu kapsamında ise yanılayıcılar,

literatürde sıkça yer aldığı gibi, insanlar tarafından daha fazla tercih edilen merkezî ve kalabalık bölgelerde dilenmektedir. Hem dilencilerle, hem de yetkililerle gerçekleştirilen görüşmeler ve yapılan gözlemler bu yöndedir. Dilencilerin seçtikleri yerler işlek kavşaklar, kent merkezindeki parklar, pazarlar, metro istasyonları, otobüs durakları, işlek caddeler, hastane önleri, cami avluları ve nadiren sokak aralarıdır. Bu mekânlar Altıntaş'ın Ankara'da sokak çocuklarıyla yaptığı araştırma bulgularında yer alan mekânsal tespitlerle uyumludur (2003: 66). Kadınların çoğu, okuryazar olmadıkları için mekânların seçimi bağlamında, önceki bölümlerde belirtildiği gibi, dilenme yerlerine komşuları aracılığıyla gidebilmektedir. Ancak bir grup kadın, bu konuda inisiyatif yüklenerek dilenecekleri yerleri kendi gözlemlerine göre seçmiştir. Bu seçimle, zabitanın görelî olarak az erişebileceği mekânlar ve kalabalık yerler belirlenmekte, hastane önleri keşfedilmektedir. Meryem dilenme mekânını nasıl saptadığını,

dolmuşları gördüm. Ankara Hastanesi diye bağırıyorlardı. Ben de hastanenin önü kalabalık olur diye düşündüm. Bindim dolmuşa. Geldim

sözleriyle ifade etmektedir. Meryem, zamanla mekân deneyimini genişletmiştir:

Sincan'a gittim ben bi... Sincan'da daha güzel satılıyor. Ben trenle oradan geçerken orayı gördüm, böyle daha bi kalabalık olduğu için... Sordum, böyle Sincan'a araba nereden gidiyor diye. Rüzgârlı'dan kalkar dediler. Ondan bi 2 milyon verdim, gittim.

Görüldüğü gibi yaşamı idame ettirme çabasıyla çeşitli stratejiler geliştirilmektedir. Binnur da, otobüsle geçerken keşfettiği Ankara'nın en kalabalık yerleşim merkezini dilenme mekânı olarak seçmiştir. Ancak deneyimsizlik, bu stratejik mekân belirleme girişimlerinde hüsrana uğrayabilme riskini artırmaktadır. Nitekim Meryem'in hastane önünde dilenme planı, güvenlik görevlilerinin müdahalesiyle sona ermiştir:

Teyze dedi, seni götürürler, malını alırlar. Sana acıyorum, dedi. Paranı alırlar. Ceza da keserler. Senin varını bilmez, yoğunu bilmez. Satıcılık yasak, dedi. Buradan git teyzecim, başka yere git, dedi.

Bu uyarıya rağmen, Meryem'in dilencilige devam ettiği ve zaman içerisinde ustalaştığı anlaşılmaktadır. Meryem dileneceği yerin tespitini, bazı mekânsal riskleri öğrenerek deneyimlemiş ve buna göre dilenme becerilerini geliştirmiştir.

Bu örnekler dışında, istisnai biçimde 4 dilencinin (İdil, Feride**, Mihrimah, Sümeyra) oturdukları semtlerin dışına çıkmadıkları için buralara yakın bölgelerde dilendikleri ortaya çıkmıştır. Sümeyra'nın,

biz Kızılay neyin bilmeyiz abla. Burada bile kaybolduk

biçimindeki ifadesi bu durumun açık bir örneğidir.

Dilencilerin kazanç stratejileri ve gelir düzeyleri

Bu bölümde dilencilerin geçimlik etkinliklerinin somut getiri olan geliri, hangi stratejilerle elde ettikleri, elde edilen gelirin düzeyi ve hanenin geçimi için yeterli olup olmadığı konusunda dilencilerin algıları ele alınacaktır. Bunun yanı sıra gelir düzeyinin ve stratejilerinin, yapısal değişkenlerden nasıl etkilendiği sorgulanacaktır.

Dilencilikle elde edilen gelir günden güne değişen, istikrarsız ve genelde düşük seyreden bir nitelik taşımakta, hatta dilencilerin hiç para kazanamadıkları günler olmaktadır. İtir bu durumu,

bu belli olmuyo ki ablam. Yeri geliyo oluyo, yeri geliyo olmuyo

sözleriyle ifade ederken Raziye,

almadığım gün oluyor, çekip gidiyorum. Bazen hiç dolmuş paramın çıkmadığı oluyor

biçiminde dile getirmektedir. Bu arızilik ve istikrarsızlık, dilenciler için ciddi bir endişe kaynağı oluşturduğundan günlük kazancı maksimize etme çabası, dilencileri değişik stratejiler izlemeye zorlamaktadır.

Bu kazanç stratejilerinin ilki, önceki bölümlerde belirttiğimiz üzere, geleneksel biçimde dilenmek yerine bir ürün satarak dilenmektir. Dilenciler kendi gözlemleriyle, deneme-yanılma yöntemiyle ya da yoldan geçenlerin önerisiyle oluşturdukları basit stratejilerle ticari bir etkinlik kisvesine sığınarak gelir elde etmektedir. Az sayıda dilenci ise yaş, okuryazar olmama ve “piyasa bilgisine” erişememe gibi nedenlerle geleneksel biçimde dilenmektedir. Örneğin yaşlı bir dilenci olan Safiye, satış için gerekli olan asgari bilinç düzeyine ve çevreye sahip olmadığı için mendil satmadan dilendiğini “bilmiyorum, nereden alacam...” sözleriyle ifade etmiştir.

Dilencilerin, dilenirken kullandıkları ürünlerin dilenme sürecine nasıl girdiği ve konuşlandığına ilişkin belirtilmesi gereken husus, satış yoluyla bir sadaka ilişkisi kurulmasına rağmen ürünün, tıpkı ticari bir malın toptancıdan müşteriye ulaşana kadar izlediği zincirde olduğu gibi, dilenme sürecine yerleştirilmiştir. Bu tarz bir gelir elde etme stratejisiyle dilenci, ister istemez ürünün satın alınacağı yeri öğrenmekte, satın alma fiyatı konusunda fikir edinmekte, bazen de ürünün piyasa fiyatını araştırmaktadır. Dilencilerin en sık sattıkları ürünler arasında yer alan mendiller, kendilerine en ucuz gelen yerlerden, genellikle bakkallardan, marketlerden ya da toptancılardan onluk paketler şeklinde alınmaktadır. Paketlerin tanesi 1 TL ya da 1 TL 10 kuruştur. Böylelikle mendilin tanesi ortalama 10 kuruşa mal olmaktadır. Mendilleri toptancıdan aldıklarını ifade eden dilencilerin, görece olarak daha fazla miktarda mendil alıp evlerinde depoladıkları düşünülmektedir. Ancak toptancıdan mendil satın alanların sayısı azdır.

Satış yaparak dilenme kapsamında kullanılan kazanç stratejilerinden biri, ürünün fiyatının belirlenmesini ya da belirlenmesini içermektedir. Satış yaparak dilenenlerin fiyat belirleme stratejilerine dair bilgiler Tablo 12’de yer almaktadır.

TABLO 12
Fiyat Belirleme Stratejileri

<i>Fiyat belirleme stratejisi</i>	<i>K</i>	<i>E</i>	<i>Ç</i>	<i>Toplam</i>
Satış fiyatını belirleyenler	6	2	6	14
Satış fiyatını belirlemeyenler	6	–	2	8
Toplam	12	2	8	22

Fiyat belirleme stratejisi, daha ziyade okuryazar ya da eğitim düzeyi görece yüksek olan ve başkalarıyla iletişim kurma becerisi daha gelişkin olan dilenciler için geçerlidir. Fiyat belirleyen dilencilerin hemen hemen hepsinin, mendillerin tanesini 50 kuruşa ya da 1 TL'ye sattıklarını ifade etmeleri, az önce belirttiğimiz gibi tanesi 10 kuruşa mal olan mendili 5 ya da 10 katı fiyata sattıklarını ortaya koymaktadır. Mendilin piyasa satış fiyatının yerine göre 50 kuruş ile 1 TL arasında değişmesi, dilencilerin ürünün piyasa fiyatı hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Örneğin çocuklarına okul çantalarında taşımaları için mendil aldığından dolayı fiyatlar hakkında bilgi sahibi olan Şehriban, satış fiyatını bu bilgiye dayanarak belirlemektedir. Mendillerin 5 ile 10 katı fiyata satılmaları, dilencilerin alış-satış fiyatı arasındaki farka eşit olan ve hesaplarımıza göre 40 ile 90 kuruş arasında değişen "sadaka payı"nı kendilerinin belirlediğini açığa çıkarmaktadır. Öte yandan kurulan ilişkinin bir sadaka ilişkisi olduğu yoldan geçenler tarafından da bilinmekte, bu nedenle yoldan geçenler, satılan ürünün fiyatından daha yüksek bir meblağı dilenciye sadaka olarak verebilmektedir. Birçok dilenci bu yönde deneyimler yaşadıklarını aktarmıştır. Bazen de yoldan geçenler, dilencilere sattıkları ürünün fiyatını belirlemeleri ve gerçekten çalışıyormuş gibi davranmaları için baskı yapabilmektedir. Sevilay bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Genelde soruyorlar. Sordukları ne için biliyon mu yani, işte bunların belli fiyatı var, niye söylemiyon diye... Bazı söylemediğim olduğunda, ilk başlarda yani, ne kadar dediklerinde, abi siz bilirsiniz dediğimde niye böyle yapıyorsunuz, siz bunu so-

nuçta satıyorsunuz, dediği için ondan vazgeçmişim ben. Aruk soruyorlar, ben de 50 kuruş diyorum. Onu söylediğim için yani 1 TL dahi veriyorlar.

Sevilay'ın muhatap olduğu insanlar, fiyatın belirlenmediği bir satış etkinliğini dilencilik olarak görerek onu dilenci kategorisinden satıcı kategorisine, yani gayrimeşrudan meşruya ya da anormalden normale dönüştürmek için uğraşmaktadır. Görüldüğü üzere Sevilay bunu yaptığı zaman yoldan geçenler tarafından, satış fiyatının üstünde bir meblağla "ödüllendirilmektedir."

Satılan ürünün fiyatını belirlemede "başkasından görme" ya da öğrenme söz konusu olabilmektedir. Genellikle çocukların ailelerinden, kadınların da komşularından ve diğer dilencilerden görerek fiyat belirledikleri anlaşılmıştır. Çocuk dilencilerden Emrah ise dilenciliği öğrendiği kişilerden, sattığı mendilin fiyatını belirlemeyi de öğrenmiştir.

Tüm bunlara rağmen dilencilerin dilenme stratejileri daha bilinçsiz bir yapı arz etmektedir. Meryem bu durumdan sapma gösteren bir dilenci olarak istisnadır. Meryem'in dilenirken daha stratejik davranıyor olması, kendisiyle kazanç düzeyi hakkında görüştüğümüzde verdiği "günde 10-15 TL kârım oluyor" şeklindeki cevap sonucu fark edilmiştir. Dilencilerden Meryem dışında hiç kimse, anlatılarında "kâr" sözcüğünü kullanmamıştır.

"Ne verirse" ya da "gönlünden ne koparsa" gibi ifadelere yansıyan fiyat belirlememe stratejisi ise kimi zaman dilencilerin daha fazla kazanmasını sağlamaktadır. Örneğin bu yolla dilenciler, kendilerine yoldan geçenler tarafından 5 TL verilmesi ve para üstünün talep edilmemesi sayesinde mendilin alış fiyatının 50 katına kadar kazanabilmektedir. Bu strateji, fiyat belirlenmemesi durumunda yoldan geçen kişilerin daha bonkör davranabilecekleri düşüncesine dayanmaktadır.

Dilenme sürecinde uygulanan bir başka strateji de sempatik ve çaresiz görünmek için kullanılan görsel ve sözel ifadelerdir. Daha önce de yer verdiğimiz bu araçlar, hem dilenme stratejisi

hem de dilencilikteki kazancı artırma stratejisi olarak işlev görmektedir. Görsellik bağlamında çocuklar, dilenme sürecinde kullanılan araçlar haline gelebilmektedir. Özellikle küçük çocuklar, bakıma daha muhtaç oldukları izlenimi uyandırmaları sayesinde dilencilerin gelirlerini artırmak için daha iyi bir işlev üstlenebilmektedir. Bu durumu itiraf eden 2 kadından biri olan İtir, yine de oğlunu mümkün olduğunca dilenmeye götürmemeye çalıştığını ifade etmektedir:

(Kazancım) artıyor tabii. 30 ben alıyorum, 20 de o alıyo. Ama getirmiyom ablam. Çünkü niye getirmiyom, iyi bir şey değil. Tabii ekmeksiz kalmıyon, ama alışmasın, çocuğum derslerine baksın.

Görüşülen sosyal hizmet uzmanlarından biri de çocukların kazancı artıran bir etmen olabildikleri bilgisini doğrulamıştır:

Daha fazla gelir elde etmek için, işte çocukla çıktığında 10 TL kazanıyorsa, kendi çıktığında 2 TL kazanıyor. Çok net bana diyor ki, işte “Çocuğunla çıkma” diyorum, “Küçük çocuğunla çıkma”, diyor ki “Çocukla çıkmazsam kimse bana para vermiyor, kimse benden alışveriş yapmıyor. Ya da çocuğumla çıktığım zaman mendil veriyorum” diyor. “Kaç lira” diye soruyorlar. “İşte ‘bir lira’ diyorum”, “Al sana beş lira, diyorlar. Ama çocuksuz çıktığında bir lirasını veriyor.

Dilenciler tarafından izlenen kazanç stratejilerinden yalvarma ve dua içerikli güçlü sözel ifadelerin kullanımı ve uygun mekân ve zaman seçiminin önemi, önceki bölümlerde ele alınmıştı. Literatürde dilencilerin dinî bayram, ay ya da kutsal gün gibi zamanlarda, daha fazla gelir elde edecekleri düşüncesiyle daha yoğun dilendiklerine dair birçok veri vardır. Bununla birlikte bizim araştırmamızda bu durumun tersi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu tersliğe dair ilk veri, birçok dilencinin bayramlarda, Ramazan’da ya da Cuma günü, camilerde zabıtalara daha sıkı denetim yaptığı için fazla kazanmak şöyle dursun, dilenmek üzere sokağa bile çıkamamaları, çıksalar bile daha fazla kazanamamalarıdır. Örneğin Bekir, zabıtalara sıkı denetimi yüzün-

den camilere giremediğini belirtirken Feride**, bayramlarda dilenmeye çıkamadığını,

bayramda, yani böyle çok olduğu için mendil satanlar, dilenciler çok olduğu için bayram zamanı fazla gidemiyodum. Çünkü korkuyodum, zabıtaalar çocuklarımı elimden alırlar, işte vermezler etmezler diye

sözleriyle ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi dilenciler, gelir elde etmek için çeşitli stratejiler izlemektedir. Bu stratejilerin ne ölçüde işlediği sorusunun cevabını verebilmek için dilencilerin günlük ve aylık kazanç düzeylerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda öncelikle dilencilerin günlük kazanç düzeyleri ele alınacaktır. Aşağıda yer alan Tablo 13 bu konuyla ilgili veriler sunmaktadır.

TABLO 13
Kazanç Düzeyleri (Günlük)

	5-20 TL	20-30 TL	30-50 TL	Toplam
Kadın	9	5	1	15
Erkek	2	-	1	3
Çocuk	7	1	-	8
Toplam	18	6	2	26

Tablodan da görülebileceği gibi dilencilerin kazanç düzeyleri, günlük en fazla 50 TL'dir. Ancak bu çok istisnai bir rakam olup yalnız bir dilenci tarafından beyan edilmiştir. Tablo incelendiğinde 26 dilencinin 18'inin günde 5-20 TL arasında kazanç elde ettiği görülmektedir. Erkeklerin ortalama günlük geliri 28 TL, kadınlarınki 20 TL, çocuklarınki ise 10 TL'dir. Görüldüğü gibi erkek, kadın ve çocuklar arasında kazanç düzeyine dayalı bir hiyerarşi vardır. Kadınların erkeklere göre daha az kazanmalarının, daha kısa zamanlı dilendiklerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Çocukların kazançlarının daha düşük olmasının nedeni ise, dilenme becerilerini yetişkinler kadar geliştirebilecek bir ruhsal ve fiziksel olgunluğa erişmemiş olmalarıdır.

Dilencilerin kazanç düzeylerinin bir parçası sayılabilecek bir unsur, kimi zaman yoldan geçenler tarafından kendilerine sağlanan ek faydalardır. Dilencilerin 4'ü bu anlamda, bazen kendilerine yiyecek bir şeyler ısmarlayan kişiler olduğunu aktarmıştır. Sevilay, bu durumu özellikle Ramazan ayında yaşadığını söylerken Şehriban, bu tarz yardımların çok nadir olduğunu,

binde bir merhametli bir insan çıkarsa ekmek arası filan bi şeyler yaptırıp getiriyolardı

sözleriyle dile getirmiş, Nursema* ise, kendisine değil kızı Kiraz'a yiyecek ısmarlayanlar olduğunu belirtmiştir. Bu durum, çocukların yoldan geçenlerin gözünde sempati topladıklarının ya da "yardımı hak eden" biçiminde kodlandıklarının bir göstergesidir.

Dilencilere aylık gelir düzeylerinin ne kadar olduğu da sorulmuştur. Ancak hemen hemen hepsinin verdikleri ortak cevap, aylık bir hesap yapmalarının kesinlikle mümkün olmadığı, kazandıklarını hemen harcamak zorunda kaldıkları ve bu anlamda günübirlik yaşadıkları yönündedir. Bu durumu belki de en iyi yansıtan dilenci,

ayım yok annem, ayım yok benim...

sözleriyle Raziye'dir. Bununla birlikte dilencilerin günlük kazanç düzeylerine, haftada kaç gün dilendiklerine ve sosyal yardımlardan/sosyal ve ekonomik desteklerden faydalanma durumlarına dair sundukları verilere dayanarak aylık gelir düzeyleri hesaplanmıştır. Yine de bu hesaplamalar büyük ölçüde tahminidir ve verileri homojenleştirmek adına dilencilerin düzenli dilendikleri varsayımıyla yapılmıştır. Ancak dilencilerin her zaman düzenli dilenmedikleri gerçeği hesaba katıldığında aylık ve günlük ortalama gelirlerinin düşeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Dilencilerin hanelerine giren aylık gelirin tespitinde şöyle bir formül izlenmiştir:

Günlük dilencilik kazancı×aylık dilenme süreleri=Aylık dilencilik geliri

Aylık dilencilik geliri+ek gelir (babadan maaş alınıyorsa, ya da temizlik gibi bir ek iş yapılıyorsa)+(varsa) ailenin diğer üyelerince elde edilen gelir +(alınıyorsa) sosyal ve ekonomik destek+(alınıyorsa) aynı yardımların parasal karşılığı=Aylık gelir

Bu formüle göre hesaplanan aylık gelirler aşağıdaki gibi tablolatırılmıştır:

TABLO 14
Aylık Gelir Düzeyi (Yetişkinler)*
(Yardımlar ve Ek Gelirler Dâhil)

	200-550 TL	600-950 TL	1.000-1.450 TL	Toplam
Kadın	6	6	3	15
Erkek	1	1	1	3
Toplam	7	7	4	18

(*) Örneklemdaki çocukların neredeyse hepsi (8 çocuğun 6'sı), artık dilenmedikleri ve sadece sosyal yardımlardan ve sosyal ve ekonomik desteklerden faydalandıkları için bu yardımların parasal karşılığına, dilenmeden elde edilen kazancın ekleneceği bir hesaplama yapılması mümkün değildir. Bu yüzden bu tabloya çocuklar dâhil edilmemiştir.

Tablodan izleneceği gibi, dilencilerin hanelerinin aylık gelir düzeyleri 200-1450 TL arasında değişmektedir. Aylık gelir düzeyleri itibariyle 18 yetişkin dilencinin 14'ü 200-950 TL gelir aralığına dâhildir. Düzensiz olan ve dolayısıyla her gün uzun saatler yürütülen bir geçimlik etkinlik olmayan dilencilik için bu sonuç şaşırtıcı değildir." Örnekleimde bulunan dilencilerin sadece 4'ünün hanelerine giren aylık toplam gelir miktarı 1.000-1.450 TL arasındadır.

Sadece dilencilik kazancıyla oluşan aylık gelirin yüksekliğini ya da düşüklüğünü belirleyen bazı değişkenlerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda bu değişkenlerin ilki olan eğitim düzeyi ile kazanç düzeyi çaprazlandığında elde edilen bulgu, kadınların eğitim düzeyleri yükseldikçe gelir düzeylerinin kısmen artabilmesidir. Nitekim örnekleimde eğitim düzeyi daha yüksek olan kadınlar, görece daha yüksek gelir elde etmektedir. Örneğin eğitim seviyesi ilkökul terk olan Sevilay, aylık gelir itibariyle 1.000-1.450 TL grubuna, ilkökul mezunu

olan Fikriye 600-950 TL grubuna dâhildir.

Hanelerin aylık gelir düzeylerinin ortalamaları alınarak yapılan bir hesaplama göre kadınların hanelerine giren ortalama aylık gelir 722 TL, erkeklerinki ise 680 TL'dir. Kadınların günlük ortalama kazanç düzeylerinin erkeklerinkinden düşük olmasına rağmen hanelerine giren ortalama aylık gelirin onlarınkinden yüksek olmasının nedeni, kadınların sosyal yardım ve sosyal hizmet kuruluşlarıyla daha fazla ilişkiye geçerek yardımlardan yoğun biçimde faydalanmaları ve evli olanların eşlerinin sınırlı da olsa haneye katkı sağlayacak arzi ekonomik etkinliklerde bulunmalarıdır.

Dilencilerin hanelerine giren aylık gelir düzeyleri, DB'nin belirlediği ve kuramsal kısımda belirttiğimiz mutlak yoksulluk sınırı⁵⁰ itibarıyla ele alınabilir. Bu kapsamda haneye giren aylık gelirin ailedeki fert sayısına bölünmesiyle aile üyelerinin mutlak yoksulluk sınırı altında olup olmadıkları hesaplanmadan önce hanelerdeki kişi başına düşen günlük gelir hesaplanmalı, bunun için haneye giren aylık toplam gelir, kişi sayısına ve sonra da 30'a bölünmelidir. Son olarak elde edilen günlük gelir miktarı döviz kuru üzerinden hesaplanarak dilencilerin 1 ya da 2 dolarlık mutlak yoksulluk sınırının altında olup olmadıkları bilgisi edinilebilir.

TABLO 15
Dolar* Cinsinden Kişi Başına Düşen Günlük Gelir Düzeyi

	1-1.9 dolar	2-4 dolar	4.2-6 dolar	Toplam
Kadın	4	4	7	15
Erkek	-	3	-	3
Toplam	4	7	7	18

(*) Bu hesaplama yapıldığında günlük dolar kuru 2.29 TL'dir. <http://www.doviz.com/>, (24.01.2014).

Tabloda görüldüğü gibi dilencilerin ve aile üyelerinin hepsi, 1 dolarlık mutlak yoksulluk sınırının üzerindedir. Tablonun, 2 dolarlık mutlak yoksulluk sınırı altındaki dilenci sayısını gös-

50 Bkz. s. 25-26.

teren sol sütununda, örneklemin kabaca 1/4'ünün mutlak yoksulluk sınırı altında olduğu görülmektedir. Yetişkin dilencilerin önemli bir bölümü ise, 2 ila 6 dolar arasında değişen günlük gelir düzeylerine sahip olmaları sebebiyle 2 dolarlık mutlak yoksulluk sınırının üstündedir. Buna karşılık sadece dilencilikten elde edilen gelire dayalı bir hesaplama yapıldığında durum vahimleşmektedir.

TABLO 16
Aylık Gelir Düzeyi
(Sadece dilencilikten elde edilen gelire dayalı)

	100-250 TL	300-500 TL	600-800 TL	Toplam
Kadın	8	6	1	15
Erkek	2	–	1	3
Çocuk	5	3	–	8
Toplam	15	9	2	26

Tablodan da izlenebileceği gibi, sadece dilencilik vasıtasıyla elde edilen gelirler 100 ila 800 TL arasındadır. Örneklemdaki dilencilerin yarıdan fazlasının (15 kişi) dilencilikten elde ettiği gelirin, ancak aylık 100-250 TL arasında değiştiği ortaya çıkmaktadır. Örneklemin kabaca 1/3'ünün 300-500 TL'lik gelir grubuna dâhil olduğu görülürken 600-800 TL'lik gelir grubuna dâhil olan dilenci sayısı sadece 2'dir ve çocuklardan bu gelir düzeyine erişen bulunmamaktadır. Bu verilere göre geliri asgari ücrete erişen/asgari ücreti geçen⁵¹ tek dilenci Muharrem'dir (aylık 800 TL).

Hesaplamalarımıza göre kadınların aylık ortalama gelirleri 332 TL, erkeklerin 413 TL, çocukların ise 238 TL'dir. Aylık ortalama gelirlerde de cinsiyete ve yaşa göre bir hiyerarşi vardır ve erkekler kadın ve çocuklara, kadınlar ise çocuklara göre gelir açısından daha avantajlıdır. Çocuklar arasında da yaşa ve cinsiyete göre bir gelir hiyerarşisi söz konusudur. Erkek çocuklar, daha düzenli ve uzun saatler boyunca dilendikleri için kız

51 Araştırmanın yapıldığı zaman diliminde bulunan 2012 yılında net asgari ücret 701.44 TL'dir. <http://www.muhasibetr.com/asgari-ucret-2012/>, (26.01.2014).

çocuklara göre daha çok kazanmaktadır. Ayrıca erkek çocuklardan birinin dilenirken ürün/hizmet çeşitliliği sunarak tartışılık yapması, gelirini artıran bir etken olabilir. Erkek çocukların yaşlarının daha büyük olması da gelirlerinin daha yüksek seyretmesi sonucunu doğurabilmektedir. Kız çocukların daha az kazanmalarının tek istisnası, hesaplarımıza göre 480 TL kazanan Menekşe'dir. 17 yaşındaki Menekşe'nin, yaşça diğer çocuklara göre daha büyük olması sebebiyle dilenme becerilerinin daha gelişmiş olduğu düşünülebilir.

Sadece dilencilik vasıtasıyla elde edilen gelirden yola çıkarak dilencilerin ailelerindeki fertlerin mutlak yoksulluk sınırına ne ölçüde yaklaştıklarını hesaplamak da mümkündür. Bu hususa dair veriler tablo 17'de görülmektedir:

TABLO 17
Dolar* Cinsinden Kişi Başına Düşen Günlük Gelir Düzeyi

	0.5-0.9 dolar	1-1.9 dolar	2-3.5 dolar	Toplam
Kadın	4	6	5	15
Erkek	1	–	2	3
Çocuk	5	3	–	8
Toplam	10	9	7	26

(*) Bu hesaplama yapıldığında günlük dolar kuru 2.29 TL'dir. <http://www.doviz.com/>, (24.01.2014).

Tablodan, 1 dolarlık mutlak yoksulluk sınırı esas alındığında 10 dilencinin, 2 dolarlık mutlak yoksulluk sınırı esas alındığında ise 19 dilencinin aile fertlerinden her birinin mutlak yoksulluk sınırı altında kaldığı görülmektedir. Tüm bu hesaplamalar sonucunda, dilencilerin önemli bir bölümünün sadece dilencilikten elde ettikleri gelirle ailelerini geçindirdikleri varsayımına göre aile fertlerinin, her iki mutlak yoksulluk sınırının çok az üstüne çıkabilecekleri, önemli bir bölümünün de bu sınırların altında kalabileceği ortaya çıkmaktadır. Sosyal yardımlar ve sosyal ve ekonomik destekler devreye girdiğinde dilencilerin aile üyeleri, gelir düzeyleri itibarıyla mutlak yoksulluk sınırının görece üstüne çıkabilmektedir. Bununla birlikte mut-

lak yoksulluk sınırının üstünde olsalar da dilenciler ve aileleri, alan araştırması bulgularıyla açıklamaya çalıştığımız üzere, çok ciddi maddi imkânsızlık ve yoksunluklarla kuşatılmıştır. Mutlak yoksulluk sınırının, yoksulluğun boyutlarını perdeleme tehlikesi, bizim bulgularımız açısından da geçerlilik kazanmaktadır. Nitekim önceki bölümlerde sunduğumuz hesaplara göre ortalama çocuk sayısının tüm aile tipleri için 3 ile 4 arasında değiştiği göz önünde bulundurulursa 4 ile 6 kişilik ailelerin bu gelir düzeyiyle geçinmesinin imkânsızlığı ortaya çıkar. Bu noktada belirtilmesi gereken bir başka husus, hangi kazanç stratejileri izlenirse izlensin sosyal ve ekonomik destek ya da sosyal yardım almaksızın dilencilerin ayakta kalamayacaklarıdır. Dilencilikten elde edilen kazanca ortalama 400-500 TL civarında bir gelirin eklenmesi, aileler için kısmen kurtarıcı olabilmektedir. Buna gıda ve kömür yardımı eklendiğinde asgari ücrete yakın ya da onu biraz geçen bir gelir düzeyine erişilebilmektedir. Dilencilerin hayata tutunmalarını sağlayan bu yardım ve desteklerin yokluğunda ise, onları suçla buluşturabilecek sonuçlar doğabilir. Sosyal ve ekonomik destek almadan önce sadece dilencilikle geçinen Feride'nin** ifadesi, bu faaliyetin geçimlerini sağlamak için ne denli sınırlı olduğunu örneklemektedir:

Yok yeğenim ya, öyle de şey bi insan değilim, biliyosan. Ben o kadar bir şey insanım kine bebelerimden utanıyom. Mecbur kaldım yapmaya, ne yapayım. Kiralarım biriktiydi, elektrik su-larım hep biriktiydi. ...Günde 7-8 milyon kazanıyodum ya da hiç kazanamıyodum yeğenim. Çok çektik anlayacağın.

Sosyal ve ekonomik destekten faydalanmayan dilenciler, kazançlarının geçimlerini sağlamaya yetmediğini belirtirlerken destekten faydalananlar, bu gelirin kendilerini ve ailelerini az da olsa rahatlattığını dile getirmiştir. Yardım almayan bazı dilenciler, kimi zaman aç kalma sınırına ulaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu dilencilerden Kezban'a, kazancının yeterli olup olmadığı sorulduğunda verdiği,

yetmese napacan... Yetirecen işte

biçimindeki yanıt bütünüyle umutsuzluk ve kabullenmişlik içermektedir. Dilencilerden bir tek Muharrem gelir düzeyinin yeterli olduğunu,

yetiyor canım ne var ki... Patates alıyok. Su alıyok. Domates alıyom. Çay alıyom, şeker alıyom

sözleriyle anlatmıştır. Bu, Muharrem'in günlük kazancının diğer dilencilere göre çok yüksek olduğu düşünüldüğünde kısım anlamlıdır. Muharrem'in gelirinin daha yüksek olmasının nedeni ise, bir üniversitenin önünde uzun zamandır dilenmesi ve okula giden öğrencilerin mendil, ıslak mendil, kalem gibi ihtiyaçlarını hızlıca sağlayabildikleri "sempatik bir figüre" dönüşmüş olmasıdır.

Dilencilerin hemen hemen hepsi kazançlarını büyük ölçüde kira, elektrik, su gibi zorunlu masraflar, çocuklarının ihtiyaçları ve gıda için kullanmaya çalışmaktadır. Sadece Meryem kod adlı dilencide rastlanan bir harcama kalemi olan borç ise, diğer masraflardandır. Meryem'in altına girdiği ağır borç yükünün, sadece geleneksel toplumlarda görülebilecek cinsten olduğu fark edilmektedir:

Bu gelini alırken biz... Benim oğlan kardeşime 6 milyar borcum var. Geline yüzük istediler, küpe istediler, saat istediler. İki yüzük, bir küpe, bir saat, 3 milyar 150 milyona aldık. Üstüne başına da aldık. Benim altı milyarım çıktı. Altı milyar oğlan kardeşime şimdi borcum var.

Buradaki irrasyonallite ancak geleneksel toplumların kültürel değerlerine içkindir.

Dilencilerin kazandıklarını hemen harcamak zorunda kalmaları, hiçbir şekilde birikim yapamamaları sonucunu doğurmaktadır. Yılmaz'ın yaptığı yoksulluk araştırmasında da çoğu yanıltıcı için bu sonuç ortaya çıkmıştır (2010: 157).

Çocuk dilencilerin ise hemen hemen hepsi (8 çocuğun 7'si), kazançlarını aileleriyle paylaştıklarını ifade ederken, Selen diğer çocukların aksine kazancını sadece kendisi için harcadığını belirtmiştir. Kazançlarını aileleriyle paylaştığını ifade eden 7

çocuğun 2'si ise (Emrah ve İdil), bazen kazançlarının bir kısmını kendi okul ihtiyaçları için harcadıklarını aktarmıştır. Tek bir çocukta (Emrah) rastlanan ilginç bir durum, kendisi için ayırdığı kazancın bir kısmını zamanı geldiğinde tekrar satmak üzere mendil satın almak için saklamasıdır. Burada Emrah'ın, dilencilikte profesyonelleşmeye yönelik bir eğilim taşıdığı görülmektedir. Kazançların kullanımıyla ilgili bir başka bulgu görülmüş annelerin, çocuklarının kazançlarını harcamak zorunda kalmaktan son derece rahatsızlık ve utanç duymalarıdır. Ancak kadınların, aynı zamanda çocuklarını dilencilige itiyor olmaları, yaşadıkları çelişkiyi göstermektedir.

Önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi dilenmek, tıpkı yetişkinler gibi çocuklar için de utanç vericidir ve bu durum kimi çocuklarda, içinde bulundukları olumsuzlukları gayet normalmiş ya da olumluymuş gibi anlatmaları biçiminde tezahür etmektedir. Bu durum kazanç düzeyleri söz konusu olduğunda da erkek çocuklarda gözlenmiştir. Örneğin hem Burak hem de Emrah, kız çocuklarının aksine, kazanç düzeylerinin yeterli olduğunu belirtmiştir. Bu anlatılarda erkek çocukların “erkeklik onurunu” zedelememek için çabaladıkları fark edilmiştir. Çocukların hepsi ailelerinin, günlük kazanç miktarlarıyla ilgili herhangi bir beklentisi olmadığını ve para kazanamadıkları zaman ailelerinin kendilerine kızmadığını ifade etmiştir.

Sonuç olarak hem yetişkin hem çocuk dilencilerin gelir düzeyleri son derece düşüktür ve örneklemin hemen hemen hepsi kendini yoksul olarak görmektedir. Bunun istisnaları, kazanç düzeyi diğer dilencilere göre daha iyi olan Muharrem ve babasından kalan Bağ-Kur maaşını alan Meryem'dir:

Ben şu an kendimi, benim kendi evim var, iyi görüyorum. Ben kendimi düşkün halde görmüyorum, şükürler olsun evim var. Konya'da. Ev kaynatamdan kaldı.

Araştırma bulgularımız, dilencilerin kazanç düzeylerinin son derece sınırlı olduğuna işaret etse de bu konuda önyargılı olan bazı yetkililer “zengin dilenci mitine” inanmaktadır. Görüşülen muhtarlardan 2'sinin anlatıları bu inancı yansıtmaktadır:

Onların günlük geliri çok, yardıma ihtiyaçları yok. Dinî kelimelerle halkın duygularını sömürüyor. Bizim halkımız çok duygusal. Muhtarlığa hiç gelmezler, asla, çünkü ihtiyaçları yok. Yani bunlar bir yerde bu işin ticaretini yapanlar. İhtiyaç sahibi değil % 90'ı. % 10'u belkidir...

Bu muhtar, kadın dilencilğine çözüm olarak evliliği önermektedir. Ancak dilenen kadınların evli oldukları ya da eşlerinden zorlukla boşandıkları göz önünde bulundurulursa evliliğin bir kurtulma aracı olarak görülmesi gariptir/komiktir. Nitekim muhtarın “finişliyorlar” ifadesiyle vurguladığı evlilikten kaçış, kadınların içinde bulundukları zor durumu göstermektedir:

Ya hani parmak kadar çocuğu almış kucağına... Bazen de kı-
zıyorum ha... Hatta hatta bakıyorum öyle şey olarak “Kocam
yok şuyum yok buyum yok.” E diyorum “Kızım evlendirelim
seni o zaman! Evlendirelim” diyorum hani. O lafı duydu muy-
du hemen finişliyorlar. Ben bazen görüyorum, ama onlar öyle
bir gelirler, kalem şey falan var mı diyerek...

Bir başka muhtarın:

Sosyete dilenciler var, elinde altın yüzük, sigara, gelmiş para
istiyor. Zengin olmaları muhtemeldir, yemek masrafı, giyim
falan fazla yok vs. Zengin olabilir

ifadesi ise basında dilencilerle ilgili çıkan birçok haberle uyum-
ludur. Ancak araştırmamız kapsamında tesadüfen ulaşılan di-
lencilerin bu tür bir zenginliğe sahip olduklarına dair herhangi
bir ipucuna rastlanmamıştır.

***Devletle ve diğer insanlarla olan ilişkiler bağlamında
yararlanılan destekler ve karşılaşılan riskler:
“Boynumuza sanki biri ip çekiyor...”***

Bu bölümde dilencilerin, kamusal alana çıktıkları zaman
hem kamu görevlileriyle (zabıta, polis ve muhtarlar) hem de
sokaktaki insanlarla (sokak eksenli ekonomik etkinlikler yürü-

ten diğ er gruplar, kriminal faaliyetlerde bulunanlar ve yoldan geç enler) olan, dilencilere destek mekanizmaları sağ layan ya da onları bazı risklerle buluş tıran iliş kiler ele alınacaktır. Aynı zamanda dilencilerin, s z geç en taraflarla kurdukları iliş kilerin  r n olan destek ve riskler  z mlenenecek, sokakta bulunmanın dilenciler  zerinde yarattığ ı fiziksel ve psikolojik riskler ele alınacaktır.

Kamu g revlileriyle olan iliş kiler kapsamında ele alınması gereken ilk bileş en, dilenciler i in risk teş kil eden kolluk g  leri,  ncelikle de zabıtalardır. Dilencilerin anlatılarına g re zabıta tarafından yakalanmak, merkeze g t r l mek ve para cezası almak, sıklıkla deneyimlenmektedir ve dilenciler i in bir risk ve korku kaynağ ına d n ř mektedir. Bu bağ lamda g r ř  len 26 dilencinin 9'u, zabıtayla sorun yaş adığ ını ifade etmiştir. Bunun nedeni, dilencilerle sıfır tolerans  izgisindeki m cadele bi iminin, esas itibariyle zabıtanın g rev alanı olarak d zenlenmesidir. Dilencilerin ifadelerine g re zabıtalarla ilgili riskler yakalanarak dilenci aracına bindirilmek, hakaret (k f r ve s zel taciz), korkutma, fiziksel ř iddeti i erecek ř ekilde k t muameleyle maruz kalmak ve para cezasıdır.

Zabıtalara, dilencilerin yoğ un olarak etkinlikte bulundukları alanlarda ring yaparak dilencileri yakalamaktadır. Ancak dilenciler, sokaklarda g rev yapan diğ er bazı grupların da ř ik yet i olmak suretiyle zabıtayı kendilerine y nelttiğ ini s ylemiş tir.  rneğ in metro istasyonlarında dilenenler, g venlik g revlilerine yakalanmakta ve g revliler tarafından zabıtalara teslim edilebilmektedir. Dilber, metro istasyonlarındaki g venlik g revlilerinin kendisini dilenirken g rd klerinde zabıtalara haber verdiklerini ř u s zlerle a ıklamış tir:

Oturamıyoz ki yemin ederim.  b r metrodaydık biz, oradan geldik ř imdi. Arkadaş ı (g venlik iler) kovalamış lar, ben evden geldim. "Oraya oturmayalım, buraya gel" dedi. Burada da korkuyoz yani, haber veriyorlar, zabıta 24 saat g t r y o bizi.

Bu durum, zabıtayla kamu hizmeti g ren diğ er g revliler arasındaki g  l i iletiş im ağ ını g sterilmektedir. G r ld ğ u gibi,

soğuktan korunabilmek ve daha çok insana ulaşabilmek için işlevsel bir nitelik taşıyan metro istasyonları, yakalanma riskini de içermektedir. Nitekim örneklemimizdeki 15 kadının 6'sı ve 3 erkekten 1'i zabıtaya yakalandığını, bazı durumlarda bunun defalarca olabildiğini dile getirmiştir.

Sokakta, dilenci araçlarında ve merkezde zabitanın kötü muamelesine maruz kalmak, dilenciler tarafından yaşanan bir diğer risktir. Dilenci araçlarındaki olumsuz koşullar ve kötü muamele, Sevilay'ın birlikte dilendiği kız kardeşiyle birlikte zabıtalara yakalandığı ve merkeze götürüldüğü deneyimde billurlaşmaktadır:

Beni aldılar işte kardeşimlen. Arabanın içinde bir kadınlar var, bir kadınlar var... Çok affedersiniz yırl yırl kokuyor arabanın içi. Oturacak bir yer yok. Yani öyle bir affedersiniz, hayvanları arabanın arkasına üst üste üst üste atarsınız ya, aynı o şekil bizi attılar. Tıkış tıkış attılar. Kiminin bebesi işiyor, kiminin bebesi pisliyor, bizi bir saat gezdiriyorlar. Yol boyu geziyor. Bir de soğuk. Camlar neyin kırık. Çocuklar da yanımızdaydı o zaman. Ondan sonra aldılar, götürdüler. Öğlen on ikiden akşam altıya kadar beklettiler bizi. Genelde kötü davranıyorlar, alıyorlar bizi ta Elmadağ'a atıyorlar.

Sevilay'ın ifadesinden, zabitanın dilencileri insani olmayan koşullarda, aşağılamaya maruz bırakarak uzun saatler boyunca dolaştırmasının, yıldırma yoluyla dilencilikten vazgeçirme amacı taşıdığı ve bu cezalandırmanın il dışına atmayla sonuçlandığı görülmektedir. Çoğunlukla dilencilerin üstlerindeki paraya el konulduğu göz önünde bulundurulursa kent dışına çıkarılarak terk edilmelerinin, çocuklarıyla evlerine dönebilmeleri açısından son derece güç ve riskli koşullarla karşı karşıya bırakıldıkları anlamına geldiği görülmektedir. Zabıta görevlilerinin dilencilere yönelik kötü muamelesinin bir başka örneği Bekir'in,

depikliyi, iteliyi... Üstünü başını soyup parayı alıy... Valla böyle söylemesi ayıp

ifadesiyle gözler önüne serilmektedir. Kezban da zabitanın kendisine tokat attığını ifade ederek fiziksel şiddetten bahsetmiştir.

Zabıta görevlileri ayrıca dilencileri, mahkemeye vermekle ya da birlikte dilendikleri çocuklarını çocuk esirgeme kurumuna vermekle tehdit edebilmektedir. Bu tehditlerin dilenme alışkanlıklarını etkilediği anlaşılmaktadır. Örneğin kadın dilencilerden Şehriban, zabıtalara bu tehditlerinden korktuğu için Ramazan ve bayram gibi zamanlarda dilenmekten vazgeçtiğini ifade etmiştir.

Zabıtayla kurulan ilişkilerde dilencileri en çok mağdur eden durum, üzerlerindeki paraya el konulması ya da para cezası kesilmesidir. İtir bu durumu,

iki defa gittim. Merkezlerine götürdüler. 20 TL param vardı, onu aldılar

sözleriyle ifade etmiştir. Dilenciler, üzerlerindeki paraya el konulmasını önlemek için,

iki sefer etti ya. Cebimde üç beş lira vardı, aldılar. Yalvarıyorum etme diyom, karnım aç (Bekir),

elektrigimi, suyum, kiramı veremiyorum. Sen benden para istiyon, çocuklarım var (Dilber)

ve

sen benim topladığım parayı alıyon dedim, şu kadar çocuklarım var dedim (İtir)

gibi otorite karşısında çaresizliğin dışavurulduğu ifadeler kullanılmaktadırlar.

5 dilenci (2 çocuk 3 yetişkin), kendilerine zabıtalara tarafından 68 ila 83 TL arasında değişen para cezaları kesildiğinden bahsetmiştir. Örneğin akşam 9'a kadar 7-8 saat merkezde tutulan Menekşe'ye 75 TL, Emrah'a ise 68 TL para cezası kesilmiştir. Kuşkusuz bu cezanın ödenebilmesi mümkün değildir. Bu kapsamda 3 dilenci (Fikriye, Dilber, Bekir), cezayı ödeyeme-

diklerini ifade ederken aynı yönde bilgiler veren bir sosyal hizmet uzmanı, bu durumun bir yaptırımı olmadığından bahsetmiştir. Dilencilerin kesilen para cezasını ödeyemediklerine dair sunduğumuz bu veriler, para cezalarıyla ilgili bir keyfîlik olduğunu ve cezanın ödenememesi durumunda her zaman çok ciddi bir yaptırım uygulanmayabildiğini göstermektedir.

Zabıtayla ilgili bazı dilenciler tarafından aktarılan bu olumsuzluklara rağmen 12 dilenci (7 çocuk ve 5 yetişkin), zabıtayla olumsuz bir deneyim yaşamadıklarını “valla bir şey demiyorlar” gibi ifadelerle dile getirmiştir. Bu noktada dikkat çekici olan, zabıtayla sorun yaşamadığını belirten dilencilerin çocuklardan ve yaşı daha ileri olan dilencilerden oluşmasıdır. Hatta bu dilencilerden biri, yaşının ileri olmasının yanı sıra engellidir. Tüm bunlar zabitanın dilencileri, “çalışabilecek durumda olan ve olmayan” ve “yardımı hak eden ve etmeyen” biçiminde kodladığını düşündürmektedir. Zabıta, muhtemelen çalışmayacak durumda olarak kodladığı kesimleri dilencilik açısından toplumsal meşruiyet kalıplarına uygun biçimde algılamakta ve müdahalede bulunmamaktadır. Esasında bu davranışın arkasında modern toplumun, gençlerin çalışması gerektiği yönündeki çalışma etiği ilkesi yatmaktadır.

Dilencilere doğrudan müdahale eden zabıtalara yönelik büyük ölçüde olumsuz tutumlar geliştirilse de tüm dilenciler, zabıtalarla ilgili olumsuz anlatılar sunmamış, bir kısmı onların da görevlerini yapmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Örneğin,

Ya ablam sana nasıl söyleyeyim, kendi işini yapıyo yani. O da emir kulu. Ona müdürü diyo ki şöyle olacak diyo. Ne yapsın adamcağız?

diyen İtir, zabıtalının bazı davranışlarını rasyonel bulmaktadır. Ancak bu söylem, zabıta tarafından dikte edilen “Ben emir kuluyum” biçimindeki ifadenin öğrenilmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Görüşülen tek zabıta yetkilisinin yaptığı açıklamalarla dilencilerden elde edilen veriler doğrulanmıştır. Nitekim zabıta, vatandaşlardan, kaymakamlıktan ve polislerden telefon ve elek-

tronik posta aracılığıyla yetki alanları dâhilinde yer alan bölgelerdeki dilencilerle ilgili şikâyet geldiğini ve bu şikâyetlere dayanarak dilencilere müdahale ettiklerini belirtmiştir. Şikâyetler büyük oranda polis ve esnaftan gelmektedir. Zabıta her gün 10.00-19.00 saatleri arasında dilenci toplama aracı ile ring yapmakta, nöbetçi ekipler ise 18.00-08.00 saatleri arasında çalışmaktadır.⁵² Dilencileri yakalama prosedürü, şikâyet gelen bölgede gözlem yapılması ve dilendiklerine karar verilen kişilerin toplanmasından oluşmaktadır. Zabitanın dilenci kategorisinde sayılan mendil satanları da toplama yetkisi vardır.⁵³ Yakalanan dilenciler, zabıta tarafından Büyükşehir Dilenciler Ekipler Amirliği'ne getirilmektedir. Amirlikte kadın dilencilerin üstleri, kadın görevlilerce aranmaktadır. Bu esnada görevliler, eldiven ve maske kullanmaktadır. Görüşülen yetkili, akşam eve döndüklerinde muhakkak duş aldıklarını belirtmiştir.

İkinci kolluk gücü olan polis ile dilenciler arasındaki ilişki, zabıtalara göre daha sınırlıdır. Dilencilerin polisten çok zabitanın görev alanında yer alması sonucu dilencilere müdahale konusunda zabıta öne çıkmakla birlikte, polisler de kısmen rol alabilmektedir. Polisin esas görev alanı çocuklar olduğu için polisle kurulan ilişkiler çocukların deneyimlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu görev kapsamında çocuk polisi, sokakta dilenirken gördüğü çocukları toplamakta ve ailelerine teslim etmektedir. Burada polislerin kız çocuklarına müdahalesi, sokakta dilenmenin sakıncalarını anlatmakla ve sokakta çeşitli olumsuzluklar yaşama tehlikesine karşı onları uyarmakla sınırlıyken erkek çocuklara yapılan müdahalede günlük kazanca el konuluyormuş gibi davranılıp daha sonra bu kazanç çocuğa, bir daha dilenmemesi koşuluyla teslim edilmektedir. Genel itibariyle

52 Yetkili bu yönde bilgiler sunsa da bazı dilencilerden edindiğimiz veri, zabıtalara akşam daha az çalıştıkları için bu saatlerin dilenmek için daha elverişli olduğu biçimindedir.

53 Görüşülen bir Emniyet Genel Müdürlüğü yetkilisi, mendil satanlarla ilgili 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun 32. ve 33. maddelerine göre işlem yaptıklarını belirtmiştir. Bu maddeler sırasıyla "emre aykır davranış" ve "dilencilik" konularını düzenlemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5326.pdf>, (10.12.2013).

polisin bu babacan sayılabilecek tavrı, dilencilerin zihinlerinde polise yönelik olumlu algılar yaratmaktadır. Bu bağlamda hem yetişkin hem çocuk dilenciler ve hem de çocukların anneleri, polisın daha insafılı olduğunu belirtmiştir. Polisle ilgili olumlu algıların çok önemli ve ilginç bir göstergesi, 8 çocuk dilencinin yarıdan fazlasının (5'inin) büyüdüklerinde polis olmak istemesisidir.⁵⁴ Bu çocukların 2'sinin kız olması da ayrıca dikkat çekicidir. Çocuklar polis olma isteklerini açıklarken "hırsızları yakalamak" ve "kötülere ders vermek" gibi gerekçeler sunmaktadır. Araştırmacıya, Polis Koleji'ne üye olduğunu ve sınav prosedürünün nasıl işlediğini anlatan 15 yaşındaki Emrah'ın polis olma arzusu ise son derece kuvvetlidir. Aileleri tarafından evlatları için polislik mesleğinin uygun görülmesi, çocuklardaki bu eğilimi pekiştirmektedir. Polis olma arzusu büyük ölçüde dilencilerin, bir otorite figürü olarak gördükleri polisle özdeşleşerek içinde bulundukları durumdan sıyrılma, güçsüzden güçlüye dönüşme isteğinden beslenmektedir. Çocuklara polisten korkup korkmadıkları da sorulmuştur. Kendisi polis olsaydı, sokakta çalışan bir çocuğu yakalayıp yakalamayacağı sorusunu, "Evet. Çalışmasın diye... Çünkü kaçınılabilir..." biçiminde cevaplayan ve polisten korkmadığını belirten Burak'ın kaçırılma korkusu olduğu görülmektedir. Yaşadıkları mahallede yaygın olduğu, Burak'ın annesi Sena tarafından da belirtilen çocuk kaçırma eylemi, çöküntü alanlarındaki kriminal faaliyetlerin yarattığı risklerdendir. Çocukların polisle ilgili algılarının bir diğer özelliği, polisleri zabıtalardan farklı biçimde değerlendirmeleridir. Bu farklılık Menekşe'nin,

zabita alıp götürüyor. Polisler tek bağıyorlar, kalk buradan diyorlar

54 Sokakta görüşülen yetişkin dilencilerden Asiye'nin görüşme esnasında yanında bulunan Abidin kod adlı oğlu da polis olmak istediğini ifade etmiştir. Abidin'e araştırmacı tarafından, başka bir meslek düşünüp düşünmediği sorulmuş ve örnek olarak öğretmenlikten bahsedilmiştir. Abidin ise, işgücü piyasasındaki cinsiyete dayalı yatay ve dikey ayrışmayı örnekleyecek şekilde, gittiği okulda öğretmenlerin hep kadın olduğunu, sadece müdürün ve yardımcısının erkek olduğunu belirtmiştir. Bu durum Abidin'in öğretmenliği bir kadın mesleği olarak algılamasına ve kendi cinsiyetine uygun nitelikte görmemesine yol açmaktadır.

sözlerinde görülmektedir.

Dilencilerin polislere yönelik olumlu algılarına rağmen, polislerin dilenciler için her zaman böyle düşündükleri söylenemez. Örneğin dilencilerin duygu sömürsü yaptıkları gibi damgalayıcı görüşlere sahip olan bir Emniyet yetkilisi, gerçek ve sahte dilenci ayırımı yapmaktadır. İfadelerinde, teorik kısımda geniş kapsamlı bahsettiğimiz ve alan araştırması çerçevesinde zabıtalının davranışlarında da gözlemlediğimiz, yardımı hak eden ve etmeyen yoksul kategorileştirmesinin izlerine rastlanmaktadır:

Dilenciliği cezasız, yaptırımsız, kolay para kazanılan bir olay olarak görüyorlar. Dinî açıdan da sömürüyorlar insanları. Daha çok üstleri başları yırtık dökük, kadınlar kırsal giyiniyorlar, çocuklar bakımsız. Yazmasını çıkarıyor kadın mesela, saç boyalı. Ama bazısı hakikaten ihtiyaç sahibi ve bunlar dilencilerin cefakâr kısmı. Ben dilenciyle görüştüm. Çok meşru görüyor yaptığı işi ve yardım vermemizi zorunlu görenler var. Ben Çorumlu, muhafazakâr bir insanım. Genelde cami çıkışı çocuklu kadınlara, ya da bana karşı sessiz olana, davranana veririm ben. Çok küçük çocuğunu kullanana vermiyorum. Polis olduğum için de gerçek dilenci olmayanı anlıyorum. Polisin % 80'i dilenciye para vermez ama.

Örneklemimiz kapsamında polisle yaşanan olumsuzluklara dair yaygın bir veri elde edilmese de 2 yetişkin dilenci, polisle bazı sıkıntılar yaşadığını ifade etmiştir. Örneğin polisin para cezası kesme tehdidine karşılık ıtır, yalvarma stratejisi ile polisin elinden kurtulmayı başarmıştır:

Bi kere kestiler. Canımı da alsan yok dedim, vallaha. Dedim komiserim, gel evime götürüyim, çocuklarıma bak, komşularıma sor... Ödeyecek durumum yok, istersen al içeri, deyince almadı polis.

Sevilay tarafından yaşanan deneyim ise polisin uyguladığı son derece ciddi bir fiziksel şiddet örneğidir:

Öldürdüler beni. Aşırı dayak yedim. Lambalarda beni gördü polis. Git buradan, dedi gittim. O zaman kızım ufaktı, bazen onu götürüyordum. Çünkü küçüktü, kız çocuğuydu. Gittim, çıktım oradan bir camide durdum. Bekledim, akşam cami-den beş on kuruş alırsam giderim. Keşke gitmez olaydım. Cami dağılıyor. Durdum camiye. Hani “Mendil alın, işte mağdur durumdayım, alın” diye konuştum. Ondan sonra bir de bak-tum pat diye beni kovalayan polis çıktı. Ben sana, dedi deme-dim mi, dedi. “Bunları bırakıp gideceksin”. Abi, dedim “Ben çıktım zaten. Şu caminin önünde ne alırsam gideceğim. Daha şimdi namazdan çıktın, benimle niye uğraşıyor? Zaten yolla-dın, bir de caminin önünde mi uğraşıyor benle” dememe kal-madı. Sen nasıl, dedi polisle böyle konuşabilirsin, dedi. Ben de “Niye böyle yapıyor ayıp değil mi abi” neyin derken biraz tar-tıştık. Cuma (namaz kılanlar) çıktılar. Cuma da ondan taraf oldu, cemaat bıraktı, gitti. Dağıldıktan sonra akşam namazı ol-duğu için hava karardı. Benim bu, ensemden tuttu. Ta saçım-dan, buradan. Elimi de böyle bükte arkamdan belime doğru... Beni itekledi. Kimse de yok. Caminin merdivenlerinin ora-ya kadar beni itekledi. Bana bir dayak atıyor, bana bir dayak atıyor, ben böyle bir şey görmedim. O kızım çıldırıyor. “Ağabey... Ağabey yapma ağabey! Annem kardeşimi sütten kesti. Ağabey ne olursun! Annemin canı acıyor, yapma ne olursun!” Böyle saç çıkarttım tomar tomar. Yani affedersiniz, nasıl bana bir tekme vurduysa bu tam belimin aşağısı pöçümün olduğu yer tam bu kadar. Simsiyah oldu. Beni döverek aşağıya indir-di. Eliylen dövüyor, ağzıma yüzüme... Yani ben on altı senelik evliyim, ben eşimden dayak yemiş insan değilim. Korku vardı o zaman, şikâyet edemedik. Cahillik vardı. Anlatırken aynısını yaşıyorum. Rabbim bu dünyada da, öbür dünyada da beni kar-şı karşıya getirsin. Benim düştüğüm duruma onu da düşürsün. Bu kadının bedduası tuttu desin. Unutmasın. Gece rüyaların-da kâbusu olayım. Yani o şekil dövdü ya, bir de kendi dayak yediğim umurumda değil. Çocuğun o kadar hırpalanması, ağ-laması... Dövdü dövdü, sürükledi beni aşağıya kadar, ama ben bu arada feryat ediyorum. “İmdat! Ne olursunuz kurtarın!”

Rabbim sanki bütün insanların kulağını tıkadı o an. Hiç kimse. Bir gelin de bir duyun, bir bakın. Kimse bakmadı. Caminin avlusuna indirdi döverek beni. Öyle diyom, ama merdivenlerde hem oturuyom, hem tekmeliyo. Böyle oturarak merdivenlerden aşağı iniyom. Ayakkabısının burnuylan vurdu pöçüme. Aşırı dayak yedim ya. Gitmedim, çok pişmanım. Gideydim, davacı olaydım... Rapor alırdım. Yanında iki tane daha polis var. O dövüyor, onlar seyrediyor. Ama Rabbim görür. “Seni şimdi götürreceğim karakola” dedi, götürmedi karakola. “Ben seni götürsem üstünde kimliğin yok” dedi. Hıncını aldı. “Kimliğin yok” dedi. “Onun yüzünden dava açarım” dedi. “Ondan sonra sana” dedi “hırsızlık suçu atarım” dedi. Camiden ayakkabı neyin çalıyor gibisinden diye. “Tamam ağabey” dedim, ben gelmiyom, “Ne olur beni götürme, yani bir kurtulayım elinden.” Belki arabaya bineydim, belki götürceğdi, belki daha da kötü hakaret yapacak. Çünkü bunu çocuğumun gözü-nün önünde yapandan her şey umulur. Kocam çok kötü oldu.

Bu metin içerik çözümlemesine tabii tutulduğunda öncelikle Sevilay'ın, gördüğü fiziksel şiddetin derecesini, Türkçedeki “öldürünceye kadar dövmek” deyiimiyle yansıttığı görülmektedir. İkinci husus, şiddete maruz kalınan mekânın dinsel söylemde “Tanrı'nın evi” olarak görülen cami olmasıdır. Üçüncü husus polisin de fark ettiği, Sevilay'ın bir nevi kafa tutar tarz-daki çıkışıdır. Edilgen davranması beklenen bir kadın dilenci figürünün, polis gibi bir iktidar motifine karşı çıkması umulmadık bir durumdur. Polise az önce namazdan çıktığını hatırlatan Sevilay, hakkını arama denemesi yaparken gücünü Allah'tan almaktadır. Sevilay ayrıca “ayıp değil mi” diyerek polisi kınamaktadır. Kendisine itaat beklerken isyan davranışıyla karşılaşan polis, sinirlenerek fiziksel ve sözel şiddet göstermiştir. Burada Sevilay'ın hiç ummadığı ve kendisi için şok yaratan durum, Cuma kavramıyla tanımladığı dindar kesimin kendisine karşı çıkması olmuştur. Bu karşı çıkış, dilencilerin toplumun hiçbir katmanından destek görmeyen bir kesim olduklarını ortaya koymaktadır. Ancak Sevilay'ın bu konudaki yoru-

mu, kendisine arka çıkmayan Cuma'yı suçlamadığını açığa çıkarmaktadır. Sevilay'ın, yardım çağrısını kimsenin duymadığını belirtirken "Allah'ın herkesin kulağını tıkadığını" ifade etmesi, adeta Tanrı'nın dayak yemesini engellemediğini düşündürdüğünü göstermektedir. Bu noktada yaşananların Sevilay tarafından dinsel biçimde algılandığı görülmektedir. Namazdan çıkanların yanı sıra diğer iki polisin de bu olaya seyirci kalması, durumu onayladıkları anlamına gelmektedir. Tüm bunların sonucunda, fiziksel şiddet uyguladığı kadının şikâyet etmesinden korkan polis, çeşitli tehditlerle bu olanağı ortadan kaldırmıştır. Sevilay'ın maruz kaldığı bu şiddetin boyutları, polisin zaman zaman fiziksel şiddet uygulamada ciddi ölçüde ileri gittiği düşünüldüğünde, ne yazık ki çok da şaşırtıcı değildir. Bu durum, sokakta geçimlik arayan edilgen ve marjinal gruplar için, devlet kaynaklı bir riskin ne denli egemen olduğunu göstermektedir. Sevilay'ın maruz kaldığı bu yoğun şiddete rağmen en çok Yunus polisi olmak istemesi ise son derece şaşırtıcı ve ironiktir.

Dilencilerin ilişkide bulundukları bir başka kamu görevlisi grup da muhtarlardır. Araştırma kapsamında görüştüğümüz 10 muhtarın ifadelerinden, kimi zaman damgalayıcı tavırlarıyla dilenciler için bir risk kaynağı olabildikleri, kimi zamansa onlara sınırlı bir destek sunabildikleri anlaşılmıştır. Özellikle 2 mahalle muhtarında saptadığımız damgalayıcı tutum, mahalle sakinleri tarafından dilenciler hakkında yapılan şikâyetlerle birleşmektedir. Bu muhtarların damgalayıcı tutum ve davranışları dilencileri suçlamaya, ötekileştirmeye, aşağılamaya, eleştirmeye ve onlardan şikâyet etmeye yöneliktir. Bu eleştiri ve suçlamalar, dilencilerin bir kısmının alkolik olduğu ve sigara kullandığı iddiaları üzerinde birleşmektedir. Eleştiri ve suçlamaların içeriğinde ortaklıkların bulunmasının yanı sıra 2 muhtarın görüşleri arasında farklılıklar da gözlenmiştir. Örneğin muhtarlardan biri, dilencileri yoksulluk edebiyatına sığındıkları gerekçesiyle aşağıdaki ifadelerle eleştirmektedir:

Yolda dilenirler, işte kimisi ekmek parası der, kimisi çay parası der, kimisi yolda kaldım der, bu şekilde... Kimisi de anam

yok, babam yok, hastayım, şuyum buyum. Aslında bunlar yalan. Alışkanlık, sanat edinmişler. Bu kapıdan çıkar, oraya... Üç gün sonra yine, iki gün sonra yine, on gün sonra yine... Aynı şahıs on kere gelebiliyor. Yani onlar belli bir grup. Onların başında adam mı var, ne var bilmiyorum. Bir bakarsın Cuma günleri her taraf bir taranır. İhtiyaç sahibine zaten devlet bakar. Bakıyor da. Ama yine de bir yerde dînt sömürülerle bunu yapmaya başlıyorlar.

Diğer muhtar ise, dilencilerin saldırgan olduklarını ve kendi çocuklarına dahi acımasız davrandıklarını belirtmiştir. Her iki muhtar da dilencilerle ilgili mahalle sakinlerinden gelen şikâyetleri dikkate alarak polis ve zabıtaya haber verdiklerini ifade etmiştir. Muhtarlardan birinin söyleminde yer alan, mahalle-sindekilere dilencilere para vermemeleri hususunda ettiği nasihatler, iki muhtarın anlatıları arasındaki farkı oluşturmaktadır. Aynı muhtarın,

yani benim mahallemde şu an için öyle bir dilenecek vasıfta insan olsa zaten kulağından tutar götürürüm

sözlerinden, mahallesine yönelik paternalist-himayeci bir tavır olduğu görülmektedir. Diğer muhtar, dilencilerin yanı sıra polis ve zabıtalara da, şikâyetleri yeterince dikkate almadıkları gerekçesiyle eleştirmektedir.

Bu olumsuz tutumlardan farklı olarak, görüşülen muhtarlardan biri, her Cuma muhtarlığa gelen yaşlı bir dilenciye “kendi inancı gereği” yardım ettiğini belirtmiştir. Daha önce görüldüğü gibi burada da yaşlı dilencilere yönelik bir hoşgörünün varlığı fark edilmektedir. Genel olarak muhtarların ifadelerinde mahalle sakinlerinden dilencilerle ilgili bazı şikâyetler geldiğine dair veriler yer almasına rağmen görüşülen tüm muhtarlar, dilencililiğin mahallelerinde çok ciddi bir sorun alanı olmadığı ve yapılan toplantılarda bu konunun hiç gündeme gelmediği yönünde bilgi vermiştir.

Dilencilerin ilişkide bulundukları bir diğer grup, kendileri gibi sokakta geçimlik arayan diğer dilenci ve işportacılarıdır. Bu

konuyla ilgili, öncelikle dilencilerin sokakta bulundukları zamanlarda diğer dilencilerle ya da gruplarla bir ortaklık kurmadıkları belirtilmelidir. Bunun yanı sıra doğrudan sokakla sıkı bir ilişki kurulduğuna, bir sokak aidiyeti ya da kültürünün⁵⁵ varlığına dair bir gözlem veya veri de bulunmamaktadır. Bunun bir nedeni, görüşülen dilencilerin biri dışında tümünün bir evlerinin olması, bir başka deyişle evsiz kategorisine dâhil olmamasıdır. Bir başka neden ise, önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi dilencilerin birkaç saat sokakta bulunduktan sonra evlerine dönmeleridir. Nitekim dilenme, örneklemin yarıdan fazlasını oluşturan ve evle özdeşleşen kadınlar için esnek bir nitelikte, günde birkaç saat, haftada birkaç gün ya da ihtiyaç oldukça sürdürülen kısa süreli bir gelir elde etme biçimidir. Potansiyel tehlikelere karşı geliştirilen korku ve güvensizlik gibi duygular ve bir an önce para kazanıp eve ve eğer sokakta çocukla birlikte değilse çocukların yanına dönme isteği, kadınların sokağa bağlanmalarını engellemektedir. Böylelikle dilencilerin sıkı örülmüş, dayanışma içinde hareket eden topluluklar biçiminde değil, bir metropol olan Ankara'da kentin çeşitli cadde ve sokaklarına dağılmış, adeta birbirinden kopuk ve yalıtılmış adacıklar gibi oldukları görülmektedir. Önceden sözü edilen ve yalnız başına dilememeyen sınırlı örnekler dışında dilenciler birbirlerinden kopuktur. Bu durum 2 kadın, 1 çocuk ve 1 erkek dilencinin,

hiç konuşmayız onlarla, sokakta çalışanlarla ben konuşmam.
Biz kendi halimizde...

biçimindeki ortak ifadelerinde gözlenmektedir. Bu yanıtlar, dilenciler arasında adeta bir içe kapanmanın yaşandığını, tıpkı dayanışma ağlarının aşınmasında fark ettiğimiz gibi, post-modern toplumun yoksulları nasıl yalnızlaştırdığını, bireysel-leştirdiğini ve birbirinden kopardığını ortaya çıkarmaktadır.

55 Fleisher ABD'de dilenciler ve hırsızların bağlamını oluşturan sokak kültürüyle ilgili yaptığı araştırmada sokak kültürünü "Sokakın kolektif bilgisi, içeriği, yapısı ve anlamı" olarak tanımlarken bu kültürün "sokak hayatının koşul ve tehlikeleriyle bir araya gelen uyumcu kuralların mantıksal ve tutarlı bir sistemi" olduğunu belirtmektedir. Sokak kültürü, sokak yaşamına uyum sağlanacak kuralların üretilmesidir (1995: 8-9).

Bu yalnızlığı yaşayan dilencilere devlet dışında yardım edecek kimse kalmamıştır.

Bununla birlikte örneklemdaki sınırlı sayıda dilenci (2 çocuk ve 2 yetişkin), diğer dilencilerle konuştuklarını ve ilişki kurduklarını ifade etmiştir. Örneğin diğer kadın dilencilerle eşleri varsa çalışıp çalışmadıkları, çocuklarına kimin baktığı, hangi ürünü sattıkları gibi konularda konuşan İtir, bu kadınlardan daha deneyimli olduğunu düşünerek onlara,

sen burada selpak satıyosan kocana yedirme

sözleriyle nasihatte bulunmaktadır. Bu nasihatler, sınırlı da olsa kadınlar arası bir dertleşme pratiğine örnek gösterilebilir. Mendil satan bir dilenci olarak geleneksel biçimde dilenenleri kendinden daha aşağı nitelikte algılayan Raziye ise, onlara yardım ederek ilişkisini bir sadaka alma-verme ilişkisine dönüştürmekte ve hiyerarşik bir yapı içine yerleştirmektedir:

Onlar garip olduğu için hor görmüyorum. Benden para isteseler ben veriyorum. Mesela yoldan geçen bir bayan istiyor, adam istiyor. Veriyorum. Ben yani şey etmem. Çünkü ben kendim çektiğim için...

Bu ifadede empati duygusuyla diğer dilencilere yardım edildiği görülmektedir. Diğer dilencilerle kurulan bu sadaka ilişkisinin örneklemdaki başka dilenciler tarafından da deneyimlendiği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Sevilay ve İdil, diğer dilencilerden sadaka niteliğinde para aldıklarını ifade etmişlerdir.

Bu değerlendirmelerimiz çerçevesinde, yanıtlayıcıların diğer dilencilerle ilgili algılarının genel olarak mağduriyet eksenli olduğu anlaşılmaktadır. 5 dilenci (4 çocuk ve 1 kadın), dilencilere ilişkin görüşlerini bu mağduriyet çerçevesinde,

onlar iyi insanlar, ailelerini geçindirmek için çalışıyorlar. Onlara çok yazık, günah. Ekmek parası çıkarmak için uğraşıyorlar

ifadeleriyle aktarmaktadır.

Dilencilere karşı, görelî olarak olumsuz tutumlara sahip 3 örnek ise Sevilay, Meryem ve Enver'dir. Kadınların yaklaşımla-

rına baktığımızda, dilencileri temiz olmadıkları ve bir şey satmadan dilendikleri için eleştirdikleri görülmektedir. Örneğin Sevilay, kendi çocuklarının temizliğini göstererek,

biz de bu işi yapıyoruz, ama çocukları bu vaziyete getiriyoruz. Aha çocuklarımızı görüyorsunuz. Fakirlik Allah'tansa pislik de Allah'tan değil yani

sözleriyle diğer dilencileri eleştirmektedir. Meryem ise,

genç genç gelinler kucağına çocukları alıyorlar. Ondan 50 kazanacağına bundan 20 kazansın, helal para

diyerek satış yapmayan geleneksel dilencileri, emek harcamadan kazanılan paranın helal olmadığı görüşüyle eleştirmektedir. Enver ise yoldan geçenlere karşı saldırgan davranışlarda bulunarak agresif dilenen çocuklar hakkında olumsuz görüşlere sahiptir.

Dilencilerin diğer dilencilerle olan sınırlı ilişkileri, onlar için nadiren risk yaratmaktadır. Bu durumun nedenlerinden biri, dilenmenin son zamanlarda geniş ölçüde basına yansıyan kriminal ve çeteleşme şeklinde bir yapıya sahip bulunmamasıdır. Sokak görüşmeleri esnasında dilencilerin, birileri tarafından gözlendiklerine ya da denetlendiklerine dair bir izlenim edinilmediği gibi, tavırlarında da bu tarz bir ihtimali düşündüren bir tedirginlik gözlenmemiştir. Bu bulgu, bir Emniyet Genel Müdürlüğü yetkilisiyle yapılan görüşmede de ortaya çıkmıştır. Yetkili, Ankara'nın Çankaya bölgesinde, çocukları kullanan dilenci çetelerinin varlığına dair bir ihbar almaları üzerine yaptıkları bir araştırmada böyle bir durum olmadığının ortaya çıktığını aktarmıştır:

Bize gelen ihbar, çocukları dilendiren bir suç örgütü olduğu yönündeydi, ama biz bu çalışmayı yapınca bunun sadece gelir amaçlı olduğunu gördük. Çocuklar da "biz kendimiz çalışıyoruz" dediler, ama aileleri tarafından çalıştırıldıklarını gördük. Birkaç gece gözlem yaptık, çünkü gerçekten dilenme var mı, ama veren de suçlu. ...Çocuktan bir şey satın almazsanız, bu işin önü alınır biraz. Bir çocuk vardı, burası bizim diyordu. Biz sıradan vatandaş gibi davrandık. Oturduk, konuştuk ço-

cuklarla. Polis olduğumuzu bilmiyorlardı. Oranın zenginleriyle bir tanışıklıkları vardı, müşteriler öptüler falan, yemek verdiler. Artık oranın tanıdık çocukları olmuş onlar. Sosyal ilişki var, sempati yaratıyorlar. Araştırma sonucu bunun adli bir boyutu olmadığını gördük.

Yine de kimi durumlarda diğer dilenciler, örneklemimizde yer alan dilenciler için bazı riskler üretebilmektedir. 5 dilenci (2 kadın 3 çocuk), bu doğrultuda veriler aktarmıştır. Örneğin Dilber, iki dilencinin yer kavgası ettiklerini, bazı dilencilerin ya da seyyar satıcıların ise kendisini bulunduğu yerden men ettiklerini aktarmıştır:

Geçen burada bi Çin Çin'lilerle arkadaşlar kavga ettiler. Ağzını burnunu patlattılar, karakolluk oldular. Önce bunlar kadın kadına kavga ediyö. İki kadın. Kavga ediyö, ağzını burnunu patlatıyö, kadın da oğluna telefon açıyö. Beni burada bir dilenci kadın dövdü, gel oğlum diyo. Oğlu geliyor, o da kadına vuruyo, dudaklarını patlatıyö. ...Mesela bi dilenci geliyö, selpakçı, seyyar satıcı neyse, sen burada durma diyo. Tamam diyom çekiliyom. Kavga da olabiliyö.

Bu ifadede üzerinde durulması gereken iki nokta vardır. İlki, Dilber'in dilencilerle "selpakçıları" aynı kategoride değerlendirmemesi, mendil satanları dilenci olarak görmemesidir. Diğer nokta ise Dilber'in yer kavgası yaşamadığını, arkadaşlarının başına bu tarz şeyler geldiğini ifade etmesinin altında, kendi yaşadığı olumsuz kavga deneyimlerini örtme çabasının yatabileceğidir. Şehriban da "yer kavgası" yaşadığını,

onlar (dilenciler), devamlı bize çok hakaret ediyodular, bağırıyodular. "Siz işte bu mendilleri burada satmayın", işte "Burada ben duruyorum, sen git aşağıda dur" diyenler çok oluyodu. Devamlı tartışma içindeydik

sözleriyle aktarmıştır. Çocuk dilencilerden Burak ise, dilencilerin kendisine bağırıldığını ifade ederken İdil, kendinden yaşça büyük çocuklardan yediği feci dayağı şu şekilde anlatmıştır:

Caminin orda da ben beş milyon kazanmıştım, eve geliyodum. Bi tane kızla oğlan geldi, saçımı tuttular. Benden biraz uzun, büyüklerdi. Sonra paramı aldılar, üstüne de dövdüler. Sonra ordaki abi dedi kine, “Niye dövüyosunuz?” dediler sonra da. Sonradan onlar da kaçtılar, ben de eve ağlıyarak gelince annem çok üzüldü. Annem zaten hep ağlıyo. Polisi görseydim söylerdim, ama polis de yoktu.

İdil'in yediği dayağın, annesi Nurten'i çok sarstığı,

çok ağladım. Okula götürürken de öğlenleyin de, kızımın saçını düzeltirken bile düzelmiyodu, çünkü o kadar şişmişti kafası. Kafasına nasıl vurmuşlarsa...

sözlerinden anlaşılmaktadır. Yine çocuk dilencilerden biri olan Emrah, dilenciler ve sokakta çalışanlarla yaşadığı olumsuz deneyimleri,

işte bazıları “Git, çalışma” diyodu, bazıları benim önümde çalışma diyodu. Zaten ben çalışma diyolarsa çalışmıyodum

biçiminde ifade etmiştir.

Dilencilerin, sokaktaki kriminal gruplarla olan ilişkilerine dair çok sınırlı veri elde edilebilmiştir. 2 dilenci (1 kadın ve 1 çocuk), “içkicilerden” şikâyet etmiş ve onlardan korktuklarını söylemiştir. Örneğin Asiye'nin,

Pazar hariç geliyorum, çünkü Pazarları içkici ağabeyler oluyor. Beni rahatsız ediyorlar. Git, çalış diyorlar. ...Oğlan anneye göz kulak olayım, diye geliyor

ifadesinde bu tehlikelerden ne kadar korktuğu, oğlunu yanına almasından ve içkicileri “ağabey” olarak nitelemesinden anlaşılmaktadır. Nursema'nın* sokaktaki diğer gruplara yönelik duyduğu tedirginlik ise, birlikte dilendiği çocuğunun “elin-den alınma” riskine karşı duyduğu korkuyla bütünleşmektedir. Nursema* belki de bu yüzden sokaktaki diğer gruplarla hiç ilişki kurmamıştır. Bu bulguların yanı sıra Nursema'nın* ifadesinde ilginç olan, dilencileri,

dilenciler var, tinerciler var, bali çekenler var

sözleriyle kriminal bir kategoriye yerleştirmesidir.

Dilencilerin sokakta ilişki kurdukları diğer kişiler, “iyisi de var, kötüsü de” ifadeleriyle niteledikleri yoldan geçenlerdir. Bu ilişkiler dilenciler için ağırlıklı olarak risk yaratmaktadır. Yoldan geçenlerin tepkileri, genellikle dilencileri çalışmadıkları gerekçesiyle sert biçimde eleştirme yönündedir. Çocuğuyla birlikte dilenmek, bazı kadın dilenciler için ayrıca bir eleştirilme gerekçesidir. Bazı dilenciler ise, zengin olmalarına rağmen dilenmekle itham edilmektedir. 9 dilenci (6 kadın 3 çocuk), yoldan geçenler tarafından hakarete maruz kaldığını belirtmiştir. Bu hakaretler, dilenciler tarafından,

Bize bağıryolar. Çekil diyo, pislik diyolar bize (Kiraz),

Git çalış, diyolar (Cemile),

Yaşlılar çok bağıryorlar, “Ben bu yaşımda çalışıyorum, sen neden çalışmıyorsun?” (Menekşe),

Artık duymamazlıktan geliyoz, kimi “Elin tutuyo, ayağın tutuyo, git çalış” diyo. Kimse kimsenin içini bilmez ablam, ben selpak satmak ister miyim? Yani şuraya oturuyom utana utana... (Fikriye),

Bazıları camı açıyorlar, benlen kavga ediyorlar (Sevilay)

sözleriyle anlatılmaktadır. Dilber bu tarz hakaretlere maruz kalmanın yanı sıra çocuğuyla dilendiği için de eleştirilmektedir:

Kimi diyo ki, sen benden daha zenginsin diyo. Kimi, git diyo, kör müsün, çalış diyo, elin ayağın tutuyo, diyo. Kimi diyo, ayıp değil mi dileniyosun, diyo, terbiyesiz, diyo. Bu çocuğu sokağa çıkartıyosun, diyo. Ben de diyorum ki keyfimden çıkarmıyorum ki çocuğumu sokağa, diyom. Yoksulluktan çıkarıyom, diyom.

Kötü yargılayan da var. Niye satıyosun soğukta çocukla diyor. Onlar da haklı. Tabii utanıyosun ister istemez, yapmasan daha iyi ama...

sözlerini sarf eden Binnur ise, kendini yoldan geçenlerin gözüyle görmesi açısından farklı bir örnek teşkil etmektedir. Genç ve güzel bir kadın olan Sevilay ise, kendisine iş bulmayı vaat eden biri tarafından tacize uğrayarak farklı bir riske maruz kalmıştır:

Bana bir kere, biri yardımcı olmak istedi. İş bulmak istedi, telefon numaramı aldı. Ertesi gün buluşalım, dedi. Gittim, buluştum, hatta çocuklarımı götürdüm, tuttu bana 40 lira para verdi. Eve geldim, akşamüstü oldu. Telefonuma mesaj çekmiş. "Söz değilse sözün güzelliği, sözün en güzeli sende; yüz değilse yüzün güzelliği, yüzün en güzeli sende; ama güzellik sende, kalbin en güzeli sende" diye. Ben bunu okudum, şok oldum. Heyecanlanmıştım, heveslenmişim, belki kurtulurum, belki merhametlidir... Yani sulanmaya, asılmaya başlayınca iş bulacaktı. Gittiğimde insan ne de olsa anlıyor. Tavırlarından anladım. Yani yapabiliirdim bir şekilde. O pislik içerimde olaydı. Adamın durumu iyi. Ben hayaumdan bıkmışım, eşimle sorunuyluyum devamlı. Kavgalıyız. Yani insan tutardı, o mesajın karşısında mesaj atardı. Veyahut da hayatını kurtarmak isterdi. Allah esirgesin. Onun için işe pek bir sıcak bakmıyoruz.

Bununla birlikte şüphesiz dilenciler, yoldan geçenler tarafından sürekli olumsuz davranışlara maruz bırakılmamaktadır. Özellikle yaşı daha ileri olan 3 dilenci (Bekir, Raziye ve Meryem), kimi zaman olumlu davranışlarla karşılaştıklarını belirtmiştir. Örneğin Meryem, yaşlı olduğu için dilenci muamelesi görmediğini, azarlanmadığını ifade etmiştir:

Pek bir iyi davranırlar bana. Gençleri azarlarlar. Geçen Sincan'a gittim. Mendil, kalem veriyordum, yara bandı satıyordum. Bir kadın kucağında çocuğuyla gitti, buraya oturdu. Adamın biri sonra konuşuyodu da, duymuyorum ama. Konuşa konuşa yanıma geldi. Benden bir mendil aldı, bir yara bandı aldı. 1 TL verdi. Bak teyze dedi, bu sana verdiğim para helal olsun dedi. Ona vermem dedi. Gencecik dedi, kucağına çocuğu almış dedi, bana Allah rızası için yardım et, diyor dedi. Ver-

medim dedi. Dedim kine dedi, evveli benim önümden geçmiş. Bak orada yaşlı bir teyze demiş, ağzında dişi bile yok demiş, kalem mendil satıyor, sen ne dileniyorsun demiş.

Dilencilere sokaktaki zenginler ve yoksullarla ilişkileri hakkında da bazı sorular yöneltilmiş, bu anlamda zenginlerin mi yoksulların mı kendilerine daha çok para verdikleri sorulmuştur. Az sayıda dilenci, zenginlerin kendilerine daha çok para verdiklerini aktarmıştır. Bazı dilenciler bu konuda bir fark olmadığını, bazıları ise kimin zengin kimin yoksul olduğunu anlayamadığını ifade etmiştir. 9 kadın dilenci ise, “yoksulun, yoksulun halinden anladığını” ve zenginlere kıyasla kendilerine daha fazla yardım ettiğini anlatmıştır. Nursema* bu durumu,

zenginin gözü yine yüksekte oluyo, fakirinkinin cebi elinde oluyo. Zenginden daha yoksul iyi veriyo

sözleriyle ifade ederken Itır,

zengin geçiyo bi milyon para veriyo, ama bazen gariban geçiyo, beş milyon para veriyo

demekte, Fikriye ise,

valla yoksullar daha olumlu yaklaşıyo ablam, çünkü görmüş geçirmiş kişiler bir başka oluyor. Zengin almıyo, eriniyo yani

sözleriyle durumu açıklamaktadır. Fikriye'nin ifadesinde yoksulların “görmüş geçirmiş kişiler” biçiminde olumlanmalarını dikkat çekicidir. Sevilay'ın ifadesinde ise, yoksulların halinden yoksulun anladığı iddiasının daha güçlü savunulduğu görülmektedir:

Mesela zengin arabalar belli ediyor kendini, gidiyorsun oraya, yanına gittiğin zaman tenezzül bile etmiyorlar. Ama fakiri, ben bazen fakir arabaları, eski model arabaları gördüğüm zaman yanına gitmiyordum. Ama onlar beni çağırıyordu, gel abla gel. Ondan sana zenginden fayda yok. Bizden bize fayda var. 50 kuruş olsun, 1 lira olsun...

Dilencilerin maruz kaldıkları ve sokakta bulunmaktan kaynaklanan fiziksel riskler de söz konusudur. Soğuk havaların olumsuz etkisi, bu risklerin başında gelmektedir. Bu risk, bün-yeleri daha zayıf olan çocuklar ve bebekler için artmaktadır. İnsan bünyesinin daha hassas olduğu dönemlerde sokakta dilenmenin son derece uç bir örneği, hamileliği boyunca dilenen Asiye'dir. Sokakta yaşanan bir başka fiziksel risk deneyimi, trafik kazası geçiren 15 yaşındaki Emrah'a aittir:

Araba çarptı bir kere. Demire yaslanayım dedim, arkamda demir yokmuş. Düştüm. Koluma araba çarptı. Kolum kırıldı. Tek kırıldı. Alçıya aldılar. Ben düştüm, adam korkusuyla geldi, bana tokat atmaya falan çalıştı. Adamlar ayırdı işte. Sağ olsun, birisi de yoldan geçerken ambulans çağırdı.

Dilencilerin yüzleştikleri son risk grubu, psikolojik risklerden oluşmaktadır. Araştırmamız kapsamında dilenmeye başlamak zorunda kalmanın, dilenciler için son derece yıkıcı psikolojik etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Aşağılanmışlık, özgüven eksikliği, endişe, stres, korku, yetersizlik duygusu, utanç ve çaresizlik, dilencilerin yaşadıkları yoğun psikolojik hasarın bileşenleridir. Örneklemin tümünde bu duruma dair veriler elde edilmiş, ancak özellikle 8 dilenci anlatılarında, deneyimledikleri bu tahribatı açıkça ifade etmiştir. Bu anlatılarda en yoğun rastlanan ifadeler, utanca ve ağlamaya dairdir:

Benim derdim çok kızım. Vallahi bak... Teminden biraz oturdum, kaderime küstüm, ağladım, sızladım (Raziye),

İlk gün utandım, isteyemedim, ama böyle bir iki ay geçti aradan, böyle böyle alıştım (Menekşe),

Giderkene çok zorlandım, utanırdım (Kezban),

İlk durduğumda hiç durmak istemedim. Utandım. Böyle duruyordum, insanların yüzlerine bakamadım (Asiye),

Tabii ağlıyodum. Ağlıyorum, gene de öyleyim kızım (Zeliha),

Millet bize gülüyodu abla. Arabadakiler (Sümeyra),

Hiç memnun değilim, yani satmaktan. Utanıyosun yani, sıkılıyosun, hani bi genç bi insan gördüğü zaman... (Binnur),

Bi de utanıyodum, hani iş yapamadığım için. Elimi uzattığım zaman utanıyodum. Ne biliyim, kendimi çok küçük hissettim yani. Hiçbi şey yapamam gibi geldi aklıma (Nursema*),

Bırakayım dedim. Yiyeceğim gelse, bir şeyim gelse bir yerden... (Cemile),

Konuşamadım ki. Selpağı önüme koydum, önüme bakıyom... (Fikriye),

Bazen acıyorlardı. Bazen dışlıyorlardı. Git oku, okumuyon falan diyorlardı. İnsan üzülüyo... (Emrah),

Sırıyorlar (Muharrem),

Çok çektim. Ne bileyim, ölmek istedim (Enver)

gibi ifadeler, maruz kalınan psikolojik riskleri örneklemektedir. Sevilay ise dilenmek zorunda olmakla birlikte yaşadığı psikolojik travmalar yüzünden dilenmekle dilenmemek arasında nasıl gidip geldiğini son derece çarpıcı sözlerle dile getirmiştir:

İlk kez çalışmaya başladığımda çok ağladım. Hâlâ da ağlarım. Çünkü ben annemin babamın kapısında bu işi yapmadım. Evliliğimden iki sene sonra... Çok üzüldük. Hâlâ da lambalarda birisi, hüzünlü bir şarkıylan, teyp sonuna kadar açık geçerken tüylerim diken diken olur, ağlamaya başlarım. Biz bu işe giderken saati gelecek diye boynumuza sanki biri ip çekiyor, zorlan çekiyor, gidiyor. Gitsen ayrı, gitmesen bir ayrı. Gitmediğin zaman evin masrafı, evin deterjanı, çoluğun, çocuğun, her şeyin kalıyor. Gittiğin zaman da Rabbim getiriyor işte. Biz bu işten utanıyoruz. Gerçekten utanıyoruz.

Şehriban ise dilenirken sokakta bulunmaktan kaynaklanan korkularını yoğun biçimde ifade etmiştir:

Çok ağladım. Çalışırken de ağladım, eve geldiğimde de ağladım. Haftalarca gözüme uyku girmediydi. Yani çok burukluk his-

settim, hatta ben çocuklarımdan aşağı yukarı bi 15-20 gün sakladım. Söylemek istemedim. Sonradan çocuğum anlamaya başladı tabii. Anlayınca da mecbur kaldım oğluma söylemeye. Oğlum da biraz üzüldü tabii, sarsıldı, ama mecbur, o da kabul etmek zorunda kaldı. Kızım hâlâ daha tepkili tabii. Çok kötü bir şey... Soğuğu var, tozu var, çöpü var, pisliği var, hırslısı var, hırsızısı var. Yani türlü türlü şeylerini görüyorsunuz, yani mesela insanlarla konuşurken çok çekiniyordum. Neden? Çünkü olur da... İnsanız yani sonuçta, dilenci gözüyle görüyorlar bizi. Olur da birisi dükkânına girer, bir şeyi kayborduğu anda sen de orada bulunmuş olursan senin üstüne kalır. Bunlardan çok korkuyorum.

Son örnek olan Bekir'in anlatısında ise, yaşanan psikolojik buhranın boyutlarının dilenen kişiyi intihara sürüklenme tehlikesini bile taşıdığı görülmektedir:

Hiç hoş değil. Şu dünyanın günahı benim olsun, şu gözlerim önümden aksın, kötü bir 600 lira maaşım olsa çalışırım. Kötü... Çaresizlik... Kimsenin yüzüne bakamıyon. Ya bir tanıdık görürse diye... Bir tanıdık görse kendimi intihar ederim ya... Valla şu gözlerim şöyle kapansın, görmesin. Yüz karası...

Bu anlatılara göre, yanıtlayıcılar için dilenmek çok ciddi bir travma yaratmakta ve onları yabancılaştırmaktadır. Bu travmanın en belirgin göstergeleri, birçok dilencinin, az önceki ifadelerde görüldüğü gibi ilk kez dilenmeye başladıklarında ağladıklarını dile getirmeleri ve görüşme esnasında da ağlamalarıdır. Tüm bu ifadelerden, dilenme etkinliğinin, dilencilere "aç kalmamalarını" sağlayacak bir gelir kazandırır da, son derece zor ve travma yüklü, yıpratıcı bir geçinme biçimi olduğu ve yanıtlayıcıların utanç duygusuyla adeta kuşatılmış oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu utanç, dilencilerin kendilerini sürekli, mecburen dilendiklerini ya da mendil sattıklarını söyleyerek savunmalarında görülmektedir. Dilenciler bu durumla nasıl baş ettiklerini "Çok zordu, ama alıştım..." sözleriyle ifade etmiştir.

Dilencilerin habitusu olarak dilenme kültürü ve sınıfaltı

Bu bölümde alan araştırmasından elde ettiğimiz bulguların, dilencilerin habitusunu oluşturan dilenme kültürünü nasıl biçimlendirdiği ele alınacaktır. Böylelikle dilenme kültürünün nasıl bir yapıya sahip olduğu sorusunun cevabı verilmeye devam edilecektir. Bu hususları çözümlmeden önce habitus kavramının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Düşünce ve inanışların nesnel biçimde sınıflandırılmasını ve bu sınıflandırmanın somutlaşmış pratiklerini anlatan habitus kavramı, birbirinin içine geçmiş iki işlevle tanımlanır. İlki, belirli pratik ve eylemlerin gerçekleştirilmesi, ikincisi ise yaşam tarzlarının temsil edildiği toplumsal alanlarda/mekânlarda farklılıkların deneyimlenmesi ve bu farklılıkların bilincine varılmasıdır (Bourdieu, 1984: 170). Habitus kavramı, ayrıca çeşitli eşitsizlik biçimlerini kültürel düzlemde anlama ve insan alışkanlıklarındaki kültürel temsilleri saptayabilme işlevine sahiptir (Scott ve Marshall, 2009: 299). Araştırmamız bağlamında dilenme kültürü ve sınıfaltının, dilencilerin habitusunu oluşturduğu görülmektedir. Bu argümanı açıklığa kavuşturabilmek için kültür kavramından da bahsedilmesi gerekmektedir.

Tanımlanması zor olsa da kültür, çeşitli düzeylerde topluluklar tarafından benimsenmiş ortak değerler sistemiyle, davranış kalıplarıyla, normlarla ve algılama biçimleriyle oluşan bir yaşam tarzı biçiminde tanımlanabilir. Her kültür, altkültürler barındırır. Altkültürler ise aynı karmaşık toplum içinde bulunup birbirlerinden farklı simgelere dayalı örüntü ve geleneklerle sahip alt gruplar (Kottak, 2002: 55) tarafından yaşatılır. Kültürün oluşmasında semboller ve kodlar aracılığıyla biçimlenen dilin önemi yadsınamaz niteliktedir. Nitekim araştırmamızda dilenme kültürü, büyük ölçüde içerik çözümlemesi tekniğiyle çözümlenmeye çalışılmıştır.

Alan araştırması bulgularımızın buraya kadarki bölümünde, dilenme kültürünü ve dilencilik biçimlerini oluşturan etmenler ele alınmıştır. Buna göre göç, hane yapılarındaki dönü-

şüm, aile riskleri, kentsel geçim olanaklarının daralması, yapabilirlikten yoksunluk ve geleneksel dayanışma ağlarının aşınması olarak sıralayabileceğimiz risklerin yoksullukla etkileşimi, dilenme kültürünü, daha açık bir ifadeyle yoksulların dile-nerek geçimlerini sağlamaya çalıştıkları bir hayat tarzını ortaya çıkarmaktadır. Bu sıralanan ögeler, aynı zamanda sınıftını meydana getirmektedir. Bu bağlamda araştırmamızın en önemli bulgularından biri, dilencilerin habituslarının sınıftı hayat tarzlarıyla örtüşmesidir. Eşleri tarafından terk edilen ya da boşanan, aileleri parçalanan, tekinsiz yerlerde oturan, eğitim olanaklarına erişemeyen ve üretim ilişkilerine katılamayan dilenciler, sınıftının ürünüdür ve bu yapının kültürel atmosferinde yaşamaktadır. Böyle bir toplumsal iklimde, daha ziyade feminen bir özellik arz eden dilenme kültürü, bir alt kültür olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmamızda dilenme kültürünün kuşaklar arası aktarılan dikey-yatay ilişki ve ağlarla yayılan bir boyutu olduğu ortaya çıkmıştır. Burada dilenme kültürünün dikey aktarımı, zorunluluktan dolayı çocukların dilendirilmesini içerse de çocukların bu döngüden kurtarılması için ciddi bir çaba da bulunmaktadır. Dolayısıyla mevcut koşullarda dilenme kültürünün yatay biçimde yayılması öne çıkmaktadır. Buradaki yataylıktan kasıt, dilenmenin mahalle sakinleri arasında, “birbirinden görerek” şeklinde ifade edilen ve eşanlılık içeren bir yayılma biçimine sahip olmasıdır.⁵⁶ Kısacası Ankara’da Altındağ’daki kentsel çöküntü alanlarında, daha spesifik olarak Kale, Hacıbayram, Çin Çin gibi bölgelerde yaşayan insanlar, esasında sınıftı bir kitledir. Literatürde Türkiye’de sınıftı bir kesimin olmadığına yönelik bilgiler yer aldığı için araştırmacı, sahaya bu tarz bir varsayım ile inmemiş, araştırmacının tasarlanması aşamasında da sınıftına ilişkin bir araştırma sorusu oluşturulmamıştır. Dolayısıyla bu ulaştığımız bulgu şaşırtıcı ve öngörülme-yen bir niteliktedir. Işık ve Pınarcıoğlu da 2001 yılında yaptıkları yoksulluk araştırmasında, gelişmiş ülkelerde-

56 Dilencilikle ilgili boyamsal araştırmalar olmadığı ve bu nedenle karşılaştırma yapma olanağı sağlayacak araştırma bulguları bulunmadığından, bu bulgumuz ihtiyatla karşılanmalıdır.

ki sınıfaltıyla ilgili olan yeni yoksulluk olgusuna dikkat çekerek bu yoksulların Türkiye’de gözlenmediğini, ancak bu durumun, böyle bir tehlikenin var olmadığı anlamına gelmeyeceğini belirtmiş, Türkiye’de sınıfaltı bir kitlenin oluşabileceğine yönelik ipuçları sunmuşlardır (2001: 66). Araştırma bulgularımıza göre Ankara Altındağ’da yaşayan insanların bir bölümü sınıfaltı özellikler göstermeleriyle, Işık ve Pınarcıoğlu’nun yaptıkları öngörüye koşut bir yapı arz etmektedir. Erdem ise, tinercilerin bir sınıfaltı unsuru olarak görülebileceğini, bununla birlikte Türkiye’de ABD’deki siyahlar ya da Almanya’daki Türkler gibi doğrudan ırkla bağlantılı bir yoksul kategorisinin bulunmaması ve sınıfaltı kavramının ırkla bağlantılı olması gerekçesiyle Türkiye’de sınıfaltı olmadığını ileri sürmektedir (2003). Ancak Türkiye’de sınıfaltının, ABD’deki gibi doğrudan olmasa da, Romanlar ve Kürtler etrafında biçimlenen etnik bir boyut taşıdığı yadsınamaz. Nitekim araştırmamızın örnekleminde yer alan dilencilerin büyük çoğunluğu, Romanlar ve Kürtlerden oluşmaktadır ve bu etnik gruplar, kentin çöküntü alanlarına yerleşmiştir. Bu gerçeğin göz önünde bulundurulması elzem olmasına rağmen sınıfaltı kategorisini muhakkak ırkla bağlantılı biçimde ele almamak ve diğer boyutlarını da değerlendirmek gerekmektedir. Bu kapsamda sınıfaltı, kelime anlamı itibariyle, üretim ilişkilerine dâhil olamama durumunu anlatmalıdır. Bu durumu anlatabildiği ölçüde kavram, Türkiye’de bulunan diğer metropollerdeki çöküntü alanlarında da bu tarz bir kesim varsa, onlara dair bir sınıflandırma yapmak için de işlevsel olacaktır. Dilencilerin sınıfaltına dâhil olduklarına yönelik iddiamız, gözlemlerimiz ve elde ettiğimiz veriler eşliğinde yedi temel saptamaya dayanarak çözümlenmiştir.

Dilencilerin sınıfaltına dâhil oldukları iddiasına ilişkin saptamalarımızdan ilki, dilencilerin üretim ilişkilerine eklemlenmemeleri ya da karşılaştıkları dezavantajlar yüzünden bu ilişkilerden dışlanmalarıdır. Bu dezavantajların önde gelenleri, dilencilerin eğitimsiz olmaları ve neredeyse hiçbir şekilde istihdam edilebilirliklerinin bulunmamasıdır. Sınıfsal bir konumlanma içerisine yerleşememek anlamına gelen üretim ilişkile-

rine dâhil olamamak, dilencilerin sınıfıltına düşmesine sebebiyet vermektedir. Bu yüzden dilencilik gibi bir sokak eksensiz gelir elde etme biçimiyle hayatta kalma mücadelesi vermekte ve her an mutlak yoksulluk sınırının altına düşme riskiyle yaşamaktadırlar. Bu geçinme biçiminin yanı sıra hemen hemen hepsinin sosyal yardımlardan ve sosyal ve ekonomik desteklerden faydalanmaları, sınıfıltı kitlenin çok belirgin özelliklerinden biri olan sosyal yardımlara bağımlılık ölçütünü sağlamaları anlamına gelmektedir.

Dilencilerin sınıfıltına dâhil olduklarına dair ikinci saptamamız, kentsel çöküntü alanlarında yaşamalarıdır. Literatürde mekânın, sınıfıltının önemli bir boyutu olduğu ve onun fiziksel bağlamını meydana getirdiği ortaya konmuştu.⁵⁷ Dilencilerin yaşadıkları muhitlerin bir kısmı, devletin kentsel dönüşüm politikalarının uygulandığı alanlar haline gelecek kadar sorunlu bölgelerdir. Örneğin dilencilerin yaşadıkları mahallelerden Hıdırlıktepe, İsmetpaşa ve Çalışkanlar, Bakanlar Kurulu'nun belirlediği 22 ildeki riskli alanlar içinde olup kentsel dönüşüm kapsamında yıkılma ihtimali taşımaktadır.⁵⁸ Bu tür uygulamalarla sınıfıltı sorununun çözülmediği/çözülemediği konusunda bir sosyal hizmet uzmanının ifadesi dikkat çekicidir:

Şu anda Ankara'da sosyal sorun olarak görülebilecek en sorunlu bölge Sincan bölgesi. Çok arabesk oldu, çok kozmopolit bir yapısı var. Dilenen de var, çalışan da var. Çok özel bir yer oldu. Niye? Kentsel dönüşüm projesi adı altında bir şey yapıldı ya Altındağ bölgesinde. Oradaki ailelerin hemen hemen hepsi Sincan bölgesine gittiler, kendilerine daha yakın buldıkları için. Devlet onları öteledi. Sorunları çözmedi, buradaki kültür oraya gitti. Sincan'a gittiler, çünkü evleri yıkıldı. Dilendiren aileler de gittiler.

Bu ifadede, birbirine zıt görülen ve bir arada bulunması mümkün olmayan dilencilerin ve çalışanların aynı mekâna

57 Bu bağlantıyla ilgili bir araştırma için bkz. Wilson, 1987.

58 <http://cmlak.haber7.com/emlak-gundemi/haber/1051193-bakanlar-onayladi-iste-22-ilde-yikilacak-mahalleler>, (03.11.2013).

hapsedilmeleri sonucu oluşan kozmopolitliğin arabesk bir yapıyı meydana getirmesi ve bu arabesk yapıda var olan sınıfta kesimlerin devlet tarafından dışlanmaları dikkat çekicidir. Bu da sınıfta oluşturarak yapısal koşulların göç edilen bölgeye taşınmasıyla sınıfta kesimlerin küçük kümeler biçiminde yeni yerleşimler oluşturabileceklerini, bu anlamda diğerk gruplar tarafından da öteleneceklerini ve reddedileceklerini düşünmektedir.

Dilencilerin yaşadıkları bölgelerin çöküntü alanları olmasına binaen buralarda rastlanan uyuşturucu satıcılığı gibi kriminal etkinlikler, sınıfta karakteristiklerindendir. Bu kapsamda araştırmamızda dolaylı olarak veri elde ettiğimiz kriminal etkinliklerle birliktelik, sınıfta varlığına dair üçüncü saptamamızdır. Özellikle, dilencilerin hemen hemen hepsinin yaşadığı, Ankara'nın Çin Çin, Çandarlı, Hıdırlıktepe gibi bölgelerinde uyuşturucu satıcılığı yaygındır. Bu özellikler ve suç oranlarının yaygınlığı, Ankara'da Çin Çin'i ve bahsettiğimiz mahalleleri özgün gettolar haline getirmiştir. Nitekim görüşülen aynı sosyal hizmet uzmanı, Çin Çin'e polisin dahi giremediğini belirtmiştir.

Yaşanan yerlerin kriminal ve güvensiz karakteri, özellikle bekâr kadınlar için bir tehdittir. Örneğin İdil'in annesi Nurten, kuşatılmış olduğu potansiyel tehlikeler yüzünden, eşinin kendisini terk ettiğini etrafından saklamaktadır:

Çoğu kişilere de söyleyemiyorum, çünkü evde tek yaşıyorum. Etrafımız hep esrarcılarla dolu. Evime gelirler, çok kötü şeyler yaparlar. Onlardan korkuyorum, bazı kişilere söyleyemiyorum yani, korkuyom. Çünkü çocuklarımla ben tek başıma evde yaşıyorum. Ben geceleri kapının arkasından neler koyuyorum, sonra kapım bi de kırık... Helak oluyorum yani...

2 çocuğun annesi, çöküntü alanlarında çocuklarını kriminal risklerden korumaya yönelik güdüleri olduğu doğrultusunda veriler sunmaktadır. Örneğin Burak'ın annesi Sena, çalışmasının nedenleri arasında çocuklarının bazı tehlikelere maruz kalma riskinin de yer aldığını,

bizimki (kocam) kabul etmiyo, yoksa çalışırdım. Çocuk kaçı-
nyolar bizim orada, daha geçenlerde bir tane kaçırmışlar

sözleriyle ifade etmiştir.

Görüşülen sosyal hizmet uzmanlarından biri de, güvensizlik
sorunuyla ilgili bu verilere koşut olan son derece çarpıcı söz-
ler aktarmıştır:

Bir baba, Kızılay'a gönderdiğim zaman çocuğumu, içim rahat
ediyor, dedi. Selpak satıyor, daha korunaklı, burada dedi, da-
ha zor. Ben de bir şey diyemedim o adama. Gerçekten bir şey
diyemedim.

Görüldüğü gibi çöküntü alanlarında ebeveynler, çocuklarını
yaşadıkları mekânlardan, çocukların kent merkezinde gelir el-
de edici etkinliklerde bulunabilecekleri biçimde uzaklaştırmayı
tercih etmektedir. Çocukların yaşadıkları çöküntü alanlarının
dışına çıkarak dilencilik yapmalarının onlar için daha güvenli
olması çarpıcıdır ve yaşanan yerlerin kriminal yapısının boyut-
larını göstermektedir. Bu babanın, sözünü ettiğimiz açıklama-
sından gelen dolaylı veri, araştırmamızın bulgularına yeni bir
boyut eklemektedir: Çocukların sınıfaltı değerlerle yetişmesi-
ni önleyen bir etkinlik biçimi olarak dilencilige sığınlabilmek-
tedir, dilenme eylemi bir çocuğu sınıfaltından kurtarmak için
benimsenebilmektedir. Araştırma sorunsalımız kapsamında di-
lenciliğin dönüştürülebilir olup olmadığı ve dilencilikten kur-
tulmanın yolları sorgulanırken yoksul aileler tarafından dilen-
ciliğin bir kurtuluş olarak görülebilmesi, çalışmamızın son de-
rece çarpıcı ve beklenmedik bir bulgusudur.

Dilencilerin yaşadıkları bölgelerin kriminal karakteri, bu
bölgede yaşayan aileleri, yalnız yaşayan kadınları ve çocukları
suça maruz kalma korkusuyla karşı karşıya bıraktığından, su-
ça maruz kalmamak adına değişik stratejiler izlenmektedir. Yu-
karıda görüldüğü gibi çocukların aileleri tarafından mahalle dı-
şına çıkarılması bir stratejidir. Yalnız yaşayan kadınlar ise, bu
risklerden sakınmak için bir erkeğin korumasına ihtiyaç duya-
bilmektedir. Burada şöyle bir kısır döngü karşımıza çıkmakta-

dır: Hane yapılarındaki dönüşüm kadınları eşsiz, çocukları babasız bırakırken kadınları bir başka erkeğin korumasına muhtaç bırakabilmektedir. Araştırmamızda kadınlara bu doğrultuda sorular sorulmasa da gözlemlerimiz, sosyal hizmet uzmanları tarafından sağlanan veriler ve görüşmeler esnasındaki bazı izlenimlerimiz bu yönde ilişkiler olabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda görüşülen sosyal hizmet uzmanlarından biri, terk edilerek yalnızlaştırılan kadınların, yaşadıkları çaresizlik koşullarında hayata tutunabilmek için kimi zaman imam nikâhı vasıtasıyla meşrulaştırılmaya çalışılan evlilik dışı ilişkiler yaşayabildiklerinden bahsetmiştir. Görüşülen sosyal hizmet uzmanı, kadınların böyle bir durumu doğrudan itiraf etmemelerine rağmen kurumda birlikte çalıştığı birçok uzmanın, kadınların geçinebilmek için evlilik dışı ilişkiler yürütebildikleri yönünde izlenimler edindiklerini aktarmıştır. Uzmana göre ayrıca, kadınlarla erkekler arasında bu tarz ilişkilerin gerçekleşmesi için tüm nesnel koşullar bulunmaktadır. Tüm bu açıklamalarımızın şüphesiz, kadınları “ahlâki çöküntü” kavramı ekseninde damgalamak ya da eleştirmek gibi bir amacı yoktur. Zaten böyle bir tavır, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik biçimlerini kavrayan ve bilimsel bir bakış açısından uzaktır. Bu saptamalarımızın amacı, aksine kentsel çöküntü alanlarında hayata tutunabilmek, can güvenliğini sağlayabilmek, suça maruz kalmayı ve maddi imkânsızlıkları kısmen aşabilmek için kadınlarca izlenebilen yolları resmetmektir.

Sınıfaltına dâhil bulunma ölçütü olarak yaptığımız dördüncü saptama diğerlerinden daha güçlü olmasıyla, öne çıkmaktadır. Bu saptamamız, ilgili bölümlerde betimlendiği üzere, hane yapılarında yaşanan ciddi dönüşüme dayanmaktadır. Buna koşut olarak dilencilerin yaşadıkları çöküntü alanlarında boşanma ve evli çiftlerin ayrı yaşamaları yaygınlaşmıştır, kadın reisli hanelerin sayısı artmış ya da çekirdek ailelerde aile içi rol dengeleri sarsılmaya başlamıştır.

Dilencilerin sınıfaltı olduklarına dair beşinci saptamamız, son derece kötü ve sağlıksız koşullarda yaşamalarıdır. Bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı çalışanı, yaşanan yerlerin

insan onuruna ve sağığına aykırı olduğıunu amiyane bir tabirle “Yaşadıkları yerde köpeğı bağlasanız durmaz” sözleriyle ifade etmiştir. Bunun yanı sıra dilencilerin evlerindeki oda sayısı, banyo-tuvalet olanakları, elektrik ve su gibi altyapı imkânlarına erişim, çamaşır makinesi gibi araç gereçlerin kullanımı son derece sınırlıdır. Burak’ın annesi Sena’nın,

bu kadar bir odada (görüştüğümüz odayı gösterir) dokuz kişi yaşıyoruz. Çocuk odası daha ufak. Banyo yok, lavabo yok. Tuvalet var. Banyoyu da leğenle idare ediyoz. Mutfak var

biçimindeki sözleri bu durumu açıklamak için iyi bir örnek sunmaktadır.

Dilencilerin sınıfsaltı bir kitleye dâhil olduklarına dair altıncı saptamamız, hepsinin yapabilirlikten yoksun olmaları, onları bu duruma düşürecek bazı risk ve dezavantajları deneyimlemeleri, hatta bu risk ve dezavantajların doğrudan içine girmeleridir.

Dilencilerin sınıfsaltı olmalarının belki de en önemli göstergesi olan yedinci saptamamız, sınıf bilincine sahip olmamalarıdır. Bu kapsamda dilencilerin hemen hemen hiçbirisi, sınıfsal ilişkileri sorgulamamaktadır. Bu ilişkilerin sorgulanmamasının en önemli sebebi dindir; daha spesifik olarak ise kader inancı ve tevekküldür. Dilencilerin ifadelerinde çok sık rastlanan dinî söylem, içlerinde bulundukları olumsuz koşulları ve sınıfsal ilişkileri sorgulamalarını engelleyen bir perdeye dönüşmüştür. Bununla birlikte din olgusunun, dilencilerin tüm hayatlarını düzenlemesi ve dinî ilkelerle örölü yaşam biçimlerini sürdürmeleri gibi bir durum da söz konusu değildir. Bu anlamda dilenciler dine bağlanmamakta, yaşanan tüm olumsuzluklarla baş edebilmek için dine sığınmaktadır. Görüşmeler esnasında dilencilerin, toplumda niçin zengin ve yoksul ayrımının olduğu sorusuna yanıt veremedikleri noktada “Allah’ın böyle istediğı” sonucuna varmaları, dine sığınmanın en önemli göstergesidir.

Dilencilerin ifadelerinde, sınıfsal ilişkileri sorgulamama halinin çok şaşırtıcı boyutları vardır. Bunu öğrenmek için dilen-

cilere yoksullar ve zenginler hakkında ne düşündükleri, zenginliği ve yoksulluğu nasıl tanımlayabilecekleri sorulmuştur. Bu kapsamda dilenciler, yoksulları çoğu zaman “gariban”, “fakir”, “fukara”, “evi, parası, kimsesi olmayan”, “çalışamayan”, “aç”, “evine ekmek götüremeyen”, “çocuğuna simit alamayan”, “mağdur”, “çaresiz”, “dünyası yıkılan”, “kolu dalı olmayan”, “çöp gibi yerlerde oturan”, “gecekonduda oturan” gibi ifadelerle nitelerken zenginleri “büyük evleri, lüks dairesi, parası, arabası, plazması, bilgisayarı, cipi olan”, “takım elbise giyen”, “binada oturan”, “marketi olan”, “hayatı yaşayan”, “yiyecek, içecek, eğlenen”, “çalışan”, “her şeyi olan”, “imkânı olan”, “televizyonlardaki hayatı yaşayan” gibi sözlerle betimlemiştir. Dilencilerin ifadelerinden çıkan sonuç, zenginlik ve yoksullukla ilgili dört temel düşünce biçimi ya da yaklaşımın varlığıdır. Bu yaklaşımlardan ilki, insanların nasıl zengin ya da yoksul olduğu üzerine düşünülmemesidir. Önemli oranda dilenci (26 dilenciden 7’si, 6 yetişkin ve 1 çocuk), insanların nasıl zengin olduklarını hiç düşünmedikleri gibi, kendilerinin neden yoksul olduklarını da bilmemektedir. İkinci yaklaşım, zenginlerin bulundukları yere çalışarak geldiklerinin düşünülmesidir. Üçüncü yaklaşım okumanın, zengin olma sürecindeki önemine dair farkındalığın bulunmasıdır. Dördüncü yaklaşım ise, toplumda var olan zenginlik ve yoksulluğun kavramsallaştırılmasında dinsel söyleme başvurulmasıdır. Bu durum, şüphesiz okur-yazar olmama ya da eğitimsizlik yüzünden bölüşüm ilişkileri hakkında bilgi sahibi olmamaktan kaynaklanmaktadır.

İlk yaklaşım bağlamında zenginlere yönelik edilgen tavrın örnekleri, Kezban’ın “Allah hepsine sağlık versin” ve Cemile’nin “Allah daha çok versin” ifadelerinde görülürken ikinci yaklaşım bağlamında zenginlerin çalışarak zengin olduklarına dair adeta öğrenilen bir ezber göze çarpmaktadır. Dilenciler için, çalışmakla zenginlik arasında doğrudan bir ilişki vardır ve çalışarak zengin olmak olumlanmaktadır. 8 dilenci (6 yetişkin, 2 çocuk), insanların çalışarak zengin olduklarına inanmaktadır. Bu inanç Kezban’ın,

valla bilmiyorum ki. Çalışmışlar, zengin olmuşlar. Biz de çalışmamışız, arkada kalmışız

ifadelerinde somutlaşırken Selen'in,

yoksullar zamanında çalışmamışlar, zenginler de küçük yaşta çalışmışlar

sözlerinde ortaya çıkmaktadır. Burada dilenciler tarafından hayal edilen zenginlik kavramı, ücretli bir işte çalışma üzerinden de biçimlenmektedir.

Meryem'in anlatısında ise, zenginliğin olumlanma düzeyi ve kendi durumunu sorgulamama hali dikkat çekici bir boyuttur:

Hiçbir şey düşünmüyorum. Çalışmış. Allah çalış kulum, kazan demiş. O da çalışmış, kazanmış. Ne diyeyim kuzum, Allah versin... Allah işini gücünü rast getirsin. Aha ben burada akşam kadar oturuyom. Elimden ne gelir. Ne olursunuz şundan bir tane alın dediğimde, kaç veriyon teyze diyor. 250 veriyor, 500 veriyor. Yerine göre 1 milyon veriyor. 1-2 saat takılıp 15-20 TL alıp gidiyom. E gelmesen, otursan olur muydu kuzum, olmaz. O da çalışmış, kazanmış, yerine koymuş.

Üçüncü yaklaşım, 3 kadın dilencinin ifadesinde billurlaşmakta, aynı zamanda genç olan bu kadınlar, kendi deneyimlerinden de yola çıkarak okumakla zengin olmak arasında doğru-
dan bir bağ kurmaktadır. Bu kadınlardan Şehriban,

zenginler kendini bazı yerlere getirmişler. Okumuşlar, bir şeylere sahip olmuşlar. En büyük kaybımız bizim okumamazlık

diyerek zengin olmama nedenini eğitimsizliğine bağlamaktadır. Kuşkusuz bu bir dereceye kadar doğrudur, ancak dilencilerin anlatılarında okunarak zengin olunamayacağı gerçeği üzerinden sınıfsal ilişkilerin sorgulanmasına dair herhangi bir ifade rastlanmamıştır. Bir tek Binnur,

ne bileyim işte canım... Ya biri kolundan tutmuş, ya okumuş, kâmil olmuş, kazanmış...

diyerek çalışmanın ve okumanın yanı sıra birilerinin kollamasıyla zengin olunabileceği gerçeğinin farkında olduğunu göstermektedir.

Zenginlikle ilgili düşünceleri dine dayandırma şeklindeki dördüncü yaklaşım ise 6 kadının anlatılarında ortaya çıkmaktadır. Bu anlatılardaki:

Allah'tan başka kimsem yok. Anam da yok, babam da yok (Cemile),

Dilenci de bir Allahın kulu, hepimizi Allah yarattı (Dilber),

Valla ekmek parası kazanıyorum, Allah rızası için (Safiye)

ve

Öyle hiç düşünmedim, buna şükür dedim. Binlerce şükür dedim, bizden daha kötüler var (Nursema*)

gibi ifadelerde dine sığınmanın, dilencilerin içinde bulundukları durumu kolaylaştırıcı bir işlev gördüğü ortaya çıkmıştır.

Dilber ve Raziye'nin yanıtlarında ise, dine ve Allah'a sığınma eğilimlerinin yanı sıra "öbür dünya" temasının yer alması, dikkat çekicidir:

Ne bileyim, onun zenginliği kendine. Benim hiç kimsem yok. Benim bir tek Allahım var. Allah bize iman zenginliği versin kurban olduğumun, başka bir şey istemiyorum. Belki biz de öbür dünyada zengin oluruz, bu dünyada çekiyoz ya... Önemli olan o taraf. Bu taraf değil. Bura yalan dünya (Dilber),

Bu günler de gelir geçer, Allahım büyüktür. Ben Allahıma sığındım yarabbim. Benim burada çektiklerim... Allahım belki öbür dünyada yüzüme güler. Büyüktür Allahım! İmandan Kur'an'dan ayırmasın kimsemizi, Allah doğru yoldan şaşırtmasın (Raziye)

Bu teslimiyetçiliğe rağmen az sayıda kadın, sınıfsal ilişkileri sorgulama eğilimindedir. Burada yaş ve okuryazarlık devreye girmekte, daha genç ve okuryazar ya da eğitilmiş kadınlar sınıfsal ilişkileri az da olsa sorgulamaktadır. Örneğin Fikriye,

kurban olduğum Allahım yoksulların öbür dünyada yatacak yeri var da zenginlerin yatacak yeri yok. Paranın hesabını bilmeyenler, havadan atanlar...

ifadesinde dinsel söylemi takip etse de zenginlerin bulundukları konumların hak edilerek kazanılmamış olabileceğinin farkındadır. Ancak sınıfsal ilişkileri sorguladıkları düşünülen 4 kadın dilencinin ve 2 çocuk dilencinin annelerinin (Nurten ve Leyla) bu tutumlarına rağmen zenginlerden yardım bekleme-leri ve dine sığınmaları, İslâm dinine özgü fitre, zekât ve sadaka kavramlarıyla ilgilidir ve dilenme kültürünü beslemektedir. Sonuç olarak bu dilenciler, zenginlik ve yoksulluğun nedenlerini sadaka, fitre ve zekâtın çizdiği sınırlara kadar sorgulamakta, bu sınırların ötesine geçmeyerek zenginlerden yardım beklemektedir. Buna göre zenginler yoksullara yardım etmedikleri gerekçesiyle dilenciler tarafından eleştirilmektedir:

...Bir garibe bir şey yapsalar, bir hani ne bileyim, bir garibin elinden tutup kaldırsalar, sahip çıksalar... En azından bu kadar gariban kalmaz ortalıkta (Şehriban)

ve

Parası olanların burnu dik. Senin benim hatırıma sormuyor, ne yiyon, ne içiyon demiyor (Cemile)

ifadeleri bu eleştirilerin örneğidir. Zenginleri aynı gerekçelerle eleştiren Fikriye ise kendini onlardan farklılaştırmaktadır:

Zengin var, parasının değerini bilmez, fakiri fukarayı giyindirmeyi, sevindirmeyi bilmez. Fakir var, fakirin halinden anlar. Benim komşum var, benim gibi selpak satıyo. Ekmek parası yokmuş, gelmiş, ağılyodu. Verdim.

Nursema'nın*,

bazen kızıyorum, çocukların önünde oluyo ya... Kızım, di-yom, orayı kapat, başka yeri aç. Hani gözleri fazla açılmasın di-ye. Öğretmenleri yasak koydu

sözleri zenginlere yönelik öfkenin bir diğer örneğidir. İdil'in annesi Nurten de, benzer biçimde televizyondaki zengin imgelerine maruz kalmaktan rahatsız olmakta ve bu yüzden kimi zaman bu imgelerden kaçınmaktadır:

Bazen kızıyorum, çünkü yani bazen diyorum, biz yoksulları görseler belki yardım ederler, ama bazen diyorum, bilip de yanından geçtikleri çoğu kişiler de oluyo. Hiç acıımıyolar onların hayatı, diye düşünüyorum ben. Yoksulların hayatı yok, onların hayatı var, diye düşünüyorum. Zaten onların dünyası başka, bizim dünyamız başka dünyada yaşıyoruz. Bi yalan, bi hayal, onları seyrediyoruz, ama hayal gibi geliyo. Hayal kuruyoruz, kendimizi onların yerine koymaya çalışıyoruz, öyle geçiyo... Yani filmlerde filan çok etkileniyom bazen. Bazen yediklerinde filan yemek yedikleri zaman kapatıyom çoğu zaman. Onun önündekileri yemeyince çocuklarım istiyolar, anne biz de bunu şey yapalım, derken kapatıyorum, yalan söyliyemiyom, çünkü çocuklarım da istiyolar. Onlar da çocuklar.

İtir kendini zenginlerin yerine koyarak düşünen bir dilenci olarak ilginç bir anlatı sunmaktadır. Bununla birlikte İtir'in ifadesinde çarpıcı olan, kendini zenginin yerine koyduğu noktada bile yoksulların bulunmadığı bir dünya tasarlayamamasıdır:

İnan ki bazen düşünüyom. Allah diyom, bana verseydi. Şu çoluğuma çocuğuma diyom, fakire fukaraya yardım ederdim, inan ki yapardım ablam. Demek ki kurban olduğum Allah böyle istemiş, böyle olmuş.

Tüm bu örnekler, zenginlerden yardım beklemenin ve dinin, dilenme kültürüne önemli temalar olarak yerleştiğini göstermektedir. Dilencilerin ifadelerindeki dinî vurguların varlığı, yoksullarla ilgili yapılan başka çalışmalarda da ortaya çıkmıştır.⁵⁹ Erdem tarafından yapılan bir araştırmada ise bunun aksine, yoksulluğun Allah'ın takdiri olduğuna dair yaygın bir inanca rastlanmamıştır (2003: 140-145).

59 Bkz. Aksan, 2012: 18; Can, 2001: 212; Türkdoğan, 1974: 31.

Dilenciler genel durumlarını değerlendirdiklerinde, neden yoksul oldukları konusunda kapsamlı değerlendirmelerden ziyade kişisel deneyimlerine dair içsel cevaplar vermiştir. Buna göre dilenciler tarafından sözü geçen soruya verilen,

İmkânım yok. Bir yerden bana beş on kuruş para gelse buraya gelmem (Raziye),

Oğlumuzun hanımı öldü. İki çocuğu kaldı. E ben de mecbur kaldım bunu satmaya (Meryem),

Kocamın rahatsızlığı yüzünden böyle olduk (Şehriban),

Biz mağduruz zaten (Menekşe),

Babam eve gelmiyordu (Kiraz)

ve

Kardeşlerimin açlıktan ölmemeleri için çalıştım (İdil)

gibi yanıtlar yapısal değişkenler barındırmamaktadır. Eğitim seviyesi ilkokul terk olan Sevilay'ın yanıtında da bireysel faktörlere odaklanılmakta, bununla birlikte sınıfsal ilişkileri sorgulama eğilimi daha fazla bulunmaktadır:

Bir düşünsenize. Sen elinde mendil. Lambalarda geziyon, yaşın genç daha. Bir de varıyon ki, arabanın içinde, okumuş, herhalde kültürlü, arabası altında... Bayanlar... Yani niye biz böyleyiz? O niye öyle? Aileden geliyor.

Nurten ve Sevilay, eğitimsizliğin yarattığı tahribatın farkında olmalarının yanı sıra, toplumsal cinsiyet ilişkilerince kurulan eşitsizlikler üzerine düşünmeleri ve bu anlamda daha duyarlı bir bilinç düzeyine sahip bulunmalarıyla diğer yanıtlayıcılardan ayrılmaktadırlar.

Neden onların hayatı böyle, benim çocuklarımla hayati böyle? Nedeni, işte küçük yaşta kızlara destek vermiyolar, erkek çocuklarını kurtarıyorlar. Ama kızlar eziliyo. Küçük yaşta evlendirilen kızların sonu budur (Nurten).

Ben okumayı çok istedim. Beni okutmadılar. İşte kız çocuğu okumaz hesabı. Beni on bir yaşında nişanladılar. On dört yaşında everdiler. ...Derslerimde çok başarılıydım. Yani isteğim vardı. Ondan sonra annem babam bunları okutmaya çıktı, oğlan kardeşimle bunu (kızkardeşini kasteder), bunlar okumadılar. İsteyeni okutmadılar, istemeyeni... (Sevilay).

Eğitimsizliğin yarattığı yapabilirlikten yoksun kılınma hali Feride'nin** de içten içe farkında olduğu bir gerçektir:

Biz hiçbir zenginlik görmedik, dogma büyüme hep fakir olduk. Karşı tarafı da görüyoruz, anlam veremiyoz ki bakıp duruyoz. Bilmiyom nedenini. Belki de benim okumam yazmam yok ondan mı...

Çocuk dilencilerin anlatılarında ise yetişkinlere benzer biçimde sınıfsal ilişkileri sorgulamama hali bulunmaktadır. Buna rağmen çocuk dilencilerin yetişkinlerden önemli bir farkı, ifadelerinde dinî vurgu, metafor ve içeriklerin ve spesifik olarak "Allah", "şükür", "kader" gibi kavramların yok denecek kadar az olmasıdır. Bu konuda bir istisna olan on beş yaşındaki Emrah ise, içinde bulunduğu yoksulluk koşullarının ve mendil satma zorunluluğunun kader olduğuna inanmaktadır.

Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen dilencilerin ifadelerinde daimi bir şükretme durumunun belirmesi, dinin yatıştırıcı etkisini bir kez daha göstermektedir. Dilencilerin sadece yoksulluk ya da zenginlikle ilgili değil, birçok konuda dinsel söyleme sığınmaları, bir tutunma stratejisi haline gelmiştir. Yetişkin dilencilerin hepsi,

Allah devletimizden milletimizden razı olsun (Enver),

oğlanın üstündeyim. Yeşil kart. Çocuklara da yeşil kart. Allah razı olsun (Cemile),

bizim gibi fakir ne olacak... Birileri yardım ediyor, ekmek alıp yiyorlar. Allaha şükrediyom (Safiye)

ve

bugün kömür gelmiş bize, eşim aldı onu da. Çok şükür Allahı-
ma, binlerce şükür, çok sevindim (Dilber)

gibi ifadelerle, dinsel söyleme sığınmaktadır.

Bu cevaplar yorumlandığında ve yoksullar arasındaki dayanişma ilişkilerinin, ilgili bölümde bahsettiğimiz üzere çözöldüğü hatırlandığında dilencilerin bireyselleştikleri,⁶⁰ sessizleştikleri, içlerine kapandıkları, kabullenici ve tevekköl içeren tutumlar geliştirdikleri ortaya çıkmıştır. Bora'nın yaptığı araştırmada da sosyal patlama iddialarının aksine, yoksulların içe doğru çöktükleri ve çözöldükleri ortaya çıkmıştır (2007a: 99). Bizim araştırmamıza göre de din olgusu, söylemsel düzeyde sınıfsal ilişkileri sorgulamayla oluşacak duygusal tahribatı tamir eden, psikolojik düzlemde ise rahatlatıcı bir işlevden öteye geçmemektedir. Dilencilerin bilişsel çelişkilerini dinden başka çözümlenecek hiçbir şey olmaması, dine sığınma davranışını anlaşılabilir kılmaktadır. Dine bağlılıktan ziyade dine sığınma durumunun açık bir örneği, Raziye'nin, fazla sayıda sure bilmesine rağmen muhakkak dua ettiğini aktarmasıdır:

Namazımı da kılıyorum, sabah namazını kılıyorum, dua ediyorum, fazla sure bilmiyorum, ama yalanım yok. Ama Allahım görüyor beni. Üç dört tane bildiğim kadar okuyom. Şükür Allahıma. Şimdi eve gidicem, geçti... Sonra kazasını kılıcam. Allahım görüyor beni. Kimseyi kimseye muhtaç etmesin. Yarab-bimden dilerim. Sabahları Allaha dua ediyom, Allahım sıkıntı verme, kaza bela verme yarabbim, cümlemize diyom... Daha ne diyeyim?

Buraya kadar yaptığımız açıklamaları özetleyecek olursak, Ankara'daki çöküntü alanlarında, beklenenin aksine Oscar Lewis'in *İşte Hayat* (1971a) ve *Sanchez'in Çocukları* (1971b) gibi eserlerinde ele aldığı yaşam portrelerinde yer alan ve yoksullar arasında görölen evlilik dışı ilişkiler, suça eğilimlilik, dürtülerin kontrol edilememesi, alkol düşkünlüğü ya da bağımlılığı gi-

60 Bireyselleşmenin tek istisnası, dilencilerin mendil satmaya komşu ya da akrabalarla beraber ya da onların önderlik ve rehberliğinde başlamalarıdır.

bi özelliklerin bir kısmına ve sınıfıaltını meydana getiren başka ölçütlere rastlanmıştır. Tüm bunlar en azından Ankara'da, Türkiye'yle ilgili bazı tartışmalarda iddia edilenden farklı biçimde sınıfıaltı bir kesimin var olduğunu göstermiştir.⁶¹ Eğitimsizlik ve yoksulluğun yanı sıra dine sığınmaya, kısmen genç kadınların, daha büyük ölçüde de çocukların dönüşebilme eğilimi taşıdıklarına dair ipuçları bulunmuştur. Bu husus, bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

***Dilenme kültürünün dönüşebilme eğilimi
ve dilencilerin gelecek beklentileri:
"Ben çektim, evlatlarım çekmesin."***

Araştırmamızın bu son bölümünde, alan araştırması bulgularıyla biçimlenme sürecini ve yapısal özelliklerini ortaya koyduğumuz dilenme kültürünün dönüşebilme ya da kırılabilme potansiyeline sahip olup olmadığını sorgulayacağız. Bu bağlamda dilencilerin içinde yaşadıkları dilenme kültürü dışına çıkabilmelerinin ne derece mümkün olduğu ve onları çevreleyen fasit dairenin hangi ölçüde kırılabilceğı, çöküntü alanlarından çıkılıp başka bir habitusa geçilip geçilemeyeceğı ortaya konmaya çalışılacaktır. Yapacağımız sorgulamada büyük ölçüde, dilencilerin hayatlarını dönüştürmek için ne yaptıklarının ve gelecek beklentilerinin seyri aktarılacaktır.

Araştırmada yetişkin dilencilerin, genel olarak gelecek beklentilerinin zayıf sayılabileceğı ve güven sorunları yaşadıklarını söylenebilir. Bu durum, dilencilerin maruz kaldıkları ve yaşam evrenlerini adeta kuşatan tüm dezavantaj ve riskler düşünüldüğünde şaşırtıcı değildir. Dilencilerin gelecek beklentilerinin niteliğini açıklamak için Giddens'in "çoğu insanın kendi öz kimliklerinin sürekliliğine ve çevredeki toplumsal ve nesnel eylem ortamlarının sabitliğine duydukları itimat" biçiminde ta-

61 Türkoğlan'ın yaptığı araştırmada da, gecekondulu yoksulların içinde bulundukları anı yaşadıkları; toplumsal örgütlenmeden yoksun, geçim sıkıntısına odaklanmış ve tevekkül eden insanlar oldukları ortaya çıkmıştır (1974: 12, 45, 52).

nımladığı “ontolojik güvenlik” kavramı kullanılabilir (2010: 86). Örneklelimizdeki yetişkin dilencilerin kaygan bir yaşam zemininde ayakta durmaya çalışmaları, sözü edilen ontolojik güvenlik sınırının altında olduklarını göstermektedir. Gelecek beklentileri zayıf ve belirsiz olan dilencilerin ontolojik güvenlik algıları sarsılmıştır. İlgili bölümde belirttiğimiz gibi, dilencilerin kazanç-harcama döngülerinin günlük olması anlamında “günü gününe” yaşamaları, ontolojik güvenlik algısını hasara uğratan bir başka unsurdur. Eşini kaybetmiş ya da boşanmış kadınların, yaşadıkları çevrelerin güvensiz olması nedeniyle var oluşlarını tehdit altında hissetmeleri, öz kimliklerinin hasar gördüğünün bir diğer belirtisidir. Bu bulgular, enformel konut alanlarında yaşayanların, kentin diğer alanlarında yaşayanlardan çok farklı deneyimlere sahip oldukları (Erder, 2002: 115) gerçeğiyle de uyumludur. Çocuk dilencilerin ise bahsedilen durumdan farklılık arz etmeleri, formel eğitim sistemine eklenilebilmelerinden kaynaklanmaktadır.

Örneklelimizdeki dilenciler, dönüşebilmeleri ya da içinde bulundukları kısır döngüden kurtulabilmeleri açısından iki grupta değerlendirilebilir. İlk grup yaşlı dilencilerden, ikinci grup ise genç kadınlardan ve çocuklardan oluşmaktadır.

İlk gruptaki yaşlı dilenciler, geleceğe yönelik daha olumsuz düşüncelere sahiptir ve gelecekte beklenenleri sınırlıdır. Bu gruptaki dilenciler tarafından, tabir yerindeyse “bu düzenden çıkış yoktur” anlayışı benimsenmiştir. Yaşlı dilencilerin içinde bulunduğu bu çaresizlik, genel olarak Kezban’ın,

ben bundan sonra hayatı neyleyeyim, canımın derdine düşmüşüm

ifadesiyle temsil edilebilir. Raziye’de ise, bu unsura ek olarak din vurgusu ve çocuklarının daha rahat bir yaşam sürebilmeleri arzusu yer almaktadır:

Bu yaştan sonra ne plan yapayım... Yaş olmuş, iki sene kalmış altmışa... Ne olabilir bu yaştan sonra... Allah imandan, Kur’an’dan ayırmasın yavrum. Cenab-ı Allah’tan sağlık istiyoy-

rum. Şu kadar ekmeğim var, şükrediyorum. Çocuklarımı düşünürüm kızım, kendimi bıraktım zaten. Kendimi unuttum, bebelerimi düşünüyorum. Onların da bir yerden gelirleri yok, hep serbest meslek...

Yine yaşlı dilencilerden Safiye'nin ise, gelecekle ilgili düşüncelerinin tamamen hasta olan torununa odaklandığı,

torunum rahat olsa (dilenmekten) vazgeçeceğim. Mecburum el açmaya, iyisine de kötüsüne de el açmaya

sözlerinden anlaşılmaktadır. Safiye'nin, çaresizliğinin boyutlarını kuvvetli biçimde yansıtan bu sözlerde kullandığı "iyisine de kötüsüne de" ifadesi, dilencilerin katlanmak zorunda kaldıkları güçlükleri anıştırmaktadır. Yaşlı dilenciler tarafından, gelecekte hangi koşullar gerçekleşirse dilenmekten vazgeçecekleri sorusuna verilen yanıtlar,

Şu an benim elimde 500-600 lira karnımı doyuran param olsa... İmkânı mı var? (Bekir),

İsterim. Valla bir ekmeğimi veren olsa evde yatmayı isterim (Kezban),

Acık halim vaktim, durumum yerinde olsa vazgeçerdim (Mer-yem),

Valla bir yardım isterim işte kızım... Yardım eden olsa geçiniriz (Safiye),

Beş kuruş param olsa gelmem. Valla benim bir gelirim yok. Bir yerden gelirim olsa... Ben de bilirim evde televizyon izlemeyi, yemesini, içmesini bilirim, yaşamasını bilirim. Yazıklar olsun (Raziye)

sözlerinde görüldüğü gibi gelir sahibi olmak yönündedir. Bu yanıtlarda dilenciler, çalışmaktan ziyade çalışmadan gelir sahibi olabilme ihtimaline odaklanmakta ve bunu dilenciligi bırakmak için bir koşul niteliğinde görmektedir. Yaşlılarda bu kısmen anlaşılır bir durumdur:

Dermanım yok kızım (Kezban),

Çalışırım. İnan ki çalışırım. Amma gücüm kalmadı. Gücüm kuvvetim yok (Meryem),

Rahatsızım midemden. Midemde şey var, ülser (Bekir).

Eğitimsizlik de dilencilerin çalışmaları önünde bir engeldir. Raziye bu durumun farkındadır:

Okumuşluğum olmadığı için kimse kabul etmez. Yani affeder-sin tuvaletçi de olurum, inan bir maaşım olaydı aylık 500-600 TL... Kafam çalışmaz benim, kafam dolu...

Bu sözlerde ayrıca, eğitimsizliğin Raziye’de oluşturduğu öz-güven eksikliği fark edilmektedir.

İkinci grup ise genç kadınlar ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu grubun ilk bileşeni olan genç kadınların dönüşme isteği, ağırlıklı olarak çeşitli araçlar üzerinden biçimlenmektedir. Bu araçlar, çocuklar ile devlet ya da başka taraflarca sağlanan yardımlar olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır. Kadınların bazı araçlar üzerinden değil, kendi var oluş ve eylemlilikleri vasıtasıyla dönüşme isteklerinin ise, tek ve sınırlı bir unsuru vardır: Boşanma. Hem araçlar üzerinden, hem de kişisel eylemler üzerinden dönüşme arzusunun arka planında muhakkak Tanrı’nın araçsallaştırıldığı görülmektedir.

Örneklelimizdeki genç kadınların gelecek beklentileriyle ilgili ana söylemleri, çocuklarıyla ilgili “Bizim gibi olmasınlar, okusunlar” biçimindedir. Çocukların annelerini de kapsayacak şekilde görüşülen 18 kadından 15’inin anlatılarında, çocuklarının okumalarını çok istedikleri açıktır. Çoğu zaman kadınların çocuklarıyla gurur duydukları, onların başarıları ve var oluşları üzerinden kendi var oluşlarını kurdukları, bu yolla da hayata tutunmaya çalıştıkları görülmektedir. Çocuklarının başarılarının, yaşadıkları tüm güçlükler içinde kadınların ayakta kalma-larını sağlayan bir dayanak olduğu Feride’nin**,

kalkıp oturup Mihrimah’a dua ediyorum, bir iş adamı olur inşallah diye. Mihrimah’ın dersleri çok iyi. Hep beş alıyo

ifadesinden anlaşılmaktadır. Feride'nin**, kızı Mihrimah'tan okuma yazma öğrenmeye başlaması da, hayatını dönüştürmeye istekli olduğunu gösteren önemli bir belirtidir. Kadınlar, "Ne için yaşıyoruz", "Dilenir, gene okuturum", "Kimseye muhtaç olmasınlar", "Dersini yapsın, başka bir şey istemiyom. Böyle mi olacaklar, aha annesi babası gibi" şeklindeki ifadelerle çocuklarının kurtuluşlarını muhakkak eğitilmiş olmalarına bağlamaktadır. Bu durum kadınların, çocuklarını içinde bulundukları kısır döngüden çıkarmak için izledikleri bir strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak kadınlar çocuklarına rol model olamamaktadır. Kuşkusuz kadınların izledikleri bu strateji, kamu kurumlarıyla geçtikleri iletişimle, çevrelerinde gördükleri örneklerle ve okumayla yaşam başarısı arasındaki bağlantıyı anlamalarıyla oluşmaktadır. Gerçekten de çocuklar için eğitim, adeta bir can simidi niteliğindedir. Örneğin Emrah'ın annesi Leyla, oğlunun eğitiminin önemiyle ilgili düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Ben Emrah'a her zaman söylüyorum, oğlum oku, oğlum oku. Bak biz okumadık, ne hale geldik. Bir meslek sahibi olsunlar da, ne olursa olsunlar. Yani bir devlet dairesine girsinler... Ben en çok bankacı olmasını istiyordum Emrah'ın mesela. Çok hoşuma gidiyor yani, ona da yakıştıyordum. O da polis olmak istiyorum anne, diyor. Ol da diyorum, hangisi olursan ol. Bi emeğimize karşılık ver de...

Leyla'nın, kendi yaşam deneyimi üzerinden çocuğuna okumanın anlamını açıkladığı, çocuğunu kendi özlemleri ve hayalleri doğrultusunda yönlendirdiği, daha sonra da onun isteğine hürmet ettiği bir düşünsel dizge izlediği anlaşılmaktadır. En çarpıcı unsur ise, "ne olursan ol, ama emeğimize karşılık ver" ifadesindedir. Burada gelecek beklentisinin çocuk üzerinden kurulduğu çok açıktır.

Bu kapsamda kadınlar, çocuklarının eğitimleri sonrasında edinebilecekleri meslekler için de ciddi biçimde düşünmekte, çocukların meslek taleplerine duyarlı olmakta ve bazı meslekleri önerme konusunda kendi gözlemlerinden yararlanmaktadır. Örneğin İtir'in,

valla büyük oğlum doktorluğu istiyο, bakalım. Öteki polis olucam, diyo. Öteki muhasebeciliğı istiyο. Eline bi ekmeğini alsın da

ifadesinde çocukların meslek arzularının göz önünde bulundurulduğu görölmektedir. Kadınların çocuklarına önerdikleri meslekler polislik, bankacılık, öğretmenlik ve hemşireliktir.

4 yanıtlayıcının (Nurten, Sevilay, Binnur ve Şehriban) aktardıklarında ise, kız çocuklarının okumaları ve ücretli bir işte çalışmaları konusu özellikle vurgulanmıştır. Annelerin söylemlerinde kız çocukların kurtarılması fikri ön plana çıkmakta, kız çocuklarına özel bir anlam atfedilmektedir. Örneğin Nurten'e göre kızının okuyarak meslek edinmesi, kendi yaşadığı deneyimlerden de hareketle, evlilikten çok daha önemlidir:

Zaten kendim için artık hiçbir şey istemiyorum, ama çocuklarım için... Çocuklarım için, gelecek neresi kapıysa oraya giderim artık, yalvarırım, yakanırım, elimden başka bi iş gelmiyo. Keşke bi iş gelseydi de çalışsaydım. Fizana giderim, yeter ki çocuklarıma yardımcı olsunlar. İdil çok akıllı, hatta birinci olmuş, çok sevindim. SBS sınavında birinci olmuş, kâğıdı da evde. İki defadır birinci oluyo. Ben bilmiyodum ki, sınava girmiş. Anne girecem diyodu, yani çocuk öyle çalışan bi çocuk. Okul kitaplarını okur, ne verirsən, hikâye olsun... Yani birinci sıfıftan beri... İnşallah okutabilirim. İnşallah benim kızım okuyacak diyorum. Hiç evlenmesinler bile diyorum yani, kendi hayatını kurtarsın. Öğretmen mi oluyo, doktor mu oluyo, polis mi oluyo... Kendisi ne istiyorsa onu olsun. Öbür çocuklarım için de hep, onlar da geçinsin. Ben evlendim de noldu...

Bu ifadeden, Nurten'in çocuğuna rol model olamadığı, gösterdiği tüm fedakârlıklara rağmen eğitimsizliği yüzünden çocuğunun okuluyla yeterince ilgilenemediğı gerçeğı ortaya çıkmaktadır. Nurten, çocukları için yapabileceğı tek şeyin yalvarıp yakarmak olduğunu düşünmektedir. Tam da bu yüzden çocuklarına rol model olamamaktadır. Ancak Nurten, evlenmenin kız çocukları için kurtuluş olmadığını bilmektedir. Sevilay

da, Nurten gibi toplumsal cinsiyet eksenli bir duyarlılık sergilemekte ve gündelik yaşam pratiklerinde karşılaştığı çalışan kadınlarla kızını özdeşleştirmekte, kendi kızının onlar gibi olacağını hayal etmekte ve bu anlamda ciddi bir sınıfsal hareketlilik potansiyeli taşıdığını düşündürmektedir:

İş sahibi olmalarını çok istiyorum yani. Bir masa başında olabilir. Yani ben bir bankaya gittiğim zaman veyahut bir hastaneye, hemşireyi görüyom, yani masa başında çalışan gördüğüm zaman çok imreniyorum. İnşallah benim çocuğum da... Hatta geçen kızın okuluna gittim, bir de baktım, stajyerler dolu. Hemşire stajyerler neyin, şöyle baktım, birisi de öğretmen, yani dedim, inşallah kızım okur.

Ancak Sevilay, iyi niyeti ve duyarlılığına rağmen, bir dönem kızını dilenmeye götürdüğü için, tıpkı Nurten gibi çocuğuna rol model olamamaktadır.

Görüldüğü gibi genç kadınların anlatıları, kız ve erkek çocukların okutulmaları konusunda eşitlikçidir. Ancak kız çocuklarının kurtuluşuna ilişkin söylem daha güçlüdür. Başka yoksulluk araştırmalarında da bizim bulgularımızı destekleyecek şekilde, çocukların yoksulluktan kurtulmalarının yoğun olarak istendiği ortaya çıkmıştır (Bora, 2007b: 120; Yılmaz, 2010: 214). Şenol-Cantek'in yoksul kadınlarla yaptığı araştırmada da kadınların, hayallerinin bireysel unsurlar içermediği, gelecek planlarını çocukları ve hane halkının çıkarları üzerine kurdukları yönünde bulgular yer almaktadır (2001: 128). Daha eski tarihli araştırmalardan ise erkek çocuklarının ön plana çıkarıldıkları, kızların okutulmalarının ise yeterince önemsenmediği yönünde bilgiler edinilebilmektedir. Örneğin Yasa'nın Ankara gecekonduarında yaptığı araştırmaya göre, kız çocuklardan ziyade erkek çocukların eğitime önem verilmekte ve kızların gelecekleri hakkında, kızlar aleyhine düşünceler bulunmaktadır (1966: 114). Buna koşut olarak aileler, kızların ücretli bir işte çalışmalarını istememekte, erkek çocuklarını okutmayı ve meslek sahibi yapmayı arzulamaktadır. Anılan bu araştırmaların bulguları arasındaki farklılıklar, zaman içerisinde

de kız çocuğunun da erkek çocuğu kadar önemli hale geldiğini göstermektedir.

Kadınların, dilenme kültüründen çıkmak için kurguladıkları ikinci araç, daha ziyade devlet eliyle ulaştıkları yardımlardır. Nitekim örneklemimizdeki önemli miktarda dilenci, 26 dilenciden 10'u (8 çocuk ve 2 kadın), büyük ölçüde kadınların çaba ve girişimleriyle sosyal ve ekonomik destekten faydalanmaktadır. Ailedeki çocukların okuması için bu yardımın nasıl kullanılacağı hususu da, hanelerdeki rol dengelerinin değişmesine uygun biçimde, büyük ölçüde kadınların yönetim ve tasarrufundadır. Yürütülen sokak görüşmeleri sırasında, sosyal hizmetlerden haberdar olmayan genç kadın dilencilere araştırmacı tarafından sosyal ve ekonomik desteklerden bahsedilmiş, bu, 3 kadında ilgi ve merak uyandırmıştır. Sokakta görüşülen 3 genç kadın ise, komşularından sosyal ve ekonomik destekler hakkında duyumlar almış, bazıları da bu yardıma başvurmayı düşündüklerini dile getirmişlerdir.

Genel olarak kadınların yanıtlarında çalışmaktan ziyade yardım bekleme ve çalışmadan gelir sahibi olma fikri yer almaktadır. Bu durumu, dilencilerin kolaycı ve tembel davranma yönünde eğilimlere sahip oldukları biçiminde yorumlama eksenli bir yaklaşımımız bulunmamaktadır.⁶² Dilenciler istihdam edilebilirliğe sahip olmadıklarını, bir başka deyişle işgücü piyasasına girebilecek asgari vasıflardan dahi yoksun olduklarını bilmektedir. Özellikle daha önce iş deneyimi olan Dilber ile ilkokul terk ve ilkokul mezunu olan eğitimli kadınlar (Fikriye ve Sevilay), eğitimli olmakla iş arasındaki bağlantıyı daha iyi kurmakta ve yeterli vasma sahip olmadıkları için çalışma olanaklarına erişemeyeceklerinin farkındadır. Bu durum,

düşündük, düşündük de ablam, şimdi sana bi şey söyleyeyim mi... Okumuşluğum olmadığı için. İşe gireceğin zaman soru-

62 Araştırmamızda insanları dilencilığe yönlendiren açmazların yapısal kaynakları incelenmiştir. Ancak literatürdeki bazı araştırmalarda bireysel özelliklerin vurgulanması söz konusudur. Bizim araştırmamız ise bir sosyoloji araştırması olduğu için bireysel özelliklere odaklanan psikolojik çözümlemelere girilmemiştir.

yolar, ne mezunusun? İlkokul deyince zaten istemiyorlar, lise mezunu olursan ancak... (Fikriye)

ve

benim okumuşluğum yok, ben iş yapamıyorum (Dilber)

ifadelerinde gözlenebilmektedir.

Görüldüğü gibi genç kadın dilenciler, yaşadıkları tüm dezavantajlardan ötürü çalışma eylemi ya da fikrinden öylesine uzaklaşmışlardır ki, hiçbirinin gelecek planlarında, çocukların büyüdüğünde bir işe girme düşüncesi yer almamaktadır. Bu yüzden çoğu, gelir elde edebilmenin çalışmayla olan bağlantısını kuramamaktadır. Bu kadınlar, ancak belli araçlara sahip olurlarsa dilenmekten vazgeçeceklerini belirtmiştir. Bu araçlar dilencilğe benzemektedir:

Gelirim olsa vazgeçmeyi isterdim. Niye istemeyeyim? Bel fıtlım var. Evimde oturmak isterim (Zeliha),

Bir yerden gelenim olsa bu işleri yapmam. Bir yerden ekmeğim gelse... (Cemile)

gibi yanıtlarda yapabilirliğe inanılmamakta, çalışma söylemi bulunmamaktadır. 15 kadın dilencinin yalnızca 3'ünde iş söylemi, çalışma fikri, isteği ve umudu dikkat çekmektedir. Bu kadınların sadece biri okuryazardır. Cemile bu isteğini,

çalışırım. Ne iş olursa...

sözleriyle dile getirirken Itır,

bi gelirim olsaydı, en azından bir aylığım olsaydı, vazgeçerdim ablam. Düzenli bir işim olurdu, düzenli çoluğuma çocuğuma para götürürdüm

demektedir. Sevilay'ın umut içerikli sözlerinde ise dinî motifler bulunmaktadır:

Rabbim verdikten sonra kimin oğlu, kimin kızısın demez, o işi verir birdenbire. Durumumu düzeltirim. O Allah'ın emri, in-

şallah Rabbim verir. Rabbim daha bir iyi imkânlar sunsa, Rabbim inşallah, hâlâ umutluyum, yani bırakmak isterim.

Bu 3 kadının ifadesinde de iş söylemi son derece soyut ve muğlak olup herhangi bir plana dayanmamaktadır. Özellikle “ne iş olursa” ifadesi, işin temellendirilmediği bu muğlaklığın en açık göstergesidir. Sevilay’da iş fikrinin muğlaklığı, güzel bir işin Tanrı’dan geleceği umudunda ortaya çıkmaktadır.

Kadınların dönüşebilme arzularını, kendi üzerlerinden tek kurgulama biçimleri, evliliğinde sorun olan ya da eğreti ailelere mensup olan kadınlar için geçerli olan boşanma fikridir. Bu fikirde yer alan öz dönüşme temasında kadınları zor durumda bırakan bir yükten kurtulma isteği bulunmaktadır. Bu düşüncüyü benimseyen kadınlar, kendilerini nasıl bir hayatın beklediğini bilmeseler de örneklemdaki boşanmış kadınlar üzerinden bir değerlendirme yapıldığında boşanmayı düşünen kadınların, bu isteklerini gerçekleştirirlerse daha bağımsız, özgür ve özgüvenli olacakları tahmin edilebilir.

Tüm bunlar dışında ev sahibi olmak ve sağlıklı olmak gibi arzular, bazı kadınların ifadelerinde gelecek beklentileri arasında yer almaktadır. Bu yönde ifadeler 4 kadın tarafından kullanılmıştır:

Herkesin hayatı gibi hayat isterim işte... Rahat olsun, huzurlu evim olsun... Evim, aşım, yemeğim olsun... (Fikriye)

Sağlık sıhhat isterim önce... (Binnur)

Valla benim istediğim şöyle kötü bi gecekondu, iki oda. Kafamı sokacak bir yer olsun. Bir de yiyecek ekmeğim olsun, kimseye muhtaç olmayayım. En zengini benim... (Dilber)

Kendime ait olan, kira olmayan, çoğumla çocuğumla sığıncak şekilde güzel bir ev... (Sevilay)

ifadelerinde bu durum gözlenebilmektedir.

Sonuç olarak araştırma bulgularımıza göre genç kadınların dönüşme eğilimi ve güçleri, geçimlik sağlayabilmek için her aracı kullanabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu kadınlar

dilenmekte, zaman zaman temizliğe gitmekte, sosyal yardımlar ya da destekler almakta, ancak tüm bu çabanın sonucunda günlük geçimlerini dahi zor karşılamakta yahut karşılayamamaktadır. Kadınların güçleri, yalvarma kapasitesiyle gerçekleştirmektedir. Bu, aynı zamanda bir beceri ve hayatta kalma stratejisidir. Eğitimsiz ve dayanışma ağlarından yoksun olan kadınların en iyi yaptıkları şey budur.

Dönüşebilme eğilimleri açısından ele aldığımız ikinci grubun ikinci bileşeni olan çocuk dilencilerin dönüşmeleri ise eğitim vasıtasıyla mümkündür. Önceden de belirttiğimiz gibi araştırmamıza katılan 8 çocuk dilencinin 7'sinin eğitimleri sürmekte ve bu çocuklar eğitimlerini devam ettirerek meslek sahibi olmak istemektedir. Bu 8 çocuğun 6'sı için, eğitime devamlarının sağlanması amacıyla aylık 500 TL'yi bulan sosyal ve ekonomik desteklerin alınması sayesinde aileler çocuklarını sokaktan çekebilmiştir. Kalan 2 çocuğun biri (Selen), okula gitse de dilenmekte ve sosyal ve ekonomik destek almamaktadır. Diğer çocuk (Menekşe) ise, yardım almamakta, okula gitmemekte ve dilenmektedir. Bu iki çocuğun, özellikle Menekşe'nin içinde bulundukları fasit daireden çıkma olasılıkları yardım alan çocuklara göre daha azdır. Menekşe bu kısır döngüden sıyrılma isteğini "polis olmak isterdim, okumak isterdim" gibi ifadelerle belirtse de kısır döngüden çıkamadığının farkındadır.

Sosyal ve ekonomik destek alan çocukların mesleki başarı sağlayabilecekleri düşünülmektedir. Görüşülen sosyal hizmet uzmanlarından 2'sinin, çocukları eğitime yöneltmeye çalıştıkları biçimindeki ifadeleri bu iddiayı güçlendirmektedir:

Biz çocuklara niye çalışıyorsun, diye sormaktan ziyade çalışmanın zararlarıyla ilgili seminerler, etkinlikler veriyoruz. Faaliyetlerimiz çok değişik. Okula gitmeyen, ancak merkeze geldikten sonra açıktan ilköğretimi, liseyi bitiren olabiliyor.

Eğitime yönlendiriyoruz, eğitim başarıları yükseliyor, ama şöyle bir şey de asla iddia etmiyorum: Hani bu çocuklardan bir tane doktor çıkaramazsınız. Altındağ'dan bir tane avukat

çıkaramazsınız. İşte liseye gidip düşük puanlı okullara yerleştirdiğimiz oluyor bizim. Beden Eğitimi, İşletme gibi bölümlere yerleştirdiklerimiz var. Ama mesela Kırıkkale'de, işte Kırşehir'de. Bizim için büyük bir başarı bu. Ama sonuçta hani gelenlerin bazıları diyor ki, bu çocuğa ders vereyim, çok iyi yer kazansın. Böyle bir şey yok, çünkü çocuk çok dezavantajlı gelmiş ilkokuldan, ortaokuldan, liseden. Mesela süper zekâ olsa bile... Sonra çocuğu takip ediyoruz. İş edindirdiğimiz çocuklar var. Biz yardımcı oluyoruz, destek oluyoruz. Orada da bize mesela İŞKUR'un öncelik sağlaması lazım. Ama diyor ki mesela, kardeşim ben üniversite mezununa iş bulamıyorum, sen lise mezununa benden ne iş bekliyorsun? Kurumlar arası işbirliği çok önemli burada, yoksa bu işin altından kalkamayız biz.

Bu ifadelere koşut biçimde, çocukların yanıtlarında eğitim ve meslek temalarının yoğunlaştığı görülmektedir. 8 çocuktan 7'si okumak ve meslek sahibi olmak istemektedir. Çocukların arzuladıkları meslekler polislik⁶³ başta olmak üzere öğretmenlik, doktorluk ve mühendisliktir. Bazı çocukların derslerinin çok iyi olduğu ve takdir ve teşekkür getirdikleri, kendileri ya da anneleri tarafından vurgulanmıştır.

Çocukların anlatılarında iyi bir aile kurarak yoksulluktan kurtulma isteğine de rastlanmıştır. Çocukları olduğunda onları çalıştırmayacağını ifade eden çocuklar gelecekte, aileleriyle yaşadıklarından çok farklı bir hayatı düşlemektedir:

Gelecekte biraz param olup da annelere bir şey almak isterdim abla. Babamın hasta olmamasını isterdim abla (Sümeýra),

İyi bir aile kurmak isterim, çocuklarım daha iyi geçinmeli. Evimizde yiyecek olsun, sonra daha iyi yerlerde yaşamak istiyorum ...'de çok kötü insanlar var (İdil),

Yoksul olmamayı isterim (Emrah)

63 Bu konu, dilencilerin maruz kaldıkları risk ve dezavantajların anlatıldığı bölümün, polislerin ele alındığı kısımda incelenmişti. Bkz. s. 238.

ifadeleri, şu an deneyimlenen zorluklardan kurtulabilmeyi içeren hayalleri yansıtmaktadır. Emrah'a, içinde bulunduğu zorluklardan kurtulmak için ne yapması gerektiği sorulduğunda,

Kolay aslında. Okursam, derslerime çalışırsam çıkarım bu hayattan...

yanıtını vermiştir.

Görüldüğü gibi bazı dilenciler dilenme kültürünü kırabilecek eğilimlere sahiptir. Ancak bu kültürün daha çok çocuklar üzerinden dönüşebileceği fark edilmektedir. Bulgularımıza göre çocuklar, sağlıklı bireyler olarak muhtaç durumda olmayan ve geleceklerini ellerinde tutabilen yetişkinlere dönüşebilirler. Diğer gruplar olan yetişkinlerde ise gelecek beklentilerine de yansıyan, dönüşümle ilgili bazı sorun ve sınırlılıklar bulunmaktadır. Bazı yoksulluk ve dilencilik araştırmalarında da yoksulların gelecek beklentilerinin belirsiz ve zayıf olduğuna dair bulgular yer almaktadır. Örneğın bir araştırmaya göre, kentsel mekânlarda yalıtılarak yoksullaşan kitleler geleceği dönüştürme kapasitesinden uzaklaşmaktadır (Yılmaz, 2010: 121). Keza Gana'da yapılan bir araştırmaya göre dilenci kadınlar yaşamlarının değişeceğine inanmamakta, yine de adaletsizliği sorgulayarak otoriteleri eleştirmektedir (Weiss, 2007: 129). Bunlar genel olarak bizim bulgularımızla uyumludur.

Örneklelimizdeki yetişkin dilencilerden yaşlılarda hiçbir umut ve dönüşebilme eğilimi bulunmamaktadır. Genç kadınlarda ise öz dönüşüme dair sınırlı bulgular elde edilmiş, daha ziyade Türkiye'nin genel kültürüyle uyumlu biçimde "çocuğum bana baksın" anlayışının egemenliğinde bir dönüşme isteği görülmüştür. Bu anlamda kadınların, birilerinin ya da çocuklarının yardım ve destekleri üzerinden dönüşme eğilimleri daha güçlüdür. Ancak şüphesiz bu tespitler, kadınlar için sosyal politika önerilerinde bulunamayacağımız anlamına gelmemelidir. Bu anlamda sosyal hizmet uzmanlarından birinin anlattısı kadınların, izlenen çeşitli güçlendirme girişimleriyle yaşadıkları bilinç dönüşümlerini yansıtmaktadır:

Kültür kırılabilen bir Şey. Kadın olarak kadını güçlendirmek önemli, ocuğumu alıştırmayayım, ben çalışayım noktasına gelen, sokağın riskini anlayan kadınlar var. Bu bölgenin insanı sorun kronikleşmemişe eğitim alabiliyor, bu insanlar hiç değiştirilemezmiş imajı var, o çok yanlış.

Bu ifadede de ortaya konduğu gibi, kadınların dönüşme eğilimleri ve içinde bulundukları kültürden çıkabilme gçlerinin yeterli olmaması, bu gücün kendilerinde hiç bulunmadığını dşndrmemelidir. Bu gerçeği göz önünde bulundurarak dilenci kadınların içinde bulundukları kültürden çıkabilmeleri için önereceğimiz sosyal politika önlemleri araştırmamızın sonuç ve öneriler kısmında sunulacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dilencilik, tarihsel düzlemde birçok dönemde yoksulluk var oldukça, çalışamayacak durumda olan ya da iş imkânlarına erişemeyen kesimlerin gelir elde etme yollarından birini teşkil etmiştir. Kimi zaman bir iş ya da meslek olarak değerlendirilse de dilencilik, değer üretilmeyen bir etkinlik olduğundan, sokak eksenli bir ekonomik etkinlik niteliğiyle tanımlanmalıdır. Bazı istisnai dinî boyutları dışında dilencilik, tarih boyunca yoksullukla ilişkisel biçimde varlığını korumuş ve bir gelir getirici etkinlik alanı olarak günümüze dek gelmiştir. Bu ilişkisellik Protestan çalışma etiği döneminde yoksulların, yardımı hak eden ve etmeyen biçiminde kategorileştirilmelerinde, dilencilerin bu kategorileştirmede yer almalarında ve durumlarına göre cezalandırılmalarında ya da dilenmelerine izin verilmelerinde görülmüştür. Amaç, fiziksel şiddet içeren cezalarla çalışabilecek durumdaki dilencilerin dilenmelerini engellemek ve kapatılma pratiklerinin yardımıyla, tehlikeli olarak görülen bu kesimlerin işlevsel hale getirilerek kapitalist kalkınmada yer almalarını sağlamaktır. Çalışamayacak durumda olan ve dilenmelerinin izinlerle düzenlendiği kesimler ise, hayırseverlerin yardım faaliyetleriyle sevaba girmelerini sağlıyordu. Sonuç olarak dilencilerin, hem altyapı (kapitalist ekonomik formasyon) hem

de üstyapı (din) anlamında işlevsellik taşıdıkları geniş bir zaman aralığının varlığından bahsedebiliriz. Kapitalizmin temellerinin oluştuğu yıllardan sonra, yani Sanayi Devrimi döneminin ardından dilencilerin, bu sefer yedek işgücü ordusu içerisinde yer alan tortu tabaka yoksullarına katılmaları kapsamında yoksulluk ve dilencilik ilişkiselliği kurulmuştur. Dilencilerin tortu tabakada konumlanmaları, kapitalizme içkin bir durumdur. Nitekim kapitalizmin altın çağını yaşadığı refah devleti döneminde yoksulluğa savaş açan sosyal politikalarla halkın geniş kesimlerinin yaşam düzeyinin iyileştirildiği hatırlanırsa bu dönemde dilencilüğün azaldığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Dilencilüğün artması, 1970'lerden itibaren küresel neoliberal politikaların refah devletini adeta erittiği dönemlere rastlamaktadır. Dilenciler, bu yıllardan itibaren Sanayi Devrimi yıllarındaki tortu tabakayı anıştırırcasına, bu sefer yeni yoksulluğun tüm keskinliğiyle geniş toplum kitlelerini içine kattığı bir sosyo-ekonomik formasyonda ortaya çıkan sınıfaltının bir parçası olmuştur. Bu süreçte kapitalizmin dinamiklerinde yaşanan değişimler kapsamında dilenciler, işgücü gereksinimi için geçmişteki potansiyel işlevselliklerini yitirdikleri ölçüde söylemsel olarak kaybolmuş ve politika yapıcılarının nezdinde görünmezleşmiştir. Değişmeyen şey ise, dilencilikle yoksulluğun tarih boyunca var olan ilişkiselliğidir. Bu araştırmanın çatısını kuran düşünce de, bu ilişkiselliğin ve yoksulluğun farklı risk kümeleriyle olan etkileşiminin, dilenciligi nasıl bir kültür haline getirdiğidir. Böylelikle amaç, bu kültürün yapısını çözümlemek ve dönüştürülebilirliği savını, alan araştırması vasıtasıyla ispatlamak olmuştur.

Alan araştırması bulgularını temel hatlarıyla kısaca aktarmadan önce belirtilmesi gereken bir husus, çalışmamızın, Ankara'da oluşturulan bir örneklemeye dayanarak gerçekleştirildiği için bazı alan araştırmalarında olduğu gibi bulguları itibariyle genelleştirilemez özellikler taşımasıdır. Bununla birlikte araştırma, temsil edilebilirliğe sahip olması açısından önem arz etmektedir. Farklı dilenci gruplarıyla farklı bölgelerde yapılacak çalışmalarda benzer bulguların ortaya çıkması durumunda bi-

zim bulgularımız, bu araştırmalar için destekleyici bir dayanak noktası sağlayabilir.

Alan araştırmamız vasıtasıyla dört temel araştırma sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu sorulardan ilki dilenme kùltürünün nasıl oluştuğudur. Bu sorunun yanıtı, dilenme kùltürünün, küresel neoliberal politikaların ürünlerinden biri olan yoksullukla birlikte çeşitli dışlayıcı ve dezavantajlı sùrelerin geniş kitleleri çaresizce dilencilige sùrùklemesi ve dilencilerin, dilenerek hayatta kalmaya çalıştıkları bir yaşam biçimini benimsemeleri sonucu meydana geldiğidir. Göç, hane yapılarındaki dönüşüm, aile riskleri, kentsel geçim olanaklarının daralması, yapabilirlikten yoksunluk, çeşitli dezavantajlara maruz kalma ve enformel dayanışma ağlarının aşınması, dilenme kùltürünü biçimlendiren yapısal faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksullukla sözünü ettiğimiz bu risk kümeleri arasındaki etkileşim niye eşinden boşanan tüm kadınların, ailesini yitiren ve hayatında hiç okula gitmemiş tüm insanların dilenmediklerinin en açık cevabıdır. Yoksulluk, bütùn bu risklerle bir araya gelerek kişileri dilencilige itecek bir hız ve şiddet içeren açmazı yaratan ara bir değişkendir. Bu birleşim, dilenme kùltürünün çöküntü alanlarında daha ziyade feminen ve yatay ağlara dayanarak ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

İkinci sorumuz olan dilenme kùltürünün nasıl beslendiği ve kemikleştiğinin yanıtı, bahsettiğimiz yapısal faktörlerin kapsadığı bazı risklerin dilenciler için tüm şiddetiyle devam ettiği ve onların yoksulluk-dilenme sarmalından çıkmalarını engellediğidir. Sosyal yardımlardan faydalanma durumu da sùrece katkıda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal devletin, dilencilerin yaşadıkları tüm olumsuzlukları gidermede büyük ölçüde işlevsiz kaldığı görùlmektedir. Özellikle sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimde yoksul kesimler için ciddi sorunlar vardır. Sosyal ve ekonomik destekler, bu belirtilen hususlardan sapma gösterse ve dilencilerin hayatlarını değiştirebilse de kapsayıcılığın ve kurumsal kapasitenin sınırlı olması gibi sorunlar vardır. Dilenme kùltürünün dönüşebilmesi için sosyal ve ekonomik desteklerle ilgili bu sorunların özölmesi elzemdir. Sosyal

ve ekonomik desteklerin dönüştürücülüğüyle ilgili çözümler daha sonra sunulacaktır.

Dilencilerin dinî nedenlerle sadaka verilen geleneksel bir sosyo-kültürel yapıda var olarak ancak hayatta kalacak düzeyde gelir elde edebilmeleri, dilenme kültürünü besleyen bir başka faktördür. Bu gerçek, bizim araştırmamızda zaman kısıtından dolayı gerçekleştiremediğimiz, yoldan geçenlerle yapılacak görüşmelerin gereğine ve önemine ışık tutmaktadır. Dilencilerle yoldan geçenler arasında var olan karşılıklılığın ele alınacağı araştırmaların yapılması, alandaki bilgi havuzunu genişletecektir.

Üçüncü sorumuz dilenme kültürünün nasıl bir yapı arz ettiğini ortaya koymayı, bir başka deyişle onu betimlemeyi amaçlıyordu. Bu sorunun bir başka amacı, dilenme kültürünün dönüşebilme/kırılabilme eğiliminin varlığını sorgulamaktı. Bunun için öncelikle bir dilenci profilinin çıkarılması gerekiyordu. Bulgularımız, hem ortaya çıkış biçimi hem de yapısal özellikleri itibariyle Türkiye'deki dilenme kültürünün az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerdekilerle ciddi ölçüde benzerlik taşıdığı yönündeydi. Bu anlamda bulgularımız, Türkiye'de az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerdeki duruma koşut biçimde ağırlıklı olarak genç kadınlar, çocuklar ve yaşlılardan meydana gelen bir dilenci kesiminin varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda genç ya da orta yaşlı erkek dilencilere hemen hemen hiç rastlanmaması, Türkiye'nin geleneksel toplum yapısına içkin olan toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgilidir. Bunun yanı sıra dilencililiğin etnik kökene dayalı bir yönü olduğu ve dilencilerin önemli bir bölümünün Romanlardan ve Kürtlerden oluştuğu ortaya çıkmıştır. Ancak araştırma tamamlandıktan sonra Ankara'da, Suriye'den göç eden ve göç sonucu maruz kaldıkları ani şok karşısında hayata tutunabilmek için ailecek dilenmeye başlayan birçok sığınmacının varlığı gözlenmiştir. Bu gelişmenin, Ankara'daki dilenme örüntülerini nasıl etkileyeceği, konumuz açısından önemli bir ilgi odağı olup araştırılmaya muhtaçtır. Bu açıdan ileride yapılacak araştırmalarda bu hususun gözetilmesi, Ankara'daki dilencilerle ilgili özgün bulgular ortaya çıkaracaktır.

Üçüncü araştırma sorumuza dair bir başka bulgu, dilencilerin birbiriyle iç içe geçmiş olan aktif/pasif dilenme ve satış yaparak/satış yapmadan dilenme biçimlerini benimsemeleridir. Bu çerçevede dilencilerin ağırlıklı olarak kapitalizmle uyumlaştıkları ve aktif biçimde satış yaparak dilendikleri ortaya çıkmıştır. Pasif dilenme ya da satış yapmadan aktif dilenme ise son derece sınırlıdır. Bu durum, dilenme kültürünün küreselleşme sürecinde kapitalist ilişkileri içkinleştiren bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu içkinliğin, kimi zaman dilencilere sadaka verme gücünde olan toplumsal kesimlerin beklentileri ve hatta Foucault'cu anlamda uyguladıkları normalleştirici disipline etme pratikleri üzerinde temellenmesi, araştırmanın ilginç bulguları arasında yer almaktadır.

Dilenme biçimleriyle ilgili belirtilmesi gereken bir diğer husus, örneklemdaki azımsanmayacak oranda dilencinin toplu biçimde, aile, akraba ya da komşularıyla birlikte dilenmeleridir. Dilenciler ağırlıklı olarak aktif dilendiklerinden, sözel ifadeleri dilenme sürecinde yaygın biçimde kullanmaktadır. Dilencililiğin yapısal özelliklerinden biri de, onun bir iş olmamasıdır. Dilenciler çoğu zaman bu gerçeği bastırsalar da durumun örtük biçimde farkındadır. Bu kapsamda örneklemdaki az sayıda dilenci, dilendiğini açıkça ifade etmiştir. Bu dilenme biçimleri kapsamında dilencililiğin kriminal boyutuna dair veriler elde edilememiştir.

Buraya kadar sunduğumuz bulgular, çeşitli risk kümelerinin ve dezavantajların yoksullukla etkileşiminin yarattığı sosyo-ekonomik koşulların, Ankara'da Altındağ bölgesinde, Türkiye ile ilgili yoksulluk tartışmalarında sıklıkla ileri sürüldüğünün aksine bir sınıfaltı yarattığını ve dilencilerin bu sınıfaltının unsurları olduğunu göstermiştir. Bu iddiayı yedi temel bulgu ortaya çıkarmaktadır. Bunlar, dilencilerin üretim ilişkilerine eklemelenememeleri/bu ilişkilerden dışlanmaları, kentsel çöküntü alanlarında yaşamaları, yaşanan bölgede kriminal faaliyetlere rastlanması, hane yapılarındaki dönüşüm, kötü ve sağlıklı koşullarda yaşama, yapabilirlikten yoksunluk ve sınıf bilinci-ne sahip olmama şeklinde sıralanabilir. Sınıfaltının, Ankara'nın

çöküntü alanlarında yaşayan yoksulların sosyo-ekonomik bağlamını açıklamada, onların üretim ilişkilerinden dışlandıkları vurgusu üzerinden ilerleyecek yoksulluk çalışmalarında son derece kullanışlı bir kavram olabileceği açığa çıkmaktadır. Bu anlamda araştırmacının varsayımları arasında bulunmadığı halde araştırmanın en çarpıcı bulgularından olan Ankara'da sınıftaltının varlığına dair daha fazla, sosyolojik ve kültürel antropoloji yönelimli araştırmaların yapılması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda daha fazla sayıda kişiyle daha derinlemesine ve yoğun görüşmelerin yapılacağı ve hatta gündelik yaşam pratiklerinin paylaşılabileceği araştırmalar, literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Bu açıdan elzem olan, Türkiye'deki diğer büyük kentler için de Ankara'daki gibi bir sınıftaltının varlığını sorgulayacak çalışmaların yapılmasıdır.

Az önce belirttiğimiz gibi üçüncü araştırma sorumuz kapsamında dilenme kültürünün kırılabilme potansiyelini tartışmak temel kaygılarımızdandı. Araştırmanın hipotezine göre dilenme kültürünün bir özelliği, en azından belli kesimler için kırılabilir ya da esneyebilir bir yapıya sahip olmasıydı. Araştırma bulgularımız büyük ölçüde bu hipotezi doğrulayan bir nitelik taşımaktadır. Bu anlamda özellikle çocuklar, kısmen de genç kadınlar için araştırma bulgularımız daha iç açıcıdır. Bunun nedeni, kadınların çocuklar üzerinden daha fazla sınıfsal mobilitate sahip olmalarıdır.

Bu gerçek bizi dördüncü araştırma sorumuz olan, dilenme kültürünün kırılabilmesini sağlayacak hangi politikaların geliştirilebileceğini düşünmeye yönlendirmiş ve dilencilikle mücadele eksenli sosyal politika önerilerinde bulunmak için teşvik edici bir rol oynamıştır. Bu sorunun yanıtı, öncelikle dilencilğin bir sosyal politika alanı olarak belirlenmesi ve dilencilerin bir hedef kitle biçiminde görülmesi gereğidir. Bununla birlikte Türkiye'de de dünyadaki genel eğilimlere koşut biçimde, dilencilere yönelik cezalandırıcı pratik ve anlayışlar egemendir. Bu kapsamda önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi dilenciler mevzuatta, Kabahatler Kanunu ve Türk Ceza Kanunu bünyesinde yer almaktadır. Bu yasal düzenlemelere göre yapılan

ve bulgularımızdan da anlaşılabilceğı gibi, dilenciler için mali yıkım ve olumsuz deneyimler yaratan işlemler, sorunu çözme kapasitesine sahip değildir. Buğra da buna koştı biçimde, Türkiye’de “dilencililiğın suçlanmasının” yoksulluğa yönelik yaklaşımların önemli unsurlarından olduğunu ve bu açıdan Avrupa’daki durumdan çok da farklı olmadığını iddia etmektedir (2007a: 35). Görüşülen Emniyet yetkililerinden biri de, bu yasaların bir çözüm niteliği taşımadığını belirtmiştir.

Dilencililiğın bir sosyal politika alanı olarak belirlenmesinde kadınlar ve çocuklar kilit bir öneme sahiptir. Kadınların sosyal hizmet kurumlarıyla olan yakın ilişkileri ve çocuklarını okutmak için çeşitli kurumlardan yardım talep etmeleri, kadın ve çocuk dilencilerin dilenmemelerini sağlayarak onları eğitim ve çalışma yaşamına dâhil edebilecek yeni bir sosyal hizmet modelinin geliştirilebileceğini göstermektedir. Bulgularımıza göre sosyal ve ekonomik destekler en azından çocuk dilencileri sokaklardan çekmekte, anneleri için de geçinebilirlik noktasında bir tutunma vesilesi yaratmaktadır. Görüştüğümüz dilencilerde bu yardımlar dilencililiği öteleyebilmektedir.

Bu kapsamda çocukları için yardıma başvuran kadın dilencilerin, eğitim programlarını takiben istihdam edilmelerini sağlayacak proje ve programlar denenerek farklı politikalar oluşturulabilir. Ancak bu noktada en büyük sorun eğitimsizliktir ve kadınları istihdam edilebilir kılmamanın en önemli aracı da onlara eğitim vermektir. Bu yüzden kadınlara yönelik okuma yazma öğretiminden başlayacak eğitim ve istihdam programları tasarlanmalı ve uygulanmalıdır. Sosyal hizmet kuruluşları bu eğitim yardımlarını sunması ve anneye birebir irtibat halinde olması açısından, dilencilere yönelik sosyal politikaların geliştirilebileceğı bir potansiyel ve adeta bir havza niteliğindedir. Bu kurumlar, dilenciler için uygulanabilecek sosyal politikalar açısından bir çıkış noktasıdır. Sosyal hizmet kurumlarından çocukları için yardım alan kadınların da dilendiklerini ve çocuk üzerinden kadınların kısmen dönüştürüleceğini fark etmek önemlidir. Bununla birlikte 2013 yılında sosyal hizmet kurumlarının merkezileşmesinin, eski sosyal hizmet yapılan-

masının yerini alması, desteklerin sosyal koruma işlevini kısmen aşındırabilme riski taşımaktadır. Bu yüzden yeni yapılanmayla, sosyal ve ekonomik desteklerin sağlanması hususunda hümanist bir perspektif taşıyan politikaların izlenmesi gerekir (Kalfa-Topateş, 2014: 2).

Kadın dilenciliği ile çocuk dilenciliğinin birbirine bağlı olması noktasında, sosyal hizmet kurumlarının kadınların eğitim ve istihdam olanaklarından faydalanacakları şekilde İŞ-KUR, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ile ortaklaşa çalışmalarını sağlayacak, kurumlar arası işbirliği esasına dayalı bir sosyal politika modeli uygulanabilir. Anneyi ve çocuğu ortaklaşa dönüştürecek olan bu sosyal politika modelinin uygulanmasında, özellikle kadınlarla ilgili çalışmalar yürüten STK'lardan da yardım alınmalıdır. Araştırmamız genç kadınların değişmelerinin çocuklara göre daha zor olduğunu ortaya koyduğu için onları dönüştürecek politikaların aktif bir rol üstlenmesi elzemdir. Görüşülen sosyal hizmet uzmanlarından biri de, sokakta ürün satarak dilenen çocuklarla ilgili sorunların ya da sokak çocuklarının sorunlarının çözümünde, kurumlararası işbirliğinin önemini vurgulayarak ve toplumsal duyarlılığı artırarak dilencilere para verilmesinin önünün kesilmesi sonucu dilenciliği besleyen kaynaklardan birini kurutmanın gereği üzerinde durmuştur. Bu yüzden sosyal hizmet kuruluşları bu gerçeği temel alarak çalışmalı ve bu çocukların ve kimi zaman annelerinin yürüttükleri ekonomik etkinliğin dilenme olduğu bilinmelidir.

Bir tür sosyal yardım gibi algılanan, bu kategoriye giren sosyal ve ekonomik desteklerin kadın ve çocuklara sağlanması, sistem içi bir çözüm olarak algılanabilir. Bununla birlikte desteklerin belli sürelerle sağlanması, kadınların güçlenmesini sağlayarak yardım bağımlılığının oluşmasını engelleyecektir. Bu kapsamda yardımlardan faydalanma sürecinde kurumlarca çocuklara sağlanan sosyal ve ekonomik destekler geçiş aşamasını oluşturmali, kadınları eğitimi ve istihdam edilebilir kılana kadar devam etmelidir. Destekler verilirken güçlendirilen, eğitilen, istihdam edilebilir kılınan ve istihdama katılan kadınlar-

dan bir süre sonra yardım kesilmelidir. Kısacası destekler bir basamak niteliğinde tanımlanmalı ve uygulanmalıdır. Böyle bir model, sosyal ve ekonomik destekleri, yoksulluğu ve dilenciligi gidermeyen, aksine onları yönetilebilir kılan sosyal yardımlardan farklılaştırarak alternatif oluşturacaktır. Münsterberg'in de belirttiği gibi, "yoksul yardımları ... gerçek bir tedavi üretmeyen, sadece geçici bir çare işlevi gören bir yara bandıdır" (1904: 341). Bu yüzden toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren, genel refahı sağlayıcı önlemler almak gerekmektedir (1904: 341). Yoksul yardımlarının yozlaşması, yardım arayışı içinde olanların sayısını artıracaktır (1904: 343). Dilencilerin anlatılarına dayanarak sosyal yardımların onları açlıktan ölmeyecek düzeyde tuttuğunu ve yoksulluklarını sürdürülebilir kıldığını söylemek abartı değildir. Ancak Türkiye'de politika yapımcıların yoksullukla mücadele etmek yerine yoksulları ve yoksulluğu sosyal yardımlarla dizginleme eğilimi baskındır. Hiçbir şekilde istihdam edilebilirliği bulunmayan bir kesim olan sınıfsız dilencilerine bu istihdam edilebilirliği kazandırmak yerine sosyal yardım yapmak, onları hayatta tutmanın daha kolay ve kestirime bir yoludur. Bu yardımlar, dinsel bir şükran duygusu yaratarak yoksulluğa razı olunmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte 1 Nisan 2010 tarihinde kabul edilen "Sosyal Yardım Sisteminin İstihdam ile Bağlantısının Kurulması ve Etkinleştirilmesi Eylem Planı"na dayanılarak İŞ-KUR, ÇSGB ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü arasında imzalanan "Sosyal Yardımlar-İstihdam Bağlantısı İşbirliği Protokolü"nün ve ÇSGB, İŞ-KUR ve SHÇEK arasında imzalanan "Sosyal Yardımlar-İstihdam Bağlantısı İşbirliği Protokolü"nün,¹ sosyal yardımların bu niteliğini kısmen dönüştürme çabası taşıdığı düşünülebilir. İki protokol de, genel olarak sosyal yardım alan hanelerdeki çalışabilecek durumda olan kişilerin İŞ-KUR'a kayıtlarının yapılması hususunu düzenlemektedir. Burada önemli olan, bu düzenlemelerin yeni bir Protestan çalışma etiği anlayışına değil, yoksul bireyleri güçlendirme yaklaşımına dayanarak uygulanması gereğidir.

1 <http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/protokoller.aspx>, (31.03.2014).

Kadınları güçlendirecek ve onların dilencilik dışındaki alternatiflere yönelmelerini sağlayacak önemli faktörlerden biri de doğum kontrolünün yaygınlaştırılmasıdır. Nitekim araştırmamızda, çok sayıda çocuk sahibi olmanın, kadınları hem ekonomik hem de duygusal anlamda son derece güçsüzleştirdiği ve tükettiği ortaya çıkmaktadır.² Bu, ayrıca kadınların tam zamanlı işlere yönelmelerine engel olmaktadır. Bunun yanı sıra kadınların eğitim ve istihdam olanaklarına erişimlerini engelleyen çocuk bakımı sorunu ivedilikle çözülmeli, çocuk bakımı hizmetlerine yönelik muhakkak kapsayıcı ve her kadının erişebileceği şekilde, tercihen belediyeler düzeyinde bir model geliştirilmelidir.

Bir başka çözüm önerisi, engellilere yönelik daha erişilebilir ve kapsayıcı hizmet ve politikaların geliştirilmesi ve böylelikle yoksul engellileri dilencilğe itecek koşulların bertaraf edilmesidir. Türkiye’de engellilerin yoksulluğuyla ilgili sorunlar vardır ve mevcut politikalar bu konuda çözüm üretememektedir. Mesela Erbil Erdugan’ın Ankara Keçiören’de engellilerle ilgili yaptığı bir araştırmada, özürlü aylıklarının uzun sürede bağlandığı ve bu durumun engelliler açısından ciddi sorunlar yarattığı ortaya çıkmıştır. Engelliliğin ek maliyetleri göz önünde bulundurulduğunda yardımlar genel olarak yeterli bulunmamaktadır (2010: 149-150).

Araştırmamızın en temel sonucu, kapitalizmin doğasına içkin olan eşitsizlik biçimlerinin en yıkıcı sonuçlarından birinin yoksulluğun artması olduğudur. Günümüzde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde etkisi çok daha geniş kitlelerin üzerine sinen yoksulluk, gelişmiş ülkelerde de son derece önemli bir sorundur. Egretiliğin, risklerin, güvencesizliğin yarattığı deza-

2 Bununla birlikte kadınlar için önemli bir doğum kontrol yöntemi olan tüp ligasyonunun eşin iznine tabi olması, kadınların kendi bedenleri üzerinde kontrol sahibi olmalarını engellemektedir. Yanıtlayıcılardan Nurten bu yönde kişisel bir deneyim aktarmıştır. Nurten bu koşuldan dolayı istediği halde tüp ligasyonu yaptıramamış ve istenmeyen gebelikler yaşamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. 18. 12. 1983 tarihli ve 510 sayılı Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük’ün 13. maddesinin d fıkrası, http://www.istanbulsağlik.gov.tr/w/mev/mev_tuz/rahim_tahliyesi.pdf, (12.12.2013).

vantajlarla yoksulluğun kesişimi, birçok ülkede yoksulluk tartışmalarında sınıfaltı olarak anılan bir kesimi oluşturmakta ve dilenciler de bu kesime katılmaktadır. Türkiye’de metropollerde önemli bir sorun olan dilencilikle mücadele edebilmede, dilencilerin yoksullar arasında yer alan bir hedef kitle niteliğinde belirlenmesi gerekmektedir. Şüphesiz bu geçici ve sistem içi bir çözüm olacaktır. Yoksulluk var oldukça dilencilik de var olacaktır, kapitalizm sürdükçe yoksulluk da sürecektir. Bu yüzden amaç, sömürü ilişkilerinden, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerden azade bir dünya yaratmak olmalıdır.

- Abebe, Tatek, "Earning a Living on the Margins: Begging, Street Work and the Socio-spatial Experience of Children in Addis Ababa", *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 90(3), 2008, s. 271-284.
- , "Šik'alla: the Survival Strategies of Ethiopian Child Beggars", *Proceedings of the 16th International Conference of Ethiopian Studies*, (eds. Svein Ege, Harald Aspen, Birhanu Teferra, Shiferaw Bekele), Trondheim, 2009, s. 1033-1047.
- Açıkgöz, Reşat ve Yusufoglu, Ö. Şükrü, "Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2012, s. 77-117.
- Adaman, Fikret ve Keyder, Çağlar, *Türkiye'nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*, 2006, http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey-tr.pdf, (18.01.2014).
- , "Türkiye'nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", *TES-İŞ Dergisi*, Haziran 2007, s. 83-89.
- Adedibu, A.A. ve Jelili, M.O., "Package for Controlling Street Begging and Rehabilitating Beggars and the Physically Challenged in Nigeria: Paper for Policy Consideration", *Global Journal of Human Social Science*, 11(1), 2011, s. 17-24.
- Adler, Michael, "Public Attitudes to Begging: Theory in Search of Data", *Begging Questions: Street-level Economic Activity and Social Policy Failure*, (ed. Hartley Dean), Bristol, The Policy Press, 1999, s. 163-182.
- Akkaya, Yüksel, "Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, (der. Yasemin Özdek), Ankara, TODAİE, 2002, s. 203-215.
- Aksan, Gamze, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27, 2012, s. 9-19.
- Alada, Adalet B., Usta Sayita, Sevgi, Temelli, Sezai, "Küreselleşme, Yoksulluk ve Şiddet Bağlamında Sokak Çocukları", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, (der. Yasemin Özdek), Ankara, TODAİE Yayınları, 2002, s. 235-269.

- Altay, Asuman, "Yoksulluk Sadece Devletin Sorunu mu? Kamu Harcamaları Açısından Bir Değerlendirme", *Sosyo-ekonomi*, 2005-2, 2005, s. 155-177.
- Altıntaş, Betül, *Mendile, Simide, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Amin, Samir, *Eşitsiz Gelişme*, Arba Yayınları, İstanbul, 1991.
- Aran, Meltem, Demir, Sırma, Sarıca, Özlem, Yazıcı, Hakan, *Türkiye'de Yoksulluk ve Eşitsizlikteki Değişimler (2003-2006)*, Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2010.
- Arpacioglu, Özge ve Yıldırım, Metin, "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 2011, s. 60-76.
- Arrom, Silvia Marina, *Containing the Poor: The Mexico City Poor House, 1774-1871*, Duke University Press, Durham ve Londra, 2000.
- Ashcraft, Richard, "Lockean Ideas, Poverty, and the Development of Liberal Political Theory", *Early Modern Conceptions of Property*, (eds. John Brewer ve Susan Staves), Routledge, Londra, 1996, s. 43-61.
- Asturias, Miguel, *Sayın Başkan*, Cem Yayınevi, 1974.
- Atalay, Talip, "Dilencilikten Emekçiliğe Yükselmeye İslahhanelerin Rolü (Diyar-ı Bekir İslahhanesi Örneği)", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 205-214.
- Axelson, Leland J. ve Dail, Paula W., "The Changing Character of Homelessness in the United States", *Family Relations*, 37(4), 1988, s. 463-469.
- Bailey, Michael D., "Religious Poverty, Mendicancy, and Reform in the Late Middle Ages", *Church History*, 72(3), 2003, s. 457-483.
- Baker, Dennis J., "Comment: A Critical Evaluation of the Historical and Contemporary Justifications for Criminalising Begging", *The Journal of Criminal Law*, No. 73, 2009, s. 212-240.
- Bakirezer, Güven ve Demirel, Yücel, "AK Parti'nin Sınıf Siyaseti", *Mülkiye*, XXX(30), 2006, s. 19-31.
- Baştaymaz, Tahir, *6-15 Yaş Grubu Bursa'da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma*, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul, 1990.
- Bauman, Zygmunt, *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bequale, Assefa ve Boyden, Jo, "Child Labour: Problems, Policies and Programmes", *Combating Child Labour*, (eds. Assefa Bequale ve Jo Boyden), International Labour Office, Geneva, 1988, s. 1-27.
- Bora, Aksu, "Yoksulluk ve Kadınlar", *TES-İŞ Dergisi*, Haziran 2007a, s. 95-99.
- , "Kadınlar ve Hane: 'Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?' ", *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, (der. Necmi Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007b, s. 97-132.
- Bora, Tanıl, "Yoksullukla Mücadele Stratejileri Üzerine: Sadaka, Sosyal Yardım, Dayanışma, Örgütlenme", *Birikim dergisi*, Sayı 241, 2009, s. 19-23.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

- Boratav, Korkut ve Özugurlu, Metin, "Social Policies and Distributional Dynamics in Turkey: 1923-2002", *Social Policy in the Middle East: Economic, Political and Gender Dynamics*, (eds. Massoud Karshenas ve Valentine M. Moghadam), Palgrave Macmillan, New York, 2006, s. 156-189.
- Bosworth, Clifford Edmund, *The Mediaeval Islamic Underworld*, E. J. Brill, Leiden, 1976.
- Bourdieu, Pierre, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1984.
- Boydak, Semiha, *Sosyal Yardım Uygulamaları ve Çocuk İşçiliği Arasındaki İlişki: Keçiören Örneği*, Yayımlanmamış sosyal yardım uzmanlık tezi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010.
- Bugra, Ayşe, "Poverty and Citizenship: an Overview of the Social Policy Environment in Republican Turkey", *Int. J. Middle East Stud.*, 39, 2007a, s. 33-52.
- , "Yoksulluk ve Sosyal Haklar", *TES-İŞ Dergisi*, Haziran 2007b, s. 75-80.
- , *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bugra, Ayşe ve Keyder, Çağlar, *New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey (Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi)*, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Ankara, 2003.
- Burke, Peter, *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.
- Busbecq, Ogier Ghiselin De, *Türk Mektupları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1939.
- Butovskaya, Marina, Diakonov, Ivan, Vancavota, Marina, Pavelkoya, Jaroslava, "Alms-Giving in Modern Urban Societies as a Biosocial Phenomenon: A Cross-cultural Comparison", *Comparative Civilizations Review*, No. 50, 2004, s. 5-22.
- Buvinic, Mayra, "Women in Poverty: A New Global Underclass", 1998, [http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/12D2A22FAC60DA74C22579A6002D950A/\\$file/womeninpoverty.pdf](http://www.eif.gov.cy/mlsi/dl/genderequality.nsf/0/12D2A22FAC60DA74C22579A6002D950A/$file/womeninpoverty.pdf), (05.05.2013).
- Can, Kemal, "Şanlıurfa'da Yoksulluk Manzaraları", *Toplum ve Bilim*, Sayı 89, 2001, s. 205-217.
- , "Yoksulluk ve Milliyetçilik", *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, (der. Necmi Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 175-202.
- Carroll, William C., *Fat King, Lean Beggar: Representations of Poverty in the Age of Shakespeare*, Cornell University Press, New York, 1996.
- Cheal, David, *New Poverty: Families in Postmodern Society*, Praeger Publishers, Westport, 1996.
- Chossudovsky, Michel, *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, Çivi yazıları, İstanbul, 1999.
- Cohen, Mark R., "Introduction: Poverty and Charity in Past Times", *Journal of Interdisciplinary History*, 35(3), 2005, s. 347-360.
- Çabuklu, Yaşar, *Toplumsalın Sınırında Beden*, Kanat Yayınları, İstanbul, 2004.
- Çakıroğlu, Bayram Ali, "Belediyeler ve Türkiye'de Dilencilik Boyutları", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 45-62.
- Çalışkan, Şadan, "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59(2), 2010, s. 89-132.

- Çelik, Aziz, "Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 42, 2010, s. 63-81.
- Çırak, Yüksel ve Çivitçi, Nazmiye, "Malatya İlinde Sokakta Çalışan Çocuklar Üzerine Bir İnceleme", *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(8), 2004, http://web.inonu.edu.tr/~efdergi/dergi/Cirak_Civitci.htm, (29.01.2013).
- Çiçek, Eda, "Türkiye'de Belediyelerin Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım Faaliyetleri", *Yerel Siyaset Dergisi*, 4(39), 2010, <http://www.yerelsiyaset.com/v4/sayfalar.php?id=1155>, (14.10.2013).
- Çoban, Sevgi, *Gecekondu Kadınının Yoksulluğu: Ankara Altındağ Örneği*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Çulha Zabcı, Filiz, "Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı, Zenginliği Yoksuldan Korumak mı?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(1), 2003, s. 215-239.
- Dean, Hartley ve Gale, Keir, "Begging and the Contradictions of Citizenship", *Begging Questions: Street-level Economic Activity and Social Policy Failure*, (ed. Hartley Dean), The Policy Press, Bristol, 1999, s. 13-26.
- Dean, Hartly ve Melrose, Margaret, "Easy Pickings or Hard Profession? Begging as an Economic Activity", *Begging Questions: Street-level Economic Activity and Social Policy Failure*, (ed. Hartley Dean), The Policy Press, Bristol, 1999, s. 83-100.
- Delap, Emily, *Begging for Change: Research Findings and Recommendations on Forced Child Begging in Albania/Greece, India and Senegal*, Anti-Slavery International, 2009a, http://www.antislavery.org/includes/documents/cm_docs/2009/b/beggingforchange09.pdf, (01.03.2011).
- , *Forced Child Begging: A Toolkit for Researchers*, Anti-Slavery International, 2009b, http://www.antislavery.org/includes/documents/cm_docs/2009/b/beggingforchange_toolkit09.pdf, (01.03.2011).
- Demewozu, Woubishet, "Begging as a Means of Livelihood: Conferring with the Poor at the Orthodox Religious Ceremonial Days in Addis Ababa", *African Study Monographs*, Suppl. 29, 2005, s. 185-191.
- Demir, Erol, "Yeni Kentli Ailelerde Geçimlik Üretim ve Yoksulluk", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, (der. Yasemin Özdek), TODAİE Yayınları, Ankara, 2002, s. 291-302.
- Demirtaş, Mehmet, "Osmanlı Başkenti'nde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 20, 2006, s. 81-104.
- , "İstanbul'da Dilencilik Önlemeye Yönelik İlk Uygulamalar ve XVIII. Yüzyıldan Alınan Tedbirler", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 171-191.
- Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası, *Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi*, Beşeri Kalkınma Sektörü Avrupa ve Orta Asya Bölgesi, Rapor No: 48508-TR, 2009.
- Dönmez, Ali, Ögülmüş, Selahiddin, Tatlıdil, Hüseyin, Ersöz, Yunus Halis, *Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü: Türkiye'de Kamusal Sosyal Yardım Alanlarının*

Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü Araştırması, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010.

DPT, *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2007.

Dünya Bankası, *Türkiye: Gelecek Nesiller İçin Fırsatların Çoğaltılması "Yaşam Fırsatları" Konulu Rapor*, Rapor No: 48627-TR, Dünya Bankası Avrupa ve Orta Asya Bölgesi Beşeri Kalkınma Bölümü, Dünya Bankası, Washington, 2010.

Ebigbo, P.O., "Street Children: The Core of Child Abuse and Neglect in Nigeria", *Children, Youth and Environment*, 13(1), 2003, http://www.colorado.edu/journals/cye/13_1/Vol13ArticleReprints/CYE_CurrentIssue_ArticleReprint_NeglectStreetChildrenNigeria_Ebigbo.htm, (27.03.2012).

Ecevit, Yıldız, "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?", *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 2003, s. 83-88.

Eliacık, Muhittin, "Hicaz'a Hac İçin Gelip Geri Dönmeyerek Dilencilik Yapan Afrikalı Dilenciler (Tukruriler)", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 291-305.

Ener, Mine, "Religious Prerogatives and Policing the Poor in Two Ottoman Contexts", *Journal of Interdisciplinary History*, 35(3), 2005, s. 501-511.

Engels, Friedrich, *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, Sol Yayınları, Ankara, 1997.

Erbil Erdugan, Fatma, *Türkiye'de Özürlü Yoksulluğu ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören Örneği*, Yayımlanmamış uzmanlık tezi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Yayın No. 50, Ankara, 2010.

Erdem, Tevfik, "Yoksulluk Kimin Sorunudur?", *Ekonomik Yaklaşım*, 14(46), 2003, s. 130-149.

Erder, Sema, "Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları", *Toplum ve Bilim*, Sayı 66, 1995, s. 106-119.

—, *Kentsel Gerilim*, um:ag Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

Erdogan, Necmi, "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsil-leri Üzerine İlk Notlar", *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, (der. Necmi Erdogan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 29-46.

Erkan, Rüstem ve Aydın, Deniz, "Yoksulluk ve Dilencilikle Mücadelede Örnek Bir Proje: Mikro Kredi Uygulaması (Diyarbakır Örneği)", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 363-373.

Erskine, Angus ve McIntosh, Ian, "Why Begging Offends: Historical Perspectives and Continuities", *Begging Questions: Street-level Economic Activity and Social Policy Failure*, (ed. Hartley Dean), The Policy Press, Bristol, 1999, s. 27-42.

Esping-Andersen, Gosta, "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri", *Sosyal Politika Yazıları*, (der. Ayşe Bugra ve Çağlar Keyder), İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 33-54.

Farnam, Henry W., "The State and the Poor", *Political Science Quarterly*, 3(2), 1888, s. 282-310.

- Fawole, O. A., Ogunkan, D. V., Omoruan, A., "The Menace of Begging in Nigerian Cities: A Sociological Analysis", *International Journal of Sociology and Anthropology*, 3(1), 2011, s. 9-14.
- Ferguson Clement, Priscilla, *Welfare and the Poor in the Nineteenth-Century City: Philadelphia, 1800-1854*, Associated University Presses, Londra, 1985.
- Fleisher, Mark S., *Beggars & Thieves: Lives of Urban Street Criminals*, The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1995.
- Foucault, Michel, *Büyük Kapatılma*, (der. Işık Ergüden ve Tuncay Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- , *Deliliğin Tarihi*, Imge Kitabevi, Ankara, 2013.
- Frank, André Gunder, "Kriz İktisadı ve İktisadın Krizi", *Ekonomik Kriz ve Azgelişmiş Ülkeler*, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 7-51.
- Fukuda-Parr, Sakiko, "The Human Development Paradigm: Operationalizing Ideas on Capabilities", *Feminist Economics*, 9(2-3), 2003, s. 301-317.
- Gans, Herbert J., *The War Against the Poor: The Underclass and Antipoverty Policy*, Basic Books, New York, 1995.
- Gedik, Ömer, "Dilenciliğin Türk Pozitif Hukukundaki Yeri", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 565-570.
- Genç, Mehmet, "Osmanlı Dünyasında Dilencilik", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 13-17.
- Ghosh, Shaks, "Compassion not Coercion: Addressing the Question of Begging", CRISIS: Fighting for Hope for Homeless People, 2003, [http://www.crisis.org.uk/data/files/publications/Compassion_brief\[1\].pdf](http://www.crisis.org.uk/data/files/publications/Compassion_brief[1].pdf), (09.05.2013).
- Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.
- Genio, Eyal, "Living on the Margins of Charity: Coping with Poverty in an Ottoman Provincial City", *Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts*, (eds. Michael Bonner, Mine Ener ve Amy Singer), State University of New York Press, New York, 2003, s. 165-184.
- Gökarp, Nurten, "Dilencilik ve Duygu", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 391-396.
- Gül, Hüseyin ve Sallan Gül, Songül, "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*, (der. Nurgün Oktik), Yakın Kitabevi, İzmir, 2008, s. 57-96.
- Gün, Servet, *Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar*, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- Gündoğan, Naci, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele", *ASOMEDYA (Ankara Sanayi Odası Dergisi)*, Ocak-Şubat 2008, s. 42-56.
- Güneş, Fatime, "Farklı Emek Kategorileri Açısından Kadın Yoksulluğu", *Çalışma ve Toplum*, 2011/2, 2011, s. 217-247.
- Güngör, Fatih ve Özgürlü, Metin, "İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet", 1997, [http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dosyalar/tm/](http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dosyalar/tm/SBF_WP_03.pdf) SBF_WP_03.pdf, (12.05.2011).

- Haggard, Stephan ve Kaufman, Robert R. (2008), *Development, Democracy, and Welfare States: Latin America, East Asia, and Eastern Europe*, Princeton University Press, Princeton, 2008.
- Hanson, Allan, "How Poverty Lost Its Meaning", *Cato Journal*, 17(2), 1997, s. 189-209.
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio, *İmparatorluk*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.
- Hattatoğlu, Dilek, "Kadın Yoksulluğu ve Ev Eksenli Çalışma", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, (der. Yasemin Özdek), TODAİE Yayınları, Ankara, 2002, s. 303-316.
- Hermer, Joe, "Policing Compassion: 'Diverted Giving' on the Winchester High Street", *Begging Questions: Street-level Economic Activity and Social Policy Failure*, (ed. Hartley Dean), The Policy Press, Bristol, 1999, s. 203-218.
- Hitchcock, Tim, "Begging on the Streets of Eighteenth-Century London", *Journal of British Studies*, No. 44, 2005, s. 478-498.
- Hobsbawm, Eric, *Devrim Çağı 1789-1848*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- Hopkins Burke, Roger, "Tolerance or Intolerance? The Policing of Begging in the Urban Context", *Begging Questions: Street-level Economic Activity and Social Policy Failure*, (ed. Hartley Dean), The Policy Press, Bristol, 1999, s. 219-235.
- Horn, Michael ve Cooke, Michelle, *A Question Of Begging: A Study of the Extent and Nature of Begging in the City of Melbourne*, Hanover Welfare Services, Melbourne, 2001.
- Huberman, Leo, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Huften, Olwen H., *The Poor of Eighteenth Century France*, Oxford University Press, Londra, 1974.
- Hugo, Victor, *Sefiller*, Cilt 5, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, İstanbul, 2005.
- Hurst, Charles E., *Social Inequality: Forms, Causes, and Consequences*, Allyn&Bacon, Needham, 1998.
- Iliffe, John, *The African Poor: A History*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- ILO, *A Rapid Assessment of Bonded Labour in Domestic Work and Begging in Pakistan*, International Labour Office, Geneva, 2004.
- Işık, Oguz ve Pınarcıoğlu, Melih, *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- İbni Teymiyye, *Kulluk*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002.
- İncil, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1996.
- Jencks, Christopher, *Rethinking Social Policy: Race, Poverty and the Underclass*, Harvard University Press, Cambridge, 1992.
- Jordan, Bill, "Begging: The Global Context and International Comparisons", *Begging Questions: Street-level Economic Activity and Social Policy Failure*, (ed. Hartley Dean), The Policy Press, Bristol, 1999, s. 43-62.
- Kabaş, Tolga, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*, Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.

- Kalfa-Topaies, Aslıcan, "Bir Sosyal Koruma Aracı Olarak Sosyal ve Ekonomik Destek Uygulamasının Değerlendirilmesi: Ankara İli Örneği", *1. Ulusal Sosyal Koruma Sempozyumu*, 17-18 Ekim 2014, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Kandiyoti, Deniz, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.
- Karatay, Abdullay, *Cumhuriyet Dönemi Korunmaya Muhtaç Çocuklara İlişkin Politika'nın Oluşumu*, Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- , "Türkiye'de Yoksulluk, Yoksullukta Değişmeler ve Sosyal Hizmetlerin Artan Önemi", *İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk*, (der. Pınar Uyan Semerci), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 21-55.
- Kaur, Harvinder ve Van Brakel, Wim, "Is Beggary a Chosen Profession among People Living in a 'Leprosy Colony'?", *Lepr Rev*, 73, 2002, s. 334-345.
- Kaya, Mehmet, "19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl Başlarında Dilencilik Önleme Çalışmaları Üzerine Bazı Düşünceler", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 141-146.
- Keskin, Ferda, "Sunuş: Büyük Kapatılma", *Büyük Kapatılma*, (der. Işık Ergüden ve Tuncay Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 11-19.
- Kiernan, V. ve Hill, Christopher, "Puritanism and the Poor", *Past & Present*, No. 3, 1953, s. 45-54.
- Kodaman, Hulusi, "Eski Dilenciler", *Yedigün dergisi*, Sayı 419, 1941, s. 6-7.
- Kongar, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Koray, Meryem, "Gerçekliklerin "Stilize" Edildiği Bir Dünyada "Ötekileşen" Yoksulluk", *Toplum ve Bilim*, Sayı 89, 2001, s. 218-240.
- Koray, Meryem ve Alev, Hülya, "Yoksulluk ve Yoksunluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımının Gerekliliği", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, (der. Yasemin Özdek), TODAİE Yayınları, Ankara, 2002, s. 441-446.
- Kottak, Conrad Phillip, *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2002.
- Kovancı, Onur, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim: İngiliz Yoksul Yasaları*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.
- Köktürk, Milay, "Bir Bilinç Durumu Olarak Dilencilik", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, 2008, s. 397-411.
- Köse, Begüm, "Sosyal Bir Problem Olarak Yoksulluk", *Sosyal Problemler Sosyolojisi: Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler*, (der. Nurşen Adak), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009, s. 215-248.
- Kuran, Timur, "Islamic Redistribution through Zakat: Historical Record and Modern Realities", *Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts*, (eds. Michael Bonner, Mine Ener, Amy Singer), State University of New York Press, New York, 2003, s. 275-293.
- Kur'an-ı Kerim Meali, Hasan Tahsin Feyizli, Server İletişim, İstanbul, 2008.
- Kutub, Seyyid, *İslamda Sosyal Adalet*, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul, (?).
- Laguerre, Michel S., *The Informal City*, St. Martin's Press, New York, 1994.

- Lavalette, Michael, "Marx and the Marxist Critique of Welfare", *Social Policy: A Conceptual and Theoretical Introduction*, (eds. Michael Lavalette ve Alan Pratt), SAGE Publications, Londra, 1998, s. 50-79.
- Lewis, Oscar, *İşte Hayat*, E Yayınları, İstanbul, 1971a.
- , *Sanchez'in Çocukları*, E Yayınları, İstanbul, 1971b.
- Libal, Kathryn, "The Child Question' The Politics of Child Welfare in Early Republican Turkey", *Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts*, (eds. Michael Bonner, Mine Ener, Amy Singer), State University of New York Press, New York, 2003, s. 255-272.
- Lindenmeyr, Adele, "Charity and the Problem of Unemployment: Industrial Homes in Late Imperial Russia", *Russian Review*, 45(1), 1986, s. 1-22.
- Lis, Catharina and Soly, Hugo, *Poverty and Capitalism in Pre-Industrial Europe*, The Harvester Press, Brighton, 1982.
- Lister, Ruth, *Poverty*, Polity Press, Cambridge, 2004.
- Lu, Hanchao, *Street Criers: A Cultural History of Chinese Beggars*, Stanford University Press, Stanford, 2005.
- Lynch, Philip, "Critique and Comment: Understanding and Responding to Begging", *Melbourne University Law Review*, mulr.law.unimelb.edu.au/go/29_2_6, (20.06.2012), 2005, s. 518-555.
- Makal, Ahmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920*, Imge Kitabevi, Ankara, 1997.
- , *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, Imge Kitabevi, Ankara, 1999.
- , *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963*, Imge Kitabevi, Ankara, 2002.
- Mannan, M. A., *İslâm Ekonomisi: Teori ve Pratik*, Fikir Yayınları, İstanbul, 1973.
- Marks, Carole, "The Urban Underclass", *Annual Review of Sociology*, Cilt 17, 1991, s. 445-466.
- Marx, Karl, *Louis Bonaparte'ın Darbesi*, İzlem Yayınları, 1967.
- , *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara, 2009.
- Massey, Deptima, Rafique, Abdur, Seeley, Janet, "Begging in Rural India and Bangladesh", *Economic & Political Weekly*, XLV(14), 2010, s. 64-70.
- McIntosh, Ian ve Erskine, Angus, "I Feel Rotten. I do, I Feel Rotten': Exploring the Begging Encounter", *Begging Questions: Street-level Economic Activity and Social Policy Failure*, (ed. Hartley Dean), The Policy Press, Bristol, 1999, s. 183-202.
- McLanahan, Sara S. ve Kelly, Erin L., "The Feminization of Poverty: Past and Future", *Handbook of the Sociology of Gender*, (ed. Janet Saltzman Chafetz), Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, 1999, s. 127-145.
- McLanahan, Sara S., Sørensen, Annemette, Watson, Dorothy, "Sex Differences in Poverty, 1950-1980", *Journal of Women in Culture and Society*, 15(1), 1989, s. 102-122.
- McStay Adams, Thomas, *Bureaucrats and Beggars: French Social Policy in the Age of the Enlightenment*, Oxford University Press, Oxford, 1990.
- Méda, Dominique, *Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

- Mehlum, Halvor, Miguel, Edward, Torvik, Ragnar, "Poverty and Crime in 19th Century Germany", *Journal of Urban Economics*, Cilt 59, 2006, s. 370-388.
- Melrose, Margaret, "Word From the Street: The Perils and Pains of Researching Begging", *Begging Questions: Street-level Economic Activity and Social Policy Failure*, (ed. Hartley Dean), The Policy Press, Bristol, 1999, s. 143-162.
- Mermutlu, Bedri, "19. Yüzyılda İstanbul'da Dilenciler ve Dönem Basınının Soruna Yaklaşımı", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 425-442.
- Merriman, John M., *The Margins of City Life: Explorations on the French Urban Frontier, 1815-1851*, Oxford University Press, New York, 1991.
- Mingione, Enzo, "Urban Poverty in the Advanced Industrial World: Concepts, Analysis and Debates", *Urban Poverty and the Underclass*, (ed. Enzo Mingione), Blackwell Publishers, Oxford, 1996, s. 3-40.
- Mollat, Michel, *Etudes sur l'histoire de la pauvreté (Moyeu Age-XVI. siècle)*, Publications de la Sorbonne, "Etudes" serisi, tomes 8' et 8", Paris, 1974.
- Mongelluzzo, Nanette D., *Street Stories of Mexico: A Comparative Case Study of Elderly Women Beggars*, A dissertation presented to the Faculty of Saybrook Graduate School and Research Center in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (Ph. D.) in Psychology, California, San Francisco, 2006.
- Morris, Lydia, *Dangerous Classes: The Underclass and Social Citizenship*, Routledge, Londra, 1994.
- , "Dangerous Classes: Neglected Aspects of the Underclass Debate", *Urban Poverty and the Underclass*, (ed. Enzo Mingione), Blackwell Publishers, Oxford, 1996, s. 160-175.
- Moser, Caroline O. N., "Why the Poor Remain Poor: The Experience of Bogota Market Traders in the 1970s", *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 22(3), 1980, s. 365-387.
- Muchembled, Robert, *İşkenceler Zamanı, Tüzmazanlaryayıncılık*, İstanbul, 1998.
- Mukherjee, Dyutimoy, "Laws for Beggars, Justice for Whom: A Critical Review of the Bombay Prevention of Begging Act 1959", *The International Journal of Human Rights*, 12(2), 2008, s. 279-288.
- Munzer, Stephen R., "Heroism, Sprititual Development, and Triadic Bonds in Jain and Christian Mendicancy and Almsgiving", *Numen*, 48(1), 2001, s. 47-80.
- Münsterberg, Emil, "The Problem of Poverty", *The American Journal of Sociology*, 10(3), 1904, s. 335-353.
- Myers, William, "Alternative Services for Street Children: The Brazilian Approach", *Combating Child Labour*, (eds. Asselá Bequele ve Jo Boyden), International Labour Office, Geneva, 1998, s. 125-143.
- Namwata, Baltazar M.L., Mgabo, Maseke R., Dimoso, Provident, "Categories of Street Beggars and Factors Influencing Street Begging in Central Tanzania", *African Study Monographs*, 33(2), 2012, s. 133-143.
- Obioha, Emeka E., "Becoming a Street Child in Poverty Ridden Society: A Descriptive Case of Kaduna Metropolis, Nigeria", *J Soc Sci*, 19(1), 2009, s. 41-49.

- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
- Ocak, Ersan, "Yoksulun Evi", *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri*, (der. Necmi Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 133-173.
- Olfe, Claus, "Some Contradictions of the Modern Welfare State", *Transformations of Capitalism: Economy, Society and the State in Modern Times*, (ed. Harry F. Dahms), Antony Rowe Ltd., Wiltshire, 2000, s. 222-236.
- Ogunkan, David V. ve Fawole, Olufemi A., "Incidence and Socio-economic Dimensions of Begging in Nigerian Cities: The Case of Ogbomoso", *International NGO Journal*, 4(12), 2009, s. 498-503.
- Ogunkan, David V. ve Jelili M. O., "The Influence of Land Use on the Spatial Variation of Begging in Ogbomoso, Nigeria", *Journal of Geography and Regional Planning*, 3(4), 2010, s. 73-83.
- Oktik, Nurgün, "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*, (der. Nurgün Oktik), Yakın Kitabevi, İzmir, 2008, s. 21-56.
- Önder, Harun ve Şenses, Fikret, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi", *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar-Prof. Dr. Kemali Saybaşı'ya Armağan*, (der. Burak Ülman ve İsmet Akça), Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 199-219.
- Özbek, Nadir, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Dilencilere Yönelik Devlet Politikaları ve Kamusal Söylemin Değişimi", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008a, s. 17-44.
- , *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008b.
- Özbudun, Sibel, "Küresel Bir "Yoksulluk Kültürü" mü?", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, (der. Yasemin Özdek), TODAİE Yayınları, Ankara, 2002, s. 53-69.
- Özdemir Kızılkın, Ayşe, "Arşiv Belgelerine Göre 2. Abdülhamit Döneminde Dilencilik Yapan Yabancılar ve Yurtdışına Dilencilik İçin Giden Osmanlı Vatan-daşları", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 99-107.
- Özer, Yunus Emre ve Yontar, İbrahim Güray, "Dilencilik Olgusu Kent Güvenliği İlişkisi ve İzmir Büyükşehir Bütününde Dilencilikle Mücadele", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 247-258.
- Öztürk, Mustafa ve Çetin, Başak Işıl, "Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar", *Journal of Yasar University*, 3(11), 2009, s. 2661-2698.
- Öztürk, Şinasi, "Socio-economic Role of the Underclass", *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı 12, 2004, s. 87-106.
- Paksoy, Sadettin, Paksoy, H. Mustafa, Memiş, Hasan, "Şanlıurfa'da Dilenci Profili ve Dilencililiğin Önlenmesine Yönelik Faaliyetler", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 557-563.

- Pinzon-Rondon A.M., Koblinsky S.A., Hofferth, S.L., Pinzon-Florez, C.E., Briceño, L., "Work-related Injuries among Child Street-laborers in Latin America: Prevalence and Predictors", *Rev Panam Salud Publica*, 26(3), 2009, s. 235-243.
- Polanyi, Karl, *Büyük Dönüşüm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Pratt, Alan, "Neo-liberalism and Social Policy", *Social Policy: A Conceptual and Theoretical Introduction*, (eds. Michael Lavalette ve Alan Pratt), SAGE Publications, Londra, 1998, s. 31-49.
- Rahnema, Macit, *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*, Maki Basın Yayın, Ankara, 2009.
- Robert, Jean ve Rahnema, Macit, *Yoksulların Gücü*, Maki Basın Yayın, Ankara, 2011.
- Robertson, Noel, "Greek Ritual Begging in Aid of Women's Fertility and Child-birth", *Transactions of the American Philological Association*, No. 113, 1983, s. 143-169.
- Rose, Lionel, *'Rogues and Vagabondes': Vagrant Underworld in Britain 1815-1985*, Routledge, Londra, 1988.
- Sakaoglu, Necdet, "Dersaadet Dilencileri ve Bir Belge", *Tarih ve Toplum* dergisi, Sayı 38, 1987, s. 22-24.
- Sallan-Gül, Songül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları", (der. Yasemin Özdek), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, TODAİE, Ankara, 2002, s. 107-118.
- , "Türkiye'de Yoksulluğun Kadınsılaşması", *Anne İdaresi* dergisi, 38(1), 2005, s. 25-45.
- , *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasal*, Ebabel Yayınları, Ankara, 2006.
- Sancaklı, Saffet, "Dilencilikle Mücadelede Başarılı Olmak İçin Dini Referansları Kullanmanın/Dinin Motivasyonundan Yararlanmanın Önemi", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 307-327.
- Sarısaman, Sadık, "Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'nin Fakirlik ve Dilencilikle Mücadelesi", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 123-132.
- Schak, David C., *A Chinese Beggars' Den*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1988.
- Scott, John ve Marshall, Gordon, *Dictionary of Sociology*, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Sen, Amartya, *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*, Social Development Papers No. 1., Asian Development Bank, Manila, 2000.
- Seyyar, Ali, "Dilencilikle Mücadelede Koruyucu Sosyal Politikalar ve Rehabilitasyon Edici Sosyal Hizmetler", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 329-346.
- Silver, Hillary, "Culture, Politics and National Discourses of the New Urban Poverty", *Urban Poverty and the Underclass*, (ed. Enzo Mingione), Blackwell Publishers, Oxford, 1996, s. 105-138.

- Singer, Amy, "Charity's Legacies: A Reconsideration of Ottoman Imperial Endowment-Making", *Poverty and Charity in Middle Eastern Contexts*, (eds. Michael Bonner, Mine Ener, Amy Singer), State University of New York Press, New York, 2003, s. 295-312.
- Smith, Adam, *Milletlerin Zenginliği, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul, 2010.
- Sönmez, Mustafa, "Gelir Uçurumu: Dünyada ve Bizde", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, (der. Yasemin Özdek), TODAİE, Ankara, 2002, s. 87-105.
- Swanson, Kate, *Begging as a Path to Progress: Indigenous Women and Children and the Struggle for Ecuador's Urban Spaces*, University of Georgia Press, Athens, Georgia, 2010.
- Swift, Roger, "Heroes or Villains?: The Irish, Crime, and Disorder in Victorian England", *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, 29(3), 1997, s. 399-421.
- Şen, İsmail, "Basında Dilencilik", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 461-468.
- Şen, Mustafa, "Kökene Dayalı Dayanışma-Yardımlaşma "Zor İş..." ", *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, (der. Necmi Erdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 249-292.
- Şenol-Cantek, Funda, "Fakir/haneler: Yoksulluğun "ev hali" ", *Toplum ve Bilim*, Sayı 89, 2001, s. 102-131.
- Şenses, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Şirin, İbrahim, "Avrupa ve Osmanlı Seyyahlarının İzlenimiyle Osmanlı ve Avrupa'da Dilencilik", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 63-80.
- Tabakoglu, Ahmet, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- Talas, Cahit, *Ekonomik Sistemler*, S. Yayınları, Ankara, 1980.
- Tekin, Zafer, "XIX. Yüzyıl Avrupası'nda Dilencilğin Önlenmesine Dair Bir Layiha", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 347-362.
- Travers, Andrew, "The Face that Begg: Street Begging Scenes and Selves' Identity Work", *Begging Questions: Street-level Economic Activity and Social Policy Failure*, (ed. Hartley Dean), The Policy Press, Bristol, 1999, s. 121-142.
- Tuna, Korkut ve Parin, Suval, "Kent Yaşamı ve Dilencilik: İstanbul Dilencileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", *Bir Kent Sorunu: Dilencilik Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 147-158.
- Türkdoğan, Orhan, *Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı*, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1974.
- Türkiye Grameen Mikro kredi Programı, *Faaliyet Raporu*, Tisva Mikro kredi Merkezi, TGMP Genel Müdürlüğü, 2010.
- Türkiye İstatistik Kurumu, "Haber Bülteni: 2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları", 2009, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10902>, (23.08.2013).

- , “Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri, Ocak 2005-Ocak 2010”, 2010, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8401>, (23.08.2013).
- , “Haber Bülteni: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2011”, 2012, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10902>, (23.08.2013).
- , “Haber Bülteni: Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, Mayıs 2013”, 2013, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13566>, (23.08.2013).
- , “Haber Bülteni: Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, Ocak 2014”, 2014a, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16006>, (30.12.2014).
- , “Haber Bülteni: Yoksulluk Çalışması 2013”, 2014b, file:///C:/Users/TOSHIBA/Downloads/Yoksulluk_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1_02.12.2014.pdf, (30.12.2014).
- UN, *Rethinking Poverty: Report on the World Social Situation 2010*, United Nations, New York, 2009.
- UNDP, *Human Development Report 1997*, Oxford University Press, New York, 1997.
- , *Summary: Human Development Report, 2011*, http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/HDR11_EN_Summary.pdf, (08.02.2014).
- Uraz, Arzu, Aran, Meltem, Hüsamoğlu, Müşerref, Okkalı Şanalımış, Dilek, Çapar, Sinem, *Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımında Son Dönemde Gözlenen Eğilimler*, Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası, Ankara, 2010.
- Uygun, Süleyman, “Deniz aşırı Dilencilige Bir Örnek: Maruni Dilenciler”, *Ortam*, Sayı 30, 2011, s. 189-212.
- Vorspan, Rachel, “Vagrancy and the New Poor Law in Late-Victorian and Edwardian England”, *The English Historical Review*, 92(362), 1977, s. 59-81.
- Wade, Robert Hunter, “Is Globalization Reducing Poverty and Inequality”, *World Development*, 32(4), 2004, s. 567-589.
- Wallerstein, Immanuel, “The World-System after the Cold War”, *Journal of Peace Research*, 30(1), 1993, s. 1-6.
- Walsh, Tamara, “Defending Begging Offenders”, *Queensland University of Technology Law and Justice Journal*, (4)1, 2004, s. 58-76.
- Wardhaugh, Julia ve Jones, Jane, “Begging in time and space: ‘Shadow Work’ and the Rural Context”, *Begging Questions: Street-level Economic Activity and Social Policy Failure*, (ed. Hartley Dean), The Policy Press, Bristol, 1999, s. 101-120.
- Warnock, Kitty, *Reducing Poverty: Is the World Bank Strategy Working?*, The Panos Institute, Londra, 2002.
- Weber, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü*, Alter Yayınları, Ankara, 2011.
- Weiss, Holger, *Begging and Almsgiving in Ghana: Muslim Positions towards Poverty and Distress*, Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala, 2007.
- Wilson, William Julius, *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and the Public Policy*, The University of Chicago Press, Chicago, 1987.
- Wilson, William Julius ve Aponte, Robert, “Urban Poverty”, *Annual Review of Sociology*, Cilt 11, 1985, s. 231-258.
- Yalman, Galip, “Tarihsel Bir Perspektiften Sosyal Politika ve Yoksulluk”, *TES-İŞ Dergisi*, Haziran 2007, s. 70-74.

- Yasa, İbrahim, *Ankara'da Geçekondü Aileleri*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1966.
- Yeldan, Erinc, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- Yeniçeri, Celal, "İslâm Öğretisinde Çalışıp Kazanma/Kesb İlkesi ve Emeksiz Kazanç Peşine Düşme Olarak Dilencilik ve Benzerlerine Bakış", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 259-283.
- Yıldırım, Aziz, "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü", *Yardım ve Dayanışma*, 1(1), 2010, s. 9-16.
- Yılmaz, Cevdet, *Risk Kapıyı Kırınca: Kentlerde Yoksulluk: Dayanışma, Güven ve Güvenlik*, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- , "Yoksulluk Söyleminin Sosyolojisi: 1980 Sonrası Hükümet Programları Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 2012, s. 291-308.
- Yılmaz, Elif, "Gizli Dilenciler: İstanbul'da Sokakta Çalıştırılan Çocuklar", *Bir Kent Sorunu Dilencilik: Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, İstanbul, 2008, s. 193-203.
- Yurttagüler, Laden, "Yoksullukla Mücadelede STK'ların Rolü: Hizmet Verme ve Sosyal Hak Anlayışı Arasındaki Gerilim", *İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk*, (der. Pınar Uyan Semerci), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 71-92.
- Yükseker, Deniz, "Türkiye'de Yerinden Edilme Olgusu Hakkında Yapılan Bazı Araştırmaların Bulguları", *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, (der. Dilek Kurban, Deniz Yüksek, Ayşe Betül Çelik, Turgay Ünal, A. Tamer Aker), TESEV Yayınları, İstanbul, 2008, s. 125-141.
- Zubritski, Y., Mitropolski, D., Kerov, V., *İlkel Topluluk, Köleci Toplum, Feodal Toplum*, Sol Yayınları, Ankara, 1979.

İnternet Adresleri

- http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_diger/emniyetgenelmu-durlugu.pdf, (13.04.2012).
- <http://emlak.haber7.com/emlak-gundemi/haber/1051193-bakanlar-onayladi-iste-22-ilde-yikilacak-mahalleler>, (03.11.2013).
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.52ddb25649e2a8.93737967, (21.01.2014).
- <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:gBizEvuKH2QJ:www.an-kara.bel.tr/sosyal-hizmetler/cocuk-hizmetleri/sokakta-calisan-cocuklar-merkez-i+&cd=1&hl=tr&clink&gl=tr>, (24.05.2013).
- <http://www.akdenizmanset.com.tr/ozel-haber/dilenciler-kayit-altina-alinacak-h109176.html>, (26.12.2014).
- http://www.altindag.gov.tr/default_B0.aspx?content=1020, (28.01.2014).
- <http://www.cnnurk.com/suriyeli-dilenciler>, (26.01.2014).

http://www.cocukhizmetleri.gov.tr/upload/cocukhizmetleri.gov.tr/mce/yonetmelikler/shcek_ayni_nakdi_yardim_yonetmeliginde_degisiklik_1.pdf, (21.09.2013).

<http://www.dogruhaber.com.tr/haber/136208-suriyeli-dilenciler-kampa-gonderildi/>, (26.01.2014).

<http://www.doviz.com/>, (24.01.2014).

<http://www.gazeteguncel.com/haber-Suriyeli-Dilenciler-Toplaniyor-56474/>, (26.12.2014).

http://www.haber53.com/benzin-istasyonu-sahibi-dilenci_d4539.html, (26.12.2014).

http://www.haber1071.com/tr/s_detay.asp?id=1718, (26.01.2014).

<http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27186271.asp>, (26.12.2014).

<http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27687355.asp>, (26.01.2014).

<http://www.hurriyet.com.tr/ankara/27747658.asp>, (26.01.2014).

<http://www.hurriyet.com.tr/egre/27243545.asp>, (26.12.2014).

<http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/protokoller.aspx>, (31.03.2014).

http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/mev/mev_tuz/rahim_tahliyesi.pdf, (12.12.2013).

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/614.html>, (22.12.2012).

<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/5053.html>, (22.12.2012).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5682.pdf>, (17.04.2013).

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5326.pdf>, (22.12.2012).

<http://www.milliyet.com.tr/dilenciler-hakkari-yi-mesken-tuttu-hakkari-yerelhaber-538018/>, (26.12.2014).

<http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-dilenciler-biktirdi-kilis-yerelhaber-539394/>, (26.01.2014).

<http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-dilencilere-baskin-gundem-1980518/>, (26.12.2014).

<http://www.muhasabetr.com/avgari-ucet-2012/>, (26.01.2014).

http://www.radikal.com.tr/turkiye/zenginler_koyu_mu_dilenciler_koyu_mu-973990, (26.01.2014).

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4804.html>, (11.12.2013).

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>, (13.04.2012).

<http://www.yenisafak.com.tr/aktuel/istanbuldaki-suriyeli-dilenciler-gercegi-633768>, (26.01.2014).

aceze 71
açlık sınırı 95
agresif dilenme 55
aile içi şiddet 106
aile parçalanması 100
aile planlaması 49
aile riskleri 128n, 159, 161, 189, 256, 287
aktif dilenme 55, 191, 289
almajirinci 65
altkültür 255
altyapı 51, 110, 126n, 262, 285
Antik Yunan 27, 28n
artı değer 69
aşırı yoksulluk 130n
ataerkil kapitalizm 26
ataerkil sistem 48
az gelişmiş ülkeler 16, 25

bağış 27, 52, 56, 63, 72, 83, 85, 90
Bauman, Zygmunt 45
beden dili 199, 206, 207
Bengal Seraseriler Yasası (1945) 39, 62
Bentham, Jeremy 37n
bilişsel çelişki 270
BM Çocuk Hakları Sözleşmesi 68

BM İnsan Ticaretini Önleme, Durdurma ve Cezalandırma Protokolü 68
Bombay Dilencililiğin Yasaklanması Yasası (1959) 67
Bonaparte, Napoléon 36n
Budizm 54
Büyük Buhran 83, 85

Cavlakiler 76
Celali isyanları 33, 76
cer kâğıdı 75
cezalandırma 37, 62, 68, 77, 106, 234
cinsel taciz 105

çalışabilecek durumda olanlar 77, 79, 81
çalışamayacak durumda olanlar 78, 79, 236, 285
çalışma 23, 24n, 26-28, 33, 34, 39, 45, 48, 49, 51, 53, 55, 56, 59, 65, 66, 71, 81, 86, 98, 99, 104, 105, 115n, 124, 129-134, 137-142, 144-147, 152, 163, 164, 167, 177, 184, 196, 202-207, 210-212, 236-238, 245, 253, 263, 264, 265, 273, 274, 276-279, 281, 285, 291-293

çalışma evi 38
çalışma refahı 45
Çartist Hareket 41
çekirdek aile 128-130, 135, 137-139,
142, 165, 171, 261
çevre ülkeler 15, 42, 63, 101
çevre ülkelerde yoksulluk 63
Çitleme Hareketi 69
çocuk bakımı hizmetleri 98, 294
çocuk dilencililiği 35, 40, 51, 65, 67,
68, 83, 109, 111, 136, 292
Çocuk Esirgeme Kurumu 83-85, 103,
108, 109, 114n, 150, 235
çocuk işçi 40, 57n
çocuk suçlular 35
çocuk suçluluğu 35n
çocuk yoksulluğu 65, 83, 84
Çocuk ve Gençlik Merkezleri 103,
111, 112
çoğul dilenme 191, 192, 199
çöküntü alanları 17, 126, 136, 137,
147, 152, 159, 165, 166, 199, 238,
256-261, 270, 271, 287, 289, 290

damgalama 19, 261
Darûlaceze 78, 79, 85
Darûlaceze'nin Nizamname-i Dahiltsi
(1896) 78
Darûleytam 80
Darûlhayr-ı Ali 80
Darüşşafaka 80
dayanışma ağları 88, 169, 170, 172,
173, 179, 189, 244, 256, 281, 287
defolu tüketici 45
değer üretmek 26, 56, 186, 285
denetim 20, 30, 49, 67n, 70, 75, 78,
80, 85, 94, 144, 184, 185, 222
devlet kapitalizmi 83
devletçilik 84, 85
dilenci çeteleri 32, 33, 246
dilenci dervişler 76
dilenci evleri 39
dilenci loncası 31
dilenci mafyası 111
dilenci pehlivanları 76
dilenci şerefliyesi 74
dilenci tarikatları 31

dilenciler başbuğu 75
Dilenciler Çağı 33
dilenciler kethüdası 75
dilencilikle mücadele yöntemleri 36
dilenme kültürü 20, 21, 50, 51, 54,
113, 115, 122, 126, 179, 180, 191,
194, 201, 255, 256, 266, 267, 271,
278, 283, 287-290
dilenme kültürünün dönüşebilirliği 21
dilenme ruhsatı 31
dilenmeye neden olan faktörler 67
din savaşları 30
dint dilenme 54
dint kod 196, 197
direnme stratejisi 190
disiplin 36, 38, 39, 186, 194, 195,
207, 289
doğal afet 24, 47, 64
doğum kontrolü 294
dönüştürme kapasitesi 96, 131, 283
Drilles 31
Durkheim, Émile 46

eğitimsizlik 16, 64, 100, 102, 120,
138, 158-161, 165, 186, 189, 263,
271, 274, 291
eğreti aile 128, 129, 132, 133, 280
eğreti istihdam 45, 50, 98
ekonomi politikaları 15, 16, 44, 63,
82, 83, 90-92, 94, 100
ekonomi-politik 15, 21, 63, 82
ekonomik kriz 16, 34, 41, 49, 91-
93, 98
Elizabeth Yoksul Yasası (1601) 37, 39
emek 27, 32, 36, 49, 56, 97, 99n, 162,
205, 211, 246
Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk
Şube Müdürlüğü/Büro Amirliği
Kuruluş, Görev ve Çalışma
Yönetmeliği 108, 109
enflasyon 24, 41, 44
enformel dayanışma ilişkileri 89, 169,
170, 171, 173, 177
enformel ilişkiler sistemi 170
enformel sektör 16, 24, 57n, 59, 63,
64, 98, 100, 104, 123, 170, 190
enformel sistem 170

enformellik 170
engellilik 101, 124, 200
Engels, Friedrich 127
Eramil 71
Eski Yoksul Yasaları 36, 37, 39, 40, 93
etnik köken 119, 120, 170, 175, 176, 288
etnografi 61
evsiz 18, 46, 47, 59, 60, 63n, 83, 127, 167, 189, 244
evsizlik 16-18, 47, 83, 84
eytam 71

fabrika rejimi 43
fakir 52, 61, 71, 75, 90, 102, 144, 145, 174, 246, 251, 263, 266, 267, 269
feodal bey 29
feodal dönem 28-30
feodalizm 20, 29-32, 36
fitre 72, 266
fiziksel şiddet 106, 211, 233, 235, 239, 241, 242, 285
Fordizm 41
formel dayanışma ağı 169, 179
Ford, Henry 41
Formigotti 31
Foucault, Michel 37, 38, 194, 207, 289
fukara 71, 90, 263, 266, 267
Fukara Müdürlüğü 78
Fukaraperverler Cemiyeti 35, 80

gecekondu 87, 88, 92, 97, 99, 100, 119, 125-127, 140, 175n, 188, 263, 271n, 277, 280
Gecekondu Kanunu (1966) 88
gecekondulaşma 87, 88
geleneksel dilenci 57, 58, 191-193, 208, 246
geleneksel dilenme 207
geleneksel yoksullar 24
gelir dağılımı 26, 45, 85, 90, 91, 94, 95
gelir dağılımı eşitsizliği 16, 24, 90, 92
gelir düzeyi yetersizliği 23
gelir getirici etkinlik 49, 55, 57n, 103, 104, 137, 142, 143, 186, 214, 285
gelir transferi öncesi yoksulluk 25
gelir transferi sonrası yoksulluk 25

gelir yoksulluğu 25, 47
gelişmekte olan ülkeler 15, 18, 49, 51, 61, 63-65, 67, 96, 98, 100, 101, 103, 118, 288, 294
Genel Hastane 38
Giddens, Anthony 271
gizli dilencilik 57n
göç 16, 24, 33, 35, 43, 50, 70-74, 77, 78, 86-89, 96, 99n, 100-104, 107n, 116-119, 122-125, 132, 136, 159, 160, 171, 175, 176, 189, 190, 255, 259, 287, 288
gönüllü yoksulluk 29
görelî yoksulluk 25, 26, 94, 95
görsel araç 199
görünmeyen emek 49
gösteri/performans sergileyerek dilenme 199
güçlendirme 62, 112, 283, 284, 293
güvencesizlik 24

Habitus 115, 255, 256, 271
Haçlı Seferleri 30
hane içi yükümlülükler 161, 170, 173, 214
hane yapılarındaki dönüşüm 119n, 135, 189, 255, 261, 287, 289
hane yapısı 129, 130, 137
hanehalkı 95, 98
hayırseverlik 19, 84, 89, 92, 94
hedefinden saptırılmış bağış 63
hemşehrilik 170, 175-177
Hristiyanlık 29, 30, 52-54
Hinduizm 54, 65
Hobsbawm, Eric 39
Hümanizma 39

ILO Çocuk Emeginin En Kötü Biçimleri Sözleşmesi 56, 68, 111
ırkçılık 43, 108

ihtiyaç 26, 27, 28n, 33, 34, 52, 54, 56, 62, 70, 71, 78, 90, 98, 105, 107, 132, 133, 147, 149, 151, 153, 156, 158, 162, 163, 170, 173, 178, 187, 188, 191, 196-202, 214, 230-232, 239, 243, 244, 260

ihtiyat ve tevâün sandıkları 71
iktidar 37n, 38, 53, 54, 62, 73, 78, 93,
95, 102, 106-108, 195, 241
ilişkiselik 18, 21, 23, 40, 100, 285
ilkel toplumlar 27
insan onuruna yaraşır yaşam koşulları
23, 26, 136, 191
insan ticareti 35, 67, 68
insani gelişme 26
insani yoksulluk 25
İslâmiyet 28n, 31, 52-54, 65, 71, 72,
74, 75, 77, 92, 94, 173, 266
istihdam 20, 33, 45, 47, 48, 50, 63, 87,
90-93, 97, 98, 99n, 112, 191, 257,
278, 291-294
iş kazası 139, 167
işçi mücadelesi 39
işçi sınıfı 39, 41, 44, 82, 88, 91
işgücü piyasası 34, 44, 98, 238n, 278
işgücü temini 27
işgücüne katılma oranı 99
işsizlik 16, 24, 26, 44, 45, 49, 50, 73,
90, 91, 93, 96, 97, 99n, 100

Jargon 204

Kabahatler Kanunu (2005) 108, 109,
237n, 290
kadın yoksulluğu 21, 48, 49, 98, 146,
160
Kalenderiler 76
kalıp yargı 17, 114
kamusal alan 16, 27, 55, 59, 72, 136,
140, 142, 232
kaotik aile 128, 129, 133, 135, 136,
143
kapatılma kurumları 38
kapitalist mübadele ilişkileri 27, 193
kapitalizm 15, 16, 20, 21, 26-29, 32,
36, 37, 38, 41, 44, 48, 57, 74, 83,
191-193, 207, 286, 289, 294, 295
kapitalizmle uyumlaşmış dilenci 57,
191, 193
kayıtdışı çalışma 167
kaynaklara erişimdeki yetersizlik 26
kentbilimsel 25
kentiçi yoksullar 96

kentleşme 86, 87
kentsel çokünlü alanları 159, 165,
166, 256, 258, 261, 289
kentsel yoksulluk 96, 103
Keynesyen politikalar 41
kırdan kente göç 50, 86, 87, 103, 104,
159
kırsal yoksulluk 25
kısa dönem yoksulluk 26
Kızılay 83-85, 113, 161, 218, 260
kibar dilenci 55, 196
klientalistik 94, 102
korunmasızlık 25
korunmaya muhtaç çocuk 102, 109
köleci toplumlar 24
kölelik sistemi 29
kriminal 31, 61, 65, 106, 153, 178,
233, 238, 246, 248, 249, 259, 260,
289
kurumsallaşma 40
küçük üreticilik 69
kültür 15, 20, 21, 25, 28, 50-52, 54,
60, 61, 64, 65, 76, 86, 91, 93, 94,
96, 98-100, 102, 111, 113, 115,
121n, 122, 126, 133, 175n, 179,
180, 182, 190, 191, 194, 197, 201,
204, 210, 230, 244, 255, 256, 258,
266-268, 271, 278, 283, 284, 286-
290
kültürlenme 182, 210
küresel kapitalizm 15, 21, 28
küreselleşme 16, 21, 23, 25, 50, 289

laissez-faire ilkesi 43
Lewis, Oscar 99, 100, 270
lonca 31, 32, 71, 75, 80
lumpen proletarya 47

marjinal kesimler 17
marjinal mekânlar 59
marjinalleşme 45, 46
Marx, Karl 34, 36
merkantilist dönem 24n
merkez ülkeler 16, 42, 91, 94
meslek 18, 35, 39, 55, 79, 107, 124,
133, 142, 238n, 273, 275-277, 281,
282, 285

metafor 193, 197, 205, 208, 269
Mezarlıklar Hakkında Nizamname
(1931) 108
mikrokredi 110
milli iktisat 82
miskin 52, 79
modern yoksulluk 32, 84
muhtacın 71, 72
muhtaçlık 90, 153
musabın 71
mutlak yoksulluk 25, 63, 94, 95, 226-
229, 258
mücadele stratejisi 139
mülksüzleşme 33, 103

nakdi yardım 78, 114n, 149-151, 175,
177, 178
nedensellik 121
neoliberal dönüşüm 15, 98
neoliberal politikalar 16, 44-46, 50,
98, 286, 287
neoliberalizm 45
New Deal politikaları 41
Norm 61, 76, 255
nöbetleşe yoksulluk 96
nüfus artışı 33
nüfus baskısı 16
nüfus fazlası 88

ontolojik güvenlik 272
Ortaçağ 24n, 29-31, 53, 54
Owenizm 39

önyargı 28, 163, 202, 231
örgütlenme 31, 73, 80, 91, 99n, 106,
271
örgütlü dilenme 31, 33
ötekileştirme 242
özel alan 49, 59

Padroni 35
Panoptikon 37n
parasal yaklaşım 25n
parçalanmış aile 128-130, 132, 137,
142, 152, 154, 171
Pasaport Kanunu 108, 109
paternalist 94, 131, 194, 243

parish 31
passer-by 17n
pasif dilenme 55, 191, 192, 289
petrol krizi 44
post-fordist 44
profesyonel dilenme 35, 55, 216, 231
proletarya 36n, 47
Protestan çalışma etiği 27, 45, 285,
293

rant ekonomisi 24
refah devleti 41-45, 47, 48, 190, 286
refah kapitalizmi 20, 21
rol model 132, 133, 136, 179-187,
189, 194, 275-277
Rowntree, Seebohm 25

sadaka 17, 27, 29, 30, 51-54, 56, 58,
61, 64, 72, 74, 77, 102, 185, 186,
191, 193-199, 207, 209, 210, 219,
220, 245, 266, 288, 289
Sanayi Devrimi 20, 31-33, 35, 38, 39,
45, 70, 127, 286
sanayi mektebi 35n, 40, 80
satış yaparak dilenme 57n, 185, 192,
219
savunma mekanizması 66, 210
saygın dilenci 34
sefalet 39
sefil 24n, 159
Sen, Amartya 26
sendika 31, 88, 91
sendikal örgütlenme 88
serbest piyasa ekonomisi 41
Serseri Nizamnamesi (1909) 81
Serseri ve Mazanna-i Su' Olan Eşhas
Hakkında Nizamname (1890) 79n
Serseriler Yasası (1824) 39, 62
serserilik 36, 37, 79, 81
seyyar satıcılık 34, 35, 40, 123, 138n
sıfır tolerans politikası 62, 110
sınat kapitalizm 27, 32
sınıf bilinci 262, 289
sınıfsızlık 15-17, 19, 21, 23, 45-47,
115, 121, 126, 127, 129, 135,
140, 255-262, 271, 286, 289, 290,
293, 295

sınıfsal çelişki 158
sınıfsal hareketlilik 277
Smith, Adam 26
sokak çocuğu 40, 65, 68, 84, 85, 102,
103, 111, 217, 292
sokak eksenli ekonomik etkinlikler
27, 34, 56, 64, 232
sokak riskleri 60
sokakta çalışan çocuk 57n, 65n, 103,
104, 110, 111n, 138n
sokakta yaşayan çocuk 105
sosyal devlet 62, 90, 287
sosyal dışlanma 16, 21, 23, 45-47,
112
sosyal güvenlik 49, 90, 292
sosyal hizmet 11, 62, 103, 108, 109,
112-114, 120, 126, 129, 132, 133,
142, 150, 156, 158, 168, 177, 212,
222, 226, 236, 258-261, 278, 281,
283, 291, 292
sosyal hizmet merkezi 112
Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme
Kurumu Kanunu (1983) 108, 109
sosyal koruma 44, 292
sosyal politika 20, 23, 36, 38-42, 44,
91, 94, 108, 110, 112, 114, 283,
284, 286, 290-292
sosyal politika önlemleri 38, 39, 284
sosyal ve ekonomik destek 114n, 134-
136, 143, 150, 151, 154-156, 158,
165, 174, 186, 224, 225, 228, 229,
258, 278, 281, 287, 291, 292, 293
sosyal yardım programları 42, 45, 151
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma
Vakıfları 112, 151
sosyalleşme 170, 180, 181, 185, 202
soylu dilenci 55
söylem 15, 36, 50, 66, 67, 80, 91, 106-
108, 120, 139, 157, 178, 182, 191,
201, 211, 236, 241, 243, 262, 263,
266, 269, 270, 274, 276, 277, 279,
280, 286
sözel araç 57, 192, 193, 196-199
sözel taciz 233
Speenhamland Yasası (1795) 38
şarh nakit transferi 151

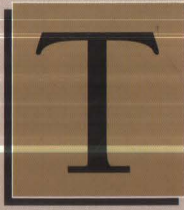
talibes 65
Taoizm 54
tarımsal üretim 82
Taylorist üretim ilkeleri 41
tek ebeveynli aileler 46
tembel 19, 32, 73, 81, 130, 278
temel gelir 157
temel gereksinimler 25, 27
toplumsal bilinçaltı 17
Torlaklar 76
tortu tabaka 47, 286
travma 115, 130, 183, 202n, 212, 253,
254
tüketim düzeyi 151
Türk Ceza Kanunu (2004) 108, 290
Ulusal Yardım Yasası (1948) 40
uluslararası dilenci göçü 73
uluslararası kuruluşlar 15
üretim ilişkileri 24, 29, 33, 38, 47,
135, 194, 256, 257, 289, 290
üretim süreci 48
üstyapı 32, 286
vakıf 72, 76, 85, 89n, 90, 112, 151
varoş yoksullar 96
vasıfsızlık 64, 161, 186
veba salgını 30
Workfare 45
Workhouse 38
yabancılaşma 60
yalvarmak 27, 57n, 197
yapabilirlik 26, 46, 158-160, 165, 167,
169, 189, 256, 262, 269, 287, 289
yapısal uyum programları 64
yapısal yoksulluk 25
Yardım Sevenler Derneği 85
yardımı hak eden yoksul 37, 44, 71
yardımı hak etmeyen yoksul 44
yasal düzenlemeler 20, 31, 38, 62, 75-
77, 79, 108, 111, 290
yedek işgücü ordusu 286
yedek sanayi ordusu 34
yeki'olo temari 65

Yeni Yoksul Yasası (1834) 39
yeniden üretim 48, 49
yetimhane 35n, 78, 80
yoksul evleri 37, 38
yoksul yardımları 29, 30, 35n, 36, 37,
40, 52, 70, 72, 92, 293
yoksulluğun denetlenmesi 29
yoksulluğun giderilmesi 94
yoksulluğun kadınlaşması 48, 98
yoksulluk çalışmaları 16, 19, 96, 99,
290
yoksulluk literatürü 38
yoksulluk sınırı 25, 94, 95, 226-229,
258
yoksulluk yaklaşımları 23, 25
yoksullukla mücadele 38, 42, 45, 68,
84, 85, 91, 93-95, 97, 103, 110n,
112, 177, 193

yoksunluk 16, 24, 46, 47, 71, 113,
130, 132, 158, 159, 162, 189, 229,
256, 287, 289
yoldan geçenler 17, 55, 58, 60, 119n,
147, 193, 194, 197, 198, 202-204,
207-210, 219-221, 224, 233, 246,
249, 250, 288
Zanaat 206
zanaatkâr 28n, 32
zaruret 71
zekât 52, 65, 72, 178, 266
zenginlik 26, 29, 174, 263-266,
269
zorla çalıştırma 39, 67n
zorla dilendirme 67
zorunlu göç 88, 100, 102, 103

“Kimi diyo ki, sen benden daha zenginsin diyo. Kimi, git diyo, kör müsün, çalış diyo, elin ayağın tutuyo, diyo. Kimi diyo, ayıp değil mi dileniyosun, diyo, terbiyesiz, diyo. Bu çocuğu sokağa çıkartıyosun, diyo. Ben de diyom ki keyfimden çıkarmıyorum ki çocuğumu sokağa, diyom. Yoksulluktan çıkartıyom, diyom.”

“‘Küçük çocuğunla çıkma,’ diyorum. Diyor ki, ‘Çocukla çıkmazsam kimse bana para vermiyor, kimse benden alışveriş yapmıyor. Ya da çocuğumla çıktığım zaman mendil veriyorum,’ diyor: ‘Kaç lira,’ diye soruyorlar. ‘Bir lira,’ diyorum. ‘Al sana beş lira,’ diyorlar. Ama çocuksuz çıktığında bir lirasını veriyor.”

arihin en eski mesleklerinden biri de dilencilik. Aslıcan Kalfa-Topateş, kitabında her şeyden önce dilencilğin, yoksullar için bir hayatta kalma stratejisi olduğunu hatırlatıyor. Tarihsel devamlılık olduğu gibi, bir değişim de var ama: Feodaliteden kapitalizme ve kapitalizm içinde refah devletinden küreselleşmeye, dilencilğin “bağlamının” nasıl değiştiğini görüyoruz.

Kitabın geniş bölümünü, Türkiye’nin toplumsal tarihinde dilenme kültürü ve onun değişimi oluşturuyor. Dilenciler nasıl algılanıyor, nasıl muamele görüyorlar, onlar kendi faaliyetlerini nasıl algılıyor, gördükleri muamelelere nasıl tepkiler geliştiriyorlar? Yoksullukla ve sosyal yardım rejimiyle dilencilik arasındaki ilişki nasıl biçimleniyor?

Yüz çevrilen, “görölmeyen”, en fazla “sosyal bir yara” deyip geçilen bir olgu hakkında, öncü bir çalışma.

